

*Deusa*



0  
1  
2  
3  
4  
5  
6  
7  
8  
9  
10  
11  
12  
13  
14  
15  
16  
17  
18  
19  
20

1 400 10 *Deusa*



R. 8169

B.

(1)

D.

# HIERONYMI

## OSORII LVSITANI

Episcopi Syluensis, de Regis institu-  
tione & disciplina, lib. viii.

AD

SERENISSIMVM ET INVICTISSI-  
MVM PORTVGALIE REGEM SEBASTIANVM,  
E. N. I.

*Quibus accessit eiusdem Authoris episto-  
la ad Elisabetham Anglia Reginam.*

*Acta proscripty magno indico  
Lisbon. an. 1707 liber iste  
expurgatus est. die 15 Junij  
an. 1711.*

Cum gratia & priuilegio

Regum

SEBAST. R. PORT. ET PHIL. R. CATHO.

OLYSIPPONÆ,

Ex officina Ioannis Hispani.

1572.

Tassado em papel.

*El folio de la primera se ha fundado.*

211867

Ego F. Bartholomeus Ferrera: Clarissimi Principis Henrici, Cardinalis, Lusitanie supremi Inquisitoris iussu, & consilij generalis Sancte Inquisitionis, summa animaduersione ac studio: recognoui opus, R. D. Hieronymi Olorij Episcopi Syluensis, & nihil in eo offendi, quod fidei catholice & pijs moribus aduersetur: in quo quidem opere diligens lector, pectus vere Christianum: singularemq; eruditionem, admirabili orationis facultate exornatam, facile deprehendet. Ceterum cum hæc omnis tam longa de Regis institutione disputatio, inter quatuor personas dialogorum more versetur: studiosum lectorem admonendum duxi, ne quibusuis sententijs eorum qui loquuntur fidem prorsus adhibeat: donec autor operis quid in ijs, vel probandum, vel improbandum, sit, desinierit. Quæ definitio nonnunquam paulo longius dilata, consequentibus libris reseruatur. Hoc enim argumentum octo libris qui hoc volumine continentur absoluitur. Quocirca dignissimum censeo: ut hoc tam præclarum opus typis committatur. In cuius rei fidem, iuxta X. reg. indicis sacri Concilij Tridentini, in fronte libri subscripsi. 29. Augusti. 1571.

F. Bartholomeus Ferrera

# AD SERENISSIMVM<sup>2</sup>

## ET INVICTISSIMVM PORTV-

### GALIE REGEM SEBASTIANVM

B. N. I.

De Regis institutione & disciplina,

Hieronymi Olorij Episcop.

Syluensis.

### *Liber primus.*



**Q**VAM MVLTAMALA, in res humanas inuexit, regnandi libido, Princeps inuictissime, Rerū. cōuersiones, Imperiorūq; maximorū ruina, & summorum Regum clades funestissima declarant. quæ enim gens rerum gestarum gloria præstās, non hoc morbo cōcidit? quod Regnum tantis opibus floruit: ut non hac tandē cupiditate funditus euersum, & extinctum sit? Plenæ historiae sunt, ne scenæ quidem de hoc tanto malo silēt: vita etiam cōmunis, huius tam diræ pestis exēpla propè quotidiana suppeditat: & quod est magis

admirandum, cum omnibus proposita sit vita secura atq; tranquilla, & omnes videant, quam multa pericula illis intendantur, qui multis imperant: & quantis curis impliciti sint omnes, qui in Regia fede locati sunt: ita tamen quidam per omnes flamas, regnandi cupiditate incensi rapiuntur: ut nullus metus, nulla verecundia, nulla religio eos impediatur, quod minus omnia tetra facinora machinatur. Primum enim leges, in quibus salus patriae sita est, odio nimis acerbo persequuntur: omnes magistratus extinctos, atque deletos cupiunt: principibus insidias parat: Remp. temeritate & amentia perturbant: ut sic tandem omnibus praesidijs publicae libertatis, per summum scelus ereptis, ipsi soli in Repu. dominantur: quin etiam multi, usque eò progressi sunt, ut non solum ciues, socios, cognatos, fratres, amicos: sed etiam liberos, atq; parentes immanissimè trucidarent, & in res etiam sacrosanctas, omniq; religione munitas inuecti, sanctissimum Dei numen, praesua effrenata cupiditate contemnerent. Vnde colligitur, nihil esse tam sancto iure vallatum, aut tanta religione septum, quod non perumpat, atque disturbet ambitio. Accedit quo magis id dolendum sit, quod ij plerumq; hoc oppressi morbo, in patriam teterrimi sunt, qui maximè benefici atque salutare esse potuissent: sit enim

enim plerumq; ut illi potissimum ambitione praecipites, ad omne facinus stimulentur, qui animo maximo sunt, & ea de causa potuissent multo facilius patriae salutem tueri, atq; conseruare. magnus enim animus si modo, atq; ratione vacat, ita turbatur, & ruit; ut quocumq; impetum dat, horrendas strages efficiat. Adiuuat autem eorum, qui ad summos honores aspirant insaniam, multitudinis error, atq; dementia: quae saepenumero nullum scelus detestabile iudicat, quod regnandi causa susceptum sit. illa igitur Eteoclis sententia, quae est apud Euripidem, qua scelus suum minime purgat, sed ex scelere laudem querit; eò quod per illud libi ad Regnum viam munierit, in multorum sermone atque praedicatione versatur. Quinuis igitur is, qui ad Regnum iter affectat, parentibus, aut fratribus vitam eripiat, & in suorum sanguine atq; eade bacchetur, ut ea ratione facilius Imperio potiatur: tamen ut vir animi maximi, imperioq; dignissimi, à multis laudari solet. his autem sermonibus inflati quidam, nullam sibi iniquitatem, & iniuriam dedecori fore suspicantur, ex qua possint, ad aliquem gradum imperij, & amplissimi honoris ascendere. Vnde concludi potest, nihil esse animo, si non fuerit ratione temperatus, rebus humanis infestius. Ut autem illis, qui ita sunt affecti omnia procedant ut volunt, & imperia quae nimis sitienter appetunt,

facilè consequantur, quos tandem fructus, ex imperio suo percipient? curas, sollicitudines, angores, vitam molestissimis negotijs implicatam, iniquissima postulata, districtum animum, & inter offensionis metum, & rei familiaris atq; publicæ diligentiam, miserabiliter hæsitatem. si omnia latronibus suis largiuntur, opes suas profundi sentiunt: si eis aliquid denegant, hostes in se concitant, illos ipsos, quorum se fide communierant: si Regni administrationem familiaribus suis permittunt, omnia Regni præsidia dilabuntur: si per se omnia curare volunt, inanè curam, & sine vlllo fructu percipiunt, horamq; nullam habent metu, & solitudine liberam. sic autem fit, vt multi qui Principes haberi volunt, nulla in re, neque domi, neque foris conquiescant: nullam vitæ suauitatem gustent: nulla voluptate animo libero, atque soluto perfruantur. Adde nunc inuidiæ fraudes inexpiabiles: adde sceleratorum hominū proditiones: adde formidines, horrores atque pericula; quibus amplissimus ille locus obsessus est: adde postremo diros casus, quibus magnorū Principū vita sæpè cōcluditur. Quid nā igitur esse causæ putem, cur cum oēs videāt, nihil esse magis expetendū, quàm placidæ, quietæ, & tranquillæ vitæ cōstantiā: sint tamen ita multi, qui nullo modò quietem pati possint, eamq; vitā modis omnibus expetant, quæ est pacis & tranquillitatis.

tatis expers, & periculosis admodum tēpestatibus, in diuesas partes iactata? Num eam pestem à natura datam hominibus, vt hac cupiditate cæci, deficiant à mēte, & spōte atq; volūtate sua præcipites, in miserā sēpiternā irruāt? Nullo modò: nec enim est, illius summi cōditoris & Dñi, qui naturā vniuersam finxit, pestē hominibus machinari. hominum tamen incōsiderata temeritate fit, vt naturæ principia, quæ ad salutem & honestatem data sunt, ad perniciē & ignominiam conferatur. Nec enim impetus animi, Regnum appetētis vituperādus est: sed mentis cæcitas, quæ illo impetu vti nescit: & dū Regnum sibi parare nititur, ferruntis miserimæ vinculis alligatur. Est namq; in animis nostris insitum quiddam generosum, excelsum atq; magnificentum, dignitatis appetēs, imperādi studio incēsum: nullos labores dum modò gloriosi sint, nulla vitæ pericula honestatis gratia recusans. Non enim ad otium, & ignauiam, nec ad fuitiles & inanes voluptates: sed ad officiū, & industriam, & animi cōtentionem: sed ad decus & honestatem, quæ labore & studio cōparatur, nati, suscepti, ab ipsaq; natura imbuti & instituti sumus. Quo fit, vt cum nemo bene à natura informatus, otii & securitatē, honestis laborib<sup>9</sup> anteponat: tum illi, qui maiore animo sunt, otiiū mortis instar esse putēt, eaq; ratione imperare cupiant: vt virtutis & industriæ suæ fructum percipiant,

cipient, & ita gloria immortalis circumfluant. Sed multi non intelligunt, quid sit illud ad quod eos natura vocet, dum Regni cupiditatem inserit. Rex enim ille demum habendus est, qui longe, multumque reliquis hominibus honestatis opibus, & ornamentis antecellit. Nam tunc omnis splendor honestatis elucet in nobis, cum mens, quae est potissima pars animi nostri, principatum obtinet: & Regnum sibi à natura datum sapienter administrat. quod facit, cum pro iure suo temeritatem coercet, & libidine vinculis astringit, & omnes affectiones temperat, & moderetur, sibique obediens esse compellit. Itaque qui honestatem expetit, Regnum expetit, duceque natura in studium Regiae maiestatis, & amplitudinis incitatur. Regia namque maiestas, ab honestate se iungi non potest: idcirco bruta animantia eo quod decus, & honestatem intueri nequeant, hominibus naturali iure subiecta sunt: & inter homines is est natura ad reliquos imperio continendos aptissimus, qui multum virtutis opibus excellit. Ergo qui Regnare pulcherrimum arbitratur, tacite iudicat, nihil esse cum virtutis, & honestatis excellentia comparandum. Postremo, cum homines ad diuinam naturam expressi & apti sint, & idcirco statim diuini cupiditate flagrent, status autem diuini praestantia in imperio, quo naturam vniuersam continet, maxime conatur: mirum non est, esse quosdam

dam homines, qui ad imperij cupiditatem, morte etiam proposita rapiantur. Ergo cum natura laudis & dignitatis appetentes simus: & cum dignitatis excellentiam, omnibus rebus expetendis, anteponendam esse iudicemus: & cum natura, studio & cupiditate diuinitatis incendamur: & omnis laus & diuinæ naturæ præcellentia, in legitimo imperio constituta videatur: mirandum non est, fuisse multos mortales tanto Regnandi studio concitatos, ut multis se periculis exponerent, nullumque supplicium formidarent; dum id, quod maxime clarum & expetendum iudicabant, assequerentur. cum vero non ratione & disciplina, sed impetu caeco naturæ, in Regni studium incumberent: eueniebat necessario, ut cursus errore decepti, nunquam ad eum portum quem petebant appellerent; sed multis tempestatibus agitati, pro dignitate ignominiam subirent, & perniciem non sibi tantum; sed omnibus vectoribus eorum gubernationi commissis, stultitia sua moliretur. Unde perspicitur, nihil esse Principe furioso & amete funestius. Homines quidem, qui principem locum obtinere contendunt, præclara quidem cupiunt: sed errore mentis ab eo fine quo intendunt auersi, patrias suas euertunt, omniumque malorum auctores & architecti sunt. non enim vident Regnandi scientiam, non tantum in imperando; sed etiam in obediendo consistere.

Est enim obedientia quæ rationi & imperio legitimo obtemperatur, moderationis, & ordinis, & obseruantia disciplina: quàm qui non tenet, regnum rationis amittit, & fit libidinis effrænatae mâcipiũ. Vbi verò animus fuerit oppressus libidinis impurissimæ dominatu: luce continuò priuatur, & tetra caligine circũfunditur. qui autem modum nõ seruat, quæ tãdem ratione Remp. vniuersam moderabitur? & qui est libidinũ seruus, quomodo suorum libertatem tueri poterit? & qui mētis cæcitate laborat, quomodo mala Reip. impendētia præcauebit? Reliquum igitur est, vt quo maior illius potentia fuerit, eò maiores ruinas edat. Vnde concluditur, cum omnibus sapiētia necessaria fit, tum vel maximè Reges illius moderatione contineri. Rex enim temerarius & infans, non Rex, sed Tyrannus existimandus est: & idcirco nulla ratione potest à Rep. pestem depeilere, cum sit ipse dira quædam pestis, patriam lue atque tabe conficiens. Quantum verò inter Regem atque Tyrannum interfit, satis exploratum est. Rex enim diuinæ menti paret, rectam rationem sequitur, iuris æquabilitatem colit, fraudem & malitiam coërcet, modum & ordinem in omni officio cõseruat, Remp. vniuersam excellentibus meritis obstringit, nullum periculum adire pro salute patriæ recusat, ad gloriæ sempiternæ decus aspirat, & mortem denique

inique contemnit, vt immortalitatem consequatur. Contrà verò Tyrannus Dei numen spernit, rationis imperium repudiat, libidini & impunitati seruit, iura diuina & humana violat, dolis & fraudibus innitur, veram dignitatem abiicit, & falsam imaginem decoris & dignitatis amplexatur: & tũc se viri fortis officio egregiè functum putat, cum populum sibi commissum formidine perterret, & ex illius bonis prædatur, vt per vim & fraudē fortunas suas amplifcet. Ergo cum Rex diuino præsidio cinctus sit, & verissimæ honestatis laudibus abundet, & hominum ad se voluntates vehementer alliciat: consequens est, vt sit in administrando regno sapiens, in repellendis hostibus acer, in constituenda Rep. moderatus, in iuris æquabilitate tuenda cõstans, in rerum successibus & euentis felix, nec ipse solùm beatus sit, sed patriam vniuersam felicem reddat, omnibusq; bonis affluentem. Tyrannus autem contrà, cum sit ope diuina orbatus, & turpitudinum maculis inustus, & hominibus propter malitiã & fraudem inuisus, & omnium mortalium fide & beneuolentia destitutus: & ea de causa omnia quæ gerit partim rabide atque furenter, partim timide atque diffidenter administret: eueniat necesse est, vt non solùm ipse corruat, sed etiam omnes qui sese ad illius ductum & imperium adiungunt, in calamitatem conijciat.

Vnde

Vnde perspicitur, illa mala oīa quæ sumus oratione persecuti, non in illum cadere, qui vere Rex est: sed in eum, qui falsò Regis nomen vsurpat, & ita se in omni officio gerit, vt magis immanis Tyranni speciem referat; quàm legitimi Regis naturam, atq; mores imitetur. Hæc cum mecum sæpè recogito, Lusitaniam beatam existimo, cum Reges eos habuerit, quos nemo dubitare potest extitisse, hoc nomine tam sancto & augusto dignissimos. nec enim vel in religionis sanctimonia: vel in iustitiæ cultu: vel in decoris honestate: vel in virtutis Robore: vel in mansuetudinis lenitate, quidquam fuit ab illis prætermisum, quòd ad optimi atque fortissimi Regis officium pertineret. ita verò factū est, vt eorum nomen memoriæ sempiternæ consecratum sit, & ipsi in cœlo illis opibus, quæ sunt ijs Principibus, qui omnia vitæ consilia ad patriæ salutē contulere, Dei beneficio cōstitutæ potiantur. De te autē quid homines augurentur, libet dicere. Fore namq; suspicantur, vt illos sanctissimos Principes, quorū stirpe procreatus es, multū virtute superes. vident enim multa signa, quibus admoniti credunt, te diuino cōsilio susceptū fuisse, vt oēs terras, quæ tua ditione & imperio continētur, magnis iustitiæ opib⁹, & inuictæ virtutis ornamentis afficias. cernūt præterea in te multos industrie stimulos, qui animum tuum torpere otio, & ignauia non sinant:

cūm

cūm verò singularis ingenij magnitudo, & animi excellētis altitudo, & regiæ virtutis indoles, & reliqua munera tibi diuinitus attributa, te de officio tuo commoneant: tūm maiorum tuorum exempla, eiusmodi sunt, quæ te facilè possint studio immortalitatis inflāmare. Accedit vt magis id liceat nobis de tua præstanti natura, & bonitate polliceri, quòd omnes vno ore cōsentiunt, ortū tuum, ad præcipuum atque singulare Dei beneficium referendum esse. eò namq; tempore natus es, in quò propter Regis Aui tui sanctissimi Principis orbitatem timebatur, ne Regni patrimonium, ad externum aliquem principem, cum totius Lusitaniæ quærimonia perueniret. Tu igitur ortu tuo patriæ, propter obitum patris tui (Principis omnibus carissimi) mœrore perditæ & afflicta, magnum solatium præbuiisti. tu tenebras quibus omnes erant oppleti, diēi tui natalis splendore dispulisti; tu spem salutis, libertatis, & dignitatis omnibus tuis attulisti. cūm verò matris tuæ Principis clarissimæ partus appropinquaret, nescio quò diuinæ mentis appulsu commoti sunt homines, vt ante ad omnes ades excurrerent, vt Deo dete in lucem edito gratias agerent, quàm tu natus esses. cūm autem hominibus adhuc in rebus diuinis ritè peragendis intentis, repente verus nuncius allatus esset, matrem

tuam



tuam, filium marem peperisse, tanta lætitia consecuta est: vt multi præ gaudio vim lacrymarum profunderent, & incredibiliter exultarent, teq; , nõ vt infantem feliciter exortum, faustis omnibus: sed vt Regem iam spectatum, lætis acclamationibus prosequerentur. Itaque omnes tunc diuinum beneficium agnouerunt, & spem magnam conceperunt: fore, vt cum ad maturam ætatem peruenires, maiorum tuorum virtutes, & egregia facta, ingenio, industria, pietate, & animi magnitudine, & contentione superares quæ opinio quotidie magis confirmatur ab ijs, qui signa pudoris & honestatis tuæ, cum altæ mētis significatione coniuncta perspiciunt. Accedit etiã Regia disciplina, & magistri probitas, & pædagogii sapientia, & reliquorum hominum nobilium, quibus vteris virtus, & integritas: quorum monitis & exēplis, credo te mirandum in modum, studio immortalis nominis incitari. His argumentis inductus quilibet homo, qui non fuerit mētis expers, poterit conijcere futurum, vt non sis illis Regibus annumerandus, quorum exitiales exitus extiterunt: sed illis potius, qui diuina virtute nixi, ad summam felicitatem peruenere. Hac equidem spe impulsus sum, vt opus magnum susceperem, quod tibi minimè inuicundum fore arbitror: cum enim tibi iam, in ista ætate propositum esse videam,

deam, vt in omni genere Regiæ, atq; propemodum diuinæ virtutis excellas; & omnia consilia, studia, curæ & cogitationes tuæ, ad sempiternam gloriam conferendæ sint: quid tibi gratius esse poterit, eorum studio & voluntate, qui tibi in re tanta operam & studium nauare cupiunt? Venit igitur in mentem mihi mandare literis ea, quæ non multis ab hinc annis, cum hominibus amicissimis de Regis institutione, officio, & dignitate, disputata sunt. Nam cum me in Bethlehemiticum templum, Regis Emanuelis omnis memoriæ facilè Principis proauitui sumptibus ædificatum, rei diuinæ gratia contulisset: in hortos eiusdem templi discessi, vt illorum amœnitate, animum à negotiorum contentione relaxarem: erat enim id anni tempus, quo propter odorum, qui è floribus afflabantur suauitatem; & propter auium concentus, & aquarum deriuationes nihil amœnius esse poterat. Ibi verò incidi in Laurentium Petreium Tauoram, qui non ita pridem Roma venerat, & in Franciscum Salam Meneisium, homines artibus illa nobilitate dignis, in primis eruditos: qui quidē me satis amanter amplexi sunt, & ego item illos, vt mos est amicorum salutari. Postquam verò assedimus, Fraciscus Portugalsis interuenit; homo qui claritate generis multis artium maximarum disciplinis ornauit, quæ post

mutuam salutationem in medium recepimus. Igitur eò quòd multos iam dies in villa, sacris illis ædibus coniuncta commoratus esset, & in regiam se minimè contulisset, Menesium de tua valetudine, de lusibus, de studijs percòtatus est: ibi cùm Menesius ad omnia respondisset, quædam à te acutissimè dicta narrauit, quæ nobis non modò risum, sed etiam admirationem commouere. In eum deinde sermonè venimus, vt nihil ex illis signis, quæ paulò antè à me commemorata sunt, omissum fuerit: quæ tantam tui expectationem concitarunt, vt videatur illi respondere difficilimum. Tunc ego eiusmodi sermonem institui, qui materiam lōgioris sermonis dedit, quàm forè ab initio suspicabar: quem velim Princeps amplissime, prò tua singulari humanitate attente audias; multa enim cognosces, de Rerump. vulneribus, de remedijs quibus vulnera curanda sunt, de malis, quæ prauam & corruptam Principum educationem consequuntur, de felicitate quæ recta Principum disciplina & institutione comparatur, de imperij prudenter, & fortiter, & feliciter administrandi ratione: de Regno ornando & amplificando, de gloria & nominis immortalitate paráda, & de præsijs & ornamentis quibus summus ille Imperator & Dominus, qui naturá vniuersam regit, eos Reges

afficit, qui sese totos ad illius studium & imitationem còtulere. Sic igitur sum exorsus. Sunt quidem ista, ea namq; signa antegressa & consecuta Sebastiani Regis ortum, vt omnes existimarent, illum esse nobis diuinitus oblatum, atque donatum, qui rem Lusitanam non conseruaret tantùm: sed etiam auget, imperiumq; latissimè propagaret. Auget autem hanc spem nostram, & illius species; & animi alacritas; & acumen ingenij; & virtutis indoles; quæ si fuerit exulta disciplinis, dubium non est, quin sit ad summam laudem & gloriam peruentura. in qua tamen re, non mediocris diligentia adhibenda est. Si enim illius instituendi & monendi studium, fuerit aliqua ex parte remissum, isq; minimè ingenium ad artes præclaras adiunxerit; auresq; dare cœperit perditis & profligatis adolescentibus; & hominibus omni flagitio & scelere contaminatis; quò est clarior illius indoles, eò maioribus vitijs inquinari poterit, & ita (quòd Christus prohibeat) grauiora detrimenta rebus communibus importabit. Vt enim ager neglectus & incultus, quò fertilior est, eò magis spinis, & vepribus, & agrestium plantarum asperitate vastatur: ita cùm animus minimè colitur liberali disciplina, quò clarior est illius indoles, eò pluribus & tetroribus vitijs obruitur. quò enim vis animi præstantior est, eò in quamcumque partem impellitur, se

gerit vehementius. sic autem fit, vt quemadmodū cum virtutem colit, inter omnes, qui non tantum ingenio & industria valent, excellit: ita cum se ad nequitiam applicat, omnes improbos flagitio & improbitate superat. In reliquis quidem hominibus, non ita multum interest, qualibus quisq; disciplinuis imbutus sit; sibi enim tantum & paucis præterea nocebit, qui malè fuerit institut<sup>9</sup>. At Rex, quem omnes intuentur; ad cuius exēplum se fingunt; cuius imperium sequuntur; si fuerit nequā & improbus, totum Regnum exemplo nequitiae corrupet, omnesq; opes Reip. iniquitate & intemperantia sua dissipabit. Nihil igitur tantò studio prouidendum est, quàm vt Regis animus ita astrictus disciplina teneatur, vt nunquam ad flagitium & dedecus labi possit. ergo dum animus illius tener est; dum regi potest; dum se docilem præbet; cauendum est, ne quidquam audiat, quòd sit officio illius cōtrarium: operaq; danda, vt ludi etiam, quibus ætas illius ducitur, ad regiam disciplinā conferantur. Sapienter enim faciūt ij, qui cupiunt filios suos aliquo artificio præcellere: cum eos ita à primis annis erudiunt, vt id ludibūdi conētur imitari, quod artis illius pefectione cōtinetur. sic autē ijs, qui pictores egregij futuri sūt, ludus in prima ætate laudabilis est, volucrē aut quadrupedē pingere: similiter & fictorū filij, per ludū aliquid è cera fingunt,

gunt, quod parentes laudant: & eadē ratione in reliquis artibus, eo ludo oblectādus est puer, qui nō multū ab eo artificio, cui pater illū præficere valdè cupit, abhorreat. facile namq; cuius est, artis illius perfectionem assequi, quàm puer per ludū assiduè est imitari conatus. Nam cum multū in quolibet artificio valeat ingeniū, tūm assiduus vsus atq; disciplina tātā vim habet: vt nihil omnino sit tātis difficultatibus obstrusum, quòd nō is, qui ad eam artem natus, & aptus est, facillimè studio atq; meditatione cōsequatur. Si igitur in artibus Principe parum dignis, tantum momentū habet illa puerilis institutio, atq; meditatio, vt absq; ea sit viris difficilimū, in aliqua cōmodè versari, quid tādē est de illa omniū maxima, atq; præstātissima iudicandū? quid enim maius est, q̄ cōtinere imperio populos: deuincire multitudinē disciplina: coërcere flagitiorū licentiam: excitare virtutis studia: & eum denique statū Reip. collocare, qui præsidij firmus sit, & opibus multis abundet? Omnibus igitur quibus est hoc onus impositum, vt Regum filios erudiāt, in eo vigilandū & laborandū est, vt illi nō modò cum magistris operā dant; sed etiā cum ludūt de officio suo cōmonefiāt, ijsque ludis maximè teneātur, qui eos paulatim studio laudis atq; Regiæ dignitatis incendāt. Vt enim ædes amplē nō possunt esse firmæ, nisi fundamēta earū alta, atq; firma iaciantur: ita neq;

Rex magnus esse poterit, qui nō fuerit admodum diligenter, regia disciplina ab incunabulis institutus. Verūm id quidem est ( inquit ) Portugalensis. Sed velim scire quæ nam disciplina Regi futuro cōueniat, aut quibus artibus animum Sebastiani colendum existimes. id quidem, inquam, intelligi poterit, si viderimus quid sit omnib<sup>9</sup> Regibus, qui sunt hoc nomine digni propositum: & quibus in rebus eorum officium versetur. hoc enim constituto, haud difficilè erit animaduertere, quomodo Rex alendus & nutriendus sit; & quo disciplinae genere ad Regiæ dignitatis, & decoris amplitudinem perducendus. Vt autem id breuissimè dicam, Rex est perpetuus Reip. rector atque moderator, vniuersum populum iuris æquabilitate deuinciēs, virtutisq; præsidio cōseruās. Regere autè est in rectū finē dirigere. Rector igitur & moderator populi id agit atq; molitur; vt populū in finē, in quē oēs intueri debēt, modo, & ordine, atque disciplina perducatur. Est autem finis, florens & beatus Reip. status. Beatus verò Reip. status, malorum omnium depulsione, & bonorum complexione perficitur. mala autem non ea solum numeranda sunt, quæ homines vulgò pertimescunt nempe morbus, inopia, seruitus, dolor, calamitas, ignominia, & reliqua generis eiusdem: sed multò etiam magis flagitium, scelus, ignauia, effrænatae libidines, & reliquæ animorum

morū labes, quæ vitam miserā & ærumnosam efficiunt. similiter etiam bona, nō tam in abundantia pecuniæ, aut in valetudinis firmitate, & integritate, & in rebus eiusmodi, quæ vel in corpore sitæ sunt, vel ad corporis cultū & oblectationē conferuntur: quàm in animi decore atq; dignitate, & in virtutis cōstantia, & grauitate cōsistunt. Regis igitur officiū est, nō solum cōmodis patriæ atq; saluti consulere, & hostiū impetū à finibus regni, magna belli cōtentione reprimere: sed multò etiam magis refecare libidines; coercere petulantia; iniquitatis & iniuriæ fibras euellere; vniuersamq; Remp. honestatis ornamenti afficere; virtutumq; omniū præsidijs firmare. aliter enim neque Resp. beata esse, neq; Rex officio suo satisfacere vllō modo poterit. Hoc fundamento posito, non erit difficile considerare, quàm multis difficultatibus implicatū sit Regis officiū, & munus. si enim cuilibet homini benè a natura informato, & ingenuis disciplinis erudito, nō faciliè negotiū est, cupiditatē ratione cōprimere, virtutisq; præsidia & ornamenti cōparare: quantum tandē munus erit illius, cui hoc cōmissum est, vt nō se tātūm, ab omni cupiditate flagitiosa cōtineat, & virtutis amplitudine inter oēs excellat: sed vt omnē Resp. ab omni turpitudinis cōtagione tutā, & incolumē præstet, & oibus virtutibus honestā efficiat? summa igitur sapientia; summa prudētia; summa

totius animi alacritate; & vigilantia, inuictōq; virtutis, & cōstātix robore opus est; ad tantū munus feliciter obeundū. Sic igitur de pueri Regis institutione cogitate, quasi de illo, in cuius cōsilio, virtute, diligētia, probitate, postquā is ad maturā ætatem peruenerit; omnis Reip. vita, salus, & dignitas, omnisq; beati status ratio collocanda sit: vt intelligatis qualibus opinionibus, sit iam à primis annis imbuendus; & qualibus deinde moribus, atq; disciplinis instituendus: vt possit tantū onus subire atq; sustinere. Neq; solū animi, sed corporis etiā ratio habenda est. corpus enim imbecillū, animi virtutē plerumq; debilitat, & à rebus acriter, & animosè gerendis abducit. vtrūq; igitur curandū est vt & corpus sit valetudine firmū, & animus rectè moribus & vita cōstitutus. sanitatē atq; vires efficit in corpore victus moderatio, & exercitatio, virtutes autē excitat in aīo, philosophiæ studiū; qua nihil vtilius ad Reges erudiendos & cohonestandos cogitari facile potest. Est igitur cursu, palestra, telorū iaculatione, & ludicra inter æquales armorū cōtentione diligēter exercendus: vt nō modò corpus illius robustum fiat, verū etiā animus alacrior & ad res strenue gerendas prōptior euadat. Vt enim corpus infirmum, animi industriā frāgit: ita benè valens atq; robustū, animū reddit alacré, & in omni rerū discrimine cōfidentem. Ingeniū verò est literis admodū diligēter

ter excolendum, artiumq; maximarum disciplinis acuendū: vt sapientiā regio muneri maximè necessariam, eo studio cōsequatur. hæc enim studia pudorem, & modestiā ingenerant: animū cupiditate dignitatis incendūt: & ad Remp. salutaribus institutis temperandā erudiunt. Illud tamen in primis summo studio prouidendū est omnibus, qui Regis instituendi curā suscipiunt: vt animū illius à primis statim annis, summo studio religionis imbuat: sine qua nullum studium veræ dignitatis extare potest. Omnes enim virtutes à Deo manāt, illiusq; beneficio & numine cōtinentur. numē autem illius, est pietate atq; religione placandū. Itaq; tribus his studijs, quantū puerilis ætas ferre potest, Regem Sebastianū institui cupio, nepe palæstra, & literis, & religione. si enim corp⁹ exercitatione firmauerit; & animū artib⁹ præclaris excoluerit; omniaq; vitæ cōsilia ad religionē direxerit; augurari poterimus forè tādē, vt hostes illi⁹ cōgressū in armis exhorreāt: ciues autē illū miro amore diligāt: Deus verò (quod oīm bonorū caput est) eū præsidio suo fulciat, atq; præseti numine tueatur. Hęc quidē ego, nō eo aīo p̄trinxī, vt lōgioris sermonis materiā præberē: imò si suspicatus fuissē id forè q̄ euenit, fortalsē tacuissē; neque tanto cū periculo, lapietix famā mihi colligendam existimassem. Nam primū quidē Tauora ridens, me amice monuit, vt inuidiam vitarem. se namq;

vereri, si sermo hic meus in vulgus emanaret, ne in me impetus omniū fieret. Philosophiam namq; ab omnibus existimari, nobilitate prorsus indignā, & ne illius cōtagio Regibus aliqua ex parte noceret, in vltimas tetras oblegādā. De corporis quidē exercitatione, atq; de religionis studio, se mihi libenter assentiri; Regē sine illis, non posse in officio suo satis cōmodē versari. nec enim, inquit, animus acer, atq; vehemēs esse potest, corpori molli, & effœminato deuinctus: neq; sine ope diuina quisquā tantū pondus, vllā ratione sustinebit. Quod verò ad Philosophiā attinet valde metuo, ne in te multi satis petulanter inuehātur; q; velis hoc studio Principis animū à virtute & industria, ad languorē atq; desidiam auocare. Exponā igitur tibi, nō meam quidē sententiā; ea namq; fortassē à tua nō valde discrepat: sed multorū opinionē, qui non philosophiam modò; sed ita omnes literas oderūt, vt eas ab omni Rep. præcipuè verò ab aula Regia, vt malū auspicium detestētur. nō mediocrē enim ab illis pestem, atq; perniciē Regibus cōparari censent. Dicā igitur quæ multi dicūt, & quæ cōtrā Philosophiam ab acutioribus etiā disputari possunt: vt cum ea infirmaueris atq; sustuleris, armis tandem instructus tuis, quæ illis resistere, qui magno quodā odio & impetu in Philosophiā, & in oēs præclaras artes inuadunt. Primum quidē igitur hoc negare nō possumus,

mus, eos homines, qui sapientiæ student, lucem fugere: celebritatē vitare: otium modis omnibus amplectari: & sic tandē torpore desidiamq; lāguescere, vt neq; prōpti, nec experietes esse queāt: sed sint semper ad omnia negotia siue publica, siue domestica prorsus inutiles. Otium enim illos corrūpit. Vt enim ferrū vsu & exercitatione splendet; diuturno autē situ squallet, & rubigine paulatim exeditur atq; cōficitur: similiter humana mēs officijs viro dignis acuitur; otio autē isto, quod homines Philosophiæ studiosi cōsectantur, hebescit, & quasi squalore obducto corrūpitur. pugnant enim hæc inter se, nec in vno homine simul habitare possunt, otium videlicet atq; negotiū. Et otium quidem animis neq; maximis, neq; maximarū rerum cupidis, videtur accommodatum: negotiū verò animum acrem & vigilantem, & studio dignitatis incensum requirit. Otium deinde homines etiā natura industrios, & vehementes indies mollit, & inertes atq; desidiosos efficit: negotium verò hominē natura desidiosum de somno suscitatur, & ad res strenuè gerendas impellit. Cum Rex igitur ad tanta negotia, singulis diebus transigēda, & ad tā multa pericula, quæ semper impēdent ppullanda natus sit; quid minus cōuenit, q̄ pati mentē illius otio eneruari? at Philosophia sine summo otio cōstare nō potest: reliquū igitur est, vt ea a Regibus attingi nō debeat. An nō satis nos ad-

monet, quorūdam philosophorum stupor & igna-  
uia, quanta vitæ peltis futura sit, si studiū hoc ani-  
mum Regis occupauerit? quoties enim domo pedē  
efferunt, ita propter insolentiā hominū atq; lucis  
ingrediuntur: vt ne vestigiū quidem firmè ponere,  
aut quò tendunt satis explorare queant. cū autē  
in multitudinē incidunt, adeò titubant, & hæsitāt,  
& notos perinde atq; ignotos prætereūt: vt satis ap-  
pareat, eos neq; mores hominū; neq; vitæ consue-  
tudinem; neq; vrbis in qua sunt nati & educati re-  
giones; neq; postremò viam quæ fert in forū nosse.  
neq; facile est, aliam causam huius stuporis assigna-  
re, nisi literas, in quas se penitus abdiderunt. quo  
enim magis sese ad illas applicāt, eo magis ab omni  
humanitatis sensu deserūtur. Thales, aut quis alius  
( non enim rectè memini, neq; sanè multum refert  
scire, quod illi nomē fuerit ) is igitur cū in ambulās  
cælū suspiceret, in puteū incidit; tūc seruula ridēs,  
ait, egregiū hominis sapientis acumē, dū cæli plagas  
intueri conatur; puteū ob oculos positū nō videt?  
lepidè atq; festiuè dictum, & quod in oēs homines,  
istis artibus deditos egregiè quadrat. dū enim sū-  
mo studio res, ab humana cognitione remotissi-  
mas puestigant; nec ea quidē, quæ versantur in cō-  
muni vita cernūt, neq; pericula quæ sunt intēta reb-  
suis aspiciunt. Quid igitur absurdius, q̄ cū nobis  
opus sit Rege acutissimo, acerrimisq; sensibus in-  
stru-

structissimo; Regē artibus illis institui, quæ sensus  
oēs eripiunt? cuius quidē rei nullū testimoniū gra-  
uius esse potest, eo, quòd à philosophis ipsi perhi-  
betur. Exponā enim vobis, quod ab hōibus philo-  
sophiæ deditis accepi. dicūt igitur hominis philo-  
sophi vitā esse, vitæ cōmuni valdè cōtrariā. nec enī  
( vt aiunt ) voluptates exquirunt; neq; dolores exti-  
mescit; nec honores ambit; neq; gloriā desiderat;  
nec odio, aut amore, aut alio deniq; eiusmodi sensū  
cōmouetur. In eo enim statuūt esse positū hominis  
sapientis officiū: vt animū quoad fieri poterit, à cor-  
poris cōiunctione diuellat; humanosq; sensus re-  
pudiet, vt ita tandem libere, & solute res cœlestes  
atq; diuinas inspiciat. quādiu enim animus est ni-  
mis alligatus corpori, negant fas esse verū cernere:  
sed rerum tātum vmbra, & inanes imagines cōse-  
ctari. cū igitur sensus aspernētur, & eos qui sen-  
sus cōsulunt, arbitrentur in summa veritatis igno-  
ratione versari: omnis eorum sententia illi iudicio,  
quod oritur à sensibus aduersatur. inde fit, vt quæ-  
admodū nec opes; nec honores; neq; vitæ cultum;  
neq; bonā valetudinē; nec vllā deniq; voluptatē in  
veris bonis numerāt: ita neq; inopiā; nec obscurita-  
tem; nec aduersam valetudinē; neq; dolorē in malis.  
Hoc igitur ex eorū decretis efficitur, opus esse illi,  
qui sapientiæ studet: vt omnibus sensibus orbetur,  
vt sic tandē ad sapientiā, sine cūctatione perueniat:  
sic

sic autē fiet, vt qui valde sensu cōmuni caret, valde sapiens sit: & cuius vita p̄ximē ad cōditionē mortis accedit, is demū beatæ vitæ compos existat. Sit igitur ita sanē; demus hoc illis, esse stupore isto, ad sapiētīā præclarē munitā viā, & eum qui nullā dulcedinem vitæ sit expertus, vita beata frui. qualis tandem erit ista sapiētia? aut quod adiumentū rebus cōmunibus importabit? num in scelus seuerē vindicabit, qui nescit irasci? num hominis afflictī miserīā subleuabit, qui misericordia flecti nequit? nū hostis ferociā armis atq; virtute comprimet, qui belli pericula pro nihilo habenda putat? quid enim illū excitabit, vt bellū animo acri, & vehemēti suscipiat? num laudis atq; dignitatis studiū? At in eo valdē se iactat, quod popularem famā, & nominis celebritatem despiciat. an ne opibus spoliatur acerrimē decertabit? at omnes opes in animi grauitate, & cōstantia firmas esse decernit: & eandē cōstantia tūm vel maximē se retētūrū cōfidit, cū fuerit omnibus fortunis exspoliatus. Nō, inquit, sua causā laborabit, sed vt ab illis, qui in illius tūtela sunt pestē auertat. Quā pestē narras? eā ne, quā ille ne tātulū quidē curandā arbitratur; nepe inopiā, dedecus, & seruitutē, & patrię totius interitū? Restat igitur vt sapiēs ille, quāuis oēs cœli regiones mēte definiat: & siderum oīm cursus cognitione cōprehendat: omnesq; naturæ obscuritates perscrutetur & inspiciat: nulla

tamen

tamen ratione possit, lucem aliquam ciuibus suis afferre. tātum verò ab est, vt Philosophia Regibus vtilitatem afferat; vt potius videatur omnes regni opes euersura, si Reges sese ad studium illius aduerxerint. nec enim solum inutilis est, sed nescio quomodo illius studiosos irretitos detinet, ne queant vlla ratione, rei suæ familiari consulere. vt enim quisq; maximē proficit in literis, & in Philosophiæ disciplinis; ita difficillimē ab earum studio, & cōmētatione diuellitur. Sic igitur euenire necesse est, si Reip. Princeps se literis, & isti eruditioni dederit: vt vel exiguum fructum ex illis ferat, vel magnum detrimentum ciuibus suis inferat. si enim parum temporis in illis posuerit, nō magnum sanē fructum ex illis colliget: si verò multum temporis in eo studio consumpserit, Remp. curare non poterit. sic enim erit affixus libris, vt nec hominum querimonias quotidianas exaudiat: neq; potentiū iniurijs obsistat: neque supplicibus opem ferat vllam: neq; legum sanctiones obseruare cogat: neq; iuuentutem in armis contineat: neq; hostium ferocitatem acri belli contentione retundat: neque deniq; munus vllum boni Regis & Principis administret. Nam cū omnes mortales officia vitæ, magna ex parte voluptate metiantur, & in ea quisque studia maximē propensus sit, ex quibus maximam voluptatem capit: tūm id in Regibus multò

magis



magis apparet. nec enim quidquam mediocriter appetunt, & quidquid volunt, valdè volunt. Si igitur literis oblectari cœperint, quis eos ab illarum studijs abducat? quocirca statim à principio cauendum est, ne capiatur ea voluptate, quæ illos abstrahat à cupiditate alterius voluptatis, quæ maximè Regem decet. Quæ nam tandem ea est? inquis, ea videlicet, quæ ex laude, & celebritate, & fama percipitur. quod si ex literis etiam dignitatem petendam existimauerint, periculum est, ne in illis ita defigat animû, vt alio traduci nō possint. fieri enim nequit, vt mens humana, multis simul muneribus intenta sit. cùm enim vis illius sit exiguis terminis definita, fieri necesse est, vt quo se vehementius ad studium vnus applicat, eò magis de studio alterius remittat. Si igitur Rex animum ad studia literarū libenter, & studiosè contulerit: valdè metuendum est, ne segnis ad imperandū sit, & Remp. valdè negligenter administret. Hoc quidē in primis optandum est, ne Rex alia voluptate teneatur, nisi ea tantum; quæ tota est in fructu nominis immortalis, & verissimæ gloriæ constituta. quod si aliquando (vt est hominum natura ad remissionem animi, & corporis suauitatem procliuis) alijs sese voluptatibus dederit, videte quantum periculum ex literarum studio, Regibus impendere putent homines: tolerabilius arbitrantur multi, vt in adole-

scientia

scientia Rex eas voluptates appetat, quæ facietate abijciuntur; & rationis iudicio contemnuntur; & gloriæ studio repelluntur; quàm eas à quibus propter nescio quem splendorem, & honestum oblectamentum, sit abduci & auerti difficilimum. Itaq; facilius ferendum existimant, Principem in ea ætate, quæ est naturæ blandimentis obnoxia, libidinis vsitata labe contaminari, quàm literis diligenter incumbere: illud enim flagitiosæ voluptatis dedecus, & admixtæ turpitudinis offensus, facile potest claram indolem, ad odiū turpitudinis ipsius adducere, & ad honestatem & officiū reuocare: at voluptas, quæ percipitur ex disciplinis, neq; fastidio affinis est, nec ætate cōtēnitur, neq; gloriæ studio repudiatur: imò specie quadā gloriæ quā ostentat, homines magno ingenio præditos sempiternis sibi viculis astringit. euenit igitur vt qui his studijs oblectatur, nihil aliud agat, nihil velit, nihil amet, nihil cupiat; eoq; tantū cogitationes suas cōferat, vt sumū gradū eruditionis obtineat. hōes igitur fugiet: domi se quasi carcere & tenebris inclusū cōtinebit: oēm ætatē in otio cōsumet: & lāguore desidiaq; paulatī intabescet. Si igitur Rex ī studia istarū disciplinarū incubuerit, habebit tūc misera Resp. Principē philosophū, hoc est, hominē torpore lāguidū; otio fractū & debilitatum; fori atq; lucis insolentem; & quasi quodā veterno vehemēter oppressū.

Vt

Vt autem in patris familias negligentis, atque dissoluti domo, cernimus alios seruos ludere, alios ebrios iacere, alios tumultum commouere, & inter se rixari, & interim omnem rem familiarem dissipari & auerti, & in nequitia consumi: sic in toto Regno simulatque Rex otium fuerit amplexus, necesse continuo erit alios in omni libidine impune volutari; alios turbas atque dissidia concitare; innocetium fortunas diripi; opes regias paulatim consumi atque funditus exhauriri. otij enim comites sunt, languor, inertia, lentitudo, timiditas, ignauia: quæ vitia si in animo Regis insederint, nihil aliud restat, quàm vt occupet animos omniũ, summa rerum desperatio, & appropinquet communis salutis exitium. Cernitis iam animo quantum malũ, & quàm dira calamitas vniuersæ Reip. ex nimio otio rectoris impendeat? at istius sapientiæ studium, sine summo otio constare non potest. accedet etiam ille stupor, aut immanitas, cuius fecimus ante mentionem. studia enim ista plerumq; sensibus hominem spoliant, & cogitationem à magnitudine cladis abducunt. Memoriam proditum est, cum M. Marcellus caperet Syracusas, vnũ fuisse ciuem Archimedes nomine summum mathematicum, quem nec horrifonus armorum strepitus: nec acrium militum furor: neque foeda suorum ciuium cædes: neq; mulierum plangor & eiulatus:

nec

nec omnium clamores in cœlum sublatis, poterint ad aliquem sensum publicæ calamitatis & exitij perducere. adeò namq; erat formis, quas fortè tunc radio in terra describebat intētus; vt priusquã ciuitatem captam esse sentiret, fuerit à milite, qui in illum inciderat interfectus. Hinc satis apparet, quãtam vim habeant istæ disciplinæ ad sensus opprimendos, & mentem stupore defigendam. Fingamus igitur animo Regem, qui non solum mathematicus sit, vt Archimedes: verum etiã physicus, & si placet etiam theologus. si aliquis ergo Rex esset his omnibus studijs addictus, quis non videt, quanta ex ea tam multiplici doctrina Reip. calamitas immineret? quamuis enim Resp. rueret, id certè neq; sentiret, neque animaduerneret; nec ad se pertinere putaret: nec enim esset quidquam, quòd illum à tantarum rerum suauissima consideratione remouere posset. Si igitur vt salui simus, opus est nobis summa Regis industria, celeritate, vigilantia, sensibus acutissimis, & in omnes regni partes intētis: quomodò non erit indignum, & absurdum Regem illis artibus infici, quæ desidiam ingenerant, & sensibus omnino priuant? Deinde non venit vobis in mentem, quãta futura sit, si hoc vsu aliquando venerit, vitæ communis offensio? sunt enim omnes, qui reliquos homines antecedunt sapientia, vulgo suspecti, & inuisi. existimant enim

c enim

enim pleriq; sese ab ijs, qui sapientiæ opinione præcellunt irrideri: simplicitatemq; suam, illorum cauillationibus nimis obiectam esse, molestissimè ferunt. neq; audent cum illis contrahere, nempe à quibus infidias sibi fieri suspicantur. Regis autem statum esse oportet, suorum fide, & beneuolentia, non absurdæ, & inuisæ eruditionis ostentatione munitum. Vt enim linguæ communitio, vitæ cōsentio, morum similitudo coniungit animos: ita sermonis ignoti sonus, dispar vitæ cultus, moresq; dissimiles, omnem coniunctionē animorum dirimunt. quare fieri non potest, vt sit eis, qui sibi sapientiam arrogant, aliqua cum reliquis hominibus fidelis, atque firma conuentio. illi namq; sapientes genere orationis vtuntur, acuto illo quidem, nobis tamen incognito, ad animosq; nostros minimè permanētes: nos verò vulgare, & vsitatū genus orationis sequimur, & receptis opinionibus accōmodatū. Deinde illorum sententia à communi hominum more, & consuetudine vehementer abhorret: nos contra ab illis vt stulti, & insani contemnimur, & perpetuo disputationum conuitio laceramur. illi vt plurimum vitam horridam, & incultam agunt, & cum illorum supercilio mirificè congruentem: nos autem splendidæ vitæ cultu, & elegantiā delectamur. Cū igitur communis hominum vita, cum illorum vita pugnet, & lingua linguæ dissimilis sit,

&amp;

& opiniones opinionibus aduersentur: efficitur planè nullam posse nos cum illis, firmam societatem inire, & stabilem amoris consensionem conseruare. nos enim ( vt nihil aliud dicam ) homines sumus: illi iam pridem, homines esse desierunt. idcirco fit, vt nec illos aliquis nostrorum malorum sensus attingat: neque nos valdè illorum sapientiam amemus. Cum igitur ista sapientiā magis multitudinē offendat, quàm voluntates alliciat; omnēq; Regis studium, in suorum beneuolentia concilianda ponendum sit: quid minus conuenit, quàm Reges illius sapientiæ disciplinis institui, quibus à se, suorum voluntates abalienent, & suspiciosas atque parum fideles efficiant? quid enim quæso populos in imperio alienigenæ Regis offendit? Quoties enim accidit, vt in aliqua regione; vel hæreditario iure; vel matrimonio; vel quauis alia ratione, Princeps aliquis ex exteris gentibus ad regnādū vocetur; id populi sibi perniciosum fore suspiciatur. quid igitur eos in eā opinionē adducit, vt existimēt secū pessimè agi (quauis id nō semper eueniat) cū externi Principis imperium subire cōpelluntur? Dissimilis cultus, dissona vox, inusitatæ orationis stridor, horrorē quēdā imperitis incutiēs. sic enim natura fert, vt quilibet nō modò vsitato patriæ cultu & vestitu: sed etiam natiuo sermone, aut saltē sibi cōperto & cognito delectetur,

c 2

extremo

externo autem, & aduentitio non mediocriter offendatur. nescio enim quomodo sonus ille sermonis nobis ignoti, iniucundus ad aures nostras accedit, & vocis illius genus vastū (vt videtur). & absolum, densi cuiusdam spiritus absurditate, sensum audiendi vulnerat. inde adeò fit, vt vix sit vlla natio, quantumuis agrestis & barbara, quæ non sibi tam in vestitu, quàm in oratione valdè placeat, & reliquas nationes vt barbaras & incultas aspernetur. Quamuis igitur externus ille Princeps, sit in omni genere virtutis excellens, non facile poterit subditorum voluntates allicere; nisi corporis cultum & ornatum mutet, & orationem etiam gentis illius, in quam est imperiū affecutus assuecat imitari, ne semper alienus existimetur. si igitur tantum valet ad animos coniungendos, idem cultus, & eadem loquendi consuetudo; quid tandem similes mores & instituta perficient? & si tantum momenti est, in leuissimarum rerum dissimilitudine, ad animos alienandos; quid erit de rerum earum, quæ vitam omnem continet varietate, & dissimilitudine iudicandum? At philosophi non modò lingua loquuntur aliena, nemo enim eos intelligit, nisi qui est eadem disciplina penitus imbutus: neque solum alieno & obsoleto cultu vestiuntur; sed etiam sensu, sententia, moribus, institutis, totiusq; disciplinæ decretis, vitæ communi repu-

repugnant: & longè aliter de iure & iniuria, de rebus honestis & turpibus, de bonis denique & malis existimant, quàm reliqui homines opinantur. nihilque verius esse statuunt, quàm id quod est longissimè a communi sensu disiunctum. Ergo si nihil est magis optandum Principi, quàm esse carum atque iucundum suis: & beneuolentia vitæ similitudine continetur, & dispari viuendi ratione dissoluitur: & si constat nihil esse magis à populi totius moribus alienum, quàm philosophorum vultum, incessum, non modò disciplinam; nihil certè absurdus esse videtur, quàm tradi Regem philosophis erudiendum. Deinde quem fructum ex illis feret, quò tantum damnum compensare queat? aut enim nimiam (vt diximus) operam in philosophia ponet, aut eam leuiter attinget; si nimiam operam in ea consumpserit, quando Rempub. administrabit? quomodo enim poterit in illo exiguo tempore, quod ei à studio vacauerit, tantum munus mente, consilio, virtute, industria sustinere? fieri profectò non potest vt simul & studio sapientiæ vigilanter incubat; & muneri quod illi assignatum est, pro dignitate satisfaciat. Quòd si tanto philosophiæ studio tenetur, vt in illo libi ætatem conterendam statuat, negligat opes regni; reiiciat honestatem; discedat à dignitate; fateaturq; se non tantum animi atque mentis habere,

vt intelligat omnem iucunditatem, & artium liberalium cognitionem, esse præ Regij decoris amplitudine contemnendam. si verò philosophiam leuiter attingere vult, minimum certè ex illa fructum percipiet. nec enim fuit vnquam qui mediocre gradum eruditionis esset, sine multo labore consecutus. quid ergo amentius, quàm Regem artibus illis imbui, quarum si valdè studiosus fuerit, sit ei Regis officium deserendum: si verò negligenter eas coluerit, minimam ex illis utilitatem percepturus sit? Sed dices, det operam his studijs saltem in adolescentia, postquàm verò ad Rempub. tractandam accesserit, ea si placet omitat: stultum & miserum, adolescentiæ florem in illis artibus conteri, quæ sunt statim obliuione prorsus obliterandæ. omnes enim istæ disciplinæ si non sunt assiduè cultæ; indefessoque studio retentæ; aut saltem ex interuallo reuocatæ, elabuntur & excidunt. Non ita est inquires, nec enim vnquam sic elabuntur, vt non aliquiæ reliquæ, ad vitam rectè constituendam valdè salutare, animis infixæ remaneant. Id quidem credibile non est, vt tenues istius eruditionis reliquæ, non tenuem, sed magnam utilitatem constituent. illud igitur doceri sanè velim, quæ tanta ex artibus illis utilitas comparari potest, vt illarum paruæ reliquæ Rempub. conseruent? nam si disciplina-

rum

rum istarum, leuiter impressum vestigium tantam vim habet, ad totius Regni statum saluari, atque firmo præsidio muniendum: necesse profectò est, vt earum principes sint opibus diuinis egregiè culti, summisq; virtutibus ornatissimi. illorum igitur opera facillimè poterunt omnes Respub. in quibus illi floruerint, rectissimè constitui; & omnibus præsijs & ornamentis mirificè redundare. Cur igitur non omnes ab illis, vt nobis propitij sint, supplici prece contendimus? cur illorum opem, in rebus aduersis non imploramus? nam si tantum utilitatis allatura est, particula quædam istius sapientiæ ad Reges deriuata, vt sine illa salui esse nequeamus; quanta tandem erit ea utilitas, quàm ipsa doctorum hominum singularis, atque summa sapientia, Rebuspubl. importabit? præstans sanè, & eximia, multisque modis admiranda. Quid si nullam omnino opem Rebuspub. adtulere? quid si vsu compertum est, eos publico luctu minimè commoueri? quid si etiam interdum, ciuium suorum cladibus insultant? Tamen dicere licebit, istius etiam sapientiæ particula, Reipub. salutem contineri? Vt ista sint inquires, in virtute tamen, quam illi tradunt, omnis benè beateque viuendi ratio collocanda est. Agè, periculum virtutis istius faciamus. Virtutis enim est, opè afferre, pestem auertere, propulsare pericula, prodesse quampluri-

c. 4. mis,

mis, aut saltem esse de communi omnium salute, & totius ciuitatis incolumitate sollicitam. at isti nec opem vllam afferunt; neque pericula depellunt; nec vllam Reip. curam pro sua virili parte suscipiunt; nec illius incōmoda ad se pertinere putant. Magnum tamen (inquis) est, habere semper ante oculos, exempla grauitatis & continentix, ad quorum imitationem mores effingas tuos. Quorsum? Vt similiter atque illi simus. Omnes Reip. intiles? nec vlla illius nos, in magno aliquo discrimine cura sollicitet? nec enim vlla virtus homini politico imitanda est, nisi quæ ad publicam vtilitatem cōferri potest. Quid, quòd non semper philosophi ita benè morati sunt, vt illorum virtus etiam si nullas vtilitates afferat, magnam nobis admirationem cōmouere debeat? nec enim semper illa tristis seueritas in vultu; illa frontis contractio; ille neglectus cultus; illa moderationis & continētix signa, verū loquuntur. multę namq; sunt in animis tenebræ, multi recessus, quibus libidines inclusæ latēt, quę tandem erumpant foras necesse est, & in multo maius odiū multitudinis incurrant: quòd sceleratius est, in magnis flagitijs continentix laudem aucupari, quàm in mediocribus vitijs simpliciter, & apertè suscepta flagitia confiteri. Nihil est enim magis odiosum & inuisum, aut magis Reip. perniciosum, quàm virtutis species asimulata. cum ve-

rò

rò constet, sapientes istos maxima ex parte virtutē ementiri, & ambitione interim, & auaritia, & alijs eiusmodi sceleribus implicari; quamuis aliqui verè & ex animo virtuti studeant, & sint in omni vita moderati: non tanta tamen vtilitas, ex bonorum exemplo percipitur; quantum ex improborū flagitio, & improbitate detrimentum. nam cum maiorem plerumq; vim habeat improbitas ad perniciem, quàm bonitas ad salutem: tūm illi qui vitia virtutis simulatione contegunt, sunt innumerabiles; qui autem verè virtutem colūt, si cum eorum qui simulant multitudine conferantur, sunt paucissimi. Accedit quòd cum eruditi hominis occultum, & intestinum scelus, sub virtutis ficta specie latens manifestò deprehenditur; similiter vocantur in suspicionem asimulatæ virtutis reliqui sapientes, qui virtutis studio flagrant. sic autem fit, vt ex bonorum exemplo, tenues admodum fructus excipiantur; ex malorū autē improbitate, damna quamplurima rebus communibus afferantur. Sed non laboro quàm verè, aut fictè sese in studio virtutis exercent. sint omnes per me honestatis & continentix laude præstantes, dummodò id quòd nobis vtile futurum est, nempe virtutis exemplum publice constituent: quòd verò nocere potest, aut saltem non est multum vtilitatis allaturum; illam videlicet admirandam naturæ peruestigationem,

c 5 ho-

homines à rebus gerendis auocantem, ab hominum cœtu remoueant. Non dico multis in locis religionem esse, disputationibus eorum violatam; generosæ mentis indolem repressam; virtutis neruos incisos; id tamen dico, vt nullum sceleris, aut libidinis vestigium, in illorum scriptis appareat; & multa, eaque præclara de virtutis amplitudine, & grauitate disputent; non tamen tantum vtilitatis importabunt, virtutem summis laudibus exaggerando; quâ tum Rebusp. nocebunt, Principes ab administratione Reipubl. ea disciplinæ suauitate deducendo. Præterea quod ad virtutem adtinet, ea quæ docere possunt in promptu sunt omnibus; & quamuis non tam subtiliter & acute, non minus tamen commodè à parentibus, & pædagogis, & à viris prudentibus, qui cum Regibus assidui sunt facillimè tradi possunt, nec enim indigemus Rege, qui virtutem acute deffiniat; sed qui virtutis officio strenuè fungatur. Reliqua autem quæ docti homines inculcant, multum quidem obscuritatis, & admirationis habent, vtilitatis autem parum. Vt enim nihil sit in omni rerum natura, tantis inuolutum difficultatibus, quod non penitus videant; quid poterit ex illa naturæ cognitione ad vsum Reipubl. transferri? num Princeps quidquam ex eorum disciplina percipiet, quo vel Reipubl.

com-

commodius gubernet, vel hostibus acrius in bello resistat? Non profecto. Parū ne inquis, hæc studia pulchra sunt? Sint sanè, si velis etiam pulcherrima, & iucundissima, dum modo constet ea, nullum adiumentum communibus rebus allatura. imò quo magis iucunda sunt, eò magis metuendum est, ne Princeps illorum iucunditate perfructus, sibi permisi muneris obliuiscatur. Quod si hæc vera sunt, quæ contra philosophos differuntur, eos cenſeo procul amandemus, ne sese in gratiam nostri Regis insinuent. alibi igitur ludum aperiant; alibi ingenij sui acumen ostendent; alibi doceant; & non vbi tantum periculum eorum opera conſari perſpicimus. quod quidem illi si non mentiuntur, non admodum indignè patientur. id enim præ se ferunt, & in eo maximè gloriantur, quod cum omnia humana despiciant, tum gratias Regum, atque Principum pro nihilo habendas arbitrentur. Si id igitur ita est, libenter ex aulicorū hominū turba, & colluuiōe semigrabunt, & Regis familiaritatem deserent; ne quidquam sit illis impedimēto, quo minus omnia cæli spatia mente peragrent. si verò mentiuntur, & simulat se illas opes continere, quarū insatiabili cupiditate incensi sunt, nō modò ne doctrina sua noceant; sed etiā vt impudētissimi mendacij pœnam luant, in oras longinquas exilij causa compellendi sunt.

quoquo

quoquo igitur modò siue velint, siue nolint, à Regis familiaritate discedant. quod si fecerint, & ab hominū nobilium turba segregati, vitam omnem in sapientiæ studio consumpserint, inopia & egestate conflictabuntur. Nam cùm is, qui vt sapientiæ vacare possit omnia contemnat, nec agrum colat; neque mercaturam faciat; neque negotium gerat vllum; neque artem teneat vllam, qua sibi victum comparet; & id tantum vnum curet, vt simpliciter & candide philosophetur; quid aliud ei restat, quàm vt extrema quadam inopia & egestate prematur? quid igitur ineptius, quàm cùm Regis officium sit, opibus suis multorum inopiam subleuare, & ea de causa sit ei summa diligentia laborandum, vt opes ingentes habeat; eas illi artes tradere, quarum doctores inopes. & egestes sunt? an nõ tandem id eueniet, vt omnes opes suas imminui & dissipari sinat, & summa interdum inopia distringatur. Ex his quæ dicta sunt colligi certè potest, omnes qui philosophiæ operam dant; aut inutiles esse, aut valdè perniciosos. si enim sine fuco atque fallacijs genus illud vitæ colūt, & philosophiæ penitus addicti sunt; quomodo laborabunt in rebus illis, aut parandis, aut augèdis, atq; tuendis, quas minimi faciunt? si verò simulant se eas despiciere, cùm tamen earum infinita cupiditate teneantur; quid poterit illis perniciosius.

EXCO-

excogitari? cùm enim ad summā improbitatem, ingenij acumen, & disciplina non vulgaris adiungitur; tanta vis mali est, vt sustineri non possit. quid enim excogitari potest, malitia præclaris artibus instructa & armata valentius, ad Remp. euerendam? Homo enim nequàm & improbus, si fuerit disertus & eruditus, Remp. dicendo conturbat; & ad quoduis flagitium impellit; & maiore quodã artificio scelus occultat; & ita vulnus multò grauius imponit, manifestum enim scelus facilè aditu prohibetur: at quòd in probitatis ficta specie later, priusquam animaduerti possit, incautos interimit. Sic igitur fit, vt philosophi simplices & aperti nemini prosint, & sibi noceant: malitiosi verò atq; fraudulenti Reip. plurimū nocèat, vt sibi tantū prosint. qualis est igitur hæc sapèntia, aut ad quæ vltima comparanda; quæ quidè est vel in bonitate inutilis, vel in improbitate pestifera? Si enim totius antiquitatis memoriam replicare voluerimus, reperiemus ea mala, quibus maxima Imperia corruerūt; fuisse magna ex parte per hōies eruditos importata. Pericles enim qui fuit auctor belli illius, quod Atheniensium imperium afflixit; Anaxagoræ fuit auditor. Alcibiades patriæ pestis exitit. Critias ciues suos tyrannide vehemèter oppressit, & vterq; eorum operam dedit Socrati. Demostenem similiter acculabant inimici, quòd causam funesti belli

ciuibus



ciuibus suis attulisset, qui quidē Platonis (vt aiūt) discipulus fuit. Magnum argumentum est, nō esse Reip. salutare Principes eruditos habere: quōd videmus quantam multis in locis cladem, ciuibus suis attulerint Principes eruditi. cū enim homo omni doctrina perpolitus, ad summos honores obrepit, alterutrum frequenter accidit: vt vel quæstus & compendij gratia, Remp. in fradem conijciat; aut sapientiæ opinione subnixus, temerē de communibus rebus statuatur; & ita patriæ firmamenta conuellat. nihil enim est magis summæ temeritati finitimum, illa confidentia, quæ ferē semper est, cum summa eruditione coniuncta. Quid cum accedit eloquentia? quis tunc poterit magnitudinē tantæ calamitatis arcere, quanta Rebusp. impendet? facillimē namq; eloquentes homines, in quacumque partem volunt, multitudinem imperitam vi, & impetu orationis impellunt, & in exitū quoties illis lubet, furibundē præcipitant. Quid illud? Num leuē argumentum est existimandum, ad eruditionem hanc à Rep. repellendam; quōd omnes ferē ciuitates, quæ rerū potitæ sunt, eò tempore cōciderint; quo liberalis eruditio, & philosophia, & eloquentia, & omniū artiū eiusmodi disciplinæ, à paruis inijs excitatæ ad summum peruenerant? Reputate quō tempore Atheniensium ciuitas imperij naufragium fecit: quō Thebæ, Argi, Cartago, Rhodus,

Rhodus, alijq; quamplurimi imperiosi populi funditus euerfi sunt: quōd Roma libertatem amisit: Eo certē quōd philosophia maximē florebat, & summa eloquentia dominatum sibi in Rep. comparabat. Non igitur immeritō cū Carneades, Critolaus, & Diogenes summi philosophi, & eloquentiæ laude præstantes; legati ab Atheniensibus Romam missi fuissent; Cato eos statim dimittendos & ablegādos censuit; ne nouo illo, & insolito doctrinæ politicioris genere, & orationis vbertate, & elegantia, indolē Romanæ virtutis infringerent. metuebat enim vir prudentissimus; ne iuuentus omnē impetum animi ab armis, ad eruditionem traduceret: & quanto vehementius sese ad eloquentiæ studium adiungeret; tantundē bellicæ gloriæ studio, & triumphorū cupiditate detraheret. quōd si accidisset, non dubitabat fore, vt Imperium Romanum interiret. sapienter enim iudicabat, id quod armis, non literis quæsitum fuerat; armis, non literis esse retinendum. Vt autem externa linquamus, nostrorum annalium memoriā repetamus; vt videamus quibus artibus olim Regnum Lusitanæ creuerit. num literis? num philosophiæ decretis? num eloquentia? Non certē. Omnes enim tūc erant istarum artium rudes, & ignari. quinetiam multi viri nobiles, ne legere quidē sciebant. attamē illa rudis & inculta iuuentus, duces nō eruditos: sed

magnanimos, animo forti, & confidenti secuta, in omnibus bellorum tempestatibus inuicta permansit: victoricia signa in Mauritaniam intulit: multas Solis orientis regiones armis peragrauit: immortaliaq; multis in locis virtutis monimenta constituit. at his temporibus, quibus multi Lusitani sunt ita culti disciplinis, vt ad eorum laudem, qui magnū ex illis nomen & gloriam consecuti sunt., aspirare non dubitent: vix ea, quæ sunt maiorum virtute parta retinemus. Vnde planè liquet, agrestem vitæ cultum, & infantiam, esse virtutis militaris affinē: & munditiam, & elaborati sermonis elegantiam, esse cum ignauia & timiditate coniunctam. Ergo quemadmodum duris, incultis, horridis moribus Imperia comparantur: ita vitæ molli cultu, & immodico literarū studio, Imperij virtute parti opes euertuntur. Quare nescio quomodo possim eorū sententiæ repugnare, qui censent Principes literis excolendos non esse: sed antiquitatis rudis, & impolitæ moribus imbuendos. aliter enim minimè dubitant, quin omnia ruitura sint. Est enim nobis opus impigro & audaci Principe, laboris patientissimo, ad pericula belli fortissimo, qui possit intestinum scelus ferro seueritatis excidere; & hostiū immanitatem armis & virtute profligare. at literarum studijs aiunt animos desides & ignauos effici, multumq; de vitæ periculo cogitantes. Vt autē

orationi

orationi nostræ iam finem imponam, dicam breui, quid mihi in Principe desiderandum esse videatur. Primum quidem opus est vt sit acer, vehemens & incitatus; ita vt otium ferre nō queat, tantoq; studio laudis incensus. vt mortem verissimæ gloriæ causa, vltro appetendam arbitretur. Deinde illum clementia & bonitate præditum esse conuenit; vt suorum sibi beneuolentiā conciliet, statumq; suum amore multorum atq; fidelitate communiat. Deinde is homo sit, qui odio, & amore acriter incitetur; vt & scelus vlciscatur, & virtutem pro dignitate remuneret. Illum deniq; ( ne latius quàm par est vagetur oratio ) Regem volumus, quem cum opus ita fuerit ira commoueat; cura sollicitet; misericordia fleat; & à nimia interdum seueritate, ad lenitatem traducat; qui gazam minimè compressam domi contineat, sed eam instrumentum benignitatis existimet. nec ad coaceruandam pecuniam hominum operis abutatur: sed vt hominum saluti prospicere possit, pecuniam sibi querendam putet. qui denique non sibi se, sed patriæ natum censeat: omneq; imperij decus & ornamentum, in virtutis amplitudine collocandum statuatur. Hæ virtutes omnes, si literis atque philosophia comparantur, aut saltem adiuuantur, & augentur; nihil prius faciendum puto: quàm vt Regem Philosophis erudiendum tradamus, atq; committamus;

d. illosq;

illosq; è quorū videlicet disciplina, totā salus Reip. pēdet patriæ parentes appellemus. Si verò (vt multi dicunt) philosophiæ studium animos otio corrumpit: si humanitatis sensu spoliat: si virtutem etiam debilitat: si vel ex arrogantia inuidiam colligit, vel ex immanitate in se odium concitat: si postremò cū verè & ingenue colitur, inutilis est, cū autem ostentationis & quæstus gratia suscipitur pernicioſa; ita vt meritò vel contemptui sit, vel summi sceleris flagret infamia, nihil certè videtur esse, à Regis institutione magis detestandum. Vt igitur omnis legum atque morum nouitas, meritò semper inuisa fuit, vix enim vnquam sine perniciæ Reipu. totius inducitur: ita hæc noua ratio Principis instituendi respuatur. alijs igitur doctoribus, illum Principem erudiendum tradamus; quem magnum, Regioq; nomine satis dignum videre cupimus; qui illum non argumentis obtundant: sed clarorum hominum exemplis incendant, & ad fidem, ad iusticiam, ad libertatem, ad omnes lenitatis & clementiæ laudes erudiant; in eoq; nervos omnes intendant, vt Regem non modò fortem & strenuum, sed in omni genere religionis atq; pietatis excellentem nobis efficiant. Hæc autem doctrina magis ex Lusitanæ monumentis, quàm ex philosophorum scriptis, & institutis petenda esse videtur. nec enim Lusitani Reges literis, quibus

bus se nunquam dediderunt; sed armis atque virtute, quàm summo studio coluerunt, victorias innumerabiles adepti sunt: nec philosophorum argutijs, sed optimis legibus & institutis Rempub. temperarunt: nec eloquentiæ ornamentis, sed factis egregijs illustrati sunt. Si igitur volumus vt Sebastianus noster, maiorum suorum similis euadat, opera danda est, vt à primis annis equitare, venari, iaculari, condilcat, & assiduè se in armis exerceat: vt sit validudine firmus, & exercitatione robustus, & ad res animose gerendas alacer; ne vnquam laborem vllum honestum fugiat, aut vitæ discrimen adire, dignitatis gratia reformidet. perficiendum enim est, vt dedecus magis, quàm mortem & cruciatum exhorreat. Quod verò ad literas attinet, legere & scribere sciat, & aliqua ex parte latinos poëtas, & Romanam historiam attingat; ne omnino rerum earū, quæ sunt omnibus peruulgatæ rudis existimetur. illā verò disciplinā summo studio colat, quæ iusticiā continet, qua vna salus patriæ nititur. teneat igitur patriæ leges & instituta ciuilia, eaq; sibi perpetuo conseruanda putet; nullamq; Remp. cōsistere posse vllō modo statuat; in qua a legum diuinarum, & humanarum æquitate disceditur. auaritiā odio persequatur; sit acer vindex scelerum; turpitudinem ignominia plectat; dignitatem & honestatē debitis ornamenti afficiat.

illa tamen ei præcipua cura sit, vt Deum timeat, & tota mente in studium pietatis & religionis incite- tur. sit præterea maximus veritatis cultor, doli atq; fraudis inimicus, & omnibus qui mendacijs inni- tûtur infensus. Hęc sunt artes quibus Dei numē pla- catur: & hominum beneuolentia conciliatur: ho- stes metu abijciuntur: vniuersaq; Resp. firmissimo præsidio munitur: & florentem atque beatum sta- tum consequitur. hæc igitur omnia qui præstiterit, minimè doctorem hominum scriptis indigebit. Hęc quidem mihi in præsentia occurrunt, quæ di- sputari à multis possunt, qui censent philosophiæ studium non solum Principibus parum prodesse; sed multum etiam obesse. Si hæc igitur tu ( me au- té nominabat) dilueris, magno me beneficio obli- gabis: tuis enim argumentis instructus, ijs, qui- bus philosophia est odiosa & inuisa repugnabo. Hic Portugalēsis ridens, quid hoc inquit est? Tan- ta vis eloquētix, & tanta copia latitabat inter nos, vt quasi ex insidijs homines imparatos opprimeret? Sed vnde quæso, tam multa dicendi ornamenta comparasti? scio quidem te multum ingenio va- lere, & istis etiam studijs, quæ multi (vt inquis) vi- tuperant deditum esse: sed suspicari non poteram, vt tam diu atque tam ornatæ differeres. quod si le- gatio ista recens, qua Romæ perfunctus es, te ora- torem reddidit, legationem aliquam eiusmodi ex-

pugnare

pugnare conabor, vt tecum aliquando certare pos- sim. vnum tamen in primis admirabar, quòd elo- quentiam parum ornasti; cùm ipse tãtis illius opi- bus, vt ex ista oratione iudicare licet instructus ef- fes. Est verum, inquit, Tauora ridens. nam & ego identidem me ipsum intuens admirabar, & maior quodammodo, & altior fiebam, & gaudio etiam efferebar, quòd existimarem vos admiratione qua- dam difixos esse. Possum ne, inquam, Tauora abs te beneficium aliquod impetrare? Poteris, inquit, ille omnia quæ velis, quæ quidem præstare valeam. Peto igitur ne ea quæ à te contrà Philosophiam di- sputata sunt, peruulgare velis. si enim barbaros, & incultos homines sine literis, sine mente, sine ratio- ne, sine disciplina, qui non solum philosophiam; sed omnes bonas artes pessimè oderunt, sustinere nō possumus, quid facient, si hæc dicēdi instrumē- ta ad eos detuleris? si enim cùm nullo argumen- to vti possint, sola tamen procacitate, & petulantia- satis molesti nobis sunt; quid eueniet, si argumētis istis tuis confidere cœperint? Certè nec ego, neque quisquã alius, qui philosophiã laudauerit, cōsistere in loco poterit. Quid ais? inquit ille ridens: Ego ne vllam meæ dignitatis imminutionē fieri patiar? & cùm vobis in dicendo admirabilis visus fuerim, me continebo, quin omnibus exponã orationē meam, vt sciant quantus orator sim? quiduis aliud à me

d 3

po-

postulare & expectare potes, hoc verò nullo modo faciam. nec mihi quidquam longius est, quàm vt omnes amicos meos participes huius meæ laudis efficiam. Sed expecto quid ad hæc responsurus sis. Hic ego, cum me ad respondendum pararem, Menesius anteuertit inquiring. Non patiar villo modo Tauora, te solum eloquentiæ laudem aucupari. certum est igitur mihi, experiri quid efficere dicendo possim; maximè verò, cum multa quæ à te dicta sunt, minimè mihi probaueris. Primùm quidè in eo tibi minimè assentior, quòd vniuersam Philosophiã vituperas; multa enim (vt te credo nosse) genera philosophorũ sunt. antiquissimi enim toti erant in naturæ peruestigatione, & in inquirendis rerum principijs occupati; quibus suscessit Socrates, qui primus (vt aiunt) Philosophiã è cœlo auocauit, & ad considerationem rationis, atq; mentis humanæ traduxit. hic igitur de recta morũ & vitæ constitutione; de familiæ disciplina; de Iustitiæ sanctitate; de Reip. moderatione rectè atq; sapièter administranda quæsiuit. omnis igitur illius doctrina, minimè ad ostètationè ingenij; sed ad beatæ vitæ rationè pertinebat. ab illo autè fluxerunt multæ philosophorũ sectæ, inter se plurimũ & verbis, & sententiã dissidètes: quæ tamè quòd attinè ad vitæ disciplinã, bifariam distingui atq; distribui possunt. Alteri namq; sensus eripiebãt, & humani-

tatem

tatem hominibus detrahebant, qui non immeritò à multis explosi & eiectioni sunt. alteri verò ad rectũ vsum ipsarum effectiõnũ, quæ sunt nobis à natura tributæ, discipulos suos instruebãt: & illi quidem vt opinor Stoici; hi verò partim Academici, partim Peripatetici erant appellati. Erat autè hæc Academicorũ & Peripateticorũ disciplina sapiēs, & verecundã; & multis ingenij opibus instructa; & satis ad humanã vitã accõmodata. non enim erãt ij philosophi, qui orbarèt hominè sensib: sed quẽadmodum sensibus vti cõueniret, sapièter & cõmode differerèt. non extrahebãt radicitus opiniones natura insitas: sed in quẽ finè essent oēs affectiõnes animi referendæ disputabãt. nec erant autores stuporis, & immanitatis: sed clementiæ, & lenitatis, & moderationis, in qua vna, omnè vitæ dignitatè, & cõstantiam sitã esse statuebant. nec aliena (vt inquis) lingua vtebantur: sed vulgari & vsitata. nec neglecto & obsoleto cultu vestiebãtur: sed eo, quo ciues suos ornatos esse videbant. Cumq; ingenio & disciplina præcellerent, se tamen in oratione, & vestitu sui tẽporis moribus accommodabant, & ita se in eorum sensus insinuabant, vt facilè homines ad se amandos allicerèt. nõ pauci igitur ab ea disciplina Principis extiterunt, qui & bellicis artibus, & pacis ornamentis summam laudem, & gloriam consecuti sunt. Vt igitur fatear eam philosophiam, quæ

d 4 homi-

hominem humanitate spoliat, esse Principibus indignam: ita censeo illam, quæ est magistra pudoris, & honestatis, & ciuilibus societatis, & bellicæ etiam virtutis, esse principibus instituendis aptissimam. non enim lucem & celebritatem fugit, non famam negligit, non solitudinem & tenebras sequitur: sed totam se dat, ad erudiendos homines, & omnes ciues in re se legibus & institutis, & fædere societatis astringit. Illud tamen Neoptolemi valdè probo; Philosophari placet, sed paucis; nihil est enim in omni principum vita, moderatione præstantius. Te igitur cum eas artes enumerares, quibus Reges à pueritia sunt instituendi, valdè admiratus sum; quòd id omiseris, in quo tota boni Regis laus collocanda est. Quid illud est? inquires, Modus, & temperatio quædam; quæ si non fuerit adhibita, nullum studium, quamuis honestum & laudabile natura sit, laudari iure poterit: omne id namque, quod modum transit, est in vitio ponendum. Rectè quidem tu atque sapienter, metuebas ne Rex nimis studio literarum deditus, ita earum voluptate teneretur, ut à libris auelli non posset. Quid si aliquo alio studio nimis etiam teneatur? non idem omnino incommodum eueniet? imò multò grauius, quo magis multa ex illis studijs, quæ recensuisti, sunt ab humanitate disiuncta: hoc enim negare non possumus, studia literarum homines etiam

natura

natura feros & truces, ab agresti quadam immanitate traducere: unde id euenire cernimus, ut quo quisque magis se ad bonas literas applicat, eò magis clemens atque benignus euadat. si igitur studium illud, quod ad omnem humanitatem excolit, cum immoderate suscipitur, vituperandum est: quid erit de illo existimandum, quod non ad humanitatem erudit; sed potius natura sua in animis feritatem quandam ingenerat. De palæstra quidem sileamus; nam tam indigna Regia maiestate est, ut verbis explicari non possit. Omne autem quod maiestatis, & dignitatis non est, nullo modo censeo in Regum educatione permittendum: nisi tu fortassè pulchrum censes, Regem suorum manibus vexari, & corporis etiam totius nixu premi, & impelli, & contorqueri, atque postremo in terram proijci: quòd quidem non solum indignum est; sed etiam assuefacit quemuis hominem nobilem Regem contemnere, quem prostrauit; vel saltem cum quo sine verecundia luctatus est. Vis præterea ut Rex equitare, venari, iaculare condiscat, & se frequenter in armis exercent. Quod corpus Regis his studijs exercendum putas laudo: quod nullum illis modum præfinis vitupero. si enim Rex ut primùm de venatione loquar, sylvas atque nemora assiduè peragrauerit, ut bestias vestigijs omnibus persequatur, summamque laudem

d 5 in

in illarum strage constituerit: eueniet tandem, vt Regem ferum & agrestem habeamus ad omnemq; Regiam disciplinam prorsus indocilem. tales enim plerumq; euadimus, quales sunt ij cum quibus uiuimus; vsque aded, vt si feras etiam multum sectati fuerimus, sit etiam necesse mores nostros paulatim efferari. Si Rex igitur assiduus in venatione fuerit, & multum de nemoribus, & iustris, & de ferarum latibulis, & de canibus atque venabulis cogitauerit: humanitatem tandem exuet, & pro clementi atque benigno Principe, ferum & inhumanum se præbebit. deinde qui venationibus assuescunt, difficillimè ab ea voluptate retrahuntur: cum verò Reges vt plurimum, sint magis voluptatibus suis obsequentes, quam reliqui homines: eueniet si fuerint nimis dediti venationibus, vt nemo possit illos à syluis abstrahere, vt negotia transigant, & regium munus administrent. Adde postremò falsam illam virtutis opinionem, qua sibi Principes assentantur, cum fugientem bestiam persequuntur, eamque venabulo coniecto transuerberant: nihil enim existimant esse sibi reliquum ad summam laudem, eamq; virtutis indolem, quæ erat studijs militaribus incitanda, in ingentis apri cede, aut in magni cerui lethali vulnere consumunt, & quasi sit iam ab illis egregiæ virtutis signum datum, neque hostes, neque bella cogitant, nec vllum sibi tro-

phæum

phæum proponunt, nec ad vllam laudem Imperatoris laudis aspirant. Quod etiam de ludicra armorum exercitatione dicendum est. Princeps enim qui nimis diu in eo ludo versatur, præter modum durus & agrestis efficitur; & præterea laude gladiatoria contentus, optimi Regis laudem minimè quærendam existimat. id igitur in primis Regi præscribendum est, ne nimis se vel in venatione, vel in armis exercent; in omnibusq; rebus modum illum seruet, in quo tota virtutis atque laudis præstantia consistit. Literarum verò studium, ita cum corporis exercitatione coniunctum esse cupio, vt neque nimium studium literarum, sine corporis exercitatione, corpus ipsum frangat, atque debilitet: neque corporis exercitatio sine literis, animum omni humanitate spoliât. In eo verò quod dixisti, omnem curam eorum qui Reges instituunt, in eo collocandam esse: vt eos summo studio religionis imbuant, te reprehendere non possum: constat enim omnes virtutes religionis gremio, atq; sinu contineri. Sed vide quid illis respondendum existimes, qui statuunt esse quendam religionis etiam modum, sicut rerum aliarum; quæ qui transgreditur, periculum est (vt aiunt) ne omnia officia cõturbet. Vtar autem illorum rationibus Qui enim nimiam operam in religione procuranda consumunt, & sic numen exhorrent, vt

nihil

nihil agere, nihil moliri, nihil discernere audeant, quomodo poterunt Remp. administrare? partim enim quia nullū eis tempus à religionis cultu vacat; partim quia dies atq; noctes attoniti Dei metu distinentur, nullum neq; publicum, neq; domesticum munus obire possunt; nec vllam vitæ tranquillæ partem suscipere; nec enim acer in bello; nec in insidijs explorandis industrius; nec in augenda re familiari diligens; nec in gerendo negotio callidus esse potest, qui nimis est vinculis religionis impeditus; semper enim horret, & tremet, & si pedem extra numerum mouerit, ne in grauem Dei offensionem incidat, extimescit. Quare nimiam istam religionem illis relinquendam esse dicitant, qui se totos ab hominum turba, & à negotiorum molestia remouerūt: vt omni cura soluti, liberius possent Deum pro omnium salute venerari. quorū quidē ego pietatem admiror, non tamen ita, vt ea Reges nostros implicari pulchrū arbitrer. nō enim omnes omnia decent. quod enim vni generi hominum decus & dignitatē adiūgit: alteri insignē labē dedecoris aspergit. Si enim cātor publice clarissima atq; suauissima voce cecinerit; aut si gladiator in publico spectaculo strenue decertauerit; aut pictor penicillo quā volet formā expresserit; laudē certē quilibet eorū arti suæ consentaneā assequitur: at Rex si simile quidquam designare voluerit, nō mediocri

diocri ignominia deformabitur; nec enim fieri potest, vbi muneris alieni dignitatem cōsequi studet, vt suam retineat: ad hunc autem modum necesse est, vt quod certum genus hominum religionis sanctissimæ sacris alligatum exornat, multum de Regis honestate diminuat. Videte autem quo nomine laudemus eos, qui religionis gratia cæcus hominū reliquerunt: quod omnes opes, & voluptates aspernati sint, quod omnia humana contēpserint, quod ad rerum cœlestium cupiditatem exarserint, quod in vita manētes ex hac tamen vita quodammodo excefferint, vt tota mente in cœlo versarētur. Quid igitur? Feretis ne vos Regem qui lucem hominum atque celebritatem vitet? qui opes omnes aspernetur? qui sensus humanos repudiet? qui neque negotium vllū ita gerat, vt appareat eum animo præsentem esse, neque casus humanos ad se pertinere arbitretur? Nullo modo. Qui enim cunctas opes humanas despiciunt, quo tandem modo atque ratione res humanas moderabuntur? Et qui homines fugiunt, quo pacto hominibus imperabunt? Quapropter non modo erit hæc nimia religio parum decora Regibus, sed etiā periculosa & infesta. quoties enim ei religio oblata fuerit, quod sæpe numero illis euenire necesse est, qui valdē superstiosi sunt, hærebit, & titubabit, & implicabitur, nullumq; exitum inueniet. si verò belli motus increpauerit,



crepuerit, quo animo se ad bellum comparabit, is, qui omnia propter quæ homines inter se bella gerunt, despicit atque contemnit? Nec enim ut gloriam quærat, quam valdè negligit: nec ut vectigalia tueatur, quæ minimi pendit: nec ut iniuriam persequatur, in cuius obliuione pietatis summam ponit, bellum animose suscipiet: neque is erit postremò, qui cum omnia agi, atque ferri viderit, id admodum moleste patiat, cum nulla grauis cura animum illius perturbet, qui supera tantum, atque diuina spectat, neque est magnopere de commodis huius vitæ sollicitus. In omni igitur negotio, siue ad iuris administrationem, siue ad belligerendi rationem pertineat, ita superstitione conflictatus hærebit, ut nihil expedire possit; sic autem dum iniectis animo scrupulis nihil explicat, & recens aliquod negotium, negotijs vetustis adiungitur; & aliæ res expediendæ, alijs vel neglectis, vel impeditis accumulatur: tanta multitudine negotiorum obruitur, ut omnem curam Reipub. constituendæ, desperatione fractus abijciat. Et reuera quidquid pigritiam Regibus affert, in summis est malis numerandum. Id enim est, quod vires animi frangit: corporis valetudinem atque robur debilitat: maiestatem Regis imminuit: veterem disciplinam corrumpit: iuuentutem luxuria atq; delicijs effœminat: hostes feroces & infestos efficit: omniaq; tandem firma-

menta

mentâ Reipub. labefactat. Cum verò nimia religio causam huius inertix atque pigritix afferre videatur, minimè mirandum est, si homines cum Principes suos nimia religione teneri & impediri perspiciunt, id molestissimè ferunt, & de illorum superstitione assidue conqueruntur. Quid igitur? inquires, tu Regium esse putas religionem negligere? Minimè verò. Christianus enim sum, nullūq; tam immane facinus esse puto, quod sit aliqua ex parte cum religionis negligentia comparandum. Illud tamen dico, quemadmodum rerum aliarum, ita & religionis esse modum: quem qui transgreditur, similiter est in vitio, atque si nimis timeret, vel nimis auderet, vel nimis amaret, vel odio nimis duceretur, vel ad rem nimis attentus esset, vel nimis in re familiari dissolutus, vel deniq; (ne oia persequar) in aliqua re alia medium illud minimè teneret, in quo est tota virtutis ratio constituta. Placet enim in primis Horatianum illud,

Est modus in rebus, sunt certi deniq; fines:  
Quos ultra citraq; nequit consistere rectum.

Vt igitur facinus est infandum, religionē spernere: ita non leue flagitium Principis esse multi iudicant, immodica religione distineri. Illi quidem quibus hoc vnum munus assignatum est, qui ne quid aliud facerent, sese ab hominum multitudine segregarunt; eò conatus omnes comparent, ut summo studio

dio

dio res diuinas peragant, totoq; animo in religionem incumbant; ita tamē vt modum etiam quem debent in genere suo conseruare, prudenter adhibeant. At Rex cui tantum munus impositum est, vt infinita propē negotia in Regni procuratione sustineat, cūm diei principium fuerit à modicis precibus auspiciatus, re diuina per sacerdotem rite peracta, statim se ad res strenue gerendas accingat: intelligatq; vitium minimē ferendū Principis esse, à negotijs publicis obtentu religionis auocari. caueat deinde, ne dum alienum officium exequitur, & suum negligit, vtrumq; peruertat. Omnis enim Reip. interitus, in munerū perturbatione consistit. dum enim quilibet suum negotium non facit, sed alienum officium atq; munus vsurpat, nihil rectē, nihil ordinate fieri potest: sed omnia perturbari, & commisceri necesse est, & ita tandem Remp. fractam atque dilaceratā discordijs extinguere. Vt enim sutor artem suam tueri minimē poterit, si simul tonsor esse velit; neq; rursus tonsor in arte sua cōmodē versari, si simul calceos facere discat: & similiter in reliquis eiusmodi artificijs, qui neglecto suo, alienis operam dat, omnes quantum in se est illas artes in quibus sibi elaborandum esse putat euertit: ita in publicis muneribus, qui plus vno fungi cupit, & plura onera subire nō dubitat, oneribus ipsis cum magna Reip. pernicie succumbit: itaque

itaque pessimē agitur cum Rep. in qua miles officium mercatoris vsurpat; & imperator cum publicanis societatem coit; & scriba exercitū instruit; & denique ne plura recenseam, tanta temeritas & insolentia in Rep. dominatur, vt quilibet eorum, qui certo muneri præest, officio suo minimē contentus, reliquos magistratibus suis pellere nititur, vt ipse solus omnes administret. Multa enim tunc incommoda Reip. subeunda sunt. primū enim natura humana nō patitur, vt vnus homo ad multa simul natus & aptus sit. deinde in eo tantum munere versari possumus, in quo multum operæ & studij consumpsimus. deinde vt simus ad omnia nati, & in multis artibus diu atque vehementer exerciti, quōd fieri non potest: vt id tamen fieri possit, negotiorum multitudine distentus animus, nullum poterit feliciter expedire, cūm in nullo queat totamente versari. Multa igitur malè gerat opus est, qui multa simul gerēda suscipit. Ergo cūm aliquis multa simul onera sustinere vult, suum officium non facit, & aliena conturbat, officiorumq; omniū rationem & ordinem peruertit. graues deinde offensiones excitantur, cūm honoribus digni, quorūdam impudentia, qui sibi omnia sumunt, ab omni Reipub. administratione repelluntur. tūm quod est necessario consequens, ciuiles discordiæ atque pestiferæ dissensiones oriuntur. Postremò chaos il-

lud antiquum à viris olim eruditis excogitatū existet, cum omnia quæ erāt distincta locis, designata ratione, & modo atque ordine distributa; quorundam hominum auaritia, temeritate, & ambitione inuersa, perturbata, & confusa fuerint. Ergo cum tantum malum officiorum confusio communibus rebus importet, quid fieri poterit amentius, quam Regem, quasi minimum sibi negotium datum sit, alienis negotijs atque muneribus implicari? Quod si negotium aliquod est, nimis ab officio Regis alienum: id videtur multis esse, quod ad religionum curam atq; moderationem pertinet. Si igitur Rex nimio studio religionis negotia tractare cœperit, Remp. pro dignitate tractare non poterit: religionis igitur negotia, religiosi hominibus administranda relinquat: ipseq; munus sibi commissum vigilantè administret. intelligatq; Regis religionem præcipue in hominibus benignè audiendis; in negotijs strenue conficiendis; in bellis fortiter administrandis; in beneficijs largè atque munificè (si consisterint merita) conferendis, collocanda esse. Illa namq; sanctissima religio habenda est, quæ in proprii cuiuslibet muneris, & officij perfunctione consistit. Rex igitur qui officio suo egregiè functus fuerit, non multum certè hominibus religioni consecratis, de sanctitate concedet. Secus autem si se nimium eorum rebus immiscuerit, & ad eorum insti-

instituta penitus cognoscenda mentem & intelligentiam conuerterit; propriam Regis sanctitatem conseruare non poterit. Hæc quidem sunt, quæ à multis hominibus prudentia, & autoritate præstantibus disputari solent; qui de immodica principum nostrorum religione assidue conuerunt. In eo verò quod dixisti, ad Regis officium pertinere, leges & instituta ciuilia nosse: velim intelligere quæ sit tibi mens & sententia. num putas Reipub. Principem esse disciplina iuris ciuilis imbuendum, vt quasi quidam leguleus veterator & callidus, formulas actionum componat, & cum ijs qui iuris prudentes haberi volunt, acute disceptet? quid est autem quæso, quod magis dignitatem illius diminuere, aut benignitatem deprauare possit illa sciencia? quam qui profitentur, in rerum minimarum studio versantur; & lites acri cōtentione persequuntur; & summam disciplinæ suæ laudem in malitia & fraude constituunt. is enim summus iuris consultus habetur, qui facillimè potest acumine suo leges ad libidinem suam interpretari. Cum igitur abeant studia in mores (vt inquit ille) si Rex fuerit eorum disciplinis eruditus, necesse erit, vt illorū argutijs & subtilitate delectetur; vt studia belli, & ornamenta pacis omittat; vt quo iure, quæue iniuria lites subditis suis intēdat; vt ita in iudicijs prauissima ratione dominetur. Re-

gem igitur habebimus animo minuto & angusto, rem suam litibus atq; calumnijs augētem: omnem mentem suam in iudiciorū fraudes & insidias conferentem: neque quomodo de hostibus victoriam consequatur: sed qua ratione ciues bonis euertat, callide & argute cogitantem. Nihil igitur minus conuenit, quā Regem istis artibus infici, quæ vel regium illius animum ab amplissimarum rerum cogitatione, ad minimarum studium traducāt: vel naturam illius simplicem atque benignam, malitiosam, & sordibus auaritiæ contaminatam reddāt. Quare si fieri potest, istis Iureconsultis aditum ad Regem præcludamus: ne illius bonitatem, aliqua cōtagionē infixæ prauitatis inficiant. nec enim pertinet ad Regis officium ius dicere, sed eos iudices dare, qui verè & incorruptè iudicent: nec ingenij acumen in explicatione dubij & controuersi iuris ostētare: sed in eos qui leges à vero sensu detorquēt, animaduertere. quòd quidem non tam iuris disciplina, quā recto mentis iudicio, & diligētī rerum examine confici potest. Quidquid enim simplex & rectum est, & diuino & humano iure sancitum, facilè in mente cuiusuis hominis benigni atq; prudentis insidet; quòd autem est callidum & fraudulentum, natura respuitur, neque potest vllò modo stabilem sedem in sensu bonæ mētis habere. Quòd si tamen existimatis non ita commodè posse Regem

gem

gem in improbos vindicare, nisi fuerit aliquo modo & ratione disciplina iuris ciuili institutus, non valdè repugnabo: dum modo illa moderatio conferuetur, quā in omnibus studijs Regibus maximè retinendam censeo; in hac arte præfertim, in qua plerumque cernimus, nimium illius studium esse pestiferū. Qui enim mediocriter eruditi sunt, non tantum habent artificij, vt legum simplicitatem varie flectant, & hūc & illūc ad libidinem suā cōtorqueant. at qui magnos in hac disciplina progressus habent, hoc sunt artificio summo consecuti, vt quidquid velint, legibus omnibus decretum esse disputent; & in quamcunque partem se conferunt, pro se iura omnia facere defendant. Vnde colligitur nimium iuris ciuili studium, esse fallax, & litigiosum, & infestum, & ipsius iuris & æquabilitatis inimicum. & re uera iuris & æquitatis ratio, sic est communibus sensibus infixæ; vt nemo sit (dum modo aliquid valeat ingenio, & mentem cupiditate cæcatam non habeat) qui nō mediocri disciplina adiutus, facillimè possit quid iustū & æquum sit, mente & cogitatione percipere. Qui igitur totam ætatem in iuris studio cōterunt, non tantam operam in eo posuissent, si bonum & æquum tantum in iuris ciuili explicatione spectarent: quòd quidem in promptu est, & facilè cognitione comprehenditur; sed id agunt & moliuntur,

e 3.

vt rebus clarissimis tenebras offundant, vt ipsi in maiore honore sint, si visi fuerint in arte difficilima versari: & facilius possint ostentatione disciplinae subnixi, hominibus imperitis illudere, & ad emolumentum & quaestum omnia iura reuocare. Itaque ea quae posita, & firme constituta erant, cum lubet reuellunt; quae verò erant sublata, reponunt; quae contextuerant, retexunt; & vim rebus optimè cogitatis & sancitis intendunt, inuertunt, & immutant, fraudes & insidias cōcinnant; atque nimia plerumque subtilitate perficiunt, vt quod iustum & pium est, iniustum & nefarium esse videatur; & quod nefarium & impium est, debitum & pium officium existimetur. Vnde concludi potest, quidquid est in studio iuris ciuili acutum, & subtile nimis, variisque difficultatibus implicitum; esse fraudulentum, & perniciosum, & ad hominum vitam peruertendam, improborum acumine comparatum: & ea de causa à Regum disciplina & institutione maxime distandam, illa autem mediocris iuris cognitio quae Regibus utilis est, facile ex negotiorum incidentium multitudine, & ex doctorum hominum vsu atque sermocinatione comparatur. Non est igitur opus, vt Rex disciplinam istam ex libris hauriat, sed eorum mentem, qui in illa sunt cum laude versati diligenter inquirat: eamque sententiam magis comprobet, quae non tam subtilis est, quam

æquitate

æquitate nixa, & legi sempiternae, quam animis incisam gerimus, accommodata; nec enim Regis officium est, iudicijs praesse, sed iudicibus qui leges venales habet, poenas quas meretur imponere: quod quidem non magnam iuris cognitionem, sed magnum animum, & vigilantem, & studio publicae utilitatis incensum requirit. Nec illud quidem praetereundum esse videtur, quod dixisti, Regem esse debere veritatis obseruantissimum. Fateor equidem facinus esse, plerumque mentiri, fidem datam, fallere, & in conditione atque pacto non manere. sed incidunt saepe tempora, in quibus non possis stare promissis, sine magno Reip. detrimento. tunc igitur, Rex aut Reip. curam abiciat opus est; aut multa subdole atque versute moliatur. Scitum est enim illud Lyfandri dictum, cum illi quidam exprobarer nimiam ingerenda Rep. calliditatem, diceretque minimè convenire illis qui essent Herculis saturo procreati mentiri: imò sane, inquit, ille ridens, nam Hercules ipse hoc primus excogitavit, vt quoniam leonis pelle totum corpus tegere non poterat, vulpis pellem affueret. Hoc autem ille non modò dixit, sed etiam praese tulit; neque quidquam genere suo indignum existimavit, quod ad augendam Remp. pertineret. ~~in~~  
~~prohibeatur, ut si quis patitur, ut in ista oratione~~  
~~videtur, quod in ista oratione videtur, quod in ista oratione~~  
quanquam multi Reges id non tam patriae amore,

e 4

quam

quàm suæ dominationis augendæ causa faciunt: & tamen mentiendo, non solum nullam infamiam suscipiunt: verùm etiam simul cum virtutis & industriæ fama, ingenij atque prudentiæ laudem consequuntur. illi verò qui ne fidem fallant, imperium augere nolunt, vt stulti, & nimis simplices irridentur. Infinitum esset si vellem recensere Principes, hominum eruditorum monumentis celebratos; qui multò plures nationes dolis & fraudibus, quàm aperto Marte sub imperium subiunxerunt. vt enim quisq; eorum maximè ingenium ad malitiã acuebat; & sine villo respectu ad fidem, id tantum quod sibi vtile futurum esset, acutissime providebat; ita maximas opes sibi, cum amplitudine nominis & gloriæ comparabat. Sed quid est opus nimis antiqua referre? Repetat animo qui volet, quòt bella nostra memoria inter Christianos Principes mota sint, quoties inducię factę, aut pacis fœdera sancita. At quandiu fœdera valuerunt? tantisper certè, dũ fœderis religionem vtilitatis ratio confirmauit. at vbi primùm aliqua ratio vtilitatis, cui pax impedimento fuisset, obuersabatur; omnem repente cõiunctionem species vtilitatis oblata dirimebat. Nõ loquor de fide Punica, non de Turcarum perfidia, non de Tyrannorum immanitate: quorum imperium est, fundatũ scelere, nixum mendacio, fraude atq; periurio stabilitũ. de Principibus Christianis loquor,

loquor, & de ijs Principibus, quorum nomẽ haud est aliqua impietatis infamia maculatum. Si enim videritis quo iure multi ex illis, in alienas vrbes inuaserint; qua mente fœdera violauerint; quo impetu contra interpositã fidem armis in alienas opes inuecti sint; intelligetis planè Regem omnẽ, fidei religionem, vna vtilitate metiri. & tamẽ in ore hominum sunt, & eorum nomẽ per omnes regiones, cum omnium admiratione peruagatur. quod tamen minimè probo, neque mens mea, cum multitudinis amentis opinione consentit. Illud tamen dico, eos Principes, qui cùm Reip. salus postulauerit, fidem datam neglexerint, summis esse laudibus efferendos. si enim propriæ vtilitatis ratio facit, vt fides sine dedecore à Regibus violetur; quid eueniet, cùm patriæ salus atque dignitas eos ad fidem frangendam impulerit? Quamquàm ij, qui ea gratia fidem non seruant, vt patriæ suæ consulant, non fidem produnt, sed inuiolatam conseruant: magis enim fidem patriæ obligatam habent, quàm illis ipsi cum quibus fœdera percusserunt. is igitur qui cum patriæ peste, atque pernicie fidem seruandam putat, multò maius in se perfidiæ crimen admittit, quàm si fidem omnibus fœderibus obligatam violaret. perfidus namque is maximè putandus est, qui Reip. sibi commissæ salutem negligit; negligit porrò salutem Reip. qui fidem tuetur, cùm illam



D E  
 REGIS INSTITVTIONE  
 ET DISCIPLINA,  
 LIBER  
 SECVNDVS.



ODEM igitur die post meridiem, ut fuerat inter nos constitutum, in eundem locum venimus, atque postquam consedimus, ego sic sermonem ad quem iam paratus veniebam institui. Non possum satis statuere, an maiorem ex orationis vestrae elegantia voluptatem acceperim; an ex necessitate quae mihi imposita est respondendi, molestiam. Elegantia enim & copia tanta fuit, quantam in hominibus nostris inesse, nunquam suspicari potuissem; necessitas autem quae me premit, ea est, ut nisi vestrae expectationi satisfecero, sit mihi infantię dedecus subeundum: in tali praesertim causa, in qua non sit mihi solum pro mea existimatione dimicandum; sed patrociniū etiā Philosophiæ suscipiendum, ne vllō modo à Regis familiaritate repellatur, & à regni finibus exterminetur. Et quoniam non omnia quae dixistis mihi refutanda puto, multa namq; sanè prudēter attulistis, quę multa Regię virtutis ornamenta continent: ijs tantum quae Regiæ am-  
 plitu-

plitudini obstare videntur, repugnare contendam. sed ut id commodius fieri possit, principio altius repetito, sermonem exordiar. Primum igitur querendum est, sit ne aliqua disciplina, qua institui, & informari debeat, is, ad quem omnis Reip. moderandę potestas deferenda est; an nulla omnino sit. si nullā esse dixeritis, vehementer admirabor. quid enim magis absurdum est, quàm cum ne faber quidem vllus esse possis, nisi prius multam operam det artifice, qui artificio illo præcellat; existimare, solū Regis officium, sine vlla ratione atque disciplina constare? Num Regis munus est ludus quidam, ad quem sunt Principes sine vlla doctrina perducēdī? an illud potius quo nullum aut grauius, aut amplius excogitari potest? quid, quod ne in ludo quidem poterit aliquis concinne, & eleganter sine aliqua disciplinæ ratione vesari? nec enim pila ludere, neque choros ducere, neque personam agere, neque ludicrum aliquod munus exercere quicquā venustè potest, nisi id multò ante didicerit, atque meditatus sit. Ita ne vero: ludos spectare non possumus, nisi fiant ab hominibus ludendi artificio peritissimis: Reip. verò totius tuendę curam, homini totius artis ignaro, & imperito cōmittemus? Et eum qui sine musicę disciplina psallere studet, ut hominem insanum explodendum & eiciendum censemus: eum autem qui sine aliqua doctrina id  
 sibi



sibi sumit, vt populos imperio contineat, & Remp. ab omni calamitate tutam conseruet, tolerandum existimabimus? Et cū ne Regi quidem in aula regia inter familiares, atque domesticos diebus festis vt fit, saltandi gratia è solio surgere liceat, nisi ad illud saltationis genus, multis ante diebus fuerit eruditus: imperium administrandum, & vniuersæ Reip. pondus sustēdum, illi sine vllō metu permittimus, qui nō dīu fuerit in hac tāta, atq; tam difficili arte versatus? Quid tādem quæso periculi est, si Rex saltet parum decorē? Risum certē faciet. Rectē sanē id ne accidat præcauetur, nihil est enim in Rege ferendum, ne in ludo quidem, quod non aptum atq; decorum sit. at si Rempu. parum apte atque decenter administrauerit, hostibus quidem risum mouebit: suis verò vniuersæq; Reip. perniciem, & interitum cū multis lacrymis importabit. Quid igitur minus conuenit, quàm in re ludicra, quàm certē ignorare minimo cum periculo licet, cauere diligentissime, ne Rex extra numerum pedem moueat: in re autem maxima & amplissima, in qua sine totius Reip. periculo peccare nō licet, non maximam diligentiam adhibere, ne quid Rex contra præscriptionem rectæ rationis efficiat? Cū enim omnis stultitia periculosa sit, tūm Regis amētia nō vni tantū homini, neq; paucis, sed toto regno periculi extremi dedecoris, & euersionis intendit.

icū

&amp;

& quamuis nullum aliud periculum impenderet, nisi illud, quod est in imperij contemptu, atq; negligentia constitutū: id tātum est, vt totam Remp. euertat. Nulla enim Resp. nulla multitudo, neque domus quidem vlla, sine Imperio constare potest. vbi igitur Imperiū negligitur, necesse profectò est, vt omnes opes Reip. dilabantur. At sic est in more positum, vt quēadmodum in morbo medicis peritis libentissime paremus, imperitorum autē iussa contēnimus: sic in Reip. illius moderatoris imperio, quē quid nobis expediat acute perspicere iudicamus, libenter obtēperemus, Principis autē stulti præcepta negligamus. nec enim quidquam minus ferendum arbitramur, quàm eorum qui rerum potiuntur insaniam; metu igitur interdum coacti, nō iudicio rationis impulsī imperata conficimus: nihil autem quod metu atq; minis expressum est, poterit esse diuturnū. Cū igitur id euenerit, vt neq; Rex, quid optimum factu sit, propter amētiam explicare possit: neque subditi id quod ille decernit Reip. expedire putent: consequēs est, vt imperiū illius cōtemnatur, & omnis Resp. perturbetur; nihil est igitur oībus Rebusp. magis infestū, quàm Regis amentia. Nunquam ne legistis apud poetas, quantum inflammationē terris attulerit Phaëthon Solis filius, cū à patre impetrauit, vt vicē illius vno saltem die lucem terris diffunderet? non igitur solum

solum vt perhibent, omnes terras, & flumina, & fontes flammis exussit; sed ipse tandem fulminis incendio conflagrauit. Non autē existimetis fuisse hanc fabulam ab hominibus summo ingenio & eruditione præditis temerè confictam: hoc enim significare voluerunt, rerum omnium interitum fore, cum potestas regendi atque moderandi immoderatis hominibus, & huius tam præclaræ artis ignaris concessa fuerit. qui enim se ipsum regere nescit, quomodo populum vniuersum reget? qui nullum modum in vita seruat, quo tandem modo multitudinem cõtinebit? qui ius atque leges ignorat, quo iure Remp. vniuersam deuinciet? qui denique tenebris oppletus est, quo pacto lucem ciuibus suis afferet? Reliquum igitur est, vt cum in regiam sedem, tanquam in curram Solis ascēderit, vt Remp. vniuersam regio lumine collustret, non solum tenebras minimè dispellat: sed etiam sibi & Reip. tenebras offundat, & pestem & exitium machinetur. Et quam nam aliam esse causam putatis, cur in tam multis ætatibus, tam pauci Reges extiterint Regis nomine digni; nisi quia difficilimum est, Regem sapientem inuenire? Cùm id autem diuinitus alicui nationi concessum fuerit, vt Regem sapientem habeat: & ipse Rex amplissimum ex moderatione sua, virtutis & sapiētiae suæ fructum percipiet, & populus vniuersus omnibus bonis, illius

opera

opera atque benignitate circumfluet. Secus autem cùm Rex insipiens est, multa temerè statuit: multa negligenter atque dissolute gerit, multa furenter administrat, multis in locis vel Remp. sine causa in extremum discrimen salutis inducit: vel immemor laudis & dignitatis, dum nimis otio consulit, cum interitu dignitatis & otium, & omnes opes amittit. nec enim tenet vllam rationem vel pacis seruandæ, vel belli gerēdi: sed quocunque eū furor impellit, eo se confert, & quorsum ea quæ molitur & efficit euasura sunt, minimè reformidat. Sed multa fortassè verba in hac parte cõfirmanda feci. nec enim negari potest, esse disciplinam aliquam, qua futuri Reges instrui debeant, antequam ad Remp. tractandam accedant. Restat igitur vt videamus quænam tandem illa disciplina sit. Eanè, quæ in Regū filijs educandis increbuit? Si eam probatis, aliam nō requiramus. Vultis igitur inspiciamus à capite, quomodo Regum filij nutriantur, aut quibus disciplinis informantur, vt tandem ad summam amplitudinem Regiæ maiestatis aspirēt? Tuo id quidem arbitrato, inquit, T. nec enim tibi præsumimus, quo minus oratio tua libere vagetur. Rectè inquam, facitis; hærebit enim oratio si certis legibus fuerit astricta; repetamus igitur animis quomodo Principes educantur, vt ex ea educatione diligenter notata & animaduersa, scientiam si possumus insti-

f

tutionis

tutionis Regiæ faciamus. sed antequã in eam orationem ingrediamur, pauca quædã, de hominũ natura atq; vita communi dicẽda sunt. Omnis homo in vita instituenda aut rationẽ sequitur, aut cupiditatem. Ratio est naturæ lex animis incisa, à turpitudine & exitio deterrens, & honesta atque salutaria præscribẽs. Cupiditas est appetitus vehemẽs ratione vacuus, ad flagitiũ atq; perniciem furibundẽ sollicitans. Hæc autẽ cum sit multiplex, & varia, & sibi dissimilis, & infinita: omnes tamen illius motus, ad duo capita reuocari possunt, quorũ vnũ est Ira, alterum autem Libido. Ira quidẽ est acris animi vis, specie dedecoris & cõtumeliæ vehemẽtius ad vindictam cõcitata. Libido verò est cupiditas immoderata corporeæ voluptatis, & earũ rerũ, quæ ad eam voluptatẽ cõferũtur. In Ira igitur nõ solũ vlciscendi libido, verũmetiã quòd est consequens, immoderata laudis appetitio continetur. Qui enim contumelia offenditur, necesse profectò est, vt cupiditate laudis teneatur. Libido autẽ continet in se fraudis, & auaritiæ principiũ, flagitiorumq; omnium seminarium. Vtraq; autem vis, tam ea quæ studio honoris & dignitatis animum sollicitat, quàm quæ cupiditate voluptatis inflãmat, rationi subiecta est, secundum naturam: & tamen contrã naturam in animo sæpè dominatur. Rationi enim quæ natura principatum tenet, hoc munus assignatum est: vt

iram

iram atque libidinem, & omnes motus qui ex illis oriuntur, in potestate contineat. Contrã verò cupiditates vehementius incitatae se inferunt, & intrudũt; rationemq; ad se omnibus modis pellicere contendunt, illiq; tandem persuadent, non posse eã officio suo fungi, beatãq; vitæ statum adipisci, nisi illis fuerit obsecuta. Hinc colligi potest quòd sit adulationis initium, atque fundamentum. Dum enim hinc honoris ambitio animum stimulat, & inde voluptatis effrenata libido eundem inflammat, & vtraq; pars in eo pugnat, vt rationi aduleatur, operamq; suam ostẽtat; atq; pollicetur se effecturam, vt animus affluat bonis omnibus, quæ necessaria sunt ad vitã in summa iucunditate traducendam: fit tandem, vt ratio dum ancillis nequissimis auscultat, de statu suo concidat, & illarum dominatu turpiter opprimatur. Sed de adulandi ratione & artificio postea differemus: nunc verò institutum persequamur. Cum igitur ratio, non refrenat cupiditatem, neque motus animi regit, sed cupiditatis immoderationi succumbit: fit, vt omnes homines in quibus cupiditas omni vinculo soluta dominatur, omni se flagitio contaminent; ita tamen vt alij, alijs vitijs magis affines sint. Quidam enim qui clariori indole præditi sunt, honoris & dignitatis ambitione vehemẽtius efferuntur, & illius gratia scelera infinita plerumque suscipiunt.

f 2

Quidam

Quidam verò qui magis ad quadrupedum naturã accedunt; voluptatis, aut pecuniæ cupiditate furentius incitantur; & illius causa similiter fraudes, & infidias, & innumerabilia flagitia moliuntur. Ex his quæ dicta sunt, concludi potest, triplex genus hominũ in vita reperiri: alij namq; homines qui quidem sunt paucissimi, omnia officia vitæ ad rectam rationem dirigũt: alij deinde ambitione præcipientes, ad inanis gloriæ studium rapiuntur: alij postremò in omni genere sordium impurissimè voluntantur. Hæc cum ita sint, quæro à vobis, quem Regem habere velitis: eumne, qui totus sit in libidinis impurissimæ dominatu? qui die Solè non aspiciat? qui noctes in nequitia consumat? qui opes, & honores, virtuti & industriæ debitos, ad libidinũ ministros deferat? qui vt omnia hominibus improbissimis condonare possit, subditos spoliet, domos exhauriat, prouincias nudas & inanes relinquat? qui denique Sardanapali vice laudem & gloriam contēnat, omnēq; beatæ vitæ rationem in luxuria immēsa cōstituat? Deus, inquit, Portugal. auartat. Quem nam igitur? inquam. Illum qui infinita dominandi cupiditate flagrans insaniat? qui nullam fœderis religionem, quàm suæ ambitioni obstare perspexerit, obseruandam putet? qui bella iniusta, & sibi atque suis plerumq; perniciosa suscipiat? qui populos sibi subditos; partim intolerabilia tributa

impe-

imperando; partim omnes immodico labore fatigando conficiat? qui postremò popularis gloriæ causa, quoties illi in mentem venerit, Remp. vniuersam in extremum discrimen salutis adducat? Ne illum quidem, inquit M. Restat igitur (inquam) vt illum Regem optetis, qui non solum libidinem coerceat, & voluptates noxias aspernetur; verum etiam studium gloriæ ratione temperet, & iram singulari moderatione cohibeat, neq; animum suũ vlllo motu de statu conuelli, aut mentem tenebris obscurari patiatur. is enim solus est, qui non temeritatem & amentiam; sed optimam viuendi rationem sequetur; & pacis atque belli tempora moderabitur; & Remp. præclare cōstituet. Si suffragijs, inquit, M. res agitur, dubium non est, quin hunc potissimũ Regẽ creaturi simus. Non igitur (inquam) eos qui vel ira sine ratione commouentur, nec eos qui libidini penitus addicuntur: sed illos, qui oĩa ratione moderantur, dignos existimatis, qui Reip. præsent. Nos verò, inquit, T. Rursus, inquã, à vobis interrogo, in qua tandè re alia sapientiã sitã arbitremini? Quòd vt rectius statuatis, fingite nunc animis duos homines, quorũ vnus omnibus artium maximarũ disciplinis instructissimus sit, & in dicendo admirabilis: isq; tamen nullũ sani hominis officium sequatur; sed rem suã familiarẽ dissipari sinat, omnibusq; suis infestus sit, & manus etiam sibi af-

f 3

ferat:

ferat: alter verò qui ne legere quidem sciat, & si placeat, sit etiã infantissimus; & tamen rem suam bene gerat, familiãq; suã vigilãter prospiciat, neq; quidquã in vita cõtra officiũ & rationẽ faciat: vter istorũ vobis videtur esse sapiẽtior? Adhuc tu multorũ causam agis, inquit, T. is certẽ qui suum officiũ facit, quãuis nullas literas attigerit. Esto sanẽ inquã, nec enim id nũc ago, vt ostendã in literis sapiẽtiã consistere: sed vt demonstrẽ omnẽ sapiẽtiã vim, esse, in optima ratione collocandã. itaq; oẽs qui literis student, & vitijs cooperti sunt, non sapientes; sed insani sunt. Furiosi enim, & insani hominis est, sibi nocere quã plurimũ; nemo autem sibi peius nocet, quã is, qui potissimã sui partem lædit, & vulnerat. sed omnes intemperantes, & flagitiosi mentem (quæ est potissima hominis pars) maximẽ lædũt, grauissimumq; animis suis vulnus inurũt: omnes igitur intemperantes sunt amentes & furiosi, quãuis sint omni doctrina perpolit. Si igitur sine literis, sine doctrina, sine aliquo eiusmodi adiumento potestis efficere, vt Rex secundũ optimã rationem vitã instituat, nihil moror literas; satis enim sapiẽs erit, qui optime rationi, hoc est, legi naturæ paruerit. Nec enim id laboro, vt is ingeniũ ostentet, & argumenta vibret, & arcana naturæ patefaciat, & dicendi etiam rationẽ summo studio cõsuetetur: sed vt prudens atque benẽ moratus sit, rationemq; ha-

beat,

beat, nullis tenebris infuscatam; sed puram, acrem, & vigentem, omnibusq; virtutum opibus egregie cultam. Sic igitur se comparet, vt nunquam cedat libidini, nunquam amore flagitioso capiatur, nunquam odio, aut inuidia, aut aliqua eiusmodi perturbatione ita cõcitetur: vt à recta ratione discedat, & oẽs curas, & cogitationes in publicã salutem cõferat, & fatebor illũ literis nõ indigere. In eo enim statu summi philosophi, sapiẽtiã sitam esse decernunt, in quo volũtas cum mente cõsentit, nec vlllo pacto imperium & ductum rationis aspernatur: ad illudq; tantũ bonũ parandum atq; fruendũ enititur, quod mens ipsa nullis tenebris impedita expetendum esse iudicat. Efficite igitur si potestis, ne vnquam Regis animus à recta ratione (quæ lex diuina putãda est) vlllo modo dissentiat: & ita facile concedã illũ sine literarum adminiculis, & sine vlllo adiumento doctrinæ, sapiẽtiã cõsequi posse. sed nõ ita facile negotiũ est, cõpressam tenẽre libidinem, voluptates aspernari, dolorem contemnere, auram popularem despiceret: vt non multa ad animi statũ fulciendum præsidia requirenda sint. tanta enim est cupiditatis violentia, tantisq; dolis & machinis rationẽ oppugnat; vt paucissimi sint, qui immanitati atque fraudibus illius obsistant. Multis igitur opibus fulciendus est animus ne ruat; & ratio cõtra oẽs cupiditatis impetus, firmis præsidijs mun-

f 4

nienda;

niēda; & quo magis homines florent opibus, magisque legibus omnibus propter potentiam soluti sunt; eò plura, atque firmiora subsidia adhibenda sunt. Alios enim homines primùm continet in officio, rei familiaris angustia: deinde parentum diligentia, verberumq; formido: deinde postquam sunt adulti legum atque iudiciorum metus. Et tamen neque tam multis vinculis alligata cupiditas, impediri potest quo minus illis perfractis erumpat, & tetra facinora moliatur. si igitur tantas vires habet cupiditas, vt neq; tantis vinculis impedita cōtineri valeat, quid existimatis futurū cū nihil omnino illam constrinxerit? Sit igitur puer aliquis claro loco natus, in magnis opibus educatus, in summis delicijs enutritus, ad eò carus atque periucundus parentibus, vt nullam ei molestiam exhiberi patiantur. sileant minæ, remouēantur virgæ, pellātur formidines, nihil denique audiat bellus ille, & affluēs omni venustate puer, nisi festiuitates, atque blanditias. in quotidiano autem victu caueatur diligentissimè, ne alatur illis cibis, quibus reliqui pueri, qui non sunt ita beati, nutriuntur: sed dapes illi exquisitissimæ atque dulcissimæ comparentur; vestium autem nitor, & omnis corporis cultus ita excellat, vt efferat illius animum, & superbum, & arrogantem efficiat. sic autem sit institutus; vt neq; corpus labore vlllo firmetur, nec animus discipli-

na

na vlla colatur: sed in rebus omnibus pater illi indulgeat, mater blandiatur, familiares adulentur, & omnes denique qui eum iure aliquo necessitudinis attigerint, sint adiutores insanix, inserantq; in illius animo falsas opiniones veritati contrarias. In puero qui ad hūc modū fuerit enutritus, fierinè potest, vt vestigiū aliquod bonæ indolis appareat? Credibile non est. Quid cū ad pubertatem peruenit, multosq; sibi æquales aggregauerit, & ad studium suum complures adultores adiunxerit? quid cū adultam illam cupiditatem, quæ satiari nulla ratione potest, explere & satiare concupierit? quid cū omnes patris opes in eum vsum domi reconditas existimauerit, vt eas ipse per summum flagitium effundat? Nullum enim tantum malum cogitari potest, quod non ab immoderata libidine illius oriatur; bonorum enim cōsilia respuet, monitoribus erit infestus, leges & patria instituta contemnet, erit illi semper nomen virtutis inuisum, patrem denique extinctum cupiet: vt multò liberius possit, postquam fuerit in patrimonij possessione constitutus, per omnia libidinum genera vagari. quidquid enim cupiditatibus suis obstare perspiciet, acerbo odio prosequetur. Cernitis iam aīo, quantis periculis vita florens exposita sit, si nō fuerit rectis disciplinis astricta? Difficilimum enim est, animum nobilitate tumentem, otio lasciuien-

f 5

tem

tem, iuuenta & temeritate præcipitem, adulatorū sermonibus inflatum, & flagitiorū licentiam consequutum: ab insolentia, ad modestiā reuocare, & à vitiorum colluione, ad virtutis studiū traducere. quò autem opes maiores sunt, eò maius periculum animis comparatur: & idcirco plura, & firmiora præsidia, contra libidinis immanitatem constituenda sunt. Quid igitur est de Regum filijs existimandum? Nec enim genus vllum clarius est; nec opes vllæ maiores sunt; nec alibi maior adulatorum copia reperitur; nec vllquam insidiæ capitaliores intenduntur; nec alij hominum generi maior flagitiorum licentia, & impunitas omnium fermè consensu tribuitur; nec ab aliquo alio cū maiore Reip. pernicie peccatur. multo igitur maioribus præsidijs fulciēdi sunt, ne sibi, & suis pestem, & exitium cupiditatis intemperantia moliantur. quo enim locus in quo versantur, est magis in altum propositus: eò erit eorum casus & ruina calamitosior, multoq; plures erunt illis euersis oppressi. Multo igitur diligentius instituendi sunt, & multo clarioribus disciplinis erudiēdi, firmioribusq; opibus fulciēdi, ne de statu conuellantur. Opera etiam danda est, vt cū lacte nutricis si fieri potest, regię virtutis disciplinā hauriant. In primis autem prouidendum est, vt corpus sanum atque benè valens sit, & animo simul, & valetudine integer, & robore

firmus

firmus existat. sanitatem in corpore, vt iam ante dixi efficit victus moderatio, & exercitatio: animi verò sanitas & robur, virtutis institutione, & honestatis disciplina cōtinetur. Illud etiam est animaduertendum, quòd quemadmodum temperantia in victu, & corporis exercitatio non solum sanitatem tuetur, atq; vires auget: sed etiam pulchritudini cōseruandæ utilis est, nec enim patitur corpus aut macie confici, aut crassitie deformari, aut desidia pallefcere: ita virtutis disciplina non solum sanitate atque robore cōfirmat animum: verum etiam illum splendido cultu decoris atque dignitatis illustrat. Præterea, nemo prudens rerum æstimator, dubitare potest, quin omnibus qui viri magni futuri sunt, duæ virtutes sint à primis annis, quantum illa prima ætas ferre potest, summo studio comparandæ; ita vt ludi etiam pueriles ad eas conferendi sint. Quæ nam inquires, illæ sunt? Animi magnitudo, atque moderatio. qui enim molli & imbecillo animo est, nullum vnquam in vita viro dignum opus efficiet; qui rursus in omnibus rebus immoderate se gerit, nullam sanitatis partem in vita retinebit. & harum quidem duarū virtutum eiusmodi ratio est, vt alterutra, sine alterius ope imbecilla sit. Magnitudo enim animi sine modestia, immanitas quædam est potiùs, quàm virtus appellanda; rursus modestia, si non fuerit cum

animi

animi quodam robore & magnitudine cōsociata, ignauia potius & segnities, quàm tēperantia nominari debet. deinde cū hostes sint acri animo repelendi, ciues verò humanissimè cōplectendi, atque cōseruandi; & omnes belli, atq; pacis artes eò conferantur; vt hostes metu se cōtineant, ciues verò inter se mutua beneuolentia deuincti sint; vtrūq; necessariū est, vt ciues & acres & moderati sint. acres quidē, vt in bello hostes virtute cōprimant; moderati verò, vt in pace humanitatē retineāt; & animi turgentis elationē insito pudore coerceant. Ad has autem duas virtutes acquirendas, nihil est vtilius corporis exercitatione, & assidua optimarum artium commentatione. Exercitatio enim non solum reddit corpus firmū, atq; robustum: sed animū etiam impigrum & audacem, & ad studiū bellicæ gloriæ concitatū; bonarum verò artium disciplinæ pudorem ingenerāt, & ad omnia officia modestiæ & humanitatis erudiunt. Hoc autem impulit Solonem, vt cogeret legibus Athenienses, vt filios suos palæstra, & literis, & musica diligenter instituendos curarent. vidit enim vir Græciæ sapientissimus, esse ciuibus suis & vires corporis, & animi comparandas, & humanitatē atq; moderationem cōseruandam: aliter enim fieri nō posse, vt libertatem, & reliquas opes diu tuerentur. omnia siquidem bona, vel ignauia & mollitia deseruntur; vel temeritate

&amp;

& audacia peruertuntur. Vt igitur ciues suos fortes efficeret, palæstram instituit: vt autem ad humanitatem instrueret, literis & musica mitigandos existimauit. Hoc autem Lycurgus Lacedæmone, non admodū dissimili ratione consecutus est. nam cū nusquam alibi maius studiū in corporibus, & animis corroborandis extiterit: tūm in nulla vnquam Rep. magis laus mirifici cuiusdam pudoris enituit. Mira sunt quæ Xenophon de Spartanæ iuuentutis modestia, & honestate commemorat. sic enim ait adolescentes institutos fuisse, vt nullus in ambulās oculos attolleret, aut faciem versaret, vt hūc & illūc intueretur, aut aliquod signum inconstantia præberet: sed ea tantum quæ ante pedes erant posita modeste conspiceret. ne manus quidem quas inducta veste contegebant, apertas ostendere licebat. omnibus autem senibus loco cedebāt, & eos quasi parentes verebantur. nullum autem verbum petulans, & obscænum illis excidebat, nec in choreis, & cantibus aliquod lasciuum, & molle carmen vsurpabant. Sic erant deniq; Lycurgi legibus instituti, vt insignem pudorem & verecundiam, cum insigni virtute coniungerent. Quid hūc iuuetutis Romanæ pudorem, & modestiam oratione commemorem? Ex qua quidem colligi potest, non magis fuisse Romanos olim omnia vincendi cupiditate incensos, quàm legibus, atque moribus in studium modestiæ,



deſtix, atq; moderationis incitatos. Nec hi ſolum, ſed omnes qui ſapienter Reſp. condiderunt, ad has duas virtutes tanquam ad firmiſſima Reipu. fundamenta, leges & inſtituta omnia conferebant. intelligebant enim nullam Rempu. ſaluam & ornataſſe poſſe; ſine animi magnitudine, & ſine pudoris, & modeſtix concinnitate. Quod ſi hæ duæ virtutes, ita neceſſariæ ſunt omnibus ingenuis hominibus, vt ſine illis nulla laus nobilitatis extare poſſit: multò certè magis Regibus neceſſariæ ſunt, quo ſtatus eorum eſt altior, & illuſtrior, & ad plures eorum calamitas (quæ tam ex animi imbecillitate & ignauia, quàm ex temeritate & arrogantia redundat) neceſſario peruat. Eſt igitur neceſſe vt ſic educetur Regū filij, vt fortiſſimi ſimul atq; modeſtiſſimi diſciplina fiant; aliter enim oīa corruēt, atq; funditus interibunt. Hæc cum ita ſint, vt eò tandem lōgo interuallo reuertamur, vndè deflexit oratio; cōſequēs eſt, vt videamus num ex ea diſciplina, qua Regum filij aliquot in locis erudiuntur, poſſint hæ duæ virtutes effloreſcere: ad eam igitur animum referamus, & tentemus an ex ea poſſimus aliquid præclarū dicere. Vos igitur hortor & admo-  
neo, vt me de tantis rebus dicere inſtituentē attētē atq; benignè audiatis. idem enim mihi cenſeo faciēdum, quod magni olim oratores factitabāt, cum in media oratione occurrebat aliquid cōſideratio-  
ne

ne digniſſimum. Atq; haud ſcio an ſit mihi poëtarum more Muſarum auxilium implorandū: inſtitutio enim tam excellēs, atq; præclara, nō poſteſt vllō modo ſine afflatu quodam illarum explicari. Hic poſtquam arrifere, ſic inſtitutum ſermonem contexui. Vt igitur hic ordiamur, cū in his duabus virtutibus nempe fortitudine atque modeſtia, totum dignitatis Regiæ fundamētum poſitum ſit: multi ex ijs, qui Regum filios inſtituunt, primū quidem dant enixè operam, vt illorum corpora, tenera, & imbecilla fiant, aſiduiſq; morbis obnoxia, & animi deſidia lāgueſcant: deinde verò, vt inaniter efferantur, omnemq; Reip. moderandæ rationē temeritate & amētia perturbēt. Quā ingenioſè verò id aſſequatur, eſt operæ pretiū animaduertere. Corpus enim tradunt mulieribus effœminandum, animum verò adulatoribus corrupendum. Primū igitur cauent ne Regius ille puer Solem aſpiciat, ne uē aura paulò vehemētiore pulſerur, ne uē aliquo labore durerur: ſed parietum vmbriſ occulatur, vt corporis illius teneri, & delicati mollitiē, diutiſſime conferuent. in cibis autem, non in eo ſolum omnis earum induſtria conſumitur, vt dapes ſint egregia quadam arte conditæ; verū etiam vt nimia ciborum copia Princeps iam in illa tenera ætate ſaginetur, & quaſi pullus anſerinus auario inclufus aſidue comedendo pingueſcat. manè igitur inſtāt  
&

& virgēt vt comedat, & singulis propè horis aliquid exquisitissimi cibi in os illius cōgerunt, & quasi id tantum muneris & operis habeant; vt Regem immodicis epulis fartum impediānt, ne se loco commouere possit. ita conatum omnem in hoc vnum studium conferunt; vt quoties minus aliquantò cibi sumit, quam ipsæ volunt, id indignissime patiuntur. adde nunc aromatum varietatem, odorū omnium suauitatem, vnguentorum fragrantiam, gemmarum splendorem, totius ornatus & cultus mollitiem, & reliqua naturæ lenocinia quibus robusti etiam animi falsa illa dulcedine liquefacti, facillimè possint eneruari, & à mentis statu cupiditatis impetu detorqueri. Modis igitur omnibus non solum mulieres; sed omnes quibus nutriendi Regis munus assignatum est, id efficiunt, vt corpus illius torpore & desidia frangatur; & morbis innumerabilibus expositum sit, & vita illius breui temporis spatio terminetur. nec enim corporis firmitas, neque bona valetudo, neque vitæ longitudo potest in ciborum redundantia, & in mollissimo victu, & in omnium laborum fuga consistere. neq; solum ea mala, ex ea educatione oriuntur: sed somnus, inertia, lentitudo, quæ quidem tu Tauora literarum studijs, atque philosophiæ tribui disputabas; quòd quàm falsum sit postea magis apparebit. Hæc enim vitia nō artes præclaræ, sed corrupti

peffima

peffima disciplina mores efficiūt; ad virtutis enim munus alacriter obeundum, agili & expedito corpore opus est, non cibus onusto, non desidia languido, non delicijs emollito; quibus vitijs non solum corpus impeditur, sed acies etiam mentis hebescit, omnesq; nerui virtutis eliduntur. Videtis ne, quantum industriam lautæ mulieres, & lepidi quidam homines, non multum à muliebri victu, & ratione distantes in eo ponant, vt Regem nobis efficiant vmbrailem, & delicatum, & imbecillum, valetudine infirma præditū, & frequenter in morbos molestissimos incidentem? & cū nobis opus sit Rege sano, atq; benè valente, qui possit facillimè permissum sibi munus corporis, & animi viribus sustinere: illi in eo laborent, vt Regem nō modò ægrū & imbecillum reddant, verū etiam timidum & ignauum; omnia regia munera fastidiosè recusantem, & belli pericula fugientem. sic autē parasitis, & scurris patet aditus ad illius adolescentiam, qui est bonis, & fortibus hominibus interclusus. nec enim vllius orationem ad aures admittere potest, qui ita nutritus fuit; nisi tantum illius, qui auocet à laboribus, & risus capter, & ad futiles, & inanes voluptates impellat. Regum igitur corpora ad hūc modum curantur: nunc animorum cultum inspiciamus. Christe sancte quæ monstra prospicio? quæ portenta complector animo? quæ pestis & imma-

g

nitias

nitatis in communi vita versatur? Hic T. ridens agere inquit. Musæ quas inuocandas esse dicebas, aduerant: ita enim exurgis, ut facile appareat, te illarum spiritu vehementer inflari; non enim usitato more loqueris, sed tragice, atque admiratione quadam commotus inclamas. Merito inquam, nec enim Tygres aut Pantheræ, aut Leones rabide concitati, tantum mihi terroris iniicerent, quantum hoc belluarum genus, quo nullum unquam in terris exitit immanius atque truculentius. Nunquam ne legistis apud poetas belluam illam, quam Chimæram appellant, ex leone, & capra, & serpente conflata flammam euomentem, & omnia circumquaque incendio vastantem, ad quam interimendam opus fuit Bellerophonte armis diuinis armato? Cogitate vel Chimæram, vel aliud quantumuis dirum & infestum monstrum venenum exhalans, & omnes in quos aspectum coniecerit, tabifica luce conficiens, quod vel in terris aliquando visum, vel poetarum ingenijs confictum fuerit, illa omnia monstra longè multumque superat hæc belluarum immanitas, quam animo cogitans perhorresco. Ut autem ad illarum similitudinem propius accedam, fingite animis Harpyam dapes alijs appositas ore foedantem, & in oculos hominum furenter inuolantem, & ad uncis unguibus omnia rapientem. sit deinde tam pestifero veneno armata, ut non solum dente necem

afferat:

afferat: sed afflatu etiam multos interimat. habeat præterea hanc vim, ut in quamcunque partem tetulerit, lucem solis impediatur: segetes lætas inficiat, fruges & pabula corrumpat, & omnia quæ vel tactu impuro, vel spiritu contaminato polluerit, immutet, & pro salutaribus noxia reddat. fit præterea monstrum hoc non ratione vacuum; sed calidum, acutum, & malitiosum, ad fraudes & infidias solertissimè machinandas. accedat etiam ad maiorem hominum perniciem, quod non solum virginis faciem habeat, quemadmodum poetæ Harpyas habuisse fingunt; verum etiam orationis lenitatem, & totius corporis habitum, pudorem virginium fallaci specie referentem. neque vias tantum obfideat, quemadmodum Sphinx, quæ Thebas infestas habebat; sed intra muros versetur, ne sit aliquod propugnaculum interiectum, quod hæc tantam pestem à ciuibus auertere aliqua ratione possit. Si fuisset igitur aliquod eiusmodi prodigium, quod inter nos ita versaretur, ut multos partim occulto veneno tabescentes interimeret; partim impetu furere trucidaret; quibus precibus & sacrificijs sanctissimum Christi nomen placandum existimaretis, ad tantum intestinum & domesticum malum extinguendum, atque delendum? Sanctissimis inquit T. & singulari quadam religione procuratis. sed non dices quorsum hæc abs te conficta monstra pertineant? quæ malum sunt istæ bellæ? quæ Harpyiæ? quæ Sphingis?

g 2 . Illi

Illi inquam, quibus sæpenumero Regum filij erudiendi, aut vt rectius dicam inficiendi, & contaminandi committuntur. Adulatores intelligo, quo môstro nullum immanius excogitari potest. Nam primùm tanta auaritia & rapacitate sunt vt nihil videant, quod non rabide atque furenter appetât. vt autem infinitam cupiditatem expleant in Regū fortunas inuolant, vt quidquid arripere potuerint, immensa gula deuorent, reliqua verò proculcent, & sordidata relinquunt. illorum enim opera fit, vt Regis gaza non sit virtutis, sed libidinis instrumentum: & opes quæ erant cum bonis viris & de Rep. benè meritis communicandæ, ad homines impuros deferantur. Quantus verò tenebras rebus of- fundant, explicari non potest. non enim lucem Solis eripiunt: sed quòd est multò dirius atque funestius, quantum in illis est, lumen veritatis extinguunt. Regibusq; persuadent, vt veris bonis cõtemp- ptis & abiectis, falsã & inania consecutentur. Neque solum sunt singulis hominibus infesti, sed vniuersam Rempu. euertunt. illorum enim opera fit, vt decus pudoris intereat; vt honestatis studium restinguatur; vt turpitudine victrix exultet; vt innocentia misere vexetur; vt iniquitas alacris & erecta volitet; & quæ velit impunè diripiat; omnia postremò sic euertunt, vt quæ erant ad salutem Reip. constituta, ad perniciem Reip. conferantur. & vt

hæc

hæc facilius efficiât, non solum adhibent ingenium multiplex & acutum: sed etiã orationis lenitatem, atque virginis (vt ita dicam) speciem & cultum, vt cum se ea bonitatis & verecundiæ simulatione Regibus insinuauerint; tum demum occultum virus euomant, ipsosque Reges inficiant. Quo satis digno supplicio vindicandum putaretis eorum scelus, qui in fontem, vnde omnis ciuitas aquam ad bibendū hauriret venenum spargeret? at Rex est quasi quidam fons, vnde omnis vitæ disciplina hauriẽda est. inde namq; leges accipiendæ, iudicia postulanda, virtutis exempla petenda sunt: ab illo est auxilium contra perditos homines implorandum, & virtutis præmium flagitandum. in illo denique debet esse perfugium miseris, solatium afflictis, alleuamentum oppressis, præsidium innocentibus, contra improborum hominum fraudem, & potentiam firmisimè constitutum. Qui igitur illum ita corru- perit, vt ab æquitatis, & clementiæ studio, ad iniuriam & immanitatem traducat: & pro salutari, atq; benefico Principe, maleficum & importunum Tyrannum reddat, quibus tandem supplicijs dignus est: Summis profectò, atque sempiternis. Sed vt illorum insidiæ præcaueri possint, non erit inutile eorum naturam depingere. nō quidem omnium: sunt enim quidam minuti adulatores, quasi quidam Gnathones Teretiani, qui quamuis in genere

g. 3

suo

suo flagitiosi sint, & infames: non tamen tantùm ingenio valēt, aut tātis opibus instructi sunt, vt plurimū nocere possint. de illis igitur tātū loquamur, qui capitales habendi sunt. Primū igitur constat eos esse immani auaritia: nullis enim opibus eorū cupiditas satiari potest. Ambitio deinde sic eos exagitat, vt consistere non sinat. Deinde opus est, vt sint miro ingenio & acumine præditi, summaq; solertia, & callidate subnixi; aliter enim neque poterunt insidias tegere, neque mendacia concinnare, neque in varias facies verti, neque aliorum fraudes eludere. Postremò opus est vt humilē atq; demissum animum gerant, minimeq; in principio de vlla decoris atque dignitatis præstantia cogitantem. necesse namq; est vt in principio sese ad potentium pedes abijciant, summaq; sedulitate omnes quos esse Regi charos intelligunt affectentur. Hæc igitur duo scelera atque flagitia, nempe auaritiam & ambitionem, cum alijs duobus flagitijs, malitia videlicet, & humilitate succinxerint: nihil erit tam firmo præsidio vallatum, quod à se non expugnatum iri confidant. nec enim laborem vllum fugiunt, nec vllam indignitatem subire reformidant, nec vllis difficultatibus impediri possunt, quominus quantum malitia valeant & impudentia periclitentur. Quod si tam felices sunt, vt sine vlla circuitione ad Regem aditum habeant: con-

tinuò

tinuò copias suas instruunt, & in insidijs collocant, vt simul atque occasionem nacti fuerint, Regis imbecillitatem occupent, & de improviso in opes illius inuadant. si verò eam facultatem consequi non faciliè possunt; tùm occultè cuniculos agere instituunt, quibus tandem in arcem penetrant. solertissimè enim perspiciunt, qui sint Regi valdè familiares, & maximum apud illum locum obtineant; ad eos igitur se confestim applicant, artificijq; sui periculum faciunt. illorum enim ingenium laudant, virtutem efferunt, vrbانيتatem extollunt. Quàm humiles autem esse meditentur, explicari non potest. totum enim diem ad cubiculi fores assidunt, adeundi difficultatem patientissimè tolerant, familiaribus atq; domesticis assurgunt, seruos etiam blādè atq; benignè alloquuntur, eoq; tandè se demittunt, vt nihil contemptius esse possit. sic igitur non muneribus tantum, sed assentatione, & officiorum omnium simulatione quilibet eorum illi, quem patronum adoptauit, faciliè persuadet, se dignū esse qui Regi notus sit, & in domesticis illius numeretur. Sed occurrit illa cogitatio, metuendū est ne hic tantū sedulitate atq; vigilātia valeat, vt mihi molestus sit: quid igitur faciam? denegabo hoc illi? minimè: est enim sanè probus, & mihi valdè amicus, & idèò periculū nō est, ne mihi parū gratus sit. præterea nec arrogās, nec ambitio-

g 4

sus est,

sus est, sed modestus & humilis, & ideò fieri nequit, vt se nimis extollat, & meis rationibus adueasetur. Hic igitur quem semper in mea potestate fore credo, potius meo beneficio Regi operam det, quàm alius qui summis virtutibus ornatus sit: quem tamen mihi minimè obnoxium fore confidam, stat sententia. opera igitur illius ad cuius se clientelam applicuit homo nefarius, ad Regem introducitur; atque in principio insignem modestiam vultu atq; verbis ostendit, patronumq; suum diligenter obseruat, & ita se illi submittit, vt existimes illum perpetuò in eadem fide permansurum. post vbi magis atque magis sese artibus suis, in gratiam Regis insinuat, statumq; suum valido præsidio seipit, & opes suas confirmat, tum Deus bonæ: quàm teter incidit: quàm cito pristinæ fortunæ memoriam deponit: quanto fastidio homines multò se meliores despicit: quanta perfidia illum ipsum per quem fuit ad Principem intronissus oppugnat? Hoc denique clarè videri potest, vt in principio nihil est humiliter adulatoris: ita postquam opes suas firmissimè constitutas opinatur, nihil esse superbius & insolentius. Illud tamen est intelligendum, eum qui sibi hoc sumit, vt Principem quæstus sui gratia in omnem fraudem impellat, quamuis sit veterator & callidus, nullas tamè vires habere posse, nisi alterius adulatoris potentissimi gratia & opibus

bus innitatur. Quis ille inquires, est? Amor ille cuiq; ingenuus, quo se quisque amat, sibi indulget, & assentatur. quotus enim quisq; est qui non sibi valde placeat. qui non se temerè multis anteponat? qui non meritis suis ingètia præmia deberi arbitretur? in hoc igitur amore quo se quisque amplectitur, est initium totius temeritatis & insolentiæ constitutum: qui cum sit in quouis homine valde magnus, tum in Regibus tantus, atque tam vehemens est, vt illis sæpenumero totam mètrem atque sensus eripiat. animaduertunt enim quoties per urbem vehuntur, se maximo peditum & equitum numero constipari: plebem vndiq; certatim confluere, vt illos venerabunda conspiciat: omnem populum religione quadam attonitum illorum faciem conueri. Quid referam quanta cæremonia dapes illis apponantur? quàm solenni ritu pocula ministrentur? quàm sæpè, & quàm elaborata concinnitate ministri genua flectat? denique ne minutias omnes persequar, ea superstitione coluntur, vt videant sibi planè non humanos sed diuinos honores institutos. Quæ quidem omnia non vitupero; sed quantum periculum ex illis impendat, ostendo. Si enim opes ingentes, si honores immodici animos efferunt, & amori quo se quisque amplexatur faces admouent, & homines insanire cogunt: quid quæso in Regum animis si sapientes non fuerint,

euenturum suspicamini, cum viderint se in tantis opibus, & imperio non humano more coli; sed in cœlitum numero collocari? Cùm igitur plerumq; sibi summè placeant, sibi assententur, sibiq; ipsis adulatores maximi sint, facilè ad suam familiaritatem aduentitios adulatores admittunt. Hoc igitur is qui sibi ex adulandi artificio opes ingentes pollicetur, acute prospiciens; fœdus cum adulate illo primario, hoc est, cum Regis immensa cupiditate percutit, totumq; se ad illius nutum fingit & accômodat. Vt canis igitur venaticus quàm sagacissimè potest, odoratur, quibus rebus, Rex aut Princeps ille cui seruit, maximè delectetur; id autem vbi penitus exploratum habet, naturam suã ad tempus deserit, totumq; se immutat. in hoc autem maximè, huius artis præclarissimè laus, & perfectio summa consistit. qui enim tantum ingenio atque solertia valet, vt naturam suam facilè verset, & quam velit personam induat, & quidquid illi libuerit, summa calliditate simulet, totumq; se ad libidinem Principis, cuius gratiam aucupari conatur effingat, vt illi simillimus appareat: hic omnia quæ volet, de artificio suo facilè consequetur. Si videt igitur Regem venatoribus delectari, canes alit, equos ad sylvas atque nemora lustranda comparat, telorum vim maximam domum comportari facit: in eoq; neruos omnes intendit, vt

egre-

egregius venator habeatur: si leuitatibus amatorijs deditum cernit, se amore perditum esse profiteretur, & querimonijs omnia complet. Ne autem omnia recenseam, quocunq; modo Regem affectum, aut studio captum, aut morbo oppressum, aut flagitio corruptum cernit: vt in eodè studio versetur, & iisdem vitijs sit affinis, vehementer elaborat; ita enim versipellis est, vt in quamcunq; faciem velit se facilè conuertat. suum igitur iudicium deserit, vt Regis sui libidinem sequatur; neq; quidquam loqui audet, quãuis patriæ totius salus agatur, quòd auribus illius iniucundũ accidat: sed in omnibus rebus se illi ministrũ impurissimæ cupiditatis exhibet. Porro autem quãuis multi Reges partim vi insiti illius amoris impulsu; partim assiduis perditorũ hominũ sermonibus instincti, se flagitio omni contaminent: rectè tamen iudicant, nec esse quidquam honestate præclarius, neque Regis amplitudine magnificentius; itaq; statuunt virtutem atque grauitatem esse Regibus summo studio retinendam. Hunc igitur naturæ sensum, quo Reges potuissent è flagitijs emergere, & ad studiũ honestatis & grauitatis applicari, non extinguunt quidem adulatores, nec enim possunt: sed illo ad multo maius flagitium atque leuitatis dedecus abutuntur; id enim perficiunt, vt quamuis Reges sint omnibus sceleribus astricti, & propter animi

leui-

leuitatem contempti & abiecti: nihil tamen sibi deesse putent, nec ad honestatis elegantiam, nec ad autoritatis magnitudinem. Quantum enim ad honestatis opinionem attinet, flagitijs quibus homines scelerati, Principes deditos esse vident, virtutum nomina imponunt. Temeritatem enim appellant fortitudinem: ignauiam & timiditatem Prudentiam nominant: & si Rex crudelis extiterit, eam crudelitatem seueritatem salutarem esse dicunt: si verò fuerit in animaduertendo dissolutus, eam negligentiam & timiditatem, clementiam esse prædicant, immortali laude celebrandam: si regni opes temere profundit magnificum: si pecuniã magno studio congerit, sapientem vocat: sic etiam si bibit liberalius, hilarem atque festiuum: si ludit intemperantius, urbanum: si se abijcit, moderatum: si effertur insolentius magnanimum esse confirmant. Hac igitur ratione dũ hæc, & alia flagitia virtutum nominibus ornât, id assequuntur; vt quamuis Reges sint omni flagitio corrupti, sibi tamen summã honestatem arrogant, & in magnitudine falsi decoris insolent. In grauitate verò cõstituenda, quibus rationibus vtuntur? non illi certè sunt, qui grauitatem & autoritatem ex prudentiã magnitudine, & ex virtutis constantia, & ex iustitiã splendore: sed ex superbia, & inhumanitate petendam existiment. summo igitur studio cauent, ne Rex omni-

omnibus sui conueniendi potestatem faciat, ne benigne homines appellet, ne cum populo loquatur, neue quidquam populare habeat: sed vultum sibi seuerum, & grauem, & mutum deniq; fingat, seque quasi signum dedicatum domi cõtineat, quod certis tantũ diebus sit in aperto, ac propatulo collocandum. Ad illam verò superstitionẽ cum qua Reges adiri solent, cupiunt semper aliquid addi, quò Regis nomen diuinius esse videatur: vt cum homines Regem aspexerint, non se populi moderatorem, atque patriã parentem: sed numen cœlo delapsum intueri putent, ad cuius aspectum commoueantur animo, & toto corpore contremiscant. hac igitur superstitione pleriq; homines imbuti, non laborant, vt Reges debito amore & pietate prosequantur: sed vt aptè & concinne sese ad illorum pedes abijciant, & illorum manus quoties illis verbum solito benignius excidit osculentur, & vt sibi sint propitij, tam suppliciter atque demissè postulent: vt nõ cũ principibus, sed cũ ipso Deo loqui videantur. quæ quidem res, eò prouexit multorum Regum amentiam, vt se deos existimarent. quid enim aliud impulit Aledandrum, vt suã virtutis & humanitatis, oblitus Calisthenem quia illum vt Deum venerari noluit, crudelissimo supplicio mactaret? quid multos ex illius successoribus, vt deorũ nomina captaret? quid Caligulam, quid Domitianum, quid multos præte-



præterea Romanos imperatores, quid Tyrannos innumerabiles induxit, vt illis à quib' nō religio-  
fissimè colebātur, crudelissimam necem afferrēt?  
Num obscurum est, hoc tam scelestū & immane  
facinus, quo homines Dei gloriam ad se transfe-  
rebant, & reliquos homines quasi nihil haberent  
cum illis cōmune contemnebant, atq; pro nihilo  
putabant, fuisse adulatorum opera conflātū? Hac  
autem ratione Reges non graues tantūm; sed etiā  
deos effecerunt. videtis quā ingeniosè fuerit  
ab hominibus acutissimis excogitatum, vt quam-  
uis Principes sint sceleribus infinitis alligati: se ta-  
men interdum maximarum virtutum ornamen-  
tis excultos arbitrētur: & quamuis leuissimi sint,  
se tamen constantes & graues existiment? Sed vt  
melius huius disciplinæ vim & rationem intueri  
queamus, velim redigatis in memoriam quod  
ante diximus: nēpe homines qui sapiētes nō sunt,  
hoc est, qui nō rectam rationē, sed cupiditatē in-  
domitā sequūtur, flagitijs coopertos esse: ita tamē  
vt alij, alijs flagitijs magis addicti sint; qui tamen  
in duo potissimū genera diuidūtur. Aut enim sunt  
acres, & animosi, & ad rixā conciti, & bellicæ lau-  
dis appetentes: aut molles & ignaui, & lasciui, &  
ad venerem magis, quā ad arma propēsi. Reges  
autem quāuis se deos existimari velint, homines  
tamen sunt; eisdemq; sæpè numero peccatis im-  
peditis

pediti: in hoc tamen differunt à reliquis homini-  
bus, quod eò sunt in vtrāq; partem vehemētiores,  
quod plures opes habent, maioremq; sunt vitiorum  
impunitatē adepti. Quid igitur faciēdū est ijs, qui  
gratiā Regis inire studēt? Explorandū & inspicien-  
dū est homini minimè huius artis ignaro, in quā  
partē Rex magis natura atq; voluntate propēdat,  
non quidem vt eam naturā regat, & moderetur:  
sed vt instiget potius, & inflammet, & furentius  
infanire compellat. si Rex igitur fuerit vehemens,  
& acer in ferro, vbi id à summis artificibus fuerit  
exploratum, id suspicient: vt Regem satis iam spō-  
te sua ad arma concitatum, magis ferocem & in-  
festum efficiant; laudant enim vires, animum ex-  
tollunt, virtutem admirantur, vnumq; esse præ-  
dicant, quem opinentur homines ad summorum  
Imperatorum gloriam peruenturū. his sermoni-  
bus elatus & inflatus præceps, amētia fertur, & ab  
omni ratione & humanitate deducitur: nec aliud  
quā arma & clasticū somniat, & in eā cogitationē  
totus incūbit: vt pacē turbet, & bellū quāuis nefari-  
um & iniustū moliat. ergo simulatq; speciosa  
causa fœderis rūpendi, belliq; gerendi nascitur: cō-  
siliarios accersit, sibiq; in animo esse dicit, aliquod  
præclarū specimē suæ virtutis exhibere, nec à maio-  
rum gloria degenerare; cōmemorat deinde causas,  
quas potest obtēdere, ne bellum omnino cōtrā ius  
inferri

inferri videatur: malleq; se vitam in summū discrimen inferre cōfirmat, quā in iuriam aliquā inultā & impunitam relinquere. Hic dicat aliquis, non Regis officium esse causas belli quærere: sed pacem iuris æquabilitate cōseruare? bella non nisi necessario summenda esse: nec enim pacem ad bellum conferendam, immò bellum cū necesse fuerit, suscipiendum, vt pax & otium cum dignitate pariatur; satis magnam gloriam consequi eos Reges, qui regnum suum cum iustitia atq; dignitate tūctur, animoq; patrio subditis suis, & regia benignitate prospiciunt. bello sæpè turbari disciplinam, violari religionem, frangivires, opes consumi, innocentiam vexari, improbitatem excitari, omniaq; rapinis, cædibus, stupris perturbari atque commiseri. Addat deinde martem belli communem, & ancipites præliorum euentus; & quā sæpè multi principes audaces & impigri, opibusq; summis instructissimi, ex eo bello ex quo victoriam & decus sperabant, insignem cladem & summum dedecus acceperint. Postremò illud adijciat, eas mouendi belli causas quas commemorat, minimè sibi iustas videri: nihil autem esse tanta cura regibus providendum, quā ne quid contra iuris diuini & humani præscripta moliantur. si enim secus fecerint, fore, vt non solum à se homines alienet: sed etiam in grauem offensionem diuini numinis incurrant.

Fieri

Fieri autem non posse, vt bellum illud quod & Deum, & homines offendit, prosperos euentus consequatur. Hæc si dixerit aliquis in consilio, cui Rex acer, atque ferox, bellicæq; gloriæ cupiditate flagras præfuerit, quò animo putatis sententiam illius accipiendam? Pessimò inquit M. Nam & in Regis offensionem incidet, & ab alijs consiliarijs tanquam homo nullius animi cōtemnetur. Quid igitur inquam fiet? Cū fuerit animaduersum, vt quisque acerrimè sententiam dixerit, ita maximā à Rege gratiam initurum: omnes certatim elaborabunt, vt Regem sponte sua furentem, quasi spiculis coniectis exagitent. satis enim quamuis causam belli gerendi iustam esse Regi gloriæ cupido disputabunt: nec enim eam esse tam exactè ponderandam, quā fieri solet in iudicijs; illic enim, inquit, legum subtilitate æquitatem elimari: in regum verò controuersijs viribus & armis rem totam decerni. itaque in Regum consilijs nō tam habendam esse rationem iuris & religionis: quā vtilitatis & gloriæ, quæ quidem martis vi & impetu, non nimia officiorum omnium sanctitate comparatur; Si te igitur inquit, iuris nomē impedierit, ne bellum moueas, nūquam aliquod virtutis egregiæ tibi nomen & gloriam comparabis. vix enim poterit aliquod esse bellum, quod non iuris & æquitatis ratio dirimat. quamuis igitur

h

omnia

omnia regni munera iuste atque vigilanter administras, inglorius tamen ad extremam aetatem peruenies; quare aut gloriae studiū omittas opus est, aut nomina iuris & aequitatis aspernere. Astringat haec iuris religio animos humiles, & abiectos, qui contumeliam pati possunt, ad quorum subsidium leges inuentae sunt; Regum namque ius, non est in legibus & aequitate: sed in armis & imperatoria virtute constitutum. Hoc enim iure vsi sunt omnes summi Principes, qui multas nationes suo imperio subdiderunt, & ea ratione immortalitatem nominis assecuti sunt; qui si iuris rationem nimis sanctam habuissent, nunquam certe eas nationes à quibus nunquam laesi fuerant, bello vastassent: & ita inertia & desidia corrupti, vel alijs praedae fuissent, vel certe in tenebris & obscuritate latuissent. Quod si belli ancipites euentus animo reformidas, considera viros illos excellentes, quorum nomen est immortalitati consecratum: nunquam eò metu contineri potuisse, quin oīa facinora non modò praecleara, sed etiā valdè periculosa susciperēt. sed cū secū statuissent, aut cū gloria viuendū esse, aut cū gloria moriendū: otium cū dignitate ferre minimè potuerunt, & ita victorias innumerabiles adepti sunt. Rarò enim summa virtus, atque vitae cōtemptio felici successu caret; Fortes enim (vt est in prouerbio) fortuna iuuat. Cū igitur belli mo-

uendi

uendi causam, ad speciem satis honestam habeas: & summis opibus abundes, & maximis exercitiis constipatus sis: & exempla domestica tibi stimulos frequenter admoueant: quid minus dignum ista tua virtutis indole fingi poterit, quàm contemni ab hostibus, & aliquod dedecus & ignominiam iuris obtentu atque foederis nomine tolerare? Quare Princeps clarissime, facinus iam aliquod dignum te, dignum virtute tua, dignum maioribus tuis aggredere: metum & horrorem quacunq; armorum impetum tuleris, hostibus tuis incute: omnia viribus tuis obstātia ferro prosterne. experiantur omnes cum quibus apertomarte conflixeris, quantum viribus atque virtute valeas: sic enim turpitudinem & ignominiam depelles, imperiumq; tibi à maioribus tuis relictum magnis accessionibus amplificabis: & ingentem gloriam, quam nulla vnquam obscurabit obliuio, consequeris. Hac oratione qui Regi iuueni, nimisq; bellandi studio concitato fuerit adulatus, potestis né mente percipere, quantam perniciem sit communibus rebus allaturus? Necessè enim continuò erit, vt ille non quidem vt suos incolumes ab omni calamitate tueatur: sed vt immensae ambitioni, quae illum stimulat, aliqua ratione satisfaciat. tantam ex ciuium bonis pecuniam cogat, quanta sat sit ad maximos exercitus alendos,

h 2

&amp;

& præfectorum auaritiã exsaturandã; Immania igitur tributa imperabit: tenues homines omni victu spoliabit: ciuitates & prouincias inanes reddet: militum licentiam ita soluet, vt nullo metu possint eorum effrenatã libidines cohiberi: externis postremò auxilijs Rempu. conculcandã permittet. non solum igitur ijs, cum quibus bellum sine aliqua graui causã gerit, erit infestus: sed suis etiam pro quorum salute se ad mortem offerre debuisset, pestem atque perniciem importabit. Iam verò vt victoriam obtineat, quam voluptatẽ, si non est totius religionis & humanitatis expers, ex tam horrendo spectaculo capiet, vt illius gratia sine vlla necessitate bellũ suscipiat? multa namq; hominum innocentium millia trucidantur: stupra per vim multis virginibus, & ingenuis mulieribus inferuntur: fortunã diripiuntur, sacra polluantur, liberi homines in seruitutẽ abducuntur, omnia ferro, flamma, vastitate consumuntur. igitur qui mortem innocentibus afferunt, aut pudorem castis eripiunt, aut religionis sanctitatem violant, aut coniectis facibus ædes inflammãt, aut cultum agrum vastant, sempiterno supplicio digni sunt: homines qui causã infinitis cædibus, flagitijs, latrocinijs, sacrilegijs inflammationibus atq; populationibus attulerint, quo satis digno supplicio poterunt debitas pœnas, vt æuo sempiterno acer-

acerbissimè crucientur exoluere? Quid si iidem ciuibus suis atque patriæ vniuersæ, ea omnia mala quæ sumus oratione complexi, suis consilijs temerarijs importauerint? fit enim sæpè numero vt ij, qui se victores fore confidunt, vincantur: & ea mala quæ hostibus suis inferre cogitabant, ipsi meritò atque iure subeant. ipsius tunc communis exitij & publicæ euerfionis, adultores causã omnem sustinebunt. Cernitis iam animo quantas strages edat adulatorum immanitas, cum Reges impigros & audaces nacta est? quanto studio illos odio pacis incendat, & ad bellum temerè gerendum sollicitet? Atque præter alia mala quibus isti homines nefarij, Reges ad inutilia & perniciofa bella concitando Remp. perdunt, & affligunt: eam multis erroribus turbulentis inficiunt, & à veræ religionis cultu ad falsæ & impuræ studium traducunt. laxatis enim pudoris & verecundiæ vinculis, & morum sanctitate & castimonia profligata: facillimum est in populo propter assidua mala furiosè conturbato, pro vera religione falsam supponi atque substitui; maxime verò cum ea quæ inducitur popularis extiterit, qualis ea est, quæ his calamitosis tẽporibus, in illis præcipuè partibus, in quibus eiusmodi bella versata sũt, nostris peccatis increbuit. Vnde cõcludi potest, adulatorem esse pestem Reip. morum perniciem, patriæ turbinem atq; procellam, legũ san-

ctiones, pacis ornamenta, religionis præsidia, omniaq; pietatis studia peruertentē. Hactenus ea quidē mala persecutus aliqua ex parte sum, quæ eorū hominū scelere patrantur, qui sese ad Reges Marti dicatos adiungūt. Nunc cōsequēs est, vt videamus quā vrbani & festiui sint Veneris satellites atq; ministri, qui operā dant illis Regibus, qui magis sunt in libidinē procliues, quā ad arma propēsi. Referamus igitur animū ad illā industriā, quā elegantes & lautæ mulieres in eo cōsumunt: vt Principem nimis mollē & delicatū, & exquisitissimis cibus egregiē saginatū, multisq; odoribus suauissimè delibutum reddant; hunc igitur sic enutritū, vbi vafri homines & acuti excipiūt, illiusq; naturā penitus explorāt: spe ingētis præde erecti se accingūt, vt molliem illius nitidi Principis, in suum cōpendium & quæstū cōuertant. Ergo si quid naturalis pudoris in eo inerat, id totū verborū petulantia, & lenocinio tollendum curant, seq; illi diligentissimos intemperantiæ ministros fore profitentur; partim igitur lasciuis sermonibus atq; iocis petulātibus, eorum cupiditatē inflāmando: partim ad cōsensum libidinis multas mulieres alliciēdo, sic Principis animū deprauāt, vt nihil fingi possit intēperātius. Si enim vt ante diximus, oēs homines ita sunt voluptatis appetētes, vt neq; paupertas, neq; disciplina, neque iudiciorum metus, eorū libidines coercere possit:

&amp;

& quo maiores opes sunt, eo licētia maior, & cupiditas immanior existit: quid fiet de Regibus, quorum opes ingētes & deliciæ summæ sunt, & cupiditates omni metu solutæ, cū ad ea domestica mala, perditorum hominū impuri sermones accesserint? Nec enim solum eos ad nequitia stimulant: sed demonstrare nituntur, nullā dedecoris maculam ex flagitiosæ libidinis impuritate Regibus adolescentibus aspergi; intemperantiam enim iuuenum iniquiunt, non esse vitio vertendam, sed in vrbانيتatis & elegantia laude ponendam. decere illam ætatem lepores, & veneres, & amorum blanditias, & sales atque iocos, ad libidinem acrius irritandā accommodatos. Regibus autē id magis cōuenire, quo sunt ad omnes voluptates animo securo perfrendas, magis instructi atq; parati; stultum est iniquiunt cū possis iucundissimè viuere, tristitia vitæ consectari. Regibus deinde fas est quodcunque illis libuerit. eum enim statum affecuti sunt, vt omnium subditorum opes atque labores sint, ad eorum voluptates & commoda referendi: illorumq; libidines sint pro legibus reputandæ. quod si Regibus voluptates respuēdæ sunt, & blandimenta naturæ reijcienda: valeat regnū, imperij maiestas intereat, si nihil est aliud quā curas & sollicitudines allatura. Quare si sapias frueri felicitate tua, neque adolescētiæ florē sine fructu summæ iucunditatis

h 4

tatis

tatis effluere sinas: volat enim ætas, & facultas perfructuæ voluptatis elabitur, frustra; tandem occasionem eximie suauitatis amissam lamentabere. fac igitur vt quantum fieri possit, iucundissime viuas, intelligent; oēs mortales nihil esse in terris Rege beatius. Regni verò procurationē hominibus spectatis committe, vt illi si quid opus fuerit ad te interdum de Rep. referat: & interim ipsi pro te laborem subeant, & tu solutus omni cura delicijs atque voluptate circumfluas. Sentētia placet: corpus enim tenerum laborem fugit, & animus delicijs eneruatus, negotij difficultatem anxie reformidat; nihil igitur libentius Princeps ille faciet, quàm vt flagitiosas voluptates, honestis laboribus anteponat: regni; gubernacula illis amicis quos libidinis concios habet, aut alijs eiusmodi tractanda relinquat; noctem igitur in flagitijs, diem verò in somno, & in ludo parum liberali consumit. Ne autē hominum querelas audiat, includit se domi, admodum; raro in publicū prodit: in quo quidem suorum familiarium sermonibus inductus, existimat se grauitati, atque dignitati cōsulere. si te inquiet, ita vulgaueris, vt quiuis homo de plebe quoties velit, ad te adire possit, præter illam molestiam quàm tibi homines ignobiles exhibebūt, maiestatem tuam imminues: paulatim; fiet, vt ob nimiam familiaritatem contemnaris. commodè igitur Regia dignitas à te reti-

neri

neri poterit? si aditus ad te fuerit ita difficilis, vt paucis admodum pateat: reliqui verò ad nos postulata sua deferant, vt de illis cognoscamus, vel ea ad te si visum fuerit referamus. Dū igitur Rex ab illis eiusmodi oratione persuasus, se ab officio suo remouet; illi interim eius somno atque desidia, ad suā utilitatem sanè diligenter abutuntur. quod vt rectius faciant, foedus inter se ferunt, & societatem sceleris ineunt: da mihi operā mutuā, tu me laudabis apud Regem, ego vicissim industriam & vigilantiam tuā verbis extollam. tu dicito me esse dignū hoc honore quem ambio: ego rursus te dignum esse prædicabo, in quem hoc munus quod expetis conferatur. tu urbanitatem meam laudato: ego cōtrā ingenij tui acumē admirabor. Quid præterea? Demus operam ne quis alius in Regis familiaritatem veniat, qui opes quibus imminemus, intercipiat: cauendum enim est, ne si aliquis qui nobis antecel- lat ingenio fuerit admissus, nos vbi velit excludat. omnes igitur aditus præcludamus, Regem obse- sum teneamus, omni; præsidio circumuallemus, ne quis ad illum nobis inuitis aspiret. Quod si aliquis inter illos tantum gratia & opibus excellit, vt id reliqui non facile patiantur: fidē nefarie produnt, & de illius pernicie coniurant; quod si alia ratione euertere illum nequeunt, cum primū negotium aliquod se offert apud alios Principes gerendum,

h 5

aut

aut munus aliquod in lōginquis terris administrā-  
 dum: hominis ingeniū laudāt, industriā in cœlum  
 tollūt, nec aliū reperiri posse cōfirmāt, qui maiore  
 cū prudentia, & autoritate negotiū illud conficiat.  
 Legatur igitur, aut vt rectius dicā, sociorū perfidia  
 relegatur: illi verò præclari laudatores, vbi per spe-  
 ciem honoris sociū in externas religiones amanda-  
 uerint, locū illius occupāt, & vallo atq; munimēto  
 sepiunt, firmoq; præsidio vinciunt: ne cū ille re-  
 dierit, queat vndè fuit deiectus, villo modò restitui.  
 nec eo cōtenti, absentē primò clanculū mordent:  
 apertius deinde rebus illius obtrectant, operamq;  
 dant, vt Rex quotidie magis hominē despiciat. si  
 res illi benè procedit, minimè mirū esse dicūt: ne-  
 gotiū esse facilè, & expeditū, & eiusmodi, vt à quo-  
 uis trāsigi possit; si verò aliquid secus accidit quàm  
 oportebat, omnia cōfestim in miserū tela iaciūtur:  
 illumq; aut ignauix & timiditatis insimulāt, quòd  
 non acriter institerit, neq; se virū ostēderit; aut au-  
 dacix & temeritatis accusant, quòd eos cū quibus  
 negotia magna tractabat, insolētia orationis offen-  
 derit. Hæc in sermone quotidiano inter se cōferūt:  
 hæc eadem cū Rege familiarissimè loquuntur: do-  
 nec id quod fuerat ab illis institutū perficiāt; eorū  
 igitur opera ita se Rex illi misero infestū præbet,  
 vt nunquam eū rursus in familiaritatē recipiat. Et  
 hac quidē fide amicitias inter se colūt, vt tantisper  
 amico

amico parcant, dum vel aliquid ab illo sperant: vel  
 opes illius ita munitas esse putāt, vt nō facilè labe-  
 fieri posse cōfidāt. vbi verò primū illius euertēdi  
 facultatē oblatam vident, eā minimè prætermittūt.  
 Sic autē fit vt status Reip. paulatim cōmutetur: no-  
 men enim tantū Regni manet, re autē vera pau-  
 corum potestas instituitur; intolerabilis enim po-  
 tentia ad paucissimos homines defertur. Dum is  
 igitur qui Regis nomē obtinet, in voluptatibus æta-  
 tem cōterit: dū somno desidiaq; torpet: dū ita suam  
 personā in negotijs interponit, vt semper suis fami-  
 liarib⁹ obsequatur: illi interim moderatores Reip.  
 ita se gerūt, vt omnia venalia proponāt, & mercatū  
 instituunt omniū curationū & munerū. Sic autem  
 silent leges, tolluntur iudicia, libertas eripitur, au-  
 raria dominatur: neq; solū viduæ atq; pupilli, & re-  
 liqui qui propter imbecillitatē obnoxij sūt iniuriæ,  
 sed potentiores etiam vexātur, & multa incōmoda  
 patiuntur. cū enim inciderint in offensionem eo-  
 rum qui tenent omnia, necesse est vt omnium for-  
 tunarum periculum adeant: omnes igitur illis adu-  
 lentur opus est, illis seruiant, illos muneribus atque  
 donis afficiant, ad illorumq; libidines se totos accō-  
 modent; reliquis autē, qui apud illos in gratia non  
 sunt, ne lamentari quidē liberè calamitatem suam,  
 aut opem contrā illorum potentiā implorare licet.  
 Neq; solū ex omniū subditorū bonis prædas agūt:  
 sed

sed Regis etiam opes, domum auertunt, illiusq; gazam impune diripiunt; studia verò virtutis & honestatis abiiciuntur. Nec enim ibi frugalitas & cōtinētia locū habere potest, vbi luxuria immēsa principatū tenet: nec animi magnitudo, vbi libertas oppressa est: nec; iustitia, vbi oīa venalia sunt: neq; prudentia, vbi cūcta temeritate & amētia perturbatur. Iam verò liberalitas, & beneficētia & reliquæ eiusmodi virtutes, quomodo splēdere possunt, vbi omnia oppressa sunt crudelitatis & auaritiæ dominatu? Armorū verò vsus penitus obsolescit, irridentur enim milites, homines fortes eiiciuntur, duces & imperatores ab hominibus profligatis atq; perditis, honoribus & emolumentis spoliantur: sic igitur cū ad sceleratorum hominum libidinem res administrantur, cū nihil gratis ab illis auferatur, cū magistratus & præfecti non dignitate, sed precio fiāt: cū legū autoritas cōcidat, cū iudicia nulla sint, cū vbiq; minutæ tyrannides existant, maiorum tyrannorum gratia confirmatæ: quæ reliqua spes erit populis, tanta importunitate perditis & afflictis? Omnium pecuniæ in paucorum domibus includuntur, opes Regis ipsius cōminuuntur, adulteria & homicidia impune suscipiuntur, vniuersa Resp. furtis & latrocinij infesta tumultuatur: tātisq; dissensionib; laborat, vt diu stare nō possit. Et hæ quidem sunt artes, quibus illi in pace gubernāt: si pax  
appellari

appellari potest interitus legum, totius Reip. foeda confusio. Nunc belligerendi rationem videamus. imminet repentē bellū, & hostiū exercitus ad nos oppugnādos summa celeritate cōtendit. Euocentur inquit milites. Qui? Ij ne quibus frequēter illulistis? quorum virtutem contempsistis? quos omni contumelia dignos existimatis? Conscribātur exercitus. Qui exercitus? scurrarum né, atque lenonum, quos fortibus viris exclusis in fidem vestram recepistis? an potius mercatorum atque redemptorum, quos auaritiæ ministros habuistis? Arripiantur arma, tela subito comparentur. Quæ arma? quæ tela commemoras? ea né, quæ studio atque vigilantia vestra, situ atque rubigine consumpta sunt? nec armorum vllum studium. nec arma video, neque vires denique quibus arma gestari possint; Omnes enim in quibus inerat aliqua virtutis militaris indoles, cū cernerent à vobis homines fortes irrideri, virtutemq; ludibrio haberi, præmiaq; virtuti debita, flagitiosis & impuris hominibus condonari: abiectis armis sese ad eas artes, quibus effceminantur animi libenter & studiosè contulerunt, vt vestris vestigijs insisterent. Sociorum (inquis) auxilijs à nobis periculum propulfabimus. Miserum, copijs tuis omninò diffidere, externisq; hominibus qui fidē venalem habent, vitam tuam, atque libertatem tuendam  
credere;



credere. sed esto, sit aliquod firmum præsidium ignauis hominibus, in externo & conducto milite collocandum. ex prome igitur pecuniam, vt homines quos non Reipubl. caritas, neque insigne laudis studium: sed pecuniæ tantum cupiditas, ad arma sollicitat, pecuniæ magnitudine feroces efficias. vnde igitur tantam pecuniam erogabitis? num ex Regis ærario, quod est partim illius intemperantia, partim auaritia vestra penitus exhaustum ex populis immanitate vestra perditis, qui quemadmodum vitam tenuissimè sustentent, rationem inire non possunt? nam illud certè non dicetis, vos vt debitum Principi, qui vos tantis opibus auxit, officium persoluat, velle pestem hanc à Rep. vestris sumptibus arcere. quæ enim vestra sapientia est: credo vos malle cõmuni patriæ incendio cõflagrare, quàm aliquid pecuniarum, quas summo studio coaceruauistis, impendere. Sed demus fieri posse, vt in tanto Principis somno & negligetia: in tanta ministrorum auaritia: in tanta populorum calamitate, sit tamen ærarium refertum: quem fructum poteris in bello ex ingenti pecunia, sine virtute percipere? diuitiæ namque quas imbelles homines possident, non eorum propriæ: sed hostium potius existimandæ sunt; victorum enim manubiæ sunt, non imbecillitatis. oppressæ subsidia. tantum enim abest, vt grandis pecunia sine virtutis auxilio opem fe-

rat

rat vllam: vt maius etiam ruinæ periculum moliantur. omnes enim illud bellum libentissimè suscipiunt, ex quo minimo cum periculo, maxima sibi belli præmia pollicentur. Quocirca minimè probabo eorum sententiam, qui pecuniam belli neruos esse dicunt. Bellum enim, non tam pecunia, quàm virtute conficitur: & virtute pecunia comparatur, non virtus pecunia. Nec enim Darij gaza Alexandri Magni virtutem oppressit: Alexandri porro virtus omni Darij gaza potita est; ex quo sequitur nullum esse firmum præsidium, vbi virtus abest, in diuitiarum affluentia constitutum. Quid fiet igitur in bello de Rege ignauo, & imbecillo: diuite tamen & opulento, cum ab hoste acri, & strenuo fuerit oppugnatus? profectò nisi pacem ab hoste auaro & insolente multo auro redemerit, cum omni Repub. sibi commissa funditus interibit. quod quidem dedecus non dico Principibus, quorum omne studium est in verissima gloria consumendum: sed omnibus ingenuis hominibus, qui dignitatem charam habent; debet esse morte ipsa calamitosius. Non est enim pax fortibus hominibus auro: sed virtute parieda. Quid illud? quod in pace pecunia redempta, nullum est firmum amicitie fœdus: sed perpetuæ seruitutis autoramentum; necesse enim erit singulis fermè annis, eadem tributa pendi: aliter enim nunquam deerunt causæ, quibus

quibus victor bellum intermissum redintegret : vt illum quem semel perculit , & abiecit , omnibus tandem bonis spoliet. Vbi igitur Rex fuerit mollis & languidus , & veneri deditus , & in Rep. gerenda dissolutus , & in potestate perditorum hominum constitutus : fieri non poterit vt status Reipu. conseruetur ; nam nec vllæ opes esse possunt , vbi virtutis studium extinctum est . & quamuis ingentes opes essent à Principe domi recõditæ , nullum esse posset in illis firmum ad pericula depellenda subsidium ; imò , quo plures opes sunt iniuria partæ , eò Princeps maiore suorum odio flagrat , & maiore aliorum inuidia premitur , & acrius cupiditatem hostium incendit , & irritat. Hæc quidem mala & alia multa sunt , quæ adulatorum opera Rebuspu. inferuntur , cùm regem mollem atq; desidem nacti fuerint. videte igitur , quæ sint semper omni Reip. tetri & infesti , & perniciosi : siue in pace , siue in bello , siue sese ad Regem acrem & impigrum , siue ad desidem & ignauum applicuerint. Non enim ij sunt qui vnum , modo & ratione refrenent : alteri stimulos admoueant : imò contrà , qui animum vehementem & incensum acrius inflamment , & ardentibus furoris & amentiaæ tẽdis exagitent. animum verò mollem & languidum , & flagitio corruptum , multò magis mollem & flagitiosum reddant , totiusq; laudis & dignitatis immemorem.

Vt

Vt autem in fidibus cùm nerui nimis intenduntur , aut nimis remittuntur , harmoniam dissolui necesse est : ita cùm Rex aut nimis ad vim , ad facinus , ad belli furorem concitatur , aut nimis animo relaxatur , & nimis molliter & delicate se gerit : necesse profectò est , omnem concentum & symphoniam Reip. conturbari. Illud enim nimis , quod tu Menesi omnem vitæ rationem euertere dicebas , adulatorum est proprium : nimis enim laudant , nimis vituperant , nimis erigunt animos , nimis abijciunt , nimis gestiunt , nimis affliantur ; & ita cùm ad Regem accedunt , in quamcunq; partem eum inclinatum vident , nimis eum impellunt , & paululum etiam labâtem præcipitant. Quid autem cùm Rex non vnam tantum sectam sequitur ; sed in cõtrarias partes ancipiti studio & cura distrahitur ? fit enim interdum vt non solum acer , iracundus , elatus , ambitiosus , insolens & infestus sit : sed etiam lægudus , & eneruatus , & petulans & flagitiosus , & libidini atque nequitiaæ nimis turpiter addictus. Vt igitur in eodem simili verser , quo paulò ante vsus sum , quemadmodum in cithara , cùm aliæ chordæ nimis intentæ , aliæ nimis laxæ sunt , & omnes inter se maximè discrepent , absurdæ quædã & dissonæ voces , cum maxima aurium offensione funduntur : ita Rex in tanta vitæ disparitate , morborumq; repugnantium dissimilitudine à se ipso dissidens , secumq;

i

discor-

discordans, omniū hominū aures, oculos, animos grauius offendit: vniuersamq; Rēp. nimis confusa & absōna ratione perturbat: nec enim eā tantūm furore & amentia, & incōsiderata temeritate cōuel lit: sed etiā dedecore afficit, flagitiorūq; omniū impuritate corrūpit. In hac igitur tam perturbata vitē ratione, tantaq; flagitiorū diffensione, atq; pugna operæpretiū est animaduertere, quā operā nauēt isti boni viri Principibus; q̄ variē suā naturā versent, & ad variā atq; dissimilē cupiditatē Regis accōmodēt. tantūm enim valent ingenio, vt nullus sit tam difficilis morbus, quē non adulādo & assentādo augeant: nullus sit animus tantis cōmotionibus agitat, quē non omni flagitio & ægritudine cōtaminent; tam diligenter autē vnicuiq; Principis flagitio seruiūt: vt ad illud tantūm incitandū natos esse dicas, nunc enim furorē Principis augent, & illum immēsa cupiditate dominationis inflāmant: nunc omnibus blanditijs & lenocinijs ad vitæ mollitiē, atq; flagitiosas voluptates alliciūt: & ita deniq; variē illū tōrquent, & flectunt; vt nihil Regibus qui se illis dederūt aut magis vehemens & acere, aut magis languidū & eneruatum possit excogitari. Quod si vt ante iam dictū est, duæ virtutes cū omnibus ingenuis hominibus, tūm vel maximē Regibus necessarię sunt, nempe fortitudo, & animi moderatio: omnisq; Principis institutio eo in primis referenda est,

est, vt sit illius natura ita temperata; vt cū animi vehemētis impetu, moderationis lenitatē coniungat: & rursus lenitati atq; mansuetudini (cū opus ita fuerit) vim quandam iræ paulò acrioris admisceat. Quam pœnam merentur ij, qui nullā in Principe instituendo moderationē adhibent: sed illū aut elatum & iracundum, sine vlla tēperatione clementiē, aut mollem & delicatū, sine vllō studio virtutis efficiunt? Iam verò cūm vtrūq; præstiterint, vt Reges in eorum disciplinis enutriti, non solū superbi, truculenti, & immanes fiant: sed etiā desides, & ignaui, multisq; flagitijs infames sint; nullo satis digno supplicio, tam scelestum & immane facinus vindicari potest. Non tamen is vllō modo sum, qui velim inductus odio, laudes eorū obterere, qui Principū libidinibus obsequuntur: semper enim tribui plurimum eloquentiæ, & eos qui in illa Principes extiterunt admiratus sum. at nemo potest negare, eos quos multi Principes in delicijs habent, esse eloquentiæ laudæ præstantissimos: tantū enim in dicendo valent, vt probent esse ingentem in summa imbecillitate potentiam, in miserima seruitute principatum, in summa miseria florentissimę atq; beatissimę vitæ rationem. Quo tandem inquit, Tauora modò? Primūm inquam, statuunt illum qui omnia ad voluntatem suam administrat, & in omnibus rebus libidini suæ diligenter obsequitur,

non modò liberum & potentem: sed summi Principis nomine dignissimum. si enim Princeps est, qui multū potentia præstat: & potētia in eo posita est, vt quidquid libuerit facias: is certè Princeps potentissimus habēdus est, qui perficit, vt omnia que viderit, & concupierit & cogitauerit, ad nutū illius præstò sint, & cupiditati illius obtemperent. Cùm autem Principes nomine potentia maximè gloriētur, & ab amicis persuasi maximam potentiam, in libidinis infinitæ licentiæ atque fructu constituāt: fit tandem, vt nullum flagitium sibi dedecori fore putent, dummodò ex illo flagitio constet, eos tantum posse, quantum velint; quod si progredi longius cœperint, nullum erit tantum facinus, quod illis minimè gloriandum atque præferendum videatur. Ergo siue per vim labem castis inferant, siue bonis vitam eripiant, siue demum potentium fortunas auertant, siue quidquam aliud contrà iura omnia designēt, quo significari possit, illos insigni potentia & robore præstare: periculum est ne sibi summam laudem & gloriam tribuendam putent, & reliquos Principes, qui iure suo non ad eundem modum vtuntur, aut stultitiæ, aut timiditatis insimulent. Sic autem opera eorum cum quibus coniunctissime viuunt fit, vt cùm imbecillitate & inopia laborent: se tamē potentia & opibus florentissimos arbitrentur. Quā imbecillitatē inquit Tauora,

&amp;

& quam inopiā narras? Vt enim fateamur eos, qui omnia officia vitæ volūtate & libidine metiuntur, flagitiosos & infames esse: nō tamen ex eo sequi videtur, vt inopes & imbecilli sint. Quid? inquam. eum nē qui nihil arbitrato suo decernit, qui ad alterius nutum viuit, qui nihil agere, nihil moliri audeat, quod non sibi fuerit ab eo, cuius nutus omnes obseruat imperatum, aliquid posse suspicaris? Minimè inquit. Quid inquam deinde? is ne qui totus est positus sub libidinis dominatu, aliquid arbitrio suo gerit? Nō certè. Libido namq; est quæ illi leges imponit, quæ faces admouet, quæ verbera intētat, quæ suppliciū cōminatur, quæ sic illum accipit, vt nullo cruciatu cōtenta esse possit. qui igitur illi paret, nō solū Princeps aut potens existimādus nō est: sed ne liber quidē, imò mancipiū vilissimū plagis infinitis obnoxiiū. Deinde, si potēs ille est, qui quod vult facit, & qui libidini paret, nō vult quod facit: nonnē perspicuū est, eū nihil omnino posse? Voluimus enim non tam in quod agimus, quā id cuius gratia actionē aliquā suscipimus. veluti cùm pharmacū sumimus, nō pharmacū, sed sanitatem volumus: ergo si multis pharmacis exhaustis, morbum minimè depulimus, minimè quod volumus effecimus; sed quā tenues essent naturæ nostræ vires ostendimus: sic etiā Princeps qui se flagitiosè gerit, flagitiū illud non vult nisi propter emolumentū &

i 3

fru-

fructum, quem ex flagitio se percepturum credit: ergo si id non fuerit adeptus quod optabat, sed quo maiore studio flagitia fuerit consecutus, eò se magis omnibus illis commodis, quæ sibi opinionis errore fingebat, priuatū senserit: nonne perspicuū est, eum nullam potentiā, nullas vires, nullas opes habuisse? Nec enim illum statū assequi potuit, quē ardentem expetiuit: dominationem enim & infinitum imperium quærebat, & libertatem amisit; famam & gloriam aucupabatur, & sempiternā ignominiam subiuit; beatam vitam sitienter appetebat, & omnibus ærumnis atque miserijs circumuentus est. nullum enim malum abesse potest, ab eis, qui cum multis opibus abundant, temeritate & amentia ducuntur; omnia namque ad pestem & perniciem conferunt, quæ sibi fuerant ad salutem attributa. Ergo quo magis isti, qui Principibus operā nauant eloquentia florent, eò magis sunt ab eorum familiaritate repellendi; eorum siquidem opera fit, ut multi Principes existiment nihil esse magis Regiū, quam voluntati propriæ satisfacere, & cupiditatibus obsequi, & in omnibus rebus administrandis non lege, more, instituto, & ratione: sed appetitu, leuitate, libidine, & amētia gubernare; vsque adeo ut illorum opinione is regio nomine sit dignissimus, qui maxime dedecori, flagitio, atque turpitudini seruit, totumque se dat nefariæ voluptati constringendum.

DE

DE  
REGIS INSTITVTIONE  
ET DISCIPLINA,  
LIBER  
TERTIVS.



LI A multa dici in hanc sententiam possent, sed hæc quæ dicta sunt, satis superque sunt, ad hoc genus hominum ab omni Principum aditu & cōgressione repellendum; summam tamen in hac cautione difficultatem fore prospicio. Quam difficultatem, inquit, M. eam inquam, quæ tota est in amoris vi, & magnitudine cōstituta. nihil enim est, quod magis animos amore conciliet, quam amoris indicium; inhumanum enim est non amare eos, à quibus te non mediocriter amari perspicis. Rectè inquit. At constat inquam, hos homines qui apud Regem in gratia sunt, amore mirū in modum cruciari: quod quidē multis signis intelligi potest. nam primum ita sunt in illius vultu defixi, ut oculos auertere aliò nequeant. deinde cum absunt, illius desiderium ferre non possunt. deinde nullum sermonem cum aliqua voluptate ad aures admittunt, nisi qui de Regis laudibus habeatur. noctes deinde in somnes

i 4 illius

illius causa traducunt, de illo perpetuo loquuntur, somniantes de illo cogitant, & illius speciem sibi in somnis intueri videntur. Tum verò illa quàm expressa signa amoris sunt, quòd totos se ad illius voluntatem & studium fingunt: & pro varietate affectionum quibus illum commotum animaduertunt, variè commutantur, vt appareat illorum animos, non proprio sensu atque natura commoueri: sed omnes rationes ex Regis animo suspensas habere. si lætum esse vident, exultant, si tristem abijciuntur, si iratum efferantur animis, si cupiditate inflammatum, vt libidini illius tota mente seruiant, immoderata cupiditate rapiuntur. denique quocunq; motu illum commoueri & agitari perspiciunt, eodem etiam mirificè concitantur. Iam verò quàm sint de illius valetudine atque vita solliciti, quis explicare dicendo poterit? horrent enim, & exalbescunt metu, & pauore concutiuntur, quoties Regem aliquo morbo oppressum, aut in aliquo periculo constitutum aspiciunt. Postremò quòd est maximum amoris signũ, alij alijs inuident, & æmulationis & obtrecciónis morbo grauissimè laborant. riuales igitur odio persequuntur, & quamuis se illos diligere simulent, tamen extinctos cupiunt. Possumus igitur cum hæc eximij cuiusdam amoris signa videamus, inficiari, eos esse summo amore Principis cui seruiunt, inflam-

flammatos? Minimè inquit, T. si igitur inquam, Regem nõ mediocriter amant, qua tandè ratione Regè impellemus, vt homines lepidos, & vrbanos venustatibus affluentes, quibus se carissimum, & iucundissimum esse conspiciat, ablegari patiatur? Si igitur inquit, id efficere dicendo poteris, vt Princeps eos à quibus se perditè amari videt, à se segregari finat, magnam eloquentiæ significationem dabis. Id quidè, inquam, experiri licebit, sed mihi velim credatis, peruersam loquendi consuetudinem, maximam malorum omnium causam rebus humanis attulisse. dum enim res turpes honestis nominibus appellamus, turpitudinem facillimè honestatis specie capti suscipimus. in vita igitur & officio delinquat opus est, qui in verbis & oratione delinquit: quod quidem manifestè in amoris nomine & ratione perspicitur. Quid enim est amore honestius? quid illa cupiditate cui multi nomè amoris imponunt, flagitiosius? Amor enim est honestatis studium, veræ pulchritudinis appetitio, decoris & laudis immensa cupiditas: Voluptatis autem appetitus in turpitudinem fertur, & dum se expleat, de pulchritudinis & honestatis interitu minimè laborat. Amor igitur pulchritudinem admiratur, & honestatem & decus omnibus vitæ commodis anteponebat: libido autem omnem eripit honestatem, & corporis etiam pulchritudinem dede-

core & sceditate commaculat. Præterea amor, illi quem amat omnia bona ardentissimè cupit, & illius gratia quemuis laborem excipere, aut periculum adire minimè reformidat: at libido dum sibi satisfaciat, quid afferat ei detrimenti in quem furentem incitatur, minimi faciendum putat. Postremò amor id quod amat saluum & ornatum vult, & illi etiam æternitatem exoptat: at voluptatis cupiditas, in ipsam pulchritudinem quam habet caram, satis contumeliosè & petulanter inuehitur; illi quæ sempiternum dedecus inurere, & interitum afferre contendit. quomodo igitur fieri potest, ut quod ego amo, euersum & extinctum velim? Ergo cum amor pulchritudinem admiretur: libido pulchritudinem deformat, & in decus honestatis irruat, & insultet, ut id totum eripiat: consequens est, ut libido nefaria non amor, sed odium potius capitale nominanda sit; sed quia voluptas eximia, amorem consequitur: factum est, ut multi voluptatis flagitiosæ cupiditatem, satis impetite nomine amoris appellarèt. nam reuera flagitiosi amatores: non amatores, sed hostes potius immanes appellandi sunt. nisi fortassè credimus Corydonem Vergilianum, Alexim illum quæ perdit se amare dicebat, amore vero fuisse persecutum: ipse se ostendit, atque planè fatetur, qualiter sit animatus in Alexim. Inquit enim.

Torua

Torua leena lupum sequitur, lupus ipse capellam, Florentem cytisum sequitur lasciuia capella.

Te Corydón Alexi. trahit suo quæque voluptas. At leena lupum sequitur, ut eum dilaniet: lupus capellam, ut eam deuoret: capella cytisum ut carpat, cõficiat: ergo Coridon insequeretur Alexim, ut eum perderet, & omni dedecore contaminaret. Amatores igitur ij, qui appellantur, cum amant id quod habent carum, non ut ornent, & opibus augeant: sed ut omni dignitate & opibus spoliènt insequuntur. Ut igitur in propositum redeamus, fateor quidem hos homines, qui Regibus in delicijs sunt, esse Regum amatores maximos: & omnibus curis afflictiari, quibus amatores perpetuo cruciantur. sic enim stupent, sic vigilant, sic insidias comparant, sic rivalibus invident, sic ingemiscunt, & interdum etiã lamètantur, ut facillè appareat, eos esse animo egros, amore sæuo saucios. Quæadmodum igitur amatores non aliud, quam suam tantum voluptatem sibi proponunt: ita ij, non dignitatem Regis amplificatam, sed suas opes cumulas & aduèctas cernere cupiunt. Ergo ut is, qui virginem amat, non cupit virgini bonum aliquod: sed eam potius parentibus orbatam, ab opibus & amicis inopem, omnium ope & patrociniò destitutã; & quod multò grauius est, omni prudentia, & grauitate, & pudore spoliatã videre cupit, ut eam facilius ad consensum libidinis & impuritatis alliciat:

alliciat: ita isti boni viri sic Regem amant, vt illum omnibus virtutis & honestatis & sapientiæ opibus nudatum & spoliatum vehementer exoptēt: vt facilius eorum infinitis cupiditatibus obsequatur. Primum quidem igitur eum bonorum hominum ope nudant, & omnibus qui prudētiæ & modestiæ; & bonitatis, laude præcellunt, aditum ad Regiam, familiaritatem diligentissimè præcludunt: sunt enim vehemēter anxij, & de statu suo valdè solliciti; sapiēter enim vidēt, nihil esse magis aduersariū falsæ virtutis opinionī, quàm veram virtutem spectatam, & cognitā: nihilq; magis officio simulato contrariū, quàm rectū officiū verè, & ex animo tã Regi, quàm patriæ persolutū. Omnes namq; falsæ & inanes laudes euanescūt, vbi primùm in splendore solidæ, & expressæ virtutis incurrūt: ne igitur aliquis vir aīo maximo, atque singulari virtute & sapientiā præditus, qui eorū nomini obscuritatē afferre possit, in Regis familiaritatē veniat, quāto artificio pugnāt: quātū laborē suscipiūt: quātas fraudes & infidias machinātur: incidat sermo, de viro aliquo singulari laude pbitatis ornato: bonus quidē (inquiunt) ille vir est, sub rustic' tamē, minimeq; dignus, qui in aula versetur; homo certè innocēs est, minimeq; malus, sed negotij gerēdi prorsus imperitus. Quid illi rem tuam cōmittas, qui suā malè gerit: hominis religionem & integritatē laudo, animi verò stuporē,

& tar-

& tarditatem vitupero. Quòd si aliquis id specimē virtutis & industriæ iam præbuerit, vt non liceat vlllo modo probitatis ingenuæ laudem, nomine segnitæ atq; tarditatis obterere: alia via aggrediuntur, & quantum in illis est, virtutis laudem temeritatis vituperatione deformāt. Summa Principis felicitate factum esse dicunt, ne omnia corruerent: furore namq; hominis illius rem fuisse in extremū discrimen adductā. Si quem viderint liberum, animoq; maximo vitia quibus Resp. laborat aperientem: hominem nimis elatum & confidentem & dignitati Regis infestum esse cōfirmant. nihil autem maiestati Regiæ magis aduersari, quàm nimiam in loquendo libertatem; argumentum enim esse, cōtemni Regem, cū aliquis eum in sermone lædere non veretur: esse igitur illam vim & effrenatam ferociam acerrime comprimendam. Si sapias igitur hoc genus hominum à familiaritate tua procul arcendum existimabis; si enim solus regnare vis, & hominum cupiditates domitas & compressas habere, ne quisquam audeat, ad Regium aliquod decus aspirare: omnes isti qui sibi spiritus ingentes sumunt, ita frenandi sunt, vt nemo ex illis se liberū putet. His & alijs eiusmodi sermonibus Regi sunt impedimento, quo minus se bonorum præsidio sepiat; statumq; suum fidelibus amicitijs, & consilio salutarī communiat. ad hunc igitur modum Principem



cipem bonorum auxilio nudat, eumque noctes atque dies circumuallant, ne possit ullo modo ad nomen suum bonos atque fortes viros adiungere. Cauent deinde ne Princeps vlla sibi literarum praesidia & adiumenta requirat: literarum enim studijs (aiunt) corrumpi valetudinem, infringi vires, indolem Regiam a rebus fortiter gerendis auocari. Praeterea minimè decere Principem tanquam aliquem de plebe hominem, qui velit ad honores obrepere, & commendatione aliqua eruditionis a multitudinis fece segregari, libris affigi, hominumque doctorum ineptijs oblectari. num tibi inquit, victus literis comparandus est? num honores tibi propter eruditionem deferendi sunt? tantum certe abest, ut Principi dignitatem vllam afferat eruditio, ut illi dedecori potius & ignominiae sit. Si dignitas igitur tibi cara est, non solum literarum studia tibi contemnenda sunt: sed etiam eorum hominum, qui se totos literarum studijs dederunt, sermo atque familiaritas vitanda est: neque vnaquam arcessendi sunt, nisi raro admodum; nempe cum aliquod negotium inciderit, quod aliter expediri non possit. tantisper igitur illorum garrulitatem patere, dum res alio modo trahi nequit: ubi id transactum perspexeris illos procul amanda, ne sermonibus molestissimis tuas aures obrundat. Sic autem ea loquuntur, & eas machinas adhibent, & eam opinionem in animo Regis inserunt: ut is tandem

ad

ad officium suum valde pertinere putet, omnes literas odio persequi, artesque maximas execrari. Nec hoc scelere contenti, aliud multo immanius moluntur; nec enim tantum Reges literarum & disciplinarum praesidio spoliare: sed etiam diuina ope orbare contendunt. persuadent enim Regibus, non esse illis religionem summo studio colendam. non inquit, quod religio negligenda sit; esset enim id scelestum & immane facinus: sed quod in Regibus cum immodica est, dignitatem nullam habeat. minimè enim decere Principem instar cuiusdam vetulae multam operam in precibus, & in votis, & in procuranda religione consumere. deinde si religione inquit te nimis implicueris, officium tuum non facies: sed potius multis in locis obiecta religionem a studio dignitatis abduceris. abijcit enim animum qui valde religiosus est, & decoris, atque dignitatis studium deponit: nec enim iniuriam vlcisci vult, sed omnes contumelias patientissimè tolerat, quod non est animi fortis & confidentis officium, sed imbecilli potius, & eneruati, minimeque de Regiae dignitatis amplitudine cogitantis. Veniat igitur tibi in mentem te non sacrificulum, sed Regem esse eaque sacrorum studia, quae dignitatem tuam imminuere possunt, omitte. Haec autem ita differunt, ut paulatim omne pietatis studium restinguant: modum enim quem religioni adhibendum censent, exiguis adeo finibus circumscribunt, ut

pro

pro parte sua paulatim omnem ex animis religionē tollant; itaque perficiunt quantum possunt, vt Reges à Dei coniunctione diuellant. En amoris vis incredibilis, qua isti boni viri sese ad summum studium Regis adiungunt. en cur opibus augeri, & dignitate omni cumulari debeant. en cur meritò bonis omnibus exclusis, & Principe multis molibus atque machinis obsesso, ipsi soli in omni Rep. dominantur. tanto enim amore Regem amplectuntur, vt illum hominum bonorum vsu & familiaritate prohibeant: vt fructu sapientiæ, qui monumentis doctissimorum hominum continetur, omninò priuent: vt Dei postremò numen, opem, & auxilium ab illo quantum possunt longissimè repellant: vt sic tandem riu alium omnium timore liberati, summum fructum ex amore, quo sunt acriter inflammati, securè percipiant. Nec enim aliud est, quod illos cogat, omni diuino & humano præsidio nudare Principes: & eos summo scelere, perfidia, & immanitate obsessos tenere, ne possint vllò modò saluari ope & auxilio liberari: nisi quod intelligūt, hæc omnia fore impedimento, quo minus tyrannidem suā diu tueri, & simplicitate Principis abuti possint. Qui igitur ita Reges amāt, vt eos omni diuino & humano præsidio destitutos videre cupiāt: vt ipsi liberius omnibus illorū opibus potiri queāt, num Reges amant? an potius opes, & honores quibus

bue inhiant, & immanes pecunias, quas infinita auiditate liguriunt? Hæc si Rex sapienter animaduernerit, illos certè non vt amicos amplexabitur: sed vt proditores (ne quid aliud dicam) à se longissimè segregabit; aliter enim cum suo magno malo sentiet, non se sed pecuniam infinitam, & potentiam non ferendam, ad hominum perniciem comparatam, ab illis amari. Mala enim quæ in Principem bonorum ope destitutum, artium maximarum præsidio nudatum, à Dei ipsius præsentia auxilio derelictum, perditorum hominum scelere circumfessum repente inuadunt, quis poterit enumerando recensere? Vt tamen aliqua summatim referamus, primùm omnium malorum summa temeritas & amentia est. quod vt rectius intelligi possit, statuendum est, non omnem inscitiam esse similiter execrandam: multum enim interest qualis stultitia sit; deinde in cuius animo insideat. stultitia enim quædam mediocris est, atque tolerabilis: quædam verò summa atq; summo opere detestanda. tolerabilis quidem eorum stultitia est, qui cum sapientes minimè sint, minimè sibi sapientiā arrogāt: intolerabilis & execranda est illorum inscitia, qui sibi eam sapientiam assumunt, cuius ignari sunt. Qui enim neque medicus est, neque se medicum esse profitetur, vt ægrotum non sanet, nemini tamē vitam medicamentis eripiet: at qui se medicū esse credit,

credit, cū medicinæ imperitus sit, neminē quidē morbo leuare, multos autē vita priuare poterit. Præterea cū hæc sūma demētia, in animū illius inuasit, cui munus illud cuius se scientiam tenere confidit, assignatum nō est, non multū sane rebus illius arrogantia nocebit. at cū oppresserit hominem, cui omnia quæ cupit munera deferuntur, omnia peruertet. Si enim homo nauigandi imperitus, se optimum gubernatorem esse iactauerit, non tamē illi quisquam gubernacula tractanda permiserit, non euertet stultitia sua nauem. at si nauis illi commissa fuerit, tum demum sibi atque vectoribus diram cladem inferet. quo autem amplius illud munus est, homini imperito commissum, eò erit amētia illius infestior. Cū verò nullum munus sit, in terris Regio munere maius & amplius: nihil certē poterit esse illius amentia & temeritate funestius, maximē cū sibi in summa rerum imperitia, summam sapientiam arrogauerit. nec enim paucos vectores, sed vniuersam Remp. funditus perdet. Ex quo sequitur, nihil esse posse dirius Rege stulto & insano. nec enim potentia fructus est in possessione, sed in recto illius vsu collocandus: rectus autem omnium rerum vsus, prudentia moderatione continetur; vbi igitur prudentia non extiterit, ibi necesse est, vt qui opibus affluit, non partis opibus ad salutem & honestatem: sed ad perniciem atque dedecus

decus vtatur. Vt enim cū musica ignarus citharam pulsat, ridiculū se ostendit: & cū furiosus omni vinculo solutus ferrum stringit, quo violentior est, eò maiorem stragē edit: sic homo potens, cū propter stultitiam opibus suis vtī nesciat, quo maiores opes habet, eò maiorem ignominiam subibit, funestioemq; pestem sibi, atq; Reip. comparabit. Reliquum igitur est, vt quo Rex opulentior fuerit, imperiumq; illius latius propagatū extiterit, si fuerit amētia vexatus, & (vt fit) sibi sapiētiā attribuerit: eò tetrior sit, multoq; grauiorē plagam cōmunibus rebus imponat. Huius autem tanti mali, quo nullum dirius atque funestius excogitari potest, aduatores architecti sunt: Principis enim ingenium laudant, sapientiam in cœlum ferunt, consilium admirantur; si quid autem est ab illo festiuē dictum, id risu & plausibus excipiunt; eoq; rem deducunt, vt is qui iam opibus & potentia inflatus insaniebat, omni iudicio spoliatur: & cū sit amentissimus, statuatur tamē se nullius cōsilio indigere; sed illis sapientia opibus affluere, quibus facillimē possit, orbē terrarū moderari. His igitur cogitationib' elatus exultat, & præceps amētia fertur, & oīa furēter administrat, vsque eò dū in Rēp. nefariā pestem & dirū exitiū machinetur. Prudentia autem lumine amoto, quomodo poterunt in animis reliquæ virtutes habitare? num animi magnitudo poterit in eo locum habere,

bere, qui magna & excellã contueri nequit? qui nihil altum & generosum cogitat? qui non solum flagitio & impuritati, sed flagitiorum ministris seruiendum existimat? quis enim non videt, tantam esse Principum quorundam humilitatem, vt contrã eorum voluntatem, qui se in illorum familiaritatem lenocinijs & assentationibus immerferunt, loqui non audeant? Præterea si sunt acres atq; vehementes, cum rationis imperiũ repudient: tantum abest, vt fortes & magnanimi sint, vt ne homines quidem appellandi sint; sed immanes quædam belluæ libidinis impetu dimicantes. fortitudo enim non est furor, & amētia libidini seruiens: sed animi excellentis altitudo pro iustitię sanctitate pugnans. Si verò molles & enervati fuerint, opus est, vt humiles & abiecti sint, neq; solum belli fremitus exhorreant: sed omnes etiam belli rumores, atq; adeò umbras extimescāt. Quid de temperantia dicendũ? illi ne poterunt esse moderati, quorũ est effrenata, & immensa cupiditas? qui neque metu, neque pudore, neque disciplina coerceri possunt? metũ enim summa potētia depulit; pudorem sermo impurus hominum perditorum sustulit; disciplinam autem temeritas & insolentia contempsit; quomodo igitur honestatem, & constantiam vllam retinebunt, qui opes immensas non honestatis instrumenta: sed libidinis materiam putant, & tam multis cupidita-

tum

tum fluctibus in diuersas partes agitatur? qui singulis horis hũc & illũc æstu temeritatis inconsideratissimè rapiuntur? qui vel superbia tument, & nimis insolenter efferuntur: vel se nimis dimittunt, & omnem memoriam decoris atq; dignitatis abijciunt? Iam verò iustitiæ munus & officium, ab illis administrari nullo modò potest, qui sunt oppressi cupiditatis impurissimæ dominatu. Quomodo enim aliorum licētiã rescabit, qui sibi ipsi flagitiorum omniũ licētiã attribuit? qua ratione suos in officio continebit, qui animi sui partes non continet? quo pacto meritã cuiusq; certis ponderibus examinabit, qui omnem rationem dignitatis ignorat? quomodo deniq; reget alios, qui se ipsum regere non potest? Vt autē in pauca conferam, nemo iustitiam colere potest, qui nõ fuerit, & sapiens, & fortis, & moderatus. Sapientia enim quod rectum, & verum, & simplex est, perscrutatur & inspicit: Fortitudo animum ad vires tyrannidis elidendas, firmo præsidio confirmat. Temperantia cauet, ne status animi tumultu aliquo turbetur, & quòd est ratione moderandum, libidine peruertatur. vbi igitur pro sapientia temeritas, pro fortitudine imbecillitas pro temperantia libido Rempub. administrat: ibi ne vestigium quidem vllum iustitiæ & æquitatis extare potest. Cum igitur Rex & insipies, & impuris ministris obnoxius, & indomita libi-

k 3

dini

dini deditus fuerit, ne simulacrum quidem vllum iustitiæ conseruabit: nam neque quæ vis, & ratio sit iuris intelligit; nec id quod intelligit facere audeat: ne eos quos in delicijs habet, & quorum etiam opes metuit, offendat; neque si audeat, id tamen quod iustitia perscribit, sibi per infinitam cupiditatem cui est addictus, exequi licebit. Adde quod non solum vt suæ ipsius cupiditati, quæ satiari & expleri nequit: sed vt suorum etiam libidinibus obsequatur, necesse plerumque est, vt non modò humana, sed etiam diuina iura violet. cum enim opes suas absumpserit, tum immodicis tributis Remp. vexabit, & multos expoliabit, vt alienis facultatibus suis locupletet: & innocentibus eripiat, quod maleficis hominibus largiatur: atq; postremò manus rebus sacris afferet, & templa omnia atque fana compilabit. Hic erit ornatus animi, quo Rex impuris hominibus deditus excellet. ô egregios felicissimi Regis amatores! qui tam præclaris officijs, eum Principem cui se dicauerunt, tuendum & ornandũ suscipiunt. qui fieri igitur potest, vt Princeps hominibus tam gratis & pijs, tam omnia ad dignitatem illius referentibus diu careat? necesse profectò est, vt si sese ab illius conspectu remouerint, eorum desiderio contabescat; magna enim illorum merita in Principem, & satis illustria constât, illius enim menti tenebras attulerunt, animũ illius

de

de omni statu deiecerunt, omnem illi dignitatem detraxerunt. Cernitis quanta temeritas in communi vita versetur? homines prudentes & honesti despiciuntur; illiq; summis honoribus afficiuntur, qui Principes à studio virtutis & humanitatis auertunt, & tyrannidem alunt, & in Resp. immittunt. id enim moliantur & efficiunt, vt Regem habeamus effrenata mente præditum, infinita libidine furentem, hominibus perditis atq; profligatis obnoxium, fortibus & moderatis infestũ: & modò elatũ & inflatũ, modò humilẽ atq; demissum, maleficũ deniq; & iniustũ, & in tantis flagitijs virtutis, & honestatis nomẽ temerè, & insolèter vsurpãt. Sed inquiet fortasse aliquis, id nõ semper euenire: multos enim extisse Principes, qui cum nõ admodũ dissimili ratione educati fuissent, magnum tamen firmata iam ætate, virtutis specimen dederunt. Fateor equidem, & id in miraculi loco ponendum existimo: diuino siquidem beneficio fit, vt non semper ijdem euentus, ex eisdem causis existant; interdum enim tam præclara indoles, elucet diuinitus in quibusdam Principibus: vt hominum sceleri fortissimè resistent, & sint illis impedimento, quominus possint, omnia quæ volunt scelerate & impie machinari. Sed nos hic, non quod aliquando Dei singulari beneficio euenit, ne omnia funditus intereant cogitemus: sed quid accidere necesse sit,

k 4

nisi

nisi Deus nos præsentissima ope respiciat. Simul & illud animo reputemus, quàm excellens illa virtus extitisset, si fuisset bonis disciplinis exulta, & bonorum hominum sermonibus ad summum decus excitata: quando etiam cùm est omni literarũ ope destituta, & ab hominibus nefarijs impedita; lucet tamen, benignitatisquæ suæ aliquod lumen porrigit. nam si Princeps fraudibus vndiq; circumuētus, opibus sũmis obsessus, nullis artibus adiutus, sceleris improbissimi conatibus impeditus, aliquã tamen virtutis Regiæ significationem dat: quid effecisset, si cum bonarũ artium cultu, ad se ipsum bonos atq; sapientes homines aggregasset? diuinus certè ex illius virtute splendor eluxisset. Sed nos vt paulò ante dixi, non de eo quod raro contingit, & quod cùm accidit in loco portenti atque prodigij numerandum sit: sed de malis quæ prauam institutionem natura consequuntur, & de eo quòd plerũq; accidit disputamus. Vt igiur omnia vitia perstringamus, quæ ex hac educatione oriuntur, primùm quidem Princeps mollissimo cultu nutritus, & in summis delicijs educatus, mollis & delicatus sit necesse est, otio languidus, laboris impatiens, ad libidinem procliuis, & valetudine infirma præditus: deinde cùm perditorum hominum impuri sermones accesserint, erit etiam arrogans, & elatus, & inhumanus, & sibi quodammodo diuinitatem

tem tribuet; & cùm fuerit hominibus sceleratis, qui cum illo viuunt obnoxius, reliquos ne homines quidem ducet. præterea summo furore & amētia vexabitur. Sic autem fiet, vt Princeps in quo summa quædam sapientia flagitatur, vt officium suum tueri possit, cū & natura & opibus, & imperio & cogitationibus inanissimis, & sermonibus impurissimis inflari cœperit, omni iudicio spoliatur: & ne quid sibi ad summam stultitiam desit, in maxima rerũ ignorance, & in miseranda mentis cæcitate, summam sibi sapientiam nimis insolenter assumat. Deinde inuidiæ pœnis agitabitur: nihil est enim magis cum arrogantia coniunctum, quàm dolor ex aspectu alienæ virtutis iniustus; verissimæ enim dignitatis splendore, dignitatem suam obscurari & extinguì planè iudicat. inde igitur acerbissimum odium, in omnes bonos erumpit, inde etiam timor exoritur. Nec enim solum omnem excellentiam virtutis odit: sed illam suspectam habet, & ab omni mentis altitudine sibi perniciem imminere censet. ex inuidia autem, & odio, & metu & inani suspitione crudelitas eminet, & immanitas quædam humanæ societatis oblita, & ad hominum pestem atque perniciem acerrimè concitata. Agrestis autem libido, omnibus pudoris atque iuris vinculis emissã, & adulatorum lenocinijs acrius incitata, illum miserrimè

vexat, & quocunque fert impetum vehementissimè contorquet. His quidem pestibus exagitur, cum res illi secundæ sunt: in rebus autem aduersis, maximè cum bellum aliquod repente mouetur, qua tandem spe erigi potest ille, qui neque vt corpus labore villo duraret, nec vt animum virtute firmaret, nec vt statum suum fortium hominum præsidio muniret, neque se diuini numinis auxilio tueretur, vnquam elaborauit: illum igitur tunc animaduertere licebit, sibi atque suis diffidentem; neque solum hostium vires, sed suorum insidias metuentem, & ancipiti formidine districtum, ad omnes rumores trepidantem; neque quomodo in omni rerum discrimine honestatem retineat: sed quomodo vitam pretio reddimat, turpissimè cogitantem. Adde nunc si lubet reliquas labe, quibus aspergi & inquinari necesse est illum Principem, qui cum hominibus improbissimis coniunctissimè viuit; neque solum bonorum hominum consilia rejicit, verum etiam disciplinæ cœlestis opem repudiat: est enim plerumque sui profusus, alieni appetens, in iracundia implacabilis, in odio contumax, ferox, & infestus imbecillis, potentibus atque superbis obnoxius, leuis, inconstans, ineptus, amicorum ope destitutus, hominibus inuisus, & scelerum conscientia frequenter exanimatus. Hic quidem est

status

status eorum Regum, qui repudiatis bonis hominibus, adulatoribus aures præbent: statum vero Reipubl. breuiter etiam qualis tunc esse potest inspiciamus. vt autem hic nihil aliud dicam, communis omnium libertas eripitur, quod quidem minimè mirandum est; fieri enim nequit, vt ibi species aliqua libertatis extet, vbi ne ij quidem in quorum potestate sunt omnia, liberi sunt. nisi fortasse liberum existimatis illum, qui ad alterius arbitrium viuit: qui quod sentit loqui non audet; qui hominis inconstantissimi nutus omnes obseruat; qui ex Principis inanissima cupiditate pendet; qui ad libidinem illius vultum fingit, & accommodat. Adulatores igitur liberi non sunt, sed serui nequissimi. Princeps autem qui illorum operis vtitur, non solum seruit dedecori, flagitio, turpitudini: sed ipsis etiam nequitix ministris, ita subiectus est, vt nihil facere audeat, quòd illis iniucundum possit accidere. ita enim se paulatim abijcit, animumque demittit, vt illis etiam quos iacentes erexit, & in gradu quo erant indignissimi collocavit, addictus sit; multa; ne eos offendat, seruilem in modum patiat. Si igitur neque Princeps liber est, nec illius domestici liberi sunt: quo tandem modo populus, qui eorum dominatu premitur, vestigium vllum libertatis in vita retinebit? An non perspicuum est omnem illorum Remp.

eo

eò conferri, vt omnem libertatem tollant? Quasi enim omnis illorum salus, atque dignitas agatur, summa ope contendunt & enituntur; vt animos hominum frangant, & spiritus comprimant, ne quisquam audeat, ad aliquod decus egregium illis, inuitis aspirare. omnibus igitur in quorum animis est aliquid generosum & magnificum, vehementer infesti sunt, & illis pestem si possunt, omni ratione comparant; ea etiam de causa molestissimè ferunt, aliquem alium abundare pecunijs, quia verentur, ne opibus elatus, aliquid sibi magnum proponat. Cùm igitur Rempubl. immodicis tributis vexant, non id solum moliuntur, vt ipsi ex populi fortunis prædas agant: sed etiam ne sit quisquam, qui opulentus esse possit: tantum enim abest, vt hominum libertati prospiciant, vt ne vultum liberam, aut orationem cuiusquam ferre valeant. oppressa verò libertate, & animi magnitudo, & ingenij vis omnis extinguitur. nec enim animus tyrannide oppressus, aliquid magnum & egregium moliri: neque ingenium assiduis plagis obtusum verum intueri potest. Restat igitur vt omnes non solum ignaui & imbecilli sint: sed etiam amentes & stolidi. sublata igitur virtute, ingenijq; lumine propemodùm extincto, quis pro patriæ salute decertabit? quis enim pro Rep. cuius particeps nō est, & ex qua nec fructum

fructum vllum, neque laudem, nec honorem expectat, periculum adire volet? quis in tanta rerum caligine, & tam cæcis tenebris, quòd sibi in vita colendum officium sit, mente & ratione perspiciet? quis in tantis nequitiae exemplis, libidinem suam cohibebit, ne cùm primùm poterit indigna flagitia impure atq; tetre suscipiat? Iam verò si in aliquo ciue fuerit aliquid roboris, id totū furorem & amentiam cōferet, & eò conatū omnem comparabit, vt omnia iuris vincula perumpat. Summa autem hæc est, vt in huiusmodi Regno nulla virtus emineat, & omnia vitijs impudentissimè cumulentur; nam cùm omnes subditi Principum mores imitentur, tum multo facilius est, scelus atque flagitiū sequi, quàm virtutem atque decus effingere. si igitur Princeps flagitiosus extiterit, erit profectò necesse Rēp. vniuersam flagitijs innumerabilibus inquinari. Quomodo autem illam etiam inopia grauissima premi, & Principum iniquitate vexari necesse sit, iam expositum est; vbi enim omnium pecuniæ ad paucos deferuntur, consequens est, vt vniuersa Resp. extrema inopia cōsisteretur. accedet deinde inuidia, odiū, acerba & grauis offensio, & indignatio & eiusmodi perturbationes, quæ Remp. tumultuari, mutuisq; cædibus efferari compellunt. adde nunc lubricam fidem, adde dolos, fraudes, insidias, adde furta & latrocinia, quæ egentes homines, rerū suarum desperatione



ratione suscipiunt. Adde postremo nouarum rerū cupiditatem, ciuū inter ciues hostilē diffensionē, & sceleratissimam cū hoste de patria prodenda & euertenda pactioem; & reliqua mala, quę stulti & immoderati Principis rectionē cōsequūtur. Nullū enim tantum scelus atq; flagitium cogitari potest, quōd non multitudo sapiente rectore orbata cōcipiat. cū igitur Resp. sapientiæ patrociniō destituta, virtutis præsidio nudata, sceleratorum hominum libidini vexanda atque diripienda relinquitur: cū nullus ordo, nulla verecūdia, nulla lex, nulla disciplina, cupiditatē frenet: cū virtus interclusa sit, innocētia respirare nō queat, nequitia victrix exultet: cū inopes potentibus inuideant, potentes autem fortunam afflictam despiciant, & in miserorum calamitatibus insultēt; & alij in alios odio acerbo & immani concitentur, qui fieri potest, vt non vniuersa Respu. vel per se seditionibus intestinis dilacerata concidat; vel hostium viribus expugnetur, omniaq; tandem extrema patiatur? Quam breuissimē potui statum illius Reip. complexus oratione sum, quę perditorum hominum licentia, & stulti Principis immoderatione continetur. volo tamen vobis aperire, quid modō mihi in mentē venerit; quanquā me inscitiam meam fateri pudet. Quam inquit T. inscitiam narras? Eam inquam, quę magna ex parte continet causam euer-

fionis

fionis omnium rerum Publicarum, & quę nos in hac disputatione multa peccare cōpulit. Quę nam igitur, ea est inquit. Grammaticæ inquā, ignoratio est, vt mihi quidē videtur, malorū omnium principium. Multum inquit ille ridens tibi Grammatici debent, quando statuis Remp. sine illorum ope & auxilio stare non posse. necesse igitur est, vt Grammaticæ ludos vbiq; aperiri faciamus, & omnes Cyprianos & Diomedes & Laurētios quorū memoria est propemodū extincta, ab inferis excitemus, vt Remp. nobis constituent. Rectē inquā, si illi perfectos se Grāmaticos in vita præbuerunt: aliter enim nō est, cur illis molesti simus, & nō potius sepultos esse patiamur. Quę nā tandē inquit T. ista est Grāmaticorū facultas, qua Remp. fulcire possunt? Non fateris inquā, Grammaticā esse rectē loquēdi rationem? qui peruersē igitur loquitur, cōtra Grāmaticę præscriptū facit. Rectē inquit ille. sed id ad Remp. attinet? Quia inquam, vt iam ante dixi, loquēdi imperitia & orationis peruersitas, non mediocrē malum existimandū est: magno enim malo fit, cū res turpes honestis nominibus occulūtur; accidit enim sæpenumero vt qui se turpitudine deformauit, nominis splendore deceptus, minimē suū dedecus animaduertat: & ita in rebus turpissimis, quasi in præclaro facinore gloriatur. Quare mea quidem sentētia, qui optime Rēp. cōstituere velit, eā primū legem

legem sanciet, ne quisquam flagitio, nomine laudis imponat; ne videlicet praua loquendi consuetudine flagitiū ornādo, flagitij impudentiā confirmet. cū enim auarus sordes suas, nomine frugalitatis exornat: prodigus autē temeritatē & immoderationē suā, nomine liberalitatis occultat: & timidus se prudētem, & cautū nominari studet: & audax fortem atque magnanimum, & reliqui ad eundem modū, ne singula flagitia recenseam, vitia sua splendore nominum illustrant; nō facillē possunt, eam vitiorum deformitatem, quibus inquinati sunt animaduertere. Quam quidem si acute perspexissent, illam à se fortassē summo studio repulissent. nunc verò nō minum splendor falsus & inanis eos in eam fraudē impellit, vt interdum præclarē secum agi putent, cū in summa turpitudine & indignitate versentur. hoc igitur loquendi peccatū, etiam nos modò in disputando commisimus, vt splendidis nominibus res flagitiosas ornaremus. Quo tandem modo inquit, T. Primū quidem inquam, Remp. appellauimus, quæ publica certē nō est: publica quidem esset, si ad populi vniuersi commoda pertineret; cū verò populi ratio non habetur, sed omnia ad vnius tantum, atque paucorum potentiam & utilitatem conferuntur, priuata potius appellāda est, quàm publica. Deinde si Resp. est vt Aristoteli placet, ordo, modus, & ratio multorum hominum,

urbem

urbem vnam incolentium, profectò vbi nihil ordine, nihil modo, nil iure & ratione fit: sed omnia perturbantur atque temerē commiscuntur, nulla Reipu. ratio constare vllò modò potest. ne ciuitatem quidem nominare licet eam, quæ posita est in hominum indomita cupiditate, furentiū potestate. Est enim ciuitas, liberorum hominum multitudo; æquabili iure sociata. vbi igitur nulla libertas est, nec ius ex æquo omnibus administratur, ibi certē ciuitas non est: sed seruorū infelix multitudo, paucorum libidini penitus addicta. Deinde Reip. moderatores eos interdum appellauimus, qui nullum modum suæ cupiditati præfinit: tantū abest, vt modum Reip. vniuersæ statuere valeant. Postremò pudet me tam sæpè fuisse nomine Regis abusum. Rex enim ille tantū nominandus est, qui Remp. vniuersam regit: regit autem ille Remp. qui eam ab errore in viam reuocat, & ad vitæ beatæ rationem sua virtute, atque vigilantia perducit. ergo ille, qui quātum potest elaborat, vt Remp. saluam & incolumem præstet, & bonis omnibus affluentem: qui populi salutem facillē suis voluptatibus & commodis anteponit: qui singulari mente, ratione, consilio, in studio totius populi moderandī, atque tuendi vigilat, meritò Regis nomen obtinet. qui autem iustitiam negligit, omnemq; disciplinā virtutis & continentiae repudiat, & ad suam commo-

I ditatem,

ditatem, omnia consilia reuocat, vniuersamq; ciuiũ multitudinem, paucis hominibus nequissimis cõstrictam tradit vexandã, atque diripiendam, nullo modò Rex, sed Tyrannus habendus est. Hoc enim discrimen ponunt viri doctissimi, inter Regem & Tyrannum. Quod Rex præcipue in populi salutem respicit: secundò verò locò, suam ipsius salutem & vtilitatem curat; neque enim plerumque potest, Remp. tueri, nisi saluti suæ prospiciat. Tyrannus verò omnia consilia ad suam vtilitatem atque libidinem dirigit; deinde verò quia non potest ille bonis omnibus abundare, nisi in populo non omninò perditò dominetur: secundò loco populi totius incolumitati interdum prospicit. Si igitur Princeps ille, qui non præcipue in felicem Reip. statum modis omnibus intuetur, Tyrannus habendus est, quãuis sæpenumero populum acri animo tueatur: quo nomine illum appellabimus, qui salutem Reip. præ sua libidine contemnit, illiq; amentia & temeritate sua, interitum asserre nitur: Sed consuetudine victi, nominibus abuti compellimur: quòd etiã faciendum necessario nobis est, ne sine fructu in potentium offensionem incidamus. Longius fortassè quàm instituta ratio postulabat, elatus sum in disciplina, qua Regum filij instrui plerumq; solent describenda: sed partim odium, quo sum in hoc hominum genus incensus, qui Principes omni scelere

conta-

contaminant, partim benignitas vestra prouexit orationem meam. Vt igitur iam id, quorum gratia hæc à nobis allata sunt, ratione concludamus, reuocate in memoriam ea, quæ à nobis in principio dicta sunt demonstrauimus enim nullum munus egregiũ, sinè egregia disciplina administrari posse: nullumq; munus aut maius & amplius, aut grauius & difficilius, munere Regis esse; neque in quo maiore cum periculo, rerumq; omnium perniciè & interitu peccari soleat. Vnde sequitur ad Regis officium summam sapientiam atq; summam virtutem requiri. Quam difficile autem sapientiæ atque virtutis studium sit, in mollissimo vitæ cultu, in summis opibus atque delicijs, in multis naturæ lenocinijs atque blandimentis, etiã quantum fuit necesse docuimus. Illud etiã quod nostra oratione non indigebat ostendimus, nullas opes, nullas facultates, nullas delicias esse cum ijs vlla ex parte conferendas, in quibus Regum filij plerumque nutriuntur. Vnde sequitur, cum omnibus sapientia necessaria sit, cum vel maximè ijs, qui Reges futuri sunt; alijs namque vt se regant atque moderentur: Regi vt non se tantum, sed infinitam hominũ multitudinem optima atq; singulari ratione gubernet, sapientia paranda est; & alij quidem homines non ita multis difficultatibus impediti sunt, quo minus sese ad studiũ sapientiæ applicet: at Regibus omnes

! 2

insidiæ

insidiæ comparantur, neque solum insitis cupiditatibus: sed hominum sermonibus impurissimis à studio virtutis, atque verissimæ dignitatis abducuntur. & alij quidem, si sese multis erratis irretierint, sibi atque paucis nocebunt, & etiam iudiciorum seueritate cohiberi, & ad officium reuocari possunt: at Regum flagitia, interitum Reip. moliuntur, & sanari nullo iudiciorum metu possunt, legibus enim soluti sunt. quo igitur opus illorum maius est, quo difficilius ad studium virtutis applicantur, quo illis insidiæ capitaliores intenduntur, quo grauius ruinae periculum ex eorum peccatis, communibus rebus imminet: eò maioribus opibus fulciendi, & stabilendi sunt, firmioribusq; præsijs muniendi ne concidant, & cum dira calamitate Reipub. totius intereant. quod si non solum disciplina omni caruerint: sed etiam in perditorum hominum potestate relictæ, atque illorum sermonibus ad omnem rationem turpitudinis inflammati fuerint, videte quorsum illorum furor & amentia tandem euasura sit. Ad hæc autem mala omnia præcauenda, Rex qui tanti nominis dignitatem tueri atque sustinere cupit, ingenium habeat opus est, natura sagax, & acutum, maximarum artium studio & disciplina limatum, usu & exercitatione perpolitum, & animo maximo sit. vt recta & vera clarè cernere, insidias in ficta specie sedulitatis & officij latentes inspicere, &

quid

quid saluti Reip. conuenire perspexerit, fortiter administrare queat. Ad vtramq; autem rationem, hoc est, tam ad ingenij cultum, quam ad animi magnitudinem mirum est, quantam vim habeat, artium maximarum studia: non solum enim ingenium acuunt, & aciem mentis illustant, sed etiã animos alacres & confidentes efficiunt; nec enim hæc studia homines desides & otiosos reddunt, vt quidam satis imperitè suspicantur: sed acres & vigilantes, & studio verissimæ laudis atq; dignitatis incensos. sed fallit homines imperitos primum quidem, hominum quorundam stupor & ignauia, qui se ad studium philosophiæ contulerunt, quorum tam tardum & hebes ingenium est, & tam abiectus atq; demissus animus: vt ne studijs quidem vllis ad res gerendas excitari, & studio laudis incendi possint; præclara autè studia, nõ omnibus ornamento esse possunt: sed ijs tantum qui præclaro ingenio & egregia virtutis indole præditi sunt. Vt enim preciosæ vestes gemmis & auro fulgentes, & excellenti opere perfecta monilia, cum ad cultum virginis alicuius pulcherrimè conferuntur, eam luculenter exornant; cum verò ad ornatum mulieris deformis accommodantur, nullo modo deformitatem illius occultant, sed multò insigniorem reddunt: ita præclare discipline, clarum ingenium excolunt, & animum magnum virtutum omnium opibus & ornamentis afficiunt:

at cùm ad mentis impuræ & animi prauis atq; pu-  
 filli cultum & ornatum transferuntur, non ornant  
 quidem animum: sed insitam illius prauitatē atque  
 deformitatem clarius ostendunt. Deinde illud er-  
 rorem multis obijcit, quòd disciplinarum genera  
 minimè distinguunt, & quod vnius est proprium,  
 alijs accomodant: vt fuerit igitur aliquod genus  
 disciplinæ, quod extorqueret sensus, & stupiditatē  
 in animis efficeret, quod vitium à multis Stoicorū  
 sectæ tribuitur; id tamen non in alias conuenit.  
 Libenter igitur in sententiam nostri M. discedo.  
 nec enim eam sapientiam probo, quæ omnes ani-  
 mi affectiones vtiliter, à natura datas euellendas  
 esse decernit: sed quæ illis vt docet, & in quem fi-  
 nem insitæ nobis sint, singulari ratione præscribit,  
 qualis est Academicorum veterum atque Peripa-  
 teticorum disciplina: nihil est enim nobis ingene-  
 ratum, quod non magnam vtilitatē afferre possit,  
 modò sapienter intelligamus, qua ratione cupidi-  
 tates omnes cōtinendæ atq; moderandæ, & in quē  
 finem conferendæ sint. Hoc enim est inter sapiētes  
 & insipientes discrimen: insipientes enim neq; mo-  
 dum seruant vllum, neque quid in vita sequendum  
 sit, ratione percipiunt; & ita fit, vt rebus ad salutem  
 datis, ad perniciem abutantur; sapientes verò ani-  
 mis modum adhibent, & cupiditatem ratione tē-  
 perant: & ad quem finem omnia dirigenda sint intel-

intelligunt: & ita fit, vt omnia illorum studia ad  
 salutem & dignitatem referantur. Vtriq; tamen vt  
 sibi parent, quod optimum esse iudicant, excitari  
 atque non mediocri studio commoueri solent: in  
 quo quidē sapientes eò vehementius sæpenumero  
 commouentur, quo iudicium eorum est firmitus, &  
 constantius, & ab omni erroris suspitione securius.  
 Præterea in sapientis animo, & summa vis amoris,  
 & odij non mediocri offēnsio viget. si enim pul-  
 chritudo corporis excitat amorem, & deformitas  
 animos ab amore auertit: multo certè magis pul-  
 chritudo dignitatis & honestatis à sapientibus ani-  
 maduersa cōciliabit amorem, & flagitij dedecus &  
 turpitudine multo acerbius odiū animis, qui illā in-  
 tumentur inuret. cùm autē sapientis sit, decus & ho-  
 nestatem contēplari, & quantū sit flagitij dedecus  
 acutè perspicere: necessario sequitur, vt amore digni-  
 tatis eximio capiatur, & flagitij graui offēnsione cō-  
 citetur. vbi verò magna vis amoris, aut odij grauis  
 offēnsio viget, ibi neque somnus, neq; lētitudine, nec  
 inertia locum habere potest. amor enim animum  
 excitat, & stimulat, & cupiditate ipsius pulchritudi-  
 nis, quàm admiramur inflāmat. odiū verò incēdit,  
 & armat eundem animum ad turpitudinem, quàm  
 detestatur acerrimè repellendam; qui igitur sa-  
 piens fuerit, non mollis & languidus, & eneruatus,  
 aut stupore oppressus erit: sed acer, & vehemens,

& impiger, & acutus, & ad omnia pericula dignitatis gratia subeūda paratus. Erit deinde animo forti & constante præditus: nihil enim tam dirum, & calamitosum interuenire potest, quàm turpitude; pro dignitatis igitur studio fortissimè dimicabit, & libentissimè quoduis periculū adibit potius, quàm honestatem suam aliqua labe maculari sustineat. Deinde cum sapienter intelligat, omnem dignitatis elegantiam, animorum moderatione contineri, erit etiam in omni ratione moderatus, & vita & moribus egregiè constitutus. Præterea cum nihil sit iustitia clarius, & elegantius, nihil pulchrius & amabilius, nihil denique quod magis omnibus laudibus honestatis excellat, & omne sapientis officiū ad honestatem referatur: fieri certè non potest, vt qui sapiens est, aliquam iniuriam faciat alicui, aut quantum in illo fuerit, ab alio fieri patiatur; sapiēter enim intelligit nullum dolorem & cruciatum esse vlla ex parte, cum iniuriæ & iniquitatis flagitio, & turpitudine comparandum: vitā igitur amittet, & dolore intolerabili cruciabitur potius, quàm fraudem vllam in vita suscipiat. Necesse igitur est, vt qui verè sapientiam colit, omnibus virtutibus egregiè cultus & ornatus sit: ne illud quidem præmittendum est, nihil esse in vita boni, si sapiētiæ moderationem remoueris; nec enim genus, neque vires, neque pulchritudo, nec opes, nec imperium,

nec

nec aliquid aliud ex ijs, quæ vulgò bona eximia numerantur, salutem afferre possunt eis, qui illis temerè & insipiēter vtuntur: imò vt multis ante disseruimus, quo maiores opes sunt, eò status illius qui summis opibus abundat, calamitosior atque funestior est. multò namque furentius insolescet: multoq; maiore leuitate iactabitur, multoq; minus consideratè in pestem ruet. Vt igitur in fabulis Polyphemus oculis orbatus, quo robustior & immanior, & violentior erat; eò cum se sine vlllo iudicio concitabat, sæpius ad rupes allisus, sæpius in loca præcipitia delatus concidebat, grauioresq; plagas accipiebat, quam accepisset si imbecillior fuisset: ita qui magnas opes habent, si sapientia vacui sunt, quo magis opibus & imperio florent, eò sese furentius incitant, & grauioribus ruinis opprimuntur. Vnde colligitur, vt sæpè iā dictū est, in Regibus nepe quorū maxima potestas est, & summū imperiū, sumā sapientiā iurè atq; meritò flagitari; aliter enim & ipsi erunt, omnium hominū miserrimi, & Resp. illorum temeritati permissa fœdè peribit. Hæc cum ita sint, quis eorum amentiam ferre poterit, qui nō modò nullam operam in eo ponendam existimāt, vt Rex sapiens euadat: sed contrā omnia faciunt quibus is furiosior, & insolentior in dies sit, omnēq; Remp. & stultitia sua, & eorum cum quibus viuit improbitate peruertat? Hoc igitur sanè constat,

non mediocri sapientia opus esse, ad Regium munus feliciter obeundum; quomodo autem sapientia parari, ab illo facile possit, qui est nimis molliter educatus, & scurrarum comitatu impurissimo circumseptus, & adulatorum assentionibus atque lænocinijs in pestiferam fraudem impulsus, non video; itaque cum alia multa præsidia, tum maximarum artium studia, ad parandam sapientiam & statum illius fulciendum maximò quidem opere requirebam. Vos si meam sententiam non probatis, aliam disciplinam videte; hanc enim quæ pessimis moribus recepta est, & inueterauit, è qua tanquam è fonte mortiferis venenis infecto, omnia mala multis in locis ad Reip. perniciem profluunt, acri animo repellendam censeo, ne Principis nostri præstantem naturam, & excellens ingenium dedecore & probro contaminet. Rectè inquit Portugalensis censes. sed priusquam de Regia disciplina diligentius inquiramus, abs te libenter audierim, num liberam Remp. regno præferendam existimes. multa enim à multis in contrarias partes afferuntur: quavis autem semper in ea opinione fuerim, vt nullum Reip. statum Regio præferendū existimarem. cum tamen ea quæ dicis attendo, & flagitia in quæ Principes ex ista praua institutione delabuntur, mente confidero, rectissimè cum illis actum esse puto, qui in libera ciuitate nati sunt; nam primùm nimia

Prin-

Principis vnus potentia, est communi libertati contraria. vbi autem libertas minimè viget, ibi duæ virtutes, vt tu paulò ante dicebas, vix locum habere possunt, nempe ingenij acumen, & animi magnitudo. Ingenium enim sub vnus dominatione positum, molestissimis curis hebescit, & animus seruitutis oneribus oppressus, excelsa còtueri nò potest: in mentis igitur augustæ tenebris, & pusilli animi demissione, nullum studium honoris & dignitatis extare poterit; cum verò omnes virtutes, studio honoris excitentur, consequens est, vt spè magni honoris incisa, studium virtutis & honestatis extinguatur. at in Regno nemo facile ad honores summos euehitur. Deinde omnes libenter pro ea Repub. cuius sunt aliqua ratione participes, omnem laborem perferunt, & pericula infinita subeunt: at in Regno, cum pauci admodum in illius gubernandi societatem vocentur, & reliqui omnes, non solum ab illius procuratione, sed etiam fructu excludantur: reliquum est, vt pauci etiam, pro illius conseruatione pugnare velint. nemo enim pro alienis opibus, capitis certamen sibi inuidum putat. Præterea in Repub. libera omnibus exæquo qui fortes, & splendidi, & in aliquo genere virtutis excellètes extiterint, sunt amplissima dignitatis præmia còstituta; in Regno autem quominus sibi homines animo magno præditi, magna sibi

præmia

præmia polliceri queant, est impedimēto primūm quidē summa Regis ipsius amplitudo, quæ nō facile patitur quemuis alium præstātia dignitatis excellere: deinde nobilitatis insolentia: deinde adulatorum impudentia, & reliquæ eiusmodi labe, quæ sunt veræ virtuti contrariæ & inimicæ; sic autē fit, vt spēs magnæ dignitatis abiecta debilitetur virtus, atq; languescat industria. Accedit etiam illud quod Rex si ignauus est, totam Remp. exemplo inertiae corrumpit, hominumq; mores effœminat: si fortis, & gloriæ cupidus, inuidet ijs qui virtute præcellunt: & ita fit, vt subditorum animi, vel torpescant ignauia, vel opprimantur inuidia, vsque adeo vt nemo possit ad summū gradū laudis eniti. Præterea illa præmia quæ in libera Repu. homines fortes & industrii consequuntur, sunt dignitatis plenissima; nemo enim in illa suspicari potest, eum qui aliquē gradum honoris adipiscitur, esse aut scurrā, aut adulatorem, aut alicui vitio affinem eorū, propter quæ multi cum Regibus in gratia sunt. at cum ij, qui magnum locum apud Reges habent, sæpe numero malis artibus eum locum adipiscantur: euenit, vt ij etiam qui meritō à Regibus donis & muneribus afficiuntur, in similis flagitij suspicionem veniant: ita vt vix vlla magna potentia reperiatur in Regno, quæ non sit aliqua de decore labe contaminata. Illud etiam quantum est?

in

in Republ. enim cum sit omnibus hominibus ex æquo, aditus apertus ad summam dignitatē, omnes inter se de dignitate cōtendūt, honestissimūq; virtutis certamen ineunt: ita verò fit, vt inueniantur multi consilio prudentes, & autoritate graues, & moribus ornati, & in rebus gerendis industrii, & robore virtutis inuicti. at in Regno cum nobilitas ea dignitate in qua versatur contenta sit, & splendore generis insolecat, non sanè magnum studium in comparanda virtute sibi ponendum existimat. homines autem ignobiles, cum animaduertūt, esse sibi aditum ad nobilitatis honorem interclusum, studium virtutis atque dignitatis omittunt; sic autem fit, vt cum nobiles arrogantia, & insolentia virtutem despiciant, ignobiles desperatione fracti virtutis studia deponāt; nullumq; inter homines virtutis certamē excitetur, honestatis lumen intereat, & sordes atque flagitia dominantur. Præterea cum nemo rectè possit alijs imperare, qui non aliquādo paruerit: nec enim modum alijs statuere potest, cui nunquam fuit vllus modus adhibitus; qua ratione fieri potest, vt is rectè gubernet, qui nunquam obedire didicit? at Rex ita plerumque institutus est, vt nemini pareat vnquā, & omnes ab ipsis incunabulis imperio coercere meditetur. Præterea in Rep. cum summa potestas sit penes leges, quæ neq; gratia cuiusquam, neque muneribus inflectuntur, nec

ira,



ira, aut inuidia, aut odio perturbantur, aut misericordia commouentur, plerumq; euenit, vt rectè ius administretur, & rei cuique dignitas sua tribuatur: at in Regno cum leges etiam sint in vnius hominis libidine positæ, multa contra iuris æquitatem fiant opus est, neque quid fas & ratio postulet: sed quid Regi gratum atque iucundum sit, ab ijs qui ius dicunt, pessima ratione ponderetur. Postremò cum in libera ciuitate leges maximo studio conseruentur, legum autem munus sit, ius omnibus æquabile constituere: non facilè potest esse tanta ciuis vnius potentia, vt legum sanctiones contemnat, & iuris vincula, quibus omnes astricti sunt percurrere conetur. at in Regno cum nõ solum Rex, sed multò etiam magis omnes Regis familiares atque domestici legibus soluti videantur, nihil est interdum quod potentiam eorum, & indomitam cupiditatem constringat. Si igitur in libera ciuitate publica libertas integrior est, & ingenij cultus illustrior, & studium virtutis acrius, & spes honoris & dignitatis amplior, & caritas patriæ vehementior, & auctoritas legum sanctior, maioraq; in illa præsidia contra tyrannidem constituta sunt: nihil certè magis optandum videtur homini, qui dignitati studet, & benè beateq; viuendi cupiditate flagrat, quam in libera Repu. ætatem degere. Hæc quidem quæ in mediũ attuli me interdũ dubitare de hac quæstione

ne cogunt: rē igitur mihi gratā, & vt credo Tauroræ atque Menesio feceris, si nobis sententiã tuam explicueris; quãquã enim in libris quos de nobilitate adolescēs edidisti, Regnũ oĩb' Rebus publicis antetuleris, fieri poterit, vt sententiã ista ætate & rebus diligentius exploratis, fortassè mutaueris. In longũ (inquam) sermonem me vocas, non tamen ab ea materia, quam in manibus habemus alienum, sed mihi ad alia properanti contrarium. sed geram tibi morem, & quã breuissimè fieri poterit, ea quæ requiris expediam. Atque primũ quidem hoc statuendum est, cum omnia genera Rerump. quãuis labi atq; ruere videantur, sapientia tamen, atq; virtute adhibita facilè emendari possint, & ad rectissimã in eo genere moderationẽ reuocari: nullo modò optãdam esse homini probo vllã Reip. præsentis immutationẽ, nempe quæ nunquã sine maxima morũ pernicie, hominumq; strage fieri possit: sed in eo summo studio laborandum est, vt idem status in quo versamur, omni vitio careat, firmissimòq; prælidio muniatur. Vt igitur officium eorũ, qui in libera ciuitate nati sunt est, pro statu illo Reip. quoduis capitis discrimen adire: ita & nobis qui regibus parere assueti sumus, hoc officiũ impositũ est, vt non modò pro Rep. sed pro Regis ipsius salute atq; dignitate vitã ponamus. in idem namq; scelus incurrit, & qui in libera ciuitate omnem potestatem

testatem ad vnum ciuem deferre conatur: & qui in Regno maiestatem Regis oppugnat, ipsumque Regem de natu deijcere contendit; vterque enim concordiam dissoluit, & interitum patriæ machinatur. Deinde multo difficilius est, quàm homines suspicantur, illam Reipu. rationem institui, in qua sit ita exæquata libertas, vt nullus possit libertati communi multis modis officere: nisi enim fuerint omnes qui in eadem ciuitate viuunt egregiè moderati, diuturnaq; disciplina ad legum custodiam admodum diligenter instituti, & à primis annis in ciuilibus institutis enutriti, neque libertas, neque salus, nec vlla denique Reipu. ratio conseruari poterit. quòd quidem Rerump. intestinae seditiones, & exitus calamitosi certè declarant: omnes enim tandem Tyrannorum immani dominatu, miserabiliter opprimuntur. Quod si concordia Rempub. maximè tuetur, nihil certè vtilius esse poterit, quàm omnem Reipu. potestatem vni homini excellenti virtute prædito permitti: nihil enim poterit cogitari aptius, & conuenientius ad conglutinandam còcordiam. vt enim dum multi de principatu còtendunt, & quilibet omnem Reipu. potestatem ad se transferre conatur tumultus oriùtur, & seditiones concitantur, & Respu. miserandum in modum laceratur: ita dum omnes vnius autoritate & imperio continentur, multò facilius vniuersi, vno vinculo

cule fœderis astringuntur. Quod si vt Socrati placet, id spectare debent omnes, qui Remp. modo, & ratione temperant, vt eam quàm maximè fieri possit vnã efficiant, hoc est, vna còsensionis ratione atq; nexu arctissimè colligatã: quid vtilius fingi potest, ad animos omnium ciuium mutui amoris vinculo copulandos, quàm vnius tantum summi Principis potestas atque moderatio? nec enim illum inuidia oppugnat, qui multum inter omnes excellit: nec illi qui sub Rege viuunt, bellum intestinum facile mouere possunt, cùm Regis ipsius quem exæquo verentur imperio, atque potestate ab instituto facinore prohiberi queant. Quantum autem valeat, ad ciuitatis concordiam firmè constituendam Regis imperiũ, in hoc maximè cernitur; quod omnes imperiosæ Resp. hoc firmissimum concordia vinculum retinuerunt, quod in autoritate Regia consistebat. Sic Athenis Princeps ille à quo annus nomen accipiebat, cum reliquis Principibus, qui singulis annis creabantur, Regiam quodãmodo dignitatem obtinebat, è quibus vnus Rex appellabatur. Bæotarchæ verò Thebis singulis annis: Lacedæmone item perpetui Reges id similiter efficiebant, vt subditos autoritate summa continerent, & vno & æquabili iure deuincirent: ne multorum Principum intestina contentione distracti atq; dissipati corruerent. Quid Carthaginenses? nunquid

non duo singulis annis Sophetes ( sic enim verbo à Phœnicia & Hæbræa lingua deducto , summum ciuitatis imperium nominabant ) Regiam dignitatem facillè sustinebant? Quid Romani? num obscurum est, Consules ius planè Regium obtinuisse? Et ne singulas Respub. quæ Imperio floruerunt, oratione persequamur, hoc satis constat, nullam fuisse, in qua non vnus, aut pauci, ita magnitudine dignitatis excellerent; vt non multum à Regum amplitudine atque maiestate distarent. illas autem quæ Regia autoritate caruerunt, ad opes summas peruenire minimè potuisse, sed intra breuissimum tempus intestina seditione conuulsas, cum magna ciuium strage concidisse. Reputate cum animis vestris, quot Respub. in Italia, postquam Romanum Imperium fuit ab influente barbaria conculcatum, institutæ sint, & quàm paucæ statum suum tueri potuerint; & quàm aliam causam certiozem, assignare possumus, quàm pestiferas ciuium dissensiones, quas excitari necesse est, vbi nemo sic inter omnes excellit, vt omnes sine vlla recusatione imperium & autoritatem illius sequantur? Quare numquam satis laudare possum Venetorum ciuitatem, vnã omnium prudentissimam, quæ cum alia multa ad imperium propagandum, & conseruandum admodum sapienter excogitauit: tum nihil eò consilio sapien-

sapientius, quo sibi vnum summum Principem præpositum esse voluit, ob virtutem ad altissimum illum gradum dignitatis euectum, quem omnes intuerentur, & cuius autoritate deuincti, facilius commune publici fœderis ius, & ciuilem societatem conseruarent. is igitur cum non Regis nomen, sed autoritatem Regis obtineat, autoritate illa summa quàm habet, inuidiam comprimit, & ambitionem refrenat, & Senatum concordia stabili atque firma conglutinat, & ita populum vniuersum facillimè æquabili iure constringit. Vnde concluditur nihil esse ad Rempub. diutissimè conseruandam vtilius, legitimo vnus imperio atque potestate. nam neque quidquam est, ad stabilimentum Reip. concordia salutarius: neque quidquam ad concordiam firmè constituendam aptius reperiri potest, vnus Principis excellentis autoritate & iurisdictione. In quo vero dicis vnus imperium esse communi libertati contrarium, Tyranni scelus benignitati Regis attribuis. cum enim Tyranni proprium sit, non sua virtute, sed suorum imbecillitate statum suum stabilire ( intelligit enim superbiam, & immanitatem cunctis mortalibus, maximè autem illis, qui horum scelerum iniurias quotidie patiuntur, esse vehementer inuisam ) & ideo cum amari nõ possit, & timeri velit, & omnes quibus terrori esse cupit, vt fieri necesse est, noctes atq;

dies extimescat:consequens est, vt erum opes quã-  
 tum possit extenuet, & animos eorum impotenti  
 dominatu premat, ne se quisquam erigat, & aliquã  
 lucem libertatis, ex diuturna caligine seruitutis, ali-  
 quando respiciat. Regis autem officium non est li-  
 bertatem eripere: sed pro suorum libertate tuen-  
 da atque conseruanda vigilare, & laborare, & cum  
 opus fuerit vitæ etiam discrimen adire. non vi &  
 iniuria ciuium opes imminuere: sed arcere vim,  
 & profligare iniuriam, & ciuium opes iuris æqui-  
 tate defendere. atque postremò non inuidere inge-  
 nijs, aut animos frangere: sed fauere ingenijs, &  
 propositis premijs ciuium animos, ad studium vir-  
 tutis atq; dignitatis extollere. Qua enim alia ratio-  
 ne Remp. florentè reddet, statiq; suum firmo præ-  
 sidio cõseruabit? cum enim officium Regis in eo po-  
 situm sit, vt Remp. opibus locupletet, præsidijs fir-  
 met, moribus ornet, dignitate illustret, atq; vt vno  
 verbo dicam, beatam efficiat: quòd sine ciuium li-  
 bertate, & animorum magnitudine fieri nullo mo-  
 dò potest; quis non videt omnem Regis curam  
 & studium in publica libertate tuenda consumi?  
 aliter erit nomine Regis indignissimus. Sed dicis  
 neminem libenter arma sumere illius Reip. causa,  
 cuius particeps non est. Verum id quidem est, sed  
 Regis opes non illius propriæ, sed Reip. totius exi-  
 stimadæ sunt; omnes enim qui Regis imperio con-  
 rinentur,

tinentur, in illius patrocinio latet, in illius præsidio  
 acquiescunt, illius virtute muniuntur, iniuriam à  
 se & dedecus, & ignominiam illius æquitate pro-  
 pulsant, & bona etiam Reipu. pars illius beneficẽ-  
 tia sustentatur. cum igitur arma sumunt, sanè pru-  
 denter intelligunt, se non pro alienis, sed pro suis  
 opibus dimicare; illius enim opes existimadæ sunt  
 ad cuius salutem & conseruationem singulari quo-  
 dam studio conferuntur. vnde colligitur nihil esse  
 magis Reip. proprium, quàm optimi Regis opu-  
 lentia. Præmia verò quæ dicis, non alibi profectò  
 neque maiora, neque ampliora, quàm vbi Rex hoc  
 nomine dignus omnia lege moderatur, proposita  
 sunt omnibus, qui se excellentius in virtutis studio  
 gerere student. nec enim boni Principis est hono-  
 res, munera, congiaria, & præmia, denique omnia  
 viris fortibus & sapientibus debita; siue ad rei fa-  
 miliaris augmentum, siue ad dignitatis amplifica-  
 tionem pertineant, ad homines ignauos & scurras  
 & adultores sine vlla ratione transferre. quod si  
 aliquis tam sine mente est, vt ornet flagitia, & au-  
 geat opibus temeritatè & insaniam; virtutem verò  
 & grauitatem negligat atque despiciat, eum certè  
 Regem appellare fas non est: sed hominem amentè  
 & furiosum omnia Reipu. præsidia intemperantia  
 sua dissipantem. nos verò non de temeritate & in-  
 fania: sed Regis moderatione & sapientia disputa-

mus. id ita non fieri semper dicis, sed plerumque lōgè secus quàm oportebat. Quid ad rem? Id enim demonstramus quod fieri in Regno potest, & debet, & aliquando etiam fit. quod si in Regno malè constituto, regias opes dissipari & hominibus indignissimis cōdonari videmus: intelligamus in Rep. malè constituta non fieri minora flagitia; imò plerumq; grauiora, in qua videlicet est verecundia minor, & licentia maior, & quilibet facilius quantum audet, tantū potest; & ita multo plures sæpenumero sunt, qui opes publicas domū auertant, & Reip. vectigalibus tanquā proprijs ad obsequiū impuræ libidinis abutantur; & tanquā aliena, aliorū nequitia & improbitate cōsumi, & exhausti patiuntur. Iniqua autem contentio est, cū benè moratam Remp. cum flagitioso Regno comparandā existimas; nam qualecunque illud genus Reipub. sit, si fuerit legibus fundatum, & moribus rectè constitutum, vincit & superat dignitate, omnia summa imperia, quæ nō fuerint rectis institutis, & legibus, & virtutum maximarum præsidio stabilita. Regnum verò in perditorum hominum potestate positum, & libidine vnus Principis furenter administratum, non Regnum, sed execranda tyrannis est. in regno enim nec adulatione, neque scurrili dicitate, neque turpitudine & flagitio, neque fraude & mendacio opes & diuitiæ comparantur: sed omnia

nia emolumenta & commoda, omniaq; dignitatis ornamenta & honoris insignia, ad homines prudentes, & fortes, & omnium virtutum opibus exultos, recto iudicio deferuntur. Rex enim id summa cura & studio suscipit, vt merita vniuscuiusq; ponderet, & pro dignitate virtutē remuneret. homines igitur partim amore, quo Regem amplectuntur (mirum est enim quanta nominis Regij caritas insit, in illis, qui sub regia potestate sunt) partim spe donorum & munerum, quæ omnibus qui egregiam operam Reipub. nauant, à Rege proponuntur, sese intrepidè in summum vitæ discrimen iniiciunt; nec vllō periculo impediuntur, quo minus pulchrum aliquod facinus obeant, & dignitatis gratia labores immensos excipiant. Dicis præterea Regem ignauum Rempub. exemplo nequitiae corrumpere: fortem & strenuum fortibus hominibus inuidere. Si id ita euenerit, aliquid boni ex alterutra parte proueniet; nam neque Princeps ignauus hominibus fortibus inuidebit: neque fortis Rempu. corrumpi sinet. præterea ignauiæ nomen minimè in Regem cōuenit: si enim desidiosus & ignauus fuerit, mininè Rex appellāus est: sed eorum qui negligentia & somno illius abutuntur, vile mācipiū. si verò fortē & vigilantē se præbuerit, hōies fortes & singulari industria præditos amabit, multisq; honorib' & præmijs afficiet. nihil

est enim quod magis coniungat amore animos, quàm virtutis similitudo. Nec enim inuidia virtutis comes est, sed totius honestatis inimica. sic igitur vel is qui oïa tenet ignauus, vel fortis est; si fuerit ignauus, Rex minimè nominādus erit; si fortis erit profectò ab omni inuidiæ suspicione prorsus alienus; maximè verò cùm tanta sit illius amplitudo, vt nemini eorum, qui sub imperio illius sunt, inuidere possit. Rex enim suorum animos regit, & virtutes excitat, & officiorū magister est, & totius honestatis architectus, & omniū virtutes, & actiones, & præclara studia ad Reip. salutem confert; ita vt omnia aliorum facta atq; præclara facinora, ad gloriam illius maxima ex parte referantur. Vt igitur Imperator militum suorum virtuti non inuidet imò in illorum decore gloriatur: ita Rex quamuis sub se optimos imperatores habeat, & præstātibus in Rep. gubernanda viris vtatur, nulla tamen inuidia commoueri potest; cùm iure possit omnes eorum laudes, ad suam gloriam reuocare. nam sæpe numero omnes ciuiū virtutes, ex virtute illius oriūtur; & rectissimus virtutis vsus, & ad Reip. salutem vtilissimus, illius sapienti moderatione continetur. nec enim is est, qui virtutes oppugnet: sed qui eas excitet, animisq; stimulos frequenter admoueat, quo sint alacriores ad cōmunis salutis custodiam. nec ingenijs officit; imò ea præmijs exfuscat, &

otio

otio constituto liberiora facit, ad omnia quæ in obscuritate naturæ latent, acutè peruestiganda. Minimè igitur verum est, sub Regibus duas maximas virtutes tolli; nempe cultū ingenij, & animi excellentis altitudinē; imò sub bono Rege, cum maxima laude florebunt, atque sine vlllo Reip. periculo, ad excellentem gradū honoris aspirabūt. in Rep. enim libera ij qui excellenti ingenio, & maximo animo sunt; cùm res illis ex animi sententia procedunt, & ampla dignitate cumulantur, Tyrānidem sæpè affectant, & Remp. euertunt. at in Regno ita viget studium virtutis, vt nō facillè immoderatione peruertatur, & à bonis principijs excitata, in perniciem patriæ totius erumpat. Regiæ namq; potestatis, atque dignitatis amplitudo, temeritatem facillè coërcet, animiq; magnitudinē ita temperat, vt eam in fraudem impelli minimè patiatur. Neq; tibi assentior in eo, quod ais, præmia quæ donantur à Regibus non habere dignitatem. quid enim poterit esse ad honestatē præclarius, quàm à sapiente Principe, qui nunquam flagitiosam voluptatem virtuti prætulit, muneribus atque donis augeri? donum enim illud, virtutis testimonium continet, non labis vllius indicium. In quo verò dicis, nō esse in Regno aditum omnibus apertum, ad eximiam dignitatē; pergis tu de temeritate & amentia stulti Principis, non de Regis optimi atque sapientis moderatione

m 5

differere?

differere? si enim Rex verè hoc nomen vsurpauerit; non ignauam nobilitatem, non opes per iniuriam partas, non vllam deniq; falsi splendoris speciem virtutis opibus anteponet: sed omnes in quibuscunq; virtutis lumen eluxerit, quocunq; hominum genere illi procreati sint, muneribus amplissimis honestabit. Sic autem existet illa præclara contentio quàm dicebas, quæ omnes imperiosas Respub. ex paruis magnas effecit. nobilitas enim ne dignitatem maiorum virtute partam amittat, aut ne à nouis hominibus superetur, enixe contendet; contrà autem homines ignobiles, vt è tenebris emergant, & virtute sua splendorem nobilitatis obscurent, omni ratione pugnabunt. Rex autem quasi quidam ludorum præfectus æquissimus, de viribus & artificio, non de genere aut diuitijs iudicabit, & præmia pro virtutis ratione distribuet; sic autem eueniet vt contemnatur ignauia, coërceatur insolentia, odio flagret iniuria, nullus honor habeatur auaritiæ, & extinctis flagitijs virtutes omnes efflorescât. Ais tamen neminem posse alijs imperare; qui non ante paruerit. Rectissimè dictum puto: in quo verò Regem nunquam parere didicisse ostendis, meo quidem iudicio falleris. primum enim si benè institutus est, astringitur parentum disciplinâ; deinde magistri sapientis eruditione; deinde bonorum hominum monitis &

con-

consilij, tum etiam pudore & verecundia coërceatur, tum etiam cupiditate laudis incenditur: non vni igitur tantum rectori, sed multis obtemperat; seruit enim pietati, seruit modestiæ, seruit pudori, seruit honestati, priusquàm ad imperium administrandum se conferat. Ne legibus quidem se solutū existimabit: imò multo arctioribus legum vinculis, quàm cæteros se alligatum reputabit; vt non solum ipse suas cupiditates teneat: sed vt exemplo suo facilius, suos in omni officio contineat. hoc enim etiam non mediocre discrimen est, inter Regem atque Tyrannum, quòd Rex legibus se deuinctum esse profitetur: Tyrannus verò in interitu legum omnem dignitatem suam collocandam existimat: infinitum enim imperium concupiscit, quòd leges minimè patiuntur. Regis verò imperium legitimum est, neque iura vllò modo transgreditur, sed lege atque ratione definitur. in legitimo autem imperio, non regnat improbitas, non violentia, non libidinis impotentia, non iracundiæ furor, non præceps ambitio: sed leges, & mores, & egregiæ disciplinæ, quibus Reip. salus & dignitas cõtinetur. Vt autem veniat Resp. in potestatem vnius Principis intemperantis & perditæ, potest illo defuncto ( vt fit ) per alium Principem iustum atque beneficum recreari. at Resp. quæ multorū potentia cõtinetur, vbi publici

mores

mores ad perniciem labuntur & ruūt, nullo modò sustineri potest, quin Princeps in exitium feratur. Sed dices fortasse fieri non posse, vt vnus homo tantum ingenio & industria valeat, vt omnia solus negotia & sapientia gubernet, & virtute sustineat, & æquitate moderetur. quasi sit difficile Regibus, multos homines regia virtute præditos, in consilium adhibere, & in Regni quodammodò administrandi societatem conuocare, & ex omniũ sententia quid optimum factu sit statuere. Illud verò quantum est? quod in Repu. libera nemo ferme est, quin in eo quantum potest, omnes animi neruos intendat, vt Remp. ope atque præsidio cõfirmet. alium enim rei familiaris cura distinet; aliũ cupiditas propriæ vtilitatis, publicæ vtilitati aduersari compellit; non paucos autem stulta quædam opinio, de aliorum vigilantia & industria à curatione Reipu. & studio communis salutis auertit. dum enim quilibet suas tantum res agit, neque de futuros existimat, qui pro omniũ salute velit sumptus facere, & labores perferre, & pericula subire; fit tandem, vt opes Reipu. ab omnibus negligantur, aut saltem nõ eò studio, labore, & vigilantia defendantur, qua singuli opes suas tuentur. at Rex hoc vnum agit, & cogitat, huic curæ incumbit vni, eo omnia illius studia conferuntur, vt regnum tueatur, vniuersamq; Rempub. tutam ab omni calamitate

mitate conseruet. Præterea cùm nemo possit in eo munere rectè versari, in quod non multum operæ & studij contulerit: publici cõmodi ratio postulat, vt vnus homo sit, qui nullũ aliud munus in vita colat, nihil agat aliud, nullũ studium, nullã curam ad se pertinere putet, quæ sit à cõmuni vtilitate seuncta; in Rep. autè libera alij, alijs curis impliciti sunt, & priuatis sæpenumero vtilitatibus impediti, à studio publicæ vtilitatis abducuntur. at Regis animus si benè à natura informatus, & rectis disciplinis institut' est, in hoc tantum munere sese à primis annis exercuit, hanc vnam artè didicit, hoc vnũ sibi onus impositum esse considerat: vt quamuis omnes dormiant, & quieti sint, ipse solus vigilet, & laboret, & cum vitæ etiam periculo, pericula omnia à patria, cuius curam suscepit, virtute propulset. Postremò in libera ciuitate, non possunt esse semper omnes, ita de Reipu. salute consentientes, vt non sæpenumero alij, alios impedian; & quamuis quidam sint prompti & alacres, aliorum timiditate & negligentia retardentur: & sic rei benè gerendæ occasio elabatur, omnisque facultas constituendæ salutis amittitur. at Rex cùm supremam ipse habeat potestatem, illumq; omnes alacri mente & studio sequantur, facillimè potest intendere animum in omnes rerum opportunitates; sedulò vrgere, & instare, per se multis in locis occurrere pecunia, fauore,



uore, gratia, spe laudis & gloriæ suorum animos incendere, nullamq; occasionem aut hostis perterrendi, aut imperij sui ornandi & amplificandi præmittere. Cum igitur nec alibi sit concordia maior, neque ratio vitæ tranquillior, neq; vberius virtutis præmium, neq; quod est consequens acerbius flagitij supplicium, nec acrius Reip. tuendæ studiū, quam in Regno benè constituto: restat profectò, vt nullus Reip. status sit cum illo comparandus. quo circa sapienter Homerus vnus Principis imperiū, multorum potentiæ longè anteponebat. nam vt vnus tantum Sol lucet in mundo: ita consentaneum est, vt in vna Repub. vnus tantum Principis maximè sapientia atque virtus eluceat. nihil est enim nec ad omnium vtilitates conglutinandas efficacius, nec ad temporis diurnitatem valentius, nec ad bonas artes colendas vtilius, nec ad animorum securitatem firmiter, neque denique ad imitandum illius supremi Regis imperium accommodatius. Vnus est enim rector, vnus moderator & Princeps, qui rerum vniuersitati præsidet, qui cælum & omnia quæ cœli ambitu continentur, æterno imperio gubernat. sit modò Rex ingenio acutus, virtute magnanimus, bonis artibus eruditus, studio verissimæ laudis incensus, cupiditate publicæ salutis & dignitatis inflâmatus: & quòd caput est religione castus, & cognitione diuini iuris instructus; & sic fieri

fieri non potest vt sit vlla Resp. ea quàm ille moderatur omnibus bonis affluentior. quamuis enim in libera ciuitate in vno ciue, aut in paucis, hæ laudes omnes inueniantur, non possunt tamen tantum fructum afferre rebus communibus, quantum afferunt, cum sunt in animum summi Principis in regno congestæ; illius enim imperio continentur omnes, & illius imitandi cupiditate incenduntur, & facillimè ad studium quo illum teneri vident applicantur: ita vt omnes ex illius moderatione maximum in omni genere fructum percipiant. Probas tu quidem mihi ista inquit. M. sed velim ex te audire, quid præstantius aut vtilius esse iudices, Regem libero populi suffragio creari; an potius Regnum ad filium maiorem natu hæreditate peruenire? illa namque Regis eligendi potestas quæ viget interdum in Sarmatia, & viguit in inferiore Pannonia, multas commoditates videtur habere. primum enim summæ felicitatis esse videtur, talem Regem habere qualem optare possumus: non enim semper filij parentum vestigijs insistant; ex Principe enim clemente atque benigno & artibus præclaris instituto nascitur sæpè filius aut natura maleficus, aut consuetudine corruptus, aut institutione deprauatus; at nunquam tam malè cum genere humano agi potest, vt non liceat reperire hominem natura, & mo-

& moribus, & disciplina præstantem: qui facile Remp. moderatione sua conseruet, & ab omnibus malis quæ illam oppugnant, eripiat. si igitur liberum fuerit populis eligere quem velint, multò sæpius hominis optimi atque fortissimi virtute frui poterunt, quàm nunc fruuntur; tunc enim eorum salus, in eorum iudicio posita esset: nunc verò in casu atque fortuna sita esse videtur. Præterea contrà naturã est, vt mali bonis imperent, timidi fortibus, temerarij sapientibus: at cùm Reges non fiunt, sed nascuntur, id sæpenumero accidere necesse est, vt homines virtute & sapientia præcellentes, Principis insani & furiosi patiantur amentiam, & Resp. illius temeritate & flagitio de statu suo cõuellatur. Præterea cõtrã ius est, vt populus iure suo priuetur: nec enim Rex appellari potest, qui inuitis imperat, sed Tyrannus potius; Rex enim liberorum hominum moderator est, non seruorum: liberi autem illi sunt, qui moderatorem sibi deligunt, non qui alicuius velint nolint imperium sequi compelluntur. adde quòd is qui propter virtutem eligitur, multò benignius & humanius populum tractare potest. partim enim quòd pristinæ vitæ recordatio illum admonet, eis benignè facere, cū quibus videt se fuisse æquabili iure coniunctum: partim quòd gratiam referendam existimat populo, per quem se videt in altissimo gradu locatum, vniuersi populi salutem,

salutem, sibi singulari studio, atque benignitate cõseruandam proponit; at is, qui nunquam humano more cultus fuit, neque inopiam, neque sollicitudinem, neque labores quibus reliqui homines afflictantur expertus est: periculum est, ne se hominem esse obliuiscatur, & ea de causa nihil humanitatis reliquis hominibus impartendum putet. nihil est enim quod magis inuitet homines ad misericordiam tribuendam, quàm humanam miseriam experiri: vnde rectissimè Dido apud Vergiliũ inquit.

Non ignara mali miseris succurrere disco.

Præterea si verè homines sapietes statuunt, neminè posse alijs imperare, qui nõ ante paruerit: certè cõstat multò magis ad imperandũ aptum & habilè esse, qui Regi paruit, qui leges obseruauit, qui magistratibus obediuit, qui pudorem & officium coluit, qui semper cum virtute & industria imperata confecit: eo cui à puero omnes, non solum obediendum, sed etiam tanquàm Deo litandum existimauerunt. Postremò illa praua institutio, qua Regum filios corrumpi dicis, hominum priuatorum filijs adhiberi non solet: & ideo fieri necesse est, vt multò plures interdum inueniantur in illis omni virtute ornati, & sapientiæ laude præstantes, quàm in Regum filijs. Persarum Reges olim magni nominabantur, quòd puincias innumerabiles in ditione tenerent, & immanibus diuitijs affluerent: re ta-

men vera vt ex te, non semel audiui hæc, ex Platonis testimonio referente, duo tantum ex illis hoc cognomen merito habuerunt: quorum vnus fuit Cyrus Cambisæ filius, qui Asiæ imperium in Perside constituit, alter autem Darius Histaspis filius; ratio autem quam ais, assignari ab eodem viro sapientissimo, ea est, quod cum eorum neuter esset magni Regis filius, fuerint sub legibus & disciplina (in qua reliqui pueri qui honesto loco nati sunt, olim nutriebantur) diligenter instituti, & ita vterq; eorum potuit ad summam amplitudinem dignitatis euadere. at illorum filij & illi deinceps qui Persarum imperium tenuerunt, mulierum delicijs effœminati, & adulatorum assentationibus inflati, & ita flagitiorum sordibus infecti; quamuis magni vocarentur, fuerunt omnes ferme pusillo & angusto animo præditi, & ab omni studio Regiæ maiestatis & amplitudinis abstracti. tantam enim vim habet pueris institutio atque moderatio, vt sine illa nemo ad vllum decus eniti possit. Cum igitur plerumq; reliqui homines honestius educentur, & diligentius instituantur, quis non videt futurum, vt plerumq; apud illos maiora virtutis & moderationis studia vigeant? Adde quod si spes regnandi fuisset omnibus, qui virtute excellerent ex æquo proposita, multo acrius & diligentius omnes in quibus esset maior animus & clarior indoles, ad summam

nam virtutis & sapientiæ laudem aspirarent, & ita fuisset facilius futuri Regis electio. quid enim facilius aut felicius cogitari potuisset, quam in magna bonorum copia eligere, qui omnibus virtutum maximarum opibus antecelleret? cum autem naturæ ratio flagitet, vt qui sapientior est regat, & ducat illos, qui non eundem gradum sapientiæ affecti sunt: contra naturam certè erit, vt sapientes sese ad imperium & ductum hominis insani atque planè furentis adiungant. Ergo cum accidere possit vt aliquis Rex temerarius & insanus, Regis optimi atque sapientis sattu procreetur, & vix possit fieri, vt non eodem tempore quo ille, cum magna Reipub. calamitate Rempub. capessit, multi homines sint in Reipub. virtutis & sapientiæ gloria præstantes; nihil profectò videtur vtilius optari posse, quam Regis electionem libero populi suffragio permitti. aliter enim in Caligulas, & Heliogabalos, & Nerones, & in ipsam denique immanitatem & truculentiam Tyrannidis incidemus. His quidem rationibus in eam sententiam adducor interdum, vt existimem nihil esse præstabilius, quam ex omni populo virum eligere ingenio sagacem, doctrina sapientem, animo fortem, virtute honestum, totoque peccatore ad laudem incumbentem: & quod caput est, cupiditate communis salutis incensum, qui

Remp. moderatione sua tueatur, atque conferuet, regiumque munus vigilanter administret. quare nihil poterit esse nobis gratius, quam quid de hac quaestione sentias intelligere. Faciam inquam, sed non tam multis verbis quam à te proposita quaestio postulat: est enim anceps, & in cuius explicacione, multa in contrariam sententiam disputari facillimè possunt; sed vt tibi ad omnia respondeam, statuendum est, si volueris omnia mala quæ vtrouique nasci possunt recensere; nullam esse rationem, quam non asperneris, nullam sententiam, quam non cum aliqua ratione reijcias. Quid igitur faciendum? Id quod sapientes homines præcipiunt, nempe è duobus malis minus eligere. Videamus igitur quid magis moribus nostris, quid nostræ Reipub. quid generi nostro atque naturæ conueniat, & quod minus malorum inuehat, id potissimum sequamur. hoc posito, videamus num multò maiora mala, his quæ recensuisti, electio ista quam prædicas, importare possit. Primùm enim populus non est ita sapiens, vt semper eum Principem sibi adoptet, qui publicam vtilitatem suis cōmodis anteferat: caret enim plerumque consilio, caret grauitate, & cōstantia; sæpe igitur mentis errore & amentia, nōnunquam spe aut metu inductus, non raro autem leuitatis specie delinitus: aut odio & inuidia concitatus,

à recto

à recto iudicio deducitur, & pro vera virtute falsam imaginem virtutis amplexatur. accedit quòd vera virtus non se venditat, neque se hominibus fraudulenter insinuat, neque populi rumorem aucupatur: sed se ipsa contenta popularem auram facillimè contemnit: at is qui populum captare, & ab vniuersa multitudine gratiam inire studet, quāuis sit superbus, & insolens, & iniustus, præ se tamē fert illustrem modestiæ & moderationis & æquitatis speciem; vt simulatione virtutis in hominum mentes irreat, & de illorum stultitia omnia quæ cupit singulari artificio cōsequatur. intelligit quidē populus principatum virtuti deberi, sed dum veram virtutem à falsa non internoscit, & vera virtus plerumque se ab illius aspectu remoueat, falsa autem se passim intrudat: facillimè fit, vt populus pro vera, falsam arripiat, quam summis opibus augeat, amplissimisq; honoris insignibus exornet. Quid autem scelestius & perniciosius virtutis simulatione? Nihil profectò. Hoc igitur ista electio libera quam dicis efficiet, vt ij quorum scelere nihil est immanius, neque Reip. perniciosius, Rempub. possint pro libidine sua perturbare, & omnibus bonis euertere. euoluite si lubet, omnem antiquitatis memoriam, & reperietis omnes fermè Tyrannos, hanc sibi viam ad principatum muniuisse; virtutem enim ementiendo, & populum fallaci specie

n 3

man-

mansuetudinis & lenitatis ad se alliciendo, intolerandam potentiam in Rebusp. sibi parauerunt: quaedam ad ipsius populi perniciem, nimis intemperanter & crudeliter abusi sunt. quæ enim alia ratione Cypselus Corinthi, Pisistratus Athenis, Dionysius Syracusis, Phalaris Agrigenti, Alexander Phæris, Nicocles Sycione, & alij denique innumerales Græci Tyranni patrias suas opprefferunt? Quo alio artificio Cæsares improuiso Romanis libertatem eripuerunt? Qua via multi homines perditique atque profligati, in Romanum imperium inuaserunt, ut in summo fastigio locati, orbem terrarum perderet? Nunquid obscurum est, omnes ferme Tyrānos, qui olim summam sibi opem, cum publicæ libertatis interitu comparauerunt: populari temeritate & amentia nixos, ad summum Imperium atque potentiam peruenisse? Deinde quis non videt quam pestiferæ dissensiones, ex hoc fonte popularis licentiæ, & immodicæ libertatis emanent? Nullum enim est fecundius discordiæ seminarium, quam Regni cupiditas: maximè verò cum regnum fuerit alicui opinione virtutis amplissimæ delatum, tum enim homines amplissimæ dignitatis appetentes, non solum pro summis opibus, sed pro summa dignitate dimicabunt, & mortem oppetent, potius quam aliorum imperium, quibus ipsi nihil de virtute concedunt, aliquo modo tolerant. Inde

igitur

igitur tumultus, inde cædes, insidiæ: inde hostiles ciuium inter ciues dissensiones, inde hominum strages, inde postremo patriæ populatio, & inflammatio, & Reip. totius euerio & interitus existit. Quam cæca autem sit dominandi cupiditas, horrendi quorundam Principum exitus maximè declarant; filij namque parentibus necem afferebant, parentes filios crudelissima morte multabant; amici, amicis insidias comparabant, neque vlla cõmunio sanguinis, neque naturæ ius in animis insitum, neque fœderum vlla sanctitas erat impedimento, quo minus vel ferro, vel veneno alij, alios cum quibus erant coniunctissimi de medio tollerent, ut ipsi soli regnarent. hoc non solum rerum antiquarum monumenta, sed exempla quotidiana demõstrant, ubi regnandi contentio viget, ibi nulla naturæ necessitudine, aut religionis sanctitate vitam muniti posse; neque solum ijs, qui regnare concupierunt, sed omnibus Rebusp. quæ illorum imperium subire cõpelluntur, seditionibus intestinis & mutuis cœdibus exitium importari. Quod si nihil est in omni Rep. maiore diligentiâ præcauendū, quam ne tumultus aliquis excitetur, nihilque maiorem vim habeat ad discordiam cõcitandam, quam effrenata regnandi cupiditas: si quilibet ea libertate populo cõcessa statuisset, se regnare posse, quãtas turbas commoueret? quantum bellorum incendium cõcitaret?

n 4

quanto

quanto furore & amentia vexaretur? In quo verò dicis, multos futuros virtutum omnium laude præcellentes, tantæ dignitatis præmio virtuti constituto .primùm quidem in regno satis magna præmia sunt, ad virtutis studium incitandum . deinde virtus quamuis in initio præmium & emolumentum respiciat, vbi magis atque magis progreditur, non humana & caduca præmia, sed diuina & æterna considerat. Boni igitur & verè, & ex animo virtutem colentes sine vlla spe regni, sed ipsius tantum virtutis illecebris inuitati, ad virtutis amplitudinem aspirabunt: mali verò qui virtutem simulant, ea spe deiecti, non tanto studio & artificio, neque cum tanta Reip. pernicie, virtutis imaginem atque formam gerent, quàm si Regnum sibi erroris opinione finxissent. Sed ais, populum iure suo priuari, cùm inuitus imperium alicuius subire compellitur. Minimè quidem inuitus. Quod enim moribus receptum est, & temporis longissimi diuturnitate confirmatum, id populus libentissimè comprobatur: maximè cùm ne in hac regni legitima successione iure suo priuetur. nec enim Rex habetur ille, qui regni hæreditatem adit, antequam iuret se regnum iure, atque patrijs legibus administraturum: & sic tandem populi totius consensu recipitur, qui etiam fidem suam sanctissimo iureiurando astringit, se illi dicto audientem fore. At inquis hu-

manius

manius atque clementius tractasset Princeps omnes ciues, si fuisset ab vniuersis electus; nam & actæ vitæ ratio, & accepti beneficij memoria, ad populum omni studio conseruandum facilius impulisset. Id quidem verum fuisset, si populus in mandandis honoribus nunquam errasset: si verò constat illum plerumque bonis improbos, gratis ingratos anteferre, quis dubitat, quin longè sapius contrarium eueniat? Nam & qui ab humilitate & inopia, ad summam amplitudinem repente traducitur, effertur & insolescit: & qui maximis est beneficijs obligatus, ne quod debet aliqua ratione dissoluat, beneficij memoriam abijcit, & illis ipsis, qui eum extulerunt, est vehementer infestus; superbia enim & insolentia facit, vt nihil ægrius ferat, quàm existimari sibi alterius ope & gratia, fuisse summum imperium ab vniuersis delatum. Nam quòd de Cyro, & Dario dicis, rarum id exemplum fuit, quòd quidem sapius euenisset, si omnes qui à priuata conditione, ad summum imperium efferruntur, fuissent splendido ingenio, & animo maximo præditi, quales ij, quos commemoras extiterunt. cùm verò multò secus eueniat plerumque, & virtutis asimulatæ scelus, veram virtutem in honoris popularis contentione superet: dubium non est, quin populi temeritas, pro humanitate & clementia, summam immanitatem & crudelitatem

n 5

capiti-

capitibus suis imposuisset. An non Tyranni omnes vt paulò ante diximus, clementiæ & humanitatis opinione commendati, à populo summis honoribus affecti sunt, quem dende multis & grauisimis cladibus affligerunt? an non vt quisque maxima rerum omnium inopia conflictatus in principio fuit; ita postquàm Principū gratia, opes & honores affequitur maximè teter incedit: ita vt oēs etiā cū quibus antea coniunctissimè viuebat, contēnat, atque despiciat? Quid ij facerent si ad regnum peruenirent, qui mediocribus etiam opibus elati, ita se tumidos inferunt, vt ferri & tolerari nō possint? insanirent profectò, & furiarum stimulis agitati, citium strages ederent; honor enim repentinus, vbi naturam nactus est parum solida virtute firmatam, quo est maior & amplior, eò magis animum omni sanitate spoliat, & à mente consilioq; deducit. Quòd verò ais, Regum filios neque labore vllò firmari, neque disciplina vlla astringi velle, & ita fieri, vt neque virtutis, neque modestiæ signum aliquod dare queant: id quidem eueniet si talis fuerit eorum educatio, qualem oratione depinximus; si verò ea fuerit adhibita disciplina, quæ maximè futurum Regem deceat, nihil neque fortius & constantius, neque moderatius & clementius esse poterit. nam multis se laboribus exercebit, & inuentionibus, frigora & æstum tolerabit, & famem etiā  
atque

atque sitim ferre discet, & erit in omni vita moderatus, & memor imbecillitatis humanæ, nunquam se hominem natum obliuiscetur: & ita fiet, vt nūquam animū illius efferant istæ ceremoniæ, quibus illi litari dicis; de illis enim multa detrahet, & in ijs, quæ reliquæ necessario fuerint, habet enim venerationem iustam amplissimum Regis nomen, haudquaquam insolescet. At inquis fieri nō posse, vt quisquam rectè imperet, nisi prius aliorum imperio obtemperauerit. Rectè sanè, sed vt iam dixi Regum filij si rectè fuerint instituti, multis rectoribus obedient, antequàm Rép. attingant. Parètes enim debita pietate & veneratione prosequuntur, magistros atq; pedagogos verebuntur, maiores etiā natu in quibus summa grauitas fuerit, honore afficient: & eorum consilijs & monitis obtemperabunt, & laudi atque pudori seruient, & ingenti gloriæ cupiditate flagrabunt, qua quidē illos in ætate prima vehementius inflādari percipio. maximū enim Regiæ indolis argumentum est, acerrimum laudis & gloriæ studium. Cū igitur Regum filij tam multis rectoribus abundēt, & tātis disciplinis instructi sint: si modò sunt quæadmodū oportet, ad regiū munus & officium eruditi, satis parere & obedire discūt. postremò vt nullus artifex ad summam artificij sui perfectionem peruenire potest, nisi à pueritia sese illi arti cui studere vult, tota mente appli-

applicuerit: ita Regis ars atque disciplina ab illis tantum rectissime percipi potest, qui à pueris nihil aliud egerunt, quam vt tandem aliquando optimi Reges euaderent. Præclare enim Quintilianus statuit, vt de eo oratore quem format & fingit, omnes qui illum necessitudine attingunt, maximam spem à prima ætate concipiant, & opinentur, illum præstantissimum oratorem futurum; sic enim euenturum ait, vt omnis eorum institutio ad eum finem referatur, vt is cuius curam gerunt, maximum in oratoribus nomen obtineat. Quod quidem eò diligentius in Regum institutione faciendum est, quo maius & amplius, illorum munus est, & ad plures si rectè officio functi fuerint, illorum sapientia pertinet; & quo maior perniciēs, si in officio deliquerint, Reip. inferri potest. nõ enim adeò facilis hæc disciplina est, vt nõ à futuri Regis infantia firmissima illius fundamenta iacienda sint. Vt igitur non is artifex nobis flagitandus est, qui tunc cum opera illius indigemus discere incipit; sed is qui nihil aliud egit in vita, quam vt in illo genere artificij præcelleret: ita nec optandum nobis Regem illum censeo, qui nunquã se Regem fore suspicatus est; sed illum qui à primis annis fuit omnibus regijs disciplinis, cum amplissima spe summæ virtutis excultus. Si igitur neque semper populus in eligendo ius, & fas, & opum rationem sequitur;

sed

sed sæpenumero cupiditate, odio, & inuidia, & temeritate ducitur: si concordie ratio semper in primis habenda est, & hac ratione omnis discordiarum materia subtrahitur: si omnia pericula quæ ex hoc more ( qui apud multos inueterauit ) interdum rebus communibus inferuntur, depelli facile possunt, institutione præclarissime constituta; colligi certe potest, multo esse ad pacem securius, & ad virtutem aptius, regiam indolem quæ in ijs, qui sunt ex Regibus orti, plerumque extat, & eminent disciplinis excollere: vt Princeps munus suum, & domesticis exemplis stimulatus, & studio laudis incensus diligenter administret; quam imperium illi committere, qui fortasse multa vitia fronte & supercilio tegit, neque tanto robore animi præditus est, vt tam altum dignitatis gradum ferre, atque sustinere queat. Vir enim callidus & malitiosus, emendari disciplina non potest: at pueri ( maxime autem illi, qui regia stirpe orti sunt ) cum miti & clementi natura sint, facillime fingi possunt, & in quamcunque partem illum ætatis teneræ rectores impulerint, institutione atque disciplina conuerti. Quod si aliter apud alias nationes fit, illæ suum morem retineant, nos nostrum summo studio conseruemus. vtrumque enim fieri rectè potest; receptæ autem consuetudinis immutatio, & inueterati moris inuersio, quemadmodum de Reipub. statu dicebam, nunquam sine

rerum,



rerum, & morum pernicie fieri potest. apud nos verò nihil commodius esse puto hoc more, quo Reges nobis natura fiunt; nam si nemo est qui pati possit, quemuis alium sibi anteferri, & si de quibusuis commodis & dignitatibus tanta sæpè contentio nobilitatis excitatur, vt vix Regis ipsius autoritate, quæ apud nos grauissima & sanctissima semper fuit, possit tumultus comprimi, & sedari discordia: quid fieret si quilibet alijs inuitis ad summum imperium se peruenire posse confideret? Habes quid ipse de hac quæstione sentiam. si possumus impetrare vt Sebastianus noster ita nutriatur, & educetur, & illis disciplinis erudiatur, quibus illum erudiri conuenit; erit profectò omnis controuersia sublata. cùm enim natura præclarum, & singulare ingenium habeat, sperandum est si fuerit regijs disciplinis institutus, vt tantus Rex sit, vt melior eligi à populo non possit. Hæc vbi dixi tum Portugalensis inquit, quam vellem Ioannes Dux Aueriensis, huic nostro sermone interesse potuisset; magnam sanè ille voluptatem ex eo perciperet. At ego inquam facile illum abesse patior, si enim adfuisset, nos ingenio quo valet plurimum, perterrere potuisset, & impedimento etiam fuisset, quo minus liberè oratio nostra vagaretur. nec enim erat & ætati, & autoritati illius consentaneū, tam diu nostris sermonibus distineri; sed nos aliquid

quid ex disputationibus nostris seligemus, cuius illum participem efficiamus, vt sine molestia eam quam dicis voluptatem percipiat. Hæc vbi dicta sunt surreximus, & aliquot spatijs factis ex hortis discessimus: ita tamen vt prius inuitatio fieret inter nos, vt postri die illius diei maturius in easdem sedes con-

uenire -  
mus.

2

DE

DE  
REGIS INSTITVTIONE

ET DISCIPLINA,

LIBER

QVARTVS.

**P**OSTRIDIE igitur operam rebus diuinis manè procuratis, in hortos ad solitas sedes deuenimus. tunc Portugalsis inquit. Hesternam quidem disputationem nihil aliud actum est, quam ut vitiosam disciplinam, quæ multis Rebuspub. interitum potest afferre, videremus. ex ea igitur nullum omnino fructum capiemus, nisi tu (me autem nominabat) quem admodum flagitiosam disciplinam oratione sustulisti, honestam oratione constituas; facillimū enim est praua atq; vitiosa criminari, difficilimum autē quid rectū & verū sit, & insignē vtilitatē afferat, inuenire. à te verò nō quod est promptū atque propositū omnibus; & quod in omnium ore atq; sermone versatur postulamus: sed quod est arduū atque difficile, & à paucis præstari potest, exquirimus. Quasi inquam, ego non sim vnus è multis, magis ad ea vituperanda quæ reprehensione digna videntur, idoneus: quam ad ea decernenda quæ honesta

honestæ & laudabilia sunt accommodatus; morbi tantū vim, quo multi populi atque nationes laborant percipio: quæ sit tantis malis adhibenda medicina (ut verum fatear) ignoro. nec enim si quis periculosi morbi medicinam quærit, cōtinuo medicus est: sed tantum admonet opus esse medico sapiente, qui malum illud tantū, optima curatione depellat. meum officium fuit, morbi grauitatem indicare; vobis si res digna videtur, in qua laboretis aliunde remedium comparate. Nihil agis inquit, T. non enim alium medicū videbimus, antequam quid ipse ad Regni salutem afferre possis, intelligamus; noli igitur tergiversari, aut te ista communi & vsitata ignorationis excusatione defendere. Quid inquam, si id quod vultis præstare non possum? Iniquum inquit, esset à te postulare quicquā, quod sit supra ingenium & facultatem tuam; sed nos in præsentia eo quod poteris contenti erimus, dum nihil quod ad rem facere possit, de industria prætermittas. Hac quidem conditione inquam, libenter quid possim experiar; quod ut commodius fiat rursus nomen Regis explicemus. Est igitur ut ante diximus, Rex excellens, & vnicus, atque perpetuus populi vniuersi rector atque moderator. hinc iam cerni facile potest, non solum quantus splendor & dignitas sit in regio munere; quanta sit etiam regis nominis amplitudo; verum etiam quanta sit illius,

vt apparet tuendi atque sustinendi difficultas. si enim non mediocri virtutis est, animum regere, cupiditati modum statuere, iracundiam cohibere, incōsideratos animorū motus, ratione compescere; quantum tandem erit, nō vnū tantū populū: sed multas ciuitates & nationes, plurimū inter se moribus, legibus, institutis atque natura disidentes, sapientia regere, disciplina moderari, iure deuincire, virtute defendere? quid enim aliud regere est, quā eos quos in fidē recipis, eō quo tendūt recta perducere? quid aliud est moderari, quā immoderationem quæ huic tāto muneri aduersatur, ratione comprimere? Cū igitur oēs homines, cupiditate vitæ florentis atq; beatæ flagrēt, Regisq; officiū sit, illos regere. qui sub illius imperio sunt: restat vt omnes illius conatus eō cōparandi sint, vt vniuersam Rēp. quam patrociniō suo tuendam suscepit, præstet incolumē; & omnibus bonis quibus vita beata perficitur, affluentem. nunquā igitur incōmodū suum: sed in populi salutem, & incolumitatem, & utilitatem, respiciet. vt enim medico ea ratione qua medicus est, nihil est aliud propositum nisi ægroti salus: ita nec Reipub. Princeps aliud intueri debet, quam beatum Reip. statum; vsque adeo, vt quoties opus fuerit, opes suas cōtemnere, & vitam in quoduis discrimen iniicere debeat, dummodò ea ratione Rempu. seruet; non enim mercator est, vt pecuniæ

coācer-

coāceruandæ gratia labores infinitos excipiat: non luxuriosus nepos est, vt omnes opes quas parare potest eō recondat, vt in exquisitissimis cibus, & flagitiosis voluptatibus intemperanter absumat. non denique Tyrannus est, vt suorum operis, ad suam tantū dominationem atque voluptatem abutatur. sed Rex tantū est, hoc est tutor, & patronus, atque adeo pater patriæ; ita vt omnes illius curæ & cogitationes ad patriæ salutem dirigendæ sint; multa enim illum cogūt, omnem vtilitatem, & voluptatē Reip. causa contemnere. Primū quidem muneris amplitudo: vt enim nullū est, in vita amplius & magnificentius: ita nullū est maiore cura, studio, vigilantia, sollicitudine procurandum. Deinde obligata fides, quā non potest, sine infando scelere & flagitio violare; fidem autē violat, quoties aliquid cōmodis publicis antepōnit. ea siquidē lege & cōditione fuit, in tam excelso gradu locatus: vt sanguinē etiā suum, si res ita posceret, Patriæ quæ illum tātis honoribus auxit, nō grauātē largiretur. Postremò nominis ipsius sanctitas atque religio; Regis enim nomē sanctū atq; à Deo diuinum est, & ea de causa veneratione dignissimum. Rex enim munus diuinum gerit in terris, illiusq; summi atq; sempiterni Regis (qui oīa quæ super, subterq; sunt, imperio sempiterno moderatur) administer & vicarius est. Vnde colligitur neminem posse Regnum

o 2

sapienter

sapienter administrare, nisi in illum mundi restoré tota mente respexerit, & ad illius se imitationem contulerit. vt igitur Deus nec in mundi designatione, nec in cœli conuersione, nec in rerum omnium quas intuemur oculis moderatione, commodum suum respicit: sed immensitate benignitatis illectus & inuitatus, omnia quæ molitur. quæ designat, quæ efficit ad generis humani salutem confert; ita necesse illi est, qui Regis dignitatem tueri cupit, vt nunquam in munere suo perfungendo cōmodum suum spectet: sed ad publicam utilitatem oīa studia vitæ dirigat. Vnde cōcluditur, cū Regis nomine neque familiaris, neq; domestici, nec amici, nec affinis, neque cognati, neque parentis denique nomē interdum cōiungi posse. si enim casus interueniat, in quo Regis officium deserendū sit, si ratio necessitudinis, aut propinquitatis habita fuerit: cōtemnendę sunt omnes necessitudines, omnesq; sanguinis coniunctiones aspernandę, naturęq; sensus repudiandi, aliter enim Regis nomen occiderit. cogunt leges, & flagitat Reip. saulus, vt contrā domesticos, & propinquos, aut filios aliquid statuas, atq; ad eō alicui eorum necem inferas; si familiaritatis aut naturę illecebris emollitus, de recta sententia depulsus es: ius humanum perfregisti, fidem & officium prodidisti, societatem humanam diremist, numē postremō diuinū impiē atq; nefariē violasti.

fuit

fuit enim apud te grauius amici atque propinqui, quàm Regis nomen, quod proximē ad dignitatem cœlestis numinis accedit. quod si tantū valet apud te familiaritatis aut propinquitatis nomen, vt illius gratia Regis nomen despicias: cole istam amicitiam, amplexare propinquos, & affines, indulge liberis, fatereq; non esse in te tantum mentis aut roboris, vt vel quid nomē Regis valeat intelligas, vel ipsius dignitatem tueri possis, & regni procurationem relique. tolerabilius enim multō est spoliari fortunis omnibus, quàm tam insignem perfidię turpitudinem & infamiam subire. Quid? idē ne te populus in tam ampla dignitate locauit, & in Dei prope modum loco reposuit, vt salutem illius contrā fidem datam proderes? vt statum Reip. labefactares? vt perniciem illis, qui te tanto honore sequuntur inferres? perniciem enim infert Reip. qui leges atque iudicia quibus Reip. salus continetur, suorum gratia cōtemnit. Quæro deinde num opes istas ingentes, honores istos amplissimos, istam dignitatis excellentiam, homines isti quorum gratia iura omnia cōuellis, tibi detulerint? Non certē: Populus enim est, qui à principio Reges creauit, qui te laboribus suis alit, qui tibi diuinos propē honores instituit, qui fidei tuę salutem atq; vitam credidit, qui tibi supplex est, qui te fide atq; amore singulari cōplectitur. quæ igitur causa est, cur illos

o 3

euertas,

euertas, à quibus omnia quæ te magnum & excelsum reddiderūt accepisti: vt illis indulgeas, qui tāta labe atque macula tuum nomen afficiunt? iam illa nonnulla culpa tua est, quòd eos in familiam tuam receperis, quibus existimatio tua cara non est: aut ita liberos institueris, vt esset tibi illorū gratia necesse, leges patrias & instituta conuellere. Sed quia non semper ita felices sunt boni Principes, vt nō interdū in delectu hominū fallātur; nec ita semper disciplina seuera esse potest, vt effrenatā libidinē cōtineat; illud certè officium illis necessariò suscipiendum est, vt nulla necessitudine impediātur, quo minus fraudē & flagitiū & iniuriam poenæ seueritate coercēat: vsque ad eò vt ne liberis quidē suis parcāt; nihil enim quòd iustitia vacet, debēt sibi coniunctū arbitrari: tam diu igitur valeat apud illos vsus, & cōsuetudo, & cōmunio sanguinis: quādiu leges atque iura permiserint. vbi verò primū à suis ius quod oēs tenet, contēni perspexerint, in illis potissimū exempla seueritatis statuunt: vt planū fiat omnibus, nihil eis placere posse, quod sit iustitiæ & equitati cōtrarium; aliter autem & populū sibi, commissum perdent, & illis ipsis quibus indulgent plurimum nocebunt: iniquitatis enim vulnus (quo nullū grauius esse potest) eorū animis inflētū minimè sanabunt; & reliquos impunitate proposita ad facinus incitabūt, & ipsi ignominia sempiterna maculabūtur,

tur, & ipsum Dominum cuius vicem in terris gerunt grauius offendent. Hoc autem in vniuersum, quod ius diuinum, & humanum, & vniuersa natura postulat constantissimè retinendum est, vt semper commune bonum, priuatis commodis præferatur; maximè verò cū publica fides interponitur. vnde fit vt iudex aut magistratus, qui vel commodi sui gratia, aut familiaribus atque domesticis suis morem gerat: publicam vtilitatem in aliquo negotio minimè curat, & neglecta fide quā dedit, & contēpta execratione qua se deuinxit, iura transgreditur; non solum communis vtilitatis euersor, sed perfidiosus & Dei contemptor existimādus sit. qui enim publicam personam gerit, nullam priuatam necessitudinem, quæ illum possit ab officio deducere, debet agnoscere; aliter enim non solum erit in homines iniustus: sed in ipsum Deum sceleratus. Quod si magistratus aliquis, cū aliquod aliud nomē in fūctione publici muneris agnoscit, præter illud q̄ illi publice obligata fides imposuit impius & sceleratus est; quid de Rege dicemus, cū fuerit illi nomē aliquod, nomine Regis antiquius? nullum profectò scelus erit, cum illius perfidia & scelere comparandum. Sed quorsum hæc omnia à nobis afferuntur? vt intelligatis planè quantū sit Regis nomen, nepe cuius magnitudine, claritate, & splendore, omnia nomina summæ etiā necessitudinis

o 4 obscur-

obscrentur & euanescent; tantumq; inter omnes qui publicum aliquod munus gerunt excellat, vt omnia ad illius amplitudinem referantur. Reliquū igitur est, vt huius nominis ortū à cœlo repetamus, quando è terris vt videtur oriri non potest. diuinū siquidem est, non inflecti gratia, non incendi cupiditate, non inflammari libidine, non labefactari amore, non denique vlla animi perturbatione à recta ratione, & à mentis statu detorqueri. diuinæ etiam benignitatis est, propriæ utilitatis obliuisci, & communi consulere. diuinæ virtutis est, caput obijcere periculis, & Remp. conseruare, infinitosq; labores perpeti, & patriæ quieti atque tranquillitati prospicere. Vt autem vno verbo omnia complectar; non humanæ, sed diuinæ virtutis est, Rem. vniuersam beatam efficere. hoc enim Regi propositum est, huius tanti atque tam præclari operis artifex est, & in eum finem omnia illius officia & studia conferuntur: vt Resp. omnibus bonis, quæ vel ad corporis victum & cultum, vel ad animi statum & ornamentum pertinent, egregiè cumulata sit. hoc autem qui sine diuina quadâ mente, & ratione fieri posse credit, mentis experts habendus est. Primum igitur opus est, vt is cui tantum, atque tam præclarum munus incumbit, diuina sapientia præditus sit, sine qua nemo beatus esse potest: siue enim in sola virtute vita beata consistit, omnes virtutes

com-

complexu & gremio sapientiæ continentur. siue ad beatæ vitæ cumulum aliorum etiam bonorum vsus requiritur; sapientia sola est, quæ rerum omnium rectum vsu & moderationem præscribit. quod si cui libet homini sapientia necessaria est, vt eo tandē quo illū vis, & impetus naturæ vocat, aspiret; quali tandem sapientia cōuenit excoli & ornari Regem, cui hoc tantum munus assignatum est, vt non ipse solus ad beatam vitā perueniat: sed vt omnes qui imperio illius cōtinentur beatæ vitæ compotes efficiat? Non mediocri quidem, sed singulari atque propè diuina. Neque hoc satis est, parum enim iuuat rectum & verum intueri, nisi virtutis excellens, & inuictum robur insit in animo, vt id quod mens honestum & vtile esse statuit, diligenter & strenue peragatur; si enim homo acuto ingenio præditus, quidquid optimum factu sit acutè perspicit, id tamen implicatus metu exequi non audet; tantum abest, vt ex ea sapientia fructum ferat, vt potius miseriam in qua versabatur, amplificet. Quid enim intelligentia calamitatis impendentis, quàm non auertere audes, acerbins? accedit ad maiorem miseriam cumulum, quòd timor omnia multo grauiora & acerbiora fingit, quàm sensus experiundo percipit; nihil enim est, tam asperum, perperessuq; difficile, quòd humana natura non perferat. Timor verò omnia intolerabilia suspicatur; sic enim sæpè

o 5 fit

fit vt multo magis miseri sint, qui aduentans malū multò ante præsentientes extimescunt; quam qui illud idem patiūtur. sensus enim præsentis acerbittatis, aliquid interdū laxamenti habet. at timor animi alsidue vexat & excruciat; & vsus atque patientia malum in dies leuius effecit; at timor quotidie omnia acerbiora proponit. is igitur qui beatus esse studet, animo forti & inuictò sit necesse est; vt nullo metu impediatur, quominus id quod vtile & honestum fore perspicit, diligenter efficiat, & mente semper quieta atque tranquilla sit. quid enim miserius & funestius, quàm sine virtute animi omnia dura & horribilia præsentire? qui magno & forti animo non sunt, quo magis abundat ingenio, & acutius futura mala prospiciūt, eò diuis & acerbius torquetur; omnes enim rumores extimescunt, & strepitus omnes exhorrent, & perpetuis curis afflictiuntur, & tremunt, & pallent, & horribili pauore concutiuntur. Quod si omnibus qui ad beatam vitam enituntur, magnitudo animi comparanda est, multò certè magis Regibus, nempe qui hoc susceperunt: vt animo maximo intestinam fraudem rescarent, & hostium ferociam inuicta virtute reprimere, vt non ipsi solum quieto & securo animo sint: sed omnes qui in præsidio illorum acquiescunt, sine vlla sollicitudine atque metu vitam degant. nec enim pauca, nec mediocria pericula Regibus inten-

intenduntur: sed multa & graua, partim scelere intestino ciuium conflata; partim ab externis hostibus iniecta, quæ omnia sunt intrepidè subeunda. opus igitur est vt sit animo maximo & inuictò præditus, & diuino quodam robore munitus: aliter enim nunquã animo consistet, tãtùm abest, vt à suorum animis metum quo torquentur, abstergere aliquando possit. Quantùm verò decus honestatis: quantùm specimen moderationis & ordinis: quantùm dignitatis lumẽ eluceat opus est in eo, quæ omnes intueri, quæ imitari, ad cuius se exẽplum effingere debet, est explicatu difficilimũ. quomodo enim aliorum libidines cõtinebit, qui suas primùm nõ continet? Pœna iniques & supplicio coërcebit eos, qui flagitium aliquod in se, contra leges admiserint. Sed primùm impudentis est, id in alio vindicare, quod ipse palam suscipis. deinde nunquã solus metus Reipub. statum firmo præsidio stabiliiuit. postremò officium vi atque minis expressum, non potest esse diuturnum. vt igitur sese quisquam ad aliquod tempus metu contineat, vbi primùm spes celandi & occultandi oblata fuerit, inclusa atque vi compressa libido, multò violentius erumpet, & omnia quacunque tulerit impetum, immoderatione sua perturbabit. Princeps igitur, qui moribus ornare Remp. statuerit, opus est, vt id nõ tam minis atque supplicijs à lege propositis, quàm illustriissimis continentia

tinentiæ & moderationis exemplis efficiat. quem  
 admodum enim corrupti Principū mores Remp.  
 inficiunt, & flagitioso exemplo contaminant: ita  
 Principum decus & integritas facilè Remp. à libi-  
 dinis intemperantia (onde omnia mala oriuntur)  
 ad honestatis studium traducit. Videte igitur quan-  
 tus splendor decoris & honestatis eluceat opus est  
 in eo, qui non solum omnes animi sui partes conti-  
 neri debet, ne dissideant inter se, turbulentiſq; mo-  
 tibus mentis elegantiam & decus euertant: sed etiā  
 id efficere, vt omnes qui sub illius imperio sunt, il-  
 lius dignitatem ament, & imitentur, & sint inter se  
 sententia congruentes, & mutuo amore coniuncti;  
 quod sine diuina quadam Regis moderatione fieri  
 nulla ratione potest. non igitur intemperans, non  
 iracundus, non leuis & inconstans, non libidinosus  
 Regis officium tueri poterit vllò modò: sed conti-  
 nens, mansuetus, & moderatus, & grauis, tantisque  
 honestatis ornamentis excultus, vt omnes admira-  
 tione sui commoueat; & ad imitationem tanti de-  
 coris atque dignitatis alliciat. Quid de iustitia di-  
 cendum? in cuius studium omnes Regis curæ &  
 cogitationes, omnes labores atque vigilæ, omnia  
 denique studia consumenda sunt; ea namq; à prin-  
 cipio Reges creauit, & ornauit, ad summamq; am-  
 plitudinem decoris atque dignitatis euexit; ea po-  
 pulorum vulnera sanat: motus omnes comprimit:

pacem

pacem & otium cū dignitate constituit: vires Reip.  
 firmat, opes & imperiū auget, Dei numen pie atq;  
 sancte veneratur. nullum est enim sacrificium Deo  
 acceptius, quàm iustitiæ munus: nulla gens, nulla  
 ciuitas, nullus hominum cœtus, nulla postremò  
 domus, sine iustitia potest salua consistere. Iustitia  
 denique cœlū terræ deuincit; ima summis amore  
 coniungit, omnes mundi partes fœdere connectit;  
 iustitiæ igitur vi, & ratione fit, vt ex tam diuersis  
 formis, vnica tamen lege atque vinculo colligatis,  
 & inter se mirificè concinnentibus, hic tantus, & tā  
 admirabilis mūdi totius ornatus existat, ex quo tā  
 multæ utilitates oriuntur. Quid igitur esse poterit,  
 vel ad fructū melius, vel ad decus & gloriam mag-  
 nificentius, quàm in terris rationem & ordinē quo  
 summus rerum omnium conditor & moderator  
 cœlū regit & temperat, imitari? omnes igitur qui  
 cum iustitia vixerint, opus est vt Deo egregie chari  
 sint, opibusq; diuinis augeantur, sunt enim Deo si-  
 millimi; contra verò qui iustitiā violant cū à Deo  
 valdè dissideāt: necesse est vt sint illi odiosi et inui-  
 si, & ab eo acerbissimis scelerū poenis agitati. Quod  
 si omnibus qui beati esse volunt, iustitia vnice co-  
 lenda est: multò certè magis Regi, cui hoc munus  
 præcipue impositum est, vt nō solum ipse iustus sit:  
 sed vniuersam Remp. iustitiæ ornamentis afficiat,  
 & tanquam sol in mūdo, æquitatis splendorem lon-

gè



gè lateq; diffundat. Quid hic fidem, mansuetudinem, liberalitatem, & reliquas iustitiæ comites oratione cōmemorē? num fieri potest, vt Rex ille habendus sit, qui fidem frangit? qui arcerbus & nimis iracundus est? qui auaritiæ studet, & pecuniam patriæ saluti, & ciuū omnium commodis antepōnit? nullo modo. Omnibus igitur his virtutibus Rex excellat opus est, vt sit omnibus in illo egregium quoddā fidei atq; probitatis exemplū ad imitandū propositum. Ijs omnibus virtutibus accedat opus est acre studium, celeritas, & diligentia: sine qua nihil rectè fieri, nihil laudabiliter geri & administrari potest. nec enim bonus colonus erit vnquam, qui non fuerit nauus & industrius, & rusticarū rerū studio vehementer incensus: sic etiā qui pecuariam faciunt, nisi fuerint in ea diligētes & attentī, minimū certè fructū ex ea curatione percipiēt: opifices item qui non de multa nocte vigilauerint, neque tota mente operi cuius artificium tenent incubuerint, quid possunt efficere, quod sit in eo genere aliquo pretio & æstimatione dignum? quid mercator ignauus, num magnum aliquod lucrum facere aliquādo poterit? quid miles, si piger & segnis extiterit, quam laudem fortis & strenui viri consequetur? iam verò tota laus imperatoris in mira celeritate, vigilantia, & industria posita est; nisi enim vigilauerit, & laborauerit, & aciem mentis in omnes casus

sus intenderit, & hostium consilijs occurrerit, & militaria etiam munera per se, multis in locis obierit: nunquam sibi magnum decus & gloriam comparabit. Quid dicam de studijs artium maximarum? in quibus nemo vnquam progressus est, sine singulari studio, diligentia, & alacritate. in diligentia igitur omnium artium, & disciplinarum, & officiorum laus (& vt ita dicam) vita cōsistit. si enim diligentia remoueris, iacebunt omnia, & quasi veteruo consopita, in tenebris & caligine delitescunt. est enim otium, inertia, & lentitudo tacitū quoddam venenū, quo paulatim omnes virtutes infectæ languent, & laudes intereunt, & artes omnes præclaræ in obliuionē adducuntur. Sed illud est animaduertendum, cū diligētia in omnibus artibus, ad utilitatem cōmunem inuentis, tam necessaria sit, quo clariōres illæ sunt, eò aciorē diligentia requiri. rectè igitur Demosthenes asserbat se molestissimè ferre, quoties opificū ante lucana superabatur industria; illi nāq; victus quotidiani causa laborabāt: Demosthenes verò omnē laborē in sempiternæ gloriæ studio, & in Reip. salute cōsumebat. cū ergo in multo maiore arte versaretur, & lōgè maiorem fructū sibi pponeret, sapiēter iudicabat: multo acri⁹ esse sibi, q̄ fabris omnibus vigilādū. Si igitur cōstat omniū artium vim diligētia cōtineri, & quo ars præstātor est, eò aciore studio & diligētia colendā esse: nullamq;

in rebus humanis esse cum artis regie claritate & amplitudine conferendam: constat certe à nullo artifice, tam acre studium, tantamq; industriam atq; diligentiam iurè atq; meritò postulari. Sapienter Homerus.

Fas non est Regi tota sub nocte soporem

Carpere, cum tanta curarum mole prematur.

Præclare igitur Epaminondas. cum enim Thebani diem festum agerent, vinoq; soluti sine vlla cura iacerent, Epaminondas solus vigilabat, & armatus concursabat; quam rem agis (inquit quidam illi familiaris) tu solus publicæ voluptatis expers eris? ita sanè inquit ille: meum namq; officium est vigilare, vt ciues mei securi dormiant, & à vino abstinere, vt illi sine vllò metu perpotare valeant. præclara certè vox, & tanto principe digna: intellexit enim vir ille summus, nihil esse magis principis officio consentaneum, quàm summam in munere suo perfungendo alacritatem, & vigilantiam: nihilq; magis omnem Principis dignitatem deformare posse: quàm somnum atq; desidiam. Quid enim foedius & flagitiosius, quàm dum fabri, dum agricolæ, dum mercatores vigilat, solū Regem dormire? quid enim? num in maiore & clariore arte versantur? num grauius, & difficilius munus exequuntur? num maiora illos pericula circumvallant? num cum maiore hominū pernicie delinquunt? num postremò clarius & amplius

plius sibi laboris sui præmium proponunt? non certè. Quid igitur indignius, quàm eò tēpore, quo homines humiles & obscuri, omni plerumq; metu liberi pecuniæ tantum gratia somnum capere non possunt: Regem cui tantum onus impositum est, & quem tam multa pericula circumstant: qui hoc in se re recepit, vt Remp. ab omni calamitate tutā & incolumem conseruaret, & omnibus opibus copiosam & opulentam redderet; & cui sunt immortalia si Remp. benè gesserit præmia constituta, ad multam etiam diem somnum producere? itaque hoc positum sit, & quasi quoddam publicum decretum in mente defixum remaneat: cum pigritia omnibus turpis sit, tum Regi maximam labem turpitudinis afferre, & flagitij sempiternā maculam, quæ nunquam deleri possit inurere. Vt enim aliud nihil dicam, quid flagitiosius fingi potest, quàm magis amari pecuniam ab auaro, quàm à Rege regnum? amor enim operibus indicari solet. cum igitur auarus vt pecuniam infinitā conciliet, quietem pati nequeat: cum dies atque noctes vt cupiditate nefariam expleat elaboret: cum multis etiā se periculis exponat: quid esse potest indignius, quàm Regem non regni tuendi cupiditate multò acrioribus stimulis incitari? satis enim demonstrabit si piger extiterit, se Regni opes negligere, & patriæ minimè debitam voluntatem persoluerè. Tria

P

autem

autem sunt quæ Regis diligentiam excitare possunt, quibus si caruerit, erit Regis nomine prorsus indignus, nempe fides, patriæ caritas, & religionis studium. Fides autem omnem vitam continet. si enim nemo erit in vita cui vel pecuniam, vel salutem, vel dignitatem credamus atque committamus; si nemo cui arcana nostræ mentis aperiamus; si semper nobis insidias fieri suspicabimur; vitam odiosam & infestam agemus, & assiduis curis atque molestiis afflictabimur. Cum igitur multa scelera, passim ab improbis hominibus suscipiantur, nullum tamen est perfidia magis tetrum, infestum, acerbiorque; supplicio vindicandum; communionem enim tollit à vita, officiorumque; vicissitudinem, & animorum securitatem: quibus sublatis, nihil relinquitur quamobrem quis velit viuere; mori enim multo satius est, quam in metu perpetuo, & in assidua curarum acerbitate versari. Nihil igitur est ijs, qui dignitatem & officium tueri volunt, & infamiam sceleris extimescunt, maiore studio, cura & solitudine colendum quam fides. quo autem res illa quæ creditur præstantior est, eo diligentius est fides præstanda: nihil autem maius est, quam salus hominum, quam ciuitatum status, quam nationum tutela atque patrociniū; à nemine igitur fides maiore studio & solitudine colenda est, quam à Regibus, nempe quibus innumerabiliū hominum salus credita atque

com-

commissa sit. Cum igitur Rex animo cogitauerit, quantum negotium sibi delatum sit, quantum prouinciam susceperit, quantum onus sustineat, quomodo totius Reip. status vigilantia illius innitatur, dormire certè non poterit: si enim qui pecuniam debet, & non omnem pudorem amisit, cum soluendo præstituta dies appropinquat, sollicitus est quomodo fidem suam liberet: ne si ad diem non soluerit, quidquam de existimatione deperdat: quid Regi faciendum existimamus, qui tantis debitis obstrictus est, ne si id quod debet minimè dissoluerit, infamiam sempiternam subeat? debet enim Patriæ curam, sollicitudinem, vigilantiam: debet singulare & eximium communis salutis studium: debet firmissimum vitæ præsidium, munitissimumque; ad pericula repellenda propugnaculum. Si igitur fidem sibi sanctè colendam existimauerit, & perfidiæ ignominiam pertimuerit ea; cura satis illius diligentiam incitabit, ad omnia munera pro patriæ salute alacriter exequenda. Quid de caritate dicam? Amor enim acuit ingenium: stimulos admouet, alacritatem incitat, rebus indormire non patitur; at boni ciuis & sapientis hominis est, caritatem patriæ priuatis necessitudinibus anteferre. Patriæ enim institutis & legibus in lucem editi, & humanitatis disciplinis exculti, & ad omnem rationem officij eruditi sumus: illa nobis parètes, illa cognatos, illa

p 2

amicos

amicos donauit: illius beneficio non modò vitam, sed humanitatem retinemus: illa denique omnes rationes sanctissimę necessitudinis, ambitu suo cõplectitur: illa incolumi permanente, nostra bona omnia facillimè tuemur: illa euersa concidimus & omnibus bonis euertimur: meritò igitur ab omnibus bonis sanctissima quædam mater habetur, pro qua vitã ponendã cõsent. Quod si quilibet homo priuat<sup>9</sup>, maiorẽ caritatẽ debet patrię, quàm ppinquis, quã liberis, quàm parentibus: ita vt vitã pro illius salute profundere, in summa quadã atque sempiterna gloria ponatur; quid Regibus faciendum est, cum sint ab illa summis honoribus ornati & amplificati, & in cœlestiũ numero quodãmodo repositi? Quamuis autem omnia studia in illam conferant, nunquam tamen quidquam de caritatis studio remittent: quia intelligent nunquam se illi parẽ gratiam relatuos. Præterea quemadmodum artifices excellentes, operibus suis delectantur: ita Rex in omni genere virtutis excellens, quo magis Rempu. conseruauerit, adiuuerit, auxerit, eò ardentius illam amabit: fieri igitur non poterit vt non excubet, uigilet, laboret, pericula subeat, omnesq; pro illa contentiones impigre suscipiat, & mortẽ etiam (si fuerit opus) libenter oppetat. Iam verò Religio illum tantum munus negligenter obire minimè sustinebit. intelligit enim is qui purè & castè religionem

colit

colit, nihil esse Deo acceptius, quàm pro omnium salute labores ingètes excipere, atque cum id communis vtilitatis ratio flagitauerit, propriam vitam patrię largiri. Cernitis ne iam animo quantum, & quàm excelsum hoc munus sit? quàm sanctum, & quàm augustum Regis nomen? quam diuinis virtutibus axaggeratum? nec enim cum mediocri virtute, res tanta suscipi potest. Diuina siquidem sapientia, admirabili quadam mentis altitudine, excellenti modestiæ cõcinnitate, cœlesti iustitiæ splendore, summa fide, summa caritate, incredibili vigiliãtia, studio, & industria opus est, ad tantũ, tam præclarum, tamque diuinum munus obeundum. diuinum mihi credite munus est, idcirco non humana virtute, nec humanis opibus: sed diuina virtute atq; diuinis opibus efficiendum. Est igitur Rex, si officio suo fuerit cum laude perfunctus, quasi quidam Deus in terris, singulari cultu, & ueneratione dignissimus: appellat Homerus Reges pastores populorum: eosque Iouis satu procreatos esse dicit. Vtrumque præclare. nec enim armentorum, aut pecudum pastores tauri aut arietes sunt, sed homines: quantum igitur homines, brutis animantibus quorum curam gerunt dignitate præstant, tantum consentaneum est, vt Reges ipsis hominibus, quos regendos atque pascendos suscipiunt, antecellant; qui autem tantum inter reliquos homines

P 3

excellunt,

excellunt, diuini profectò habendi sunt: non igitur immerito, Homerus Regum genus, ad Deum reuocabat. Vnde sequitur nihil esse magis regiũ, quàm studiũ Religionis & Sanctitatis: Regis enim virtus à Deo emanauit, & idcirco ad illius cultum, & gloriam est ardenti studio præcipuè referenda. Sed de religione alio in loco differemus, nunc verò quòd instat persequamur. Cùm igitur Regibus omnes istæ virtutes quas recesui, ita necessariae sint, vt sine illis non possint vllò modò officio suo satisfacere: sequitur vt omnis eorũ institutio sit, ad eas paradas accommodanda. quod quidem plerumq; non fit, imò contrà multi dant operã, vt ne mediocris quidem virtus in illis emineat: vmbra tili enim & delicata vita non virtutem, sed ignauiam ingenerat; & cùm Regius luxus & opes immodicæ, & amor insitus in natura, tantis lenocinijs atque blandimentis excitatus, multis errorem pestiferum obijciat, & indolem virtutis obruat, & extinguat: ita vt contrà hanc temeritatem & insaniam, sint animi Principum præclara quadam institutione fulciendi, & firmissima rationis præsidia comparanda: longè tamen secus fieri solet. Accedit enim impulsus hominum perditorũ (comitatus vt diximus) qui per summum scelus teneri Principis imbecillitatem occupat, omniaque præsidio humano atque diuino nudat, illumq; multò magis temerarium, &

iasanum,

insanum, & arrogantem, & infestum efficit, quàm ipse spontè sua fieri potuisset; non solum igitur non errore vllò liberatur: sed in fraudem multò magis pestiferam eorum insidijs impellitur. Nunc igitur inquit T. videre cupio, quòd tandem remedium his malis adhibeas. Non quidem inquam, aliquod nimis reconditum, & exquisitum: sed id quod cuiuis in mentem venire possit. Eò inquit, T. maiorem à nobis gratiam inibis, si remedium non salutare solum: sed facile & expeditum attuleris. Quàm salutare id inquam sit, postea apparebit: quã facillè verò statim iudicabitis. quæro enim à vobis, si ægrotus qui sese medico parum sapienti sanandum tradiderit, morbo minimè se leuari senserit, inimò illis ipsis remedijs quæ medicus imperitus adhibet, morbi vim augeri perceperit, quid faciendum censeatis alteri medico, qui illi primo successerit? Ego quidem arbitror curationem esse illi prorsus immutandam, contrarijsque remedijs damnum, quod prima illa remedia fecerant, refarciendum; vobis si aliud videtur, aliam magis exquisitam rationem considerate. Non ita sumus inquit, T. in medicina versati, vt aliam viam commodiorem excogitare possimus; sed quorsum hæc pertineant intelligere cupio. Iam inquam intelliges, tenetis ne memoria quàm multa diximus, de molli & effœminato

P 4

Prin-

Principum cultu? de mulierum delicijs atque blá-  
 dimentis quibus illos eneruant? de adulatorum  
 malitia & improbitate, qua Principes obsessos te-  
 nent, ne possit vnquam ad illos probitatis atque  
 virtutis lumen intrare? Tenemus inquit, omnia,  
 quid deinde? Hanc quidem inquam, instituendi  
 Principis rationem, minimè probandam existima-  
 tis: sed tanquam retram, & odiosam, & pestilentem  
 reijciendam censetis. Nos verò inquit ille. Reli-  
 quum igitur inquam est, vt cõtraria remedia, huic  
 tanto malo comparemus: vt sic tandem experia-  
 mur, an morbus hic depelli, hac tam facili ratione  
 possit. Experire igitur inquit. T. vt sic tandem  
 quid magis rectum, & salutare sit iudicemus. Non  
 longius inquam, faciam, hoc tamen in primis ani-  
 maduertendum est, in omnibus artibus tradendis,  
 esse diligenter naturam illius, quem erudire volu-  
 mus explorandam; vt enim quisque in genere ali-  
 quo disciplinæ, ad summã laudem perueniat, tria  
 necessaria sunt; natura primùm, deinde ars, postre-  
 mò studium & vsus assiduus. plurimum enim re-  
 fert, quali quisque ingenio præditus sit. Ingenium  
 verò nisi certa quadã via & ratione dirigatur, quo  
 maius extiterit, eò confidentius ruet, maioremq;  
 significationem temeritatis & inscitix dabit. Ratio  
 verò & ars atque disciplina, sine studio atque mo-  
 deratione est prorsus inutilis: hoc tamen intelligi  
 oportet,

oportet, vix inueniri tam hebes & tardum ingeniũ,  
 quod non arte institui, & vsu atque meditatione  
 acui & expoliri aliqua ratione possit; qui tamẽ in-  
 genio maximo est, multò facilius discit, & multò  
 citius ad perfectionem artis peruenit, & multò ma-  
 iorem, & vberiore fructum de arte in qua sibi ela-  
 borandum putat, studio & meditatione consequi-  
 tur. Vt igitur de ingenio atq; natura Principis qua-  
 lis optanda sit, in principio differamus; volo equi-  
 dem vt sit ingenio vehemens, & acer, & curiosus, &  
 memoria firma præditus; qui multa quærat, multa  
 peruestiget, multa scire desideret, & omnia quæ au-  
 dierit in animo infixæ contineat. Sit deinde præter  
 modum laudis apperens: non enim in puero vir-  
 tutis perfectionẽ, sed virtutis materiam quærimus.  
 quo autem animus natura ardentius laudem expe-  
 tit, eò temperatione, quàm recta ratio sancit adhi-  
 bita, maiores honestatis fructus percipiet. modus  
 autem qui seruari in gloriæ studio debet: est ani-  
 mum vehementem multis in locis refrenare, & ex-  
 timulare languentem. facilius autem est animo ve-  
 hementi, & impigro modum constitui, quàm ex  
 animi tarditate celeritatem incitari; malo igitur  
 Principem qui freno, quàm qui stimulis indigeat.  
 Sit deinde verecundus. in hac enim natura maxi-  
 mè viget, honestatis & laudis appetitus, & infamiæ  
 metus, & turpitudinis acris offensio. Volo etiam

illum interdum ira paulò vehementius commo-  
ueri: magnum enim languoris & lentitudinis ar-  
gumentum est, non acriter interdum irasci; vix  
autem fieri potest, vt qui animo lento est, acer in  
scelere vindicando sit, aut impigre & animose bel-  
lum comparet. Sit deinde lenis atque flexibilis,  
& ad morum disciplinam docilis, & ab omni su-  
spicione peruicaciæ & obstinationis alienus, nul-  
la enim bona spes de illo Principe concipi potest,  
qui nimitum sui iuris est, & in opinione quàm se-  
mel recipit, animo ita obfirmato perseuerat, vt ab  
ea nulla ratione deduci possit. Postremò optandū  
etiam est, vt sit natura clemens, atque benignus,  
& magis ad lenitatem & mansuetudinem, quàm  
ad iracundiam & acerbicatem propensus; clemen-  
tia enim, & mansuetudo, & liberalitas, & reliquæ  
virtutes quæ ex natura clemente oriuntur, Regem  
maximè decet, & amorem summum conciliant,  
ipsūque Principem Deo simillimum faciunt.  
In primis autem danda opera est, vt Regem habea-  
mus ex egregia animi magnitudine, & singulari  
modestix laude temperatum: aliter enim nec il-  
lum hostes metuent, neque ciues amabunt; mag-  
nitude enim animi sine moderatione, furor im-  
manis est, & odium acerbum concitat: modera-  
tio verò sine animi magnitudine, negligentia qua-  
dam est, & dissolutio, & ideo non sine ratione con-  
temnitur.

temnitur: vt igitur neque Rex odio haberi à suis  
possit, nec à perditis hominibus merito contemni,  
vtrumque necesse est: vt modestus atque tempe-  
ratus sine vlla suspitione timiditatis, & fortis atque  
magnanimus sine vlla temeritatis infamia sit; ha-  
rum autem duarum virtutum indoles, atque ma-  
teria in laudis appetitu, & in ignominix metu po-  
sita est. appetitus enim laudis animum maio-  
rem & altiorem facit; metus autem ignominix  
pudorem & verecundiam confirmat. Hinc au-  
tem omnis causa rectissimæ voluptatis, atque iu-  
stissimi doloris exoritur: qui enim ad assequitur,  
quod vehementer optabat, in voluptate sit ne-  
cesse est: & qui incidit in id, quod metuēbat, dō-  
lore etiam necessario cruciatur: sic igitur fit, vt  
qui natura magnanimus atque verecundus est,  
laudis incredibili voluptate capiatur, & ignomi-  
nia atque dedecore mirum in modum crucietur;  
voluptatis autem cupiditas, sic est in nostris ani-  
mis insita, vt euelli nequeat: sic etiam doloris me-  
tus in nobis insidet, vt demi non possit: hoc ta-  
men ratione & disciplina fieri potest, vt futilis  
& inanis voluptas, alterius voluptatis compen-  
satione respuatur: & dolor etiam corporis, maio-  
ris doloris metu, constanti animo toleretur: id igitur  
perficiendum est ijs, qui Principis instituendi cu-  
ram suscipiūt, vt nullam voluptatem corporis, lau-  
dis

dis & gloriæ illecebris anteponant: nullum dolorem corporis magis quàm ignominiam & dedecus extimescant. sic enim fiet vt omnis illorum cura & studium in honestate paranda atque fruenda consumatur; & illius colendæ atque retinendæ gratia mortem etiam, & omnem corporis cruciatum pro nihilo habendum putent. Sed antequàm de institutione animorum plura dicam, aliquid etiam est, de corporum constitutione dicendum. nec enim tutum est virtutem corpori ægro & imbecillo committi; multæ namq; atque præclaræ virtutis functiones, corporis ministerio sustentur. Persæ quidem olim aliquid coeleste atque diuinum in Regibus inesse statuebant: & ideò enixè operam dabant, ne quid in eorum forma & specie, deforme & in decorum appareret: siquid igitur in Regum filijs erat prauum atque distortum, dabatur ea cura certis mulieribus, quæ dum corpora erant tenera, & emendari poterat, ea quodam modo fingerent, & ad rectitudinem sensim atque leniter reuocarent; indignum enim censebant, Regis nomē, apud illos sanctissimū, aliqua corporis insigni prauitate deformari. Æthiopes olim qui supra Ægyptum habitabant, eum Regem eligebant, qui omnibus proceritate corporis anteiret. ius enim esse statuebant, vt is tantum omnes dignitate vinceret, quem natura specie & magnitudine præcellentem

finxisset;

finxisset; cùm autem animi magnitudinem intueri non possent, ad corporis magnitudinem oculos refererant. Ne Spartani quidem ab hac Æthiopum opinione nimis abhorrebant: cùm enim Archidamus illorum Rex vxorem pusillam duxisset, eum grandi pecunia mulctarunt, quòd illam mulierem sibi matrimonio copulasset, quàm sperare poterat, filios statura pusillos esse parituram; indignū enim Spartano imperio iudicabant, eum Regem habere, qui non corporis etiam magnitudine & dignitate nomen Regium tueretur. quamuis autem parum referat ad Regis officium, quantum Rex vel corporis specie, vel magnitudine præstet: in hoc tamen laudandi erant, qui in Rege pulchritudinem vel proceritatē requirebant, quòd iudicabant in Rege nihil deforme & indecorum, aut paruum & angustum esse tolerandum. Si igitur illos id in Rege offendeat, sine quo Rex officium suum facile administrare potest: quanto vobis diligentius animaduertendum est, ne aliquid sit in Regis corpore, quod illum à munere suo fungendo remoueat? quamuis enim Rex sit statura pusillus, qualé Homerus Tydæum fuisse memorat: aut parum specie venustus, qualem multi Herculem fuisse fingunt; non ideò minus hominum expectationi respondebit. at si fuerit imbecillus, & infirma valetudine præditus, nullo modò regni pòdus sustinere poterit. præterea

corpus



corpus pusillum nullius industria crescere, neque facies deformis fingi denuò potest: at bona valetudo, & corporis etiam robur est plerumq; in manu nostra positum; possumus enim facillimè ab immodicis cibis abstinere, & corporis vires labore & exercitatione confirmare. Si placet igitur à lautissimis mulieribus, & ab hominibus vrbanisissimis summa ope contendamus, ne Regem nobis mollissimo cultu debilitent: non enim ignoratis, quantum momenti sit, in omni rerum initio atque fundamento ponendum; qualia namq; sunt rerum principia, tales plerumq; exitus consequuntur. videamus igitur an impetrare possimus ab illis, ne nobis Regè cibis inferciant, ne fragrantissimis odoribus & vnguentis emolliant: ne immodicis delicijs & blandimentis effeminent, & eum sole colorari, & labore etiam paulatim durari sinant. non sum adeò inhumanus, vt velim Principes nasturcio illo vesci, quod erat olim (vt est apud Xenophontè) Persarum filijs obsonium; nò tam exquisitam rationem roboris atq; sanitatis habeamus, demus aliquid moribus, indulgeamus aliquid tempori, muliebri imbecillitati aliquid etiam condonemus: ea tamen lege ne tantum operæ & studij in Rege saginàdo còsumat; non enim pullum anserinum, sed Reip. custodem nutriunt. ciborum autem redundantia cruditatem efficit, vires debilitat, aciem mentis obtundit, languorem

guorem animis affert, desidiam, ignauiam, stuporè, tarditatem ingenerat: atque postremò vitam breui temporis spatio consumit; si igitur nobis opus est custode atque defensore, sano atque valente, & ad mala præcauenda sagaci, & ad pericula propulsanda magnanimo: quid minus conuenit, quàm eam adhiberi educationem, quæ morbos innumerabiles corpori, & tarditatem animo inferat, & quod longè miserius est, Principem insigni ignominia deformet. nihil est enim fœdus, & flagitiosius Principe ructante, oscitante, nauseante, somno desidiamq; languente. Censuit Plato non potuisse virtutè tradi Siculis, & Italis eò tempore, quo ille eas oras peragravit: propterea quòd se bis in die extractis epulis satiarent; & rectè quidem censuit, corpus enim cibis expletum, saginàque grauatum, non solum virtutis imperium sequi minimè potest: verum etiam mentis altitudinem deprimit, indolemque totius honestatis extinguit. accedit etiam illa deformitas, quæ in corpus ex nimio adipe & aruina redundat; abdomen enim prodigiosè distenditur, labra tument, malæ fluunt, oculi obruuntur, aspectus hebescit, eoque tandem species humana redigitur, vt non hominem, sed monstrum hominis te intueri putes. adde ponderis grauitatem, quæ vix loco moueri potest, is enim qui ex nimia luxuria saginam contrahit, mole sua grauissimè laborat.

laborat: neque mancus solum, aut claudus, sed mēbris omnibus captus est. Quid dicam de misera seruitute? illa namq; seruitus sola misera & detestabilis est, quæ abstrahit ab honestate, impotentiq; dominatu turpitudinē subire compellit; at ingluuies adeò morosa atque difficilis domina est, vt eò tempore, quo populi vniuersi salus agitur, quamuis occasio rei benegerendæ instet, & vrgeat, hominem tamen à studio salutis communis auertit, vt ventrē expleat, & turpissimè cupiditati satisfaciat. ergo nec in bello, nec in pace potest aliquod honestum munus exequi is, qui gulæ seruit: in media namq; muneris functione, insaturabilis abdominis imperio coactus, officium repentè deseret, totumque se ad studium impurissimæ illius cupiditatis applicabit. Cùm igitur hoc vitium tantam malorum vim in res cōmunes inuehat, maximè autem cùm Principes opprimit; & cùm tantum momentum sit in omnibus principijs, vel ad honeste viuendum, vel ad turpiter agendum: caueamus diligentissimè ne mulieres istæ, vel homines non multum ab illarum moribus abhorrentes, Regem nobis assuefaciant epulas semper intueri: hoc est ne languidum & infirmum, & tardum, & hebetem, & ignauium, & deformem Regem industria & vigilantia sua constituent; intelligantq; tandem, omnem sanitatis atq; firmitatis rationem esse in mediocri victu, & in corporis

poris exercitatione ponendam; quæquidem vitæ ratio nō solum ad sanitatem atque vires: sed etiam ad voluptatem necessaria est, nulla enim voluptas extare potest, nisi labor antecedit; nec enim cibus erit iucundus, nisi fames antegressa sit: neq; ex potu voluptas vlla capitur, antequàm antecedit sitis: extincta enim fame atque siti comedendi etiam atq; bibendi voluptas extinguitur. quies verò quàm potest afferre voluptatem, nisi prius corpus vel saltu, vel cursu, vel palæstra, vel ambulatione, vel quouis alio labore exerceatur? & ne omnia persequar omne genus voluptatis desiderio præcedente conficitur. Darium illum quem Alexander Magnus bis acie superauit, cùm ex fuga defessus aquam lutulentam & cadaueribus inquinatam biberet, dixisse ferunt, se nunquam in vita bibisse iucundius: numquam enim bibendo sitim depulerat, quàm videlicet nūquā expectarat. Vnde colligitur omnes qui in summa rerū affluentia vixerint, si fuerint imtemperantes nullius voluptatis participes esse posse. Præterea cùm res humanæ nō semper eodem statu maneant, eueniet fortassè aliquando, vt Rex cogatur labores ingentes excipere, qui certè erunt intolerabiles ei, qui ita fuit à primis incunabulis institutus, vt nullū laborem sentiret, nullam iniucunditatem perciperet, nulla ne minima quidem molestia afficeretur: omnes enim labores cōsuetudine leues,

& faciles, & iucundi fiūt: at otiosis & delicatis asperi sunt, & perpeſſu difficiles, nec vllō modō tolerandi; ſi Rex igitur vmbraſilis & delicatus fuerit, non ſolum nullam voluptatem percipiet: ſed intolerabili etiam dolore interdum cruciabitur. Poſtremō intelligendum eſt, beatam vitam nō in ceſſatione, nec in otio iſto, quod homines quidam omni ſtudio perſequuntur: ſed in honeſtis laboribus eſſe collocandam; eſt enim humana natura quietis impatiēs vſque ad eō, vt ſi nobis omnia ad vitam ſuauiſſimē degendam ſuppetant, ita tamen vt non liceat nobis aliquid agere: id mortis inſtar eſſe putemus, quod quidem in pueris facillimē apparet; motus enim ſemper liberōs requirunt, & hūc & illūc curſitant, & ludis laborioſis oblectantur, à quibus auocati querelis & ploribus oſtendunt, ſe non tantam ex ceſſatione, quantā ex labore voluptatē percipere. Vultis igitur experiri num hiſ argumentis mulieres elegantes, & homines etiam lautos in veſtram ſententiam traducatis, illiſq; perſuadeatis, ne Regem nobis multis delicijs emolliant: ſed ad omnem laborem iucundē perferendum inſtituant? Quibus inquit T. Illis inquam, quæ vel ad ſanitatē & vires, vel ad ſpeciem & pulchritudinē, vel ad perfruedam voluptatem pertinent. Illa enim quæ de cura, vigilantia, ſolicitudine (quā Reges debent in cōmuni ſalute tuenda ſuſcipere) dicta ſunt, ad illo-

rum

rum animos minimē permanabunt: oſtendite igitur illis iſtam rationem, quā excogitant Regis enutriendi, eſſe illorum rationibus valdē contrariā; illa namq; valetudinē Regis affligi, ſpeciem deformari, voluptatem corrumpi, materiamq; multis minimē ferendis doloribus incōſideratiſſimē præberi. Hæc quidem de corporis exercitatione dicēda prius arbitratus ſum, nunc ad animi cultum redeamus. Hīc quanta ſit adhibenda cura & diligentia, quanta vigilantia, quantis precibus. Dei numē, & quanta religione placandum, nemo cōſequi dicendo poterit: vt enim agricolæ in teneris plantis omnem diligentiam conſumunt, poſtquā verō arbores exurgunt, & grandiores fiunt, multum de ſtudio colendi remittunt, quia vident illas iam ſe ipſas facilē trunci robore & firmitate tueri: ita qui hominum culturam ſuſcipit, quādiu teneri animi ſunt, & faciles ad opiniones, quas in illorum mentibus inferere velis accipiendas: omni tunc ſtudio, & diligentia in illi colēdis, & rectiſſimis opinionibus imbuēdis, intentus eſſe debet; poſtquā verō virtus adulta fuerit, veriſſimæq; laudis ſuauitatem guſtauerit, tanta cultura non indiget: ipſa nāq; honeſtas per ſe, ſuis illecebris inuitata creſcit, & fructū Reip. ſalutarē profert. & in reliquis quidem pueris inſtituēdis, nō ita multū refert, qualis illorū cultus atque diſciplina ſit, & illorum cupiditates multō fa-

q 2

cilius

cilius tenentur: non enim tam multæ insidiæ cōtrā illos comparantur, & eorum libido, non ita facile potest ad perniciem Reipu. totius erumpere; at in Regis virtute, omnis Reip. florens status atque beatitudo consistit, & multò difficilius est illius animū regere, cum opibus summis efferatur, & adulatorū insidijs oppressus sæpenumero sit, & illius libido, cum plerumq; immanis & infinita sit, Remp. perturbet, atque labefactet. nec enim Reges cum delinquant, mediocriter delinquant: quo enim potentia maior, & licentia solutior est, eò cupiditas illorum violentius seruit, & maiorem bonorum omnium stragem efficit; si igitur vt ante diximus, ad populum regendum atque moderandum summa sapientia, singularis continentia, admirabilis virtus, & summa laus æquitatis, & iustitiæ, cum industria summa requiritur: nec enim mediocri virtute, neque mediocri diligentia tantum munus obiri atq; sustineri potest, quid euenturum suspicamur, cum summa temeritas & iniustitia, cum summa decoris totius negligentia & obliuione, in animum Regis inuaserint? necesse profectò est, omnia tunc permisceri, atque perturbari, & indignissima clade cōsumi. nihil est igitur in tanta re negligenter, nihil dissolutè gerendum: nullum enim mediocre erratū imprimis regiæ disciplinæ rudimentis committi potest; multa enim in principio leuia atque ludi-

cra

cra putantur, quæ tandem magnum malorum omnium pòdus, cum multis lacrymis important. Nec enim cogitandum est, quàm parum Reipu. nocere possit Regis pueri negligenter educati flagitium: sed quantam pestem sit illa Regis libido, postquam adoleuerit allatura; quo igitur munus est amplius, & insidiæ plures, & periculum grauius: eò diligentius instituendus, fingendus, & informandus, & ab omni turpitudinis contagione custodiendus est; in primis igitur ex omni Rep. homo grauis, & sapiēs, & omni virtute ornatus eligendus est, qui illius affectiones regat atq; moderetur. is autem in eo industriam suam consumat, vt in Rege puero quantum fieri potest, indoles virtutis & moderationis emineat. Sæpe enim iam diximus, omnem qui vir magnus futurus est, his duabus virtutibus nempe animi magnitudine, & modestiæ laude in primis ornandum esse. Cum autem omnis immoderata cupiditas, tribus modis frenāda sit, nempe timore, lege, atque disciplina: & puerorum ætas tenera nō possit legibus alligari, disciplina verò robustiorem etiam animum, & ingenium cupiditate maximarū artium incensum desideret, reliquum est, vt pueri solum metu contineri debeant; Metus autem vt duplex est, vnus dedecoris & ignominix, alter doloris & acerbitalis: vterque autem metus est, cum opus ita fuerit obijciendus; opera tamé danda est,

¶ 3

quan-

quantum fieri potest, vt Regum filij non tam virgarum, quàm ignominiaè metu coerceantur. doloris enim metus cum extra modum procedit, frangit atq; debilitat animi vim, & à studio dignitatis abstrahit; metus autem ignominiaè, continet indolis excellentis indicium. A principio igitur sic Principes institui cupio, vt raro virgarum formidine, sapissimè autè infamiaè timore à flagitio reuocentur: cum verò simus omnes natura ad voluptatem propensi, maximè autem pueri, omnis eorum disciplina, quantum illius ratio patitur, est. voluptate cõdienda; ea autem ratione παιδικα à græcis appellatur, à latinis item ludus, illa puerilis institutio, quia per ludum quodammodo traditur & inculcatur, vt facilius in eorum animis imprimi & insculpi possit. quod quidem eo diligentius in Principum institutione faciendum est, quo eorum fastidium est magis delicatum: ita vt maiore quodam artificio sint in officio continendi; vt igitur doctores (inquit ille poëta summus) crustula blandi, dant pueris, elementa velint, vt discere prima: ita Regum filij, dulcedine laudis alliciendi sunt, vt velint facilius ad officium paulatim institui. Ad hunc etiam modum sunt ignominiaè timore à flagitio deterrendi: is tamen modus seruandus est, ne vel nimia laude inaniter efferrantur, vel nimia vituperatione frangantur, & spem dignitatis abijciant. nec enim arrogans & insolenter

ter

ter elatus, nec abiectus atque demissus animus, poterit vlllo modo in regia dignitate versari; omnis igitur institutio ad regiam dignitatem, & amplitudinem conferatur. Quemadmodum igitur (vt ante diximus) pueris qui opifices futuri sunt, vtile est illis ludis oblectari, quibus ad artem illam percipiendam magis prompti & expediti sint: sic etiam qui Rex futurus est, in pueritia ludendo discat æquitatem, discat liberalitatem, discat modestiam, discat virtutem, & aliquod honestum certamen ineat, ex quo laudem aliquam sibi vindicare conetur. caueatur autem diligentissimè ne fabulas quidem audiat, quæ ab hoc instituto nimis abhorreant: sed omnes ita compositæ sint, vt ex illis etiam intelligat iniuriam & iniquitatem esse rem tetram, odiosam, & detestabilem, sempiternoque supplicio vindicandam. petulans & obscænum verbum ex ore illius non exeat; imo cum alios obscæne loqui perspexerit, id indignè patiatur. Ad quod quidem multum refert, quales sint nutricis mores. vellem equidem in omnibus naturæ instituta seruari, quæ non minus Reginae, quàm reliquis mulieribus binas mammæ attribuit, quibus filios quos partu ediderunt, sui lactis vbertate sustentarent; sed quâdo tantum deliciae atque perditio mores potuerunt, vt non Reginae solum: sed omnes ferme honestæ mulieres, illud dulcissimum ma-

q 4

tris

tris nomen, potius mallent cum alijs mulieribus communicare, quàm laborem aliquem in nutriendo suscipere: id saltem cauendum est, vt non ea nutrix sit, quæ verbum petulans & obscænum efferre minimè vereatur. id enim quod primùm puer infans arripit, perpetuo in illius animo infixum permanet: quod si praua cõsuetudine infectus, obscenè loqui didicerit, multa etiam cū obscenitate & impudentia geret. loquendi enim consuetudinem, mores & instituta vitæ sequuntur; leue namque & tolerabile flagitium illud videtur, quod in ore frequenter habemus. Et quamuis nullum aliud incommodum ex hac sermonis obscenitate proueniret, quàm pudoris interitus; id tantum malum est, quântum verbis explicari non potest. amisso enim pudore, totum etiam studium dignitatis & honestatis extinguitur; ad pudorem autem conseruandum, illud est etiam vtilissimum: vt non solum parentes summa pietate colat, & eorum offensionem valdè vereatur, neq; solum magistrum & pædagogum metuat; verum etiam senes autoritate, & prudentia graues in honore habeat; & ne in illorum offensionem incidat, se multis in locis à concessis etiam iocis absteineat. Præclare enim illud quod est apud Xenophontem. ita enim Cyrum Magnum cum mors instaret, loquentem cum filijs inducit, vt cum eos multis verbis ad omnem virtu-

tem

tem erudiret, tum præcipuè illis studium pudoris & modestiæ commédaret. ait enim. Patrijs quidè institutis & moribus sic institutus sum, vt semper natu maioribus, non fratribus solum: sed omnibus ciuibus cederem via, sede, atque sermone. similiter autem ô filij sic vos à primis annis institui, vt ij, qui vobis antiquiorès essent, vos etiam honore præcederent: ijsque tantum vos præpositos esse putaretis, qui vobis iuniores essent. non igitur nouum ali quid & inusitatum vobis præscribo, sed antiquum morem, & publice receptum atq; legitimum. Hæc quidem Cyrus ille: (qui virtute sua à paruis initijs, ad tantam amplitudinem peruenit, vt imperium suum extremis Asiæ terminis definiret; & cui Sanctæ literæ diuinæ virtutis testimoniū dant; & cuius nomen ab Isaia multis ante seculis quàm nasceretur egregie celebratum fuit) moriens filijs suis dixit, atque testificatus est. nec enim regiæ dignitatis interitum forè putauit, si senes se coram filijs suis non abijcerent: imo in ea sententia fuit, vt censeret fieri non posse, vt filij sui Regio nomine digni aliquando essent, si in prima ætate non senibus grauitate præditis assurgerent. intelligebat enim vir sapientissimus, maximum regiæ virtutis fundamentum pudore & verecundia puerili contineri. pueris autem vtile esse regi, non regere: vereri alios, non metum incutere: assurge senibus, non senum af-

q 5

senta-

sentationibus inflari. Hoc igitur præceptum siue Cyrus liberis suis dedit; siue Xenophon ad effigiē institutionis regię atq; legitimę datum fuisse finxit, ego diuinum puto, quod tamen quantum à nostris moribus abhorreat, vos ipsi considerate. Theodosius Magnus Arsenium (virum eo tempore eruditionis & eloquentiæ nomine florentissimum) Roma accersiu, vt filios suos Arcadium & Honorium Imperij successores, omnibus optimis artibus atque disciplinis erudiret. Constantinopolim igitur profectus Arsenius prouinciam suscipit, & Principes docere, incipit. cum autem Theodosius quadam die vellet oculis cernere, qualiter filij sui erudirentur, ad illos ingressus est, eo tempore quo Arsenius, suum munus obibat. offendit autem filios in solijs sedentes, stantem autem Arsenium; id videns Theodosius ira grauissimè commotus est, filijsq; præcepit, vt surgerent, magistro autem vt sederet, imperauit: deinde filijs ne vnquam coram magistro sederent, magistro autem, vt quoties ei videretur, eos verberibus caderet, nec vnquam in eorum erratis vlla ratione conueneret. Hęc quidem vir ille fortissimus, & omni virtute ornatissimus, qui orbem terrarum Imperio continebat, filijs atque filiorum doctori præscripsit; in quo quidem si illi permanissent, patris certè vestigijs insistere potuissent, neq; tantum naufragium

fragium Imperij factum fuisset. sed cum pater bellicus implicitus necessario abesset, & illi in potestate mulierum, & hominum lautorum relinquerentur, euenit, vt magistrum à se minis expellerent, & delictijs effœminarentur: ita vt nemo eorum posset ad laudem parentis optimi principis aspirare. Nos tamen eò vnde defleximus redeamus. cum igitur in Principis institutione magna verecundię ratio habenda sit, ad eam verecundiam confirmandam valdè interesse censeo, constipari Regem hominibus prudentia & autoritate grauibus, quos tanquàm parietes vereatur, & magistri offensionem metuere: ne si illum contemnere cœperit, frustra in illo instituendo omnis labor impendatur. Volo præterea scurris aditum intercludi. intempestiuus enim iocis verecundiam tollunt, & conuitijs multos homines honestos exagitant: quorum vtrumq; est nimis à Regijs moribus & institutis alienum. est enim boni Principis vrbaneitatem à scurrili loquacitate discernere: & ita delectari facetijs, vt semper impudentiam atque petulantiam excretur; ita laxare animum festiue dictis; vt conuitia plectat, & maledicendi licentiam vlciscatur. Maledictum igitur ipse neque conijciat vnquam in aliquē, nec ab alio cōijci patietur. præterea mēdaciū odio maximo persequatur opus est is, qui est ad magnam nominis Regij laudem peruenturus. est enim

Veritas

Veritas bonum stabile atque sempiternum Deo gratissimum, ad amorem hominum alliciendum aptissimum, ad præsidia comparanda firmissimum. omnes enim se illi libentissimè tradunt, quem sperant summum vitæ discrimè potius aditurum, quàm aut datam fidem violet, aut mendacio quempiam circumueniat. Mendacium præterea est animi parui & angusti flagitium, omnia quantumuis leuia pericula metuentis. omnes quidem natura veritatis appetentes sumus, eamque summa diligentia peruestigandam arbitramur, eoq; studio ducti pro veris verisimilia interdum libenter arripimus. Magnum profectò signum est nihil esse magis aptum humanæ naturæ, quàm veritatem, quod illius etiã fallaci specie delectemur. Quàm turpe autem mendacium, quàm indignum hominis præstantia sit: ex eo liquet; quod ij etiam qui sæpè mentiuntur, maximum laborem, atque sollicitudinem in mendacio concinnando atque celando suscipiunt, manifestoq; deprehensi vehemèter erubescunt. nunquam certè eos mendacij puderet, nisi vi naturæ victi iudicarent, scædum atque flagitiosum esse mētiri. Si igitur omnes natura veritatem exquirimus, & mendaciū turpitudini semper affine iudicamus; quid est, quod tam multos homines mētiri cogat? nihil aliud profectò nisi metus. omnes enim qui mentiuntur, aut poenam, aut incommodum, aut offen-

offensionem, aut aliquid aliud eiusmodi pertimescunt; & ea de causa mendacij sibi perugia comparant. Cum verò metus hominum sit animi fracti, & abiecti, atque turpiter seruiantis ægritudo; in animos liberos, & excelsos cadere non potest: sed in seruos furaces atque fugitiuos, minas & verbera metuentes. Rex autem hoc nomine dignus esse nō poterit, nisi fuerit animo magno & excelso, omnia horribilia dignitatis gratia contemnente; & ita colligitur illum nulla conditione adduci debere, vt mentiatur. Præterea mendacij totius origo est in animi tenebris, & amentia cōstituta. Animus enim lumine mentis orbatus, ignorantiaq; tenebris & caligine demersus, sibi ipse mētitur, se ipsum fallit, & in capitalem fraudem impellit. Cum autem nihil sit amentia detestabilius; sequitur omne mendacium esse detestabile. quod enim à pestifero fonte profluit, pestiferum sit necesse est. Sed inquit multi vt M. noster assererat Reip. rationes interdum postulare, vt Rex inuerecunde mentiatur. quo nihil flagitiosius dici potest. primum enim nulla utilitas est, cum turpitudine coniuncta; nec enim ea est utilitas appellanda, quæ multo magis nocet quàm iuuat. qui autem utilitatis gratia mētitur, nulla utilitate potest id quod damni facit, refarcire. Dignitatem enim qua nihil in rebus humanis præstantius est amisit: vt vel pecuniam auget,



geret, vel imperij fines dolo atq; fraude propagaret, sic igitur fit, vt quod lucratus est, nō sit cū eo quod amisit vlla ex parte comparandum. vt enim qui vt stannum coāceruet, aurū atq; gemmas effundit, nō est in re familiari diligēs existimādus: ita qui vt ali- quod lucrū faciat, dignitatem abijcit, non vtilitati seruire: sed omnes vtilitates euertere putandus est. qui autem mentitur dignitatem suā abijcit; auari enim atque perfidi, & iniusti famam colligit: nullo igitur modo mēdaciū vtilitatē constituit: sed magnum potius detrimentum sibi, atque rebus suis importat. Quid illud? quod etiā ea quorū cupiditate is, qui nimis vtilitatem respicit, discessit à dignitate, frequenter amittit. præclare Aristoteles ait, falsum bonum in principio, verum malum esse, temporis progressu conuinci. quā falsum autem bonum sit, id quod mendacio comparatur, ipsius mendacij nomen apertè declarat. Præterea nihil stabile potest esse, quod non est hominum fidelitate munitum. qui autem fidem sanctè non colit, non potest aliorum fide muniti; nemo enim illi credit; sic autem fit, vt omnes vtilitates mendacio partæ, facillimè dissipentur. vt enim mercator qui specie præsentis vtilitatis illectus aliquem fraudat, illud quod fraudulenter auertit animo securus non possidet, & omnes sibi vias pecuniæ maioris intercludit; nemo enim cum illo com-  
mercium

mercium habere vult, quem semel fidem violasse constat: ita Princeps qui vt aliquam ad suas opes accessionem faciat, mendacij turpitudinem subire non metuit, nec illud quod fraude parauit firmo præsidio retinere poterit; & omnem sibi in posterum spem amplioris vtilitatis incidit. Sed inquis, multos mentiendi artificio, fuisse nomen sapientiæ consecutos. Verum id quidem est. sed quā falsa esset illa opinio; rerum exitus comprobauit; illæ namque opes quæ erant nixæ mendacio, vastatæ sunt; illæque solum stabiles atque firmæ permansere, quæ veritate fuerant stabilitæ, quādiu veritas ipsa inuiolata permansit. At Lysandri dictum de vulpis pelle, quā Hercules vt dicebat pelli leonis assuerat, vt argutum atque festiuum ridetur. Verum. Sed intra breue tempus illam dicti festiuitatem, & risum multæ ciuitatis illius, cuius Lysander Princeps erat, lachrymæ consecutæ sunt. postquam enim Lacedæmonij prisce virtutis atque simplicitatis oblitii, illam astuti ducis calliditatem secuti, multis iniurijs socios alienauerunt, à socijs relictii; Epaminondæque virtute fracti ita conciderunt, vt nunquam post Leutricam pugnam pristinas opes, & Imperium recuperarint. idem de reliquis omnibus, qui dolis & fraudibus ad summas opes peruenere, iudicandum est. malè enim parta  
(vt est

( vt est in veteri prouerbio ) malè dilabuntur. Què enim fructum ( vt de reliquis fileamus ) Principes illi qui nostris temporibus mendacijs & fraudibus vsi sunt, sibi aut rebus publicis attulerunt: sibi quidem perfidiæ & calliditatis infamiam, hominum odium & offensionem, Rebus autem publicis inopiam, egestatem, vanitatis exemplum, & flagitiorum omnium ex diuturna militum impunitate licentiam, ex quo sequitur rationem imperij tuèdi, & augendi totam esse in veritatis studio constitutam; omnes enim facillè deserunt eos Principes quorum fidem suspectam habent, & ad eorum nomen quos fideles esse vident, se libenter adiungunt. Postremò omnis beatæ vitæ ratio, vna veritate continetur. cum enim omnes homines beatæ vitæ cupiditate teneantur, & ea in bonorum verorum copia constituta sit; sequitur vt qui beati esse volūt, verissima bona summo studio consecrari debeant; falsum enim bonum, vt dictum est, verum malum esse constat. omnes igitur qui ex mendacio & inanitate pendent, miseri sunt existimandi: ex falsa enim voluptate, verus dolor existit; ex honore falso verū dedecus exoritur; ex vtilitate fallā vera perniciēs erumpit. vana igitur & inanis species illudit hominibus amētissimis, eosq; ita omni sensu spoliāt, vt abiecta dignitate vmbra fallacissimæ vtilitatis sequantur: qui si splendorem, & magnificentiam,

& vtili-

& vtilitatem, & stabilitatem verissimæ dignitatis oculis aspexissent; nunquam tam amētes fuissent; vt vllis opibus & imperijs illecti, honestatem contemnerent, nempe præ cuius studio vita etiam contemnenda sit. meritò igitur plerumq; & honestate quàm despexerunt, & vtilitate quàm secuti sunt, spoliantur; & dignas amentia pœnas luunt. Vt igitur ad Regem nostrum redeamus, cum nemo possit Regis nomen atq; personam tueri, nisi sit & virtute magnanimus, & honestate splendidus, & fide firmus, & sapientia moderatus, & opibus veris opulentus; mendacium verò flagitium sit animi pusilli, & turpis, & malitiosi, & amentis, omnibusque veris bonis euersi, constat certè nihil esse magis Regis officio & dignitate contrarium. sic igitur assuescat opus est, à teneris annis Princeps execrari mendacium, vt appareat illum fore semper vanis hominibus, & perfidis, & fraudulentis infestum. quod si fecerit, adulatorum opes quæ mendacio fulciuntur labefactabit: & Deum qui veritatis tutor & pater est, sibi coniunget. obsidione igitur perditorū hominum liberatus, diuinoq; præsidio munitus cū summa felicitate vitam deget, & regnum feliciter administrabit. Maxima igitur institutionis Regiæ pars in eo posita esse debet, vt intelligat à primis annis Rex, totius calamitatis & pestis initium esse, in mendacio & vanitate constitutum. In primis

r

autem

autem est Regis animus religione imbuendus, & ad cœli conspectum frequenter excitandus; vt si fieri possit cum lacte nutricis disciplinam pietatis hauriat. nec enim impudens, neque pusillo animo præditus, nec iracundus, nec inhumanus, neque mendax, nec vlli denique flagitio affinis esse potest is, qui religionem vnice colit. Omnium enim virtutum fons, & origo, & incrementum, & perfectio: denique & absolutio, vna religione continentur. illius igitur fundamentum est, à primo statim ætatis initio ponendum, vt facilius omne genus virtutis, extrui & exaggerari possit; præcipue autem Regibus, quo munus illorum altius & difficilius est, & magis ad dignitatem diuini muneris accedit: ita vt quemadmodum ostendimus, sine diuina virtute obire non queat. quo igitur magis Rex ætate progressus fuerit, eò magis intelligat se diuino beneficio susceptum fuisse, vt in terris vice illius sempiterni rectoris imperium gereret; cum igitur diuinum munus administret, diuinis opibus atque præsidij indigere. Neminem vnquam Principem magnum, bellorumque omnium, victorem, sine diuino auxilio fuisse; Deum namque solum esse, qui mentem dat, qui animum confirmat, qui opes elargitur, qui fraudes intestinas comprimit, qui hostium impetum retundit, qui victoriam omnibus, qui pietatem & iustitiam colunt, &

Remp.

Rempu. virtute & vigilantia tuentur, cum magna nominis gloria concedit. Multum autem iuuabit, ad religionis studium commendandam, eorum Principum à quibus Rex originem ducit res gestas, & illustres victorias exponere; quas intelligat, non tam hominum viribus, quam armis diuinis partas fuisse. votis autem, & precibus cum magno studio pietatis adhibitis, opè numinis impetrasse. Discat tamen interim iniquitatem, & intemperantiam, & ignauiam atque desidiam, & reliquas animorum labes, esse Deo vehementer inuisas; ea autem ratione fieri, vt neque improborum, nec incontinentium, neque timidorum, neque inertium preces exaudiat. omnibus igitur Principibus, qui cum illo summo atque sempiterno Principe amicitiam firmare velint, vtrunque necessarium est; vt integra vita sint, & laude fortitudinis excellent. aliter enim sine vlllo fructu, in religione procuranda laborabunt. quamuis igitur ædes sacras ædificent, & dona ingentia templis offerant, & Deum precibus assidue venerentur: si tamen scelus quo sunt infecti non detestati fuerint, & non omne virtutem, & industriam ad Reip. defensionem contulerint, Dei numen placare non poterunt. prauam enim opinionem de numine diuino concipiunt ij, qui cum in iniquitate perseverant: illud tamen donis inflecti, & à seueritate ad lenitatem traduci posse,

K 2      confi-

confidunt. qui enim hoc credit, Dei iudicium pecunia corrumpi posse credit; quo nullum grauius in Deum scelus excogitari potest. Rursus autem qui à Deo postulat, vt sibi dormienti, omnemq; laborem fugienti opes, & dignitatem, & omnia ornamenta conferat, iniquitatē Deo attribuit. poscit enim vt præmia industriæ atque virtuti debita, ad ignauiam, & desidiam transferat. vt igitur agricola, qui neque terram arat & subigit, neque semen tempore spargit, neque denique diligentiam adhibet in agri cultura, frustra frugum copiam & vbertatē à Deo petit: ita Princeps qui non summo studio in Rempub. incumbit, neque cū armis res gerenda est, diligentissimè bellum comparat, sine vllò fructu opem à Deo postulabit. Deum enim grauius offendit, qui putat illum ignauix, & timiditati fore propitium. rātum enim abest, vt socordiam & ignauicaram habeat, vt sit etiam omnibus timidis, & negligentibus, & in Rep. gerenda dissolutis vehementer infensus. Caput igitur religionis est vitæ, castimonia, cū fortis & inuicti animi virtute coniuncta. Admonendi præterea sunt Principes, vt cū res secundæ sunt, tunc diligentius dent operam religioni atque pietati. vt enim qui opem hominum, nisi in rebus perditis requirunt, & non se fidelibus amicitijs multò ante communiūt, sæpenumero ab illis quos sero sibi amicos parare contendunt, excluduntur:

tur: ita qui secundis in rebus religionem negligunt, frustra sæpenumero in aduersis opem diuinam implorabunt. is enim quem metus rātum religiosum facit, ficto plerumq; animo ad placationem numinis accedit; & cum primum tempestas quæ illum terreat sedatur, religionis memoriam deponit, & ad pristina flagitia redit. hac autem ratione fit, vt non semper Deum exoret. Ne id igitur regibus accidat, frequenter admonendi à pueritia sunt, vt tūc vel maximè cū res ad voluntatem fluunt, Deum sanctè venerentur: intelligantq; nihil esse Dei amicitia, nec ad nominis amplitudinem clarius, nec ad opes firmandas vtilius. Discant autem à rectoribus suis multa quidem esse dona atq; mūnera, quibus Dei gratia conciliari possit: sed nullum esse iustitia, & humanitate præstantius. Principem enim qui nunquam ius & fas vllò modo violauerit, omniaq; studia vitæ ad populi salutem cōtulerit, amicitiam profectò cum summo illo Domino & optimo Parente fœdere sempiterno confirmaturum. audiant etiam Deum semper præsentem esse, & per omnia commeari, & ea etiam quæ sunt densissimis occultata tenebris intueri. valet enim hoc multum & ad pudorem, ad vitæ puritatem, & animi constantiam; si enim cū nos oculis hominum notari posse suspicamur, cupiditates oēs continemus: certè multò diligentius, cū cogitauerimus nos Dei aspectum

effugere nō posse, nos ipsos ab omni flagitio & turpitudine reuocabimus. Religionis igitur studium continet verissimam iustitiæ, virtutis, humanitatis, pudoris, honestatis & constantiæ disciplinam. & idcirco nihil est Principibus tãto studio, cura, & assiduitate tradendum, & inculcandū. Perficiendū est etiam vt paulatim intelligant quantum religio à superstitione intersit, atque differat. Superstitio enim est inanis metus numinis, cum animi quadam imbecillitate coniunctus: Religio verò cultus Dei sanctissimus, illius maiestati debitus, animum simul & pio quodam timore deuinciens, & inuictō robore confirman. qui vero nimiam religionem vituperant, nō intelligunt se quod est superstitionis proprium, religioni tribuere; vera namq; Religio nō est anilibus curis implicata; nō inani formidine conturbata; non diffidentia quadã fracta & impedita, quo minus opem diuinã sibi in tēpore adfuturam confidat. quod enim rectum & honestum est acutius videt, & fortius suscipit, & constantius exequitur, & felicius absoluit; nihil enim sine diuino cōsilio, & ope, & gratia molitur & efficit. Cū verò ad ætatē puenerit, quæ iã est habilis ad pueriles saltem disciplinas capiēdas, summo studio & diligētia magister quærēdus est, qui nec indoctus, nec infans, neq; quod caput est immoderatus sit. magistrorū enim vitia, discipulos quasi quadam lue, & pestifera

conta-

contagione contaminant. quantus vir fuerit Philippus, Alexandri Magni pater, omnes norunt, qui græcam historiam legerunt. virtutes autem quibus ornatus extitit, eò tēpore quo obses traditus Thebanis fuit: à viro summo Pythagorico, cui simul cū Epaminōda operam dedit, & ex æmulatione Epaminondæ didicit; Pater enim Epaminondæ, cū esset Thebis summa autoritate præditus, illum cōmuni suffragio totius ciuitatis asseruabat. quamuis igitur Philippus multis laudibus abundaret, nescio an quidquã fuerit in illo maiore laude dignum, studio illo quod in Alexandro instituendo & erudiendo posuit. cum enim Alexander ortus esset, ad Aristotelē scripsit, se nō tantas dijs gratias agere, quòd filium ex vxore Olympia suscepisset, quàm quod eo tempore suscepisset, quo posset, ab illo clarissimis disciplinis institui. nec solum id scripsit, sed re etiam præstitit. ex Aristotelis igitur disciplina tantus vir euasit Alexander, vt orbē terrarum imperio suo subiugaret; aut vt rectius dicam, innumerales orbis terrarū nationes, à morum feritate, ad humanitatis cultū, imperij sui mansuetudine & lenitate traduceret. Optimorum namq; principum victoriæ ipsis etiã victis salutem afferunt. res enim illorum perditas recreant, & mores atq; disciplinas cōserunt, & tyrannides vbiq; delent, & innocentiæ patrociniū suscipiunt. quod cū Alexander præ-

stitisset

stitisset eueniebat, vt carior interdum victis, quàm ciuibus suis esset. victi enim illius clementiam amabant, ciues autem virtuti illius inuidebant. quod nunquam euenire potuisset, nisi doctissimus vir Aristoteles, Alexandri naturam acrem atque vehementem, & studio omnia vincendi mirabiliter inflammata; multarum rerum cognitione, & disciplinarū humanitate moderatus fuisset. Sæpe enim iam diximus animi vim & acrimoniam, sine modestiæ temperamento furorem esse, non virtutem nominandam. si igitur Alexander Aristoteli operam non dedisset, tantas victorias obtinere minimè potuisset; nec optimus Imperator & Rex: sed fulgur, & fulmen, & Græciæ pestis appellandus esset. quod quidem vbi primùm à doctoris institutis & placitis desciuit, facilè declarauit; ea namque furoris & amentia signa dedit, vt si in eo perseuerasset, omnia intemperantia sua peruertisset. quam diu verò doctoris instituta persecutus est, non plura virtutis, quàm humanitatis vbicunq; vestigiū impressit, monimenta constituit. Vellem igitur vt aliquem Aristotelem si fieri posset eligeretis, qui Sebastianū optimis artibus atque disciplinis instrueret; & ad omnia officia optimi principis & moderatoris erudiret. quia verò difficilimū est magistrū Aristoteli parem inuenire, id saltem curate, vt magister quē admodum ante dixi, & doctus & disertus, & moribus

bus rectè constitutus sit. In omnibus autem pueris instituendis, non solum doctorum imperitia: sed etiam arrogancia summopere detestanda est; multi enim sunt, qui in Grammaticæ rudimentis ingenia puerorum ineptissimis grammaticorum subtilitatibus obtundunt; & ambitione quadam inflati: dum se ipsos ostentant, fastidio pueris sunt, & illorum odium in literas accendūt. fit igitur sæpenu-mero, vt ptiusquam pueri aliqua literarū suauitate allici queant, tantum in illas odiū & tam immane concipiant, vt nulla ratione possint, ad illarum studium impelli. Principis igitur magistro maximè curandum est, vt illum quoad fieri poterit inutili labore leuet. deinde vt necessarium laborē, & laudis dulcedine, & non inutili sermonis vrbantate iucundum efficiat. deinde cauendū est ne illi multos autores interpretetur: sed paucissimos eosque selectissimos, è quibus non solum emendatè loqui & scribere discat: sed etiam multa percipiat, ad regium munus obeundū utilia. habeat igitur rationē ætatis, habeat vtilitatis, & tēporis, ne aut pluribus præceptis illum oneret, quàm ætas illa ferre possit; aut aliquem autorem explicandum suscipiat, qui Regi nullum fructum ferat; aut multum tempus in grammatica consumat, quod alijs etiam artibus tribuendum est. Si quæritis autem quos illi autores enarrandos censeam, ex historicis, vel Cæsarem,

vel Salustium, vel Liuium deligendos existimo. sunt enim in rerum gestarum explicatione prudentes, & Romani sermonis elegantiam, & puritatem, cum sententiarum grauitate coniungunt; & quilibet in suo genere, summam eloquentiæ laudem consecutus est. iam verò Cicero noster non solum eloquentissimus, sed etiam optimus Princeps extitit: ita vt non solum summus dicendi, sed summus etiam Reipub. moderandæ magister habendus sit. Volo etiam vt Vergilij summum ingenium, & orationis magnificentiam admirari discat; & Horatij etiam sententijs, & vrbantate delectetur. Quid agis inquit, T. poëtas etiam vis regibus notos & familiares esse? an non dicebas, non debere Principem vlla ratione eos qui mentiuntur in familiaritatem recipere? cur igitur nunc poëtas admitti vis, cum summos mentiendi artifices esse constet? immerito inquam, hominibus eruditissimis atque summo ingenio præditis malè dicis. non enim mendaces habendi sunt, qui solidam & expressam veritatem, fabulis aptè compositis imitari conantur. vt enim pictores cum animantium imagines delineant, & illustrant, mendaces habendi non sunt; nec enim id faciunt, vt illa quæ extant, & eminent in tabulis, vera animantia esse credamus; sed vt quæ aptè vera animantia referant cogitatione iudicemus: ita cum poëta aliqui

quid

quid versibus & oratione depingunt, cum non id agant, vt nobis id quod scribunt verum esse persuadeant; sed vt veritatis ipsius imaginem oculis pene subijciant, minimè vanitatis insimulandi sunt; id enim quod receperunt, optima fide prestiterunt; id autem receperunt, vt hominum mores, bellorum tempestates, instituta ciuilia, virtutis amplitudinem, sceleris deformitatem verbis luculenter exprimerent; & quo magis id quod animis infingere volebant, firmitus & constantius adhæresceret: portenta etiam finxerunt; vt non solum amplissimo & dulcissimo, sed etiam admirando genere orationis vterentur. ea namque maximè animis imprimuntur, quæ simul cum iucunditate admirationem incutiunt. Non est autem mendacium vel imitatione, vel in imitationis amplificatione: sed in fraude, & in malitia constitutum. is igitur tantum qui fingit oratione aliquid vt lædat, & errorem perniciosum imperitis obijciat, mendax existimandus est: non is qui faciem atque vultum rei alicuius exprimit, & vt magis, & cum maiore utilitate intuentes oblectet, id quod vult grandioribus verbis, & illustrioribus ornamentis exaggerat. non sunt igitur omnes poëta à Regis aditu repellendi; sed illi tantum, qui facile possunt Regis animum rerum turpissimarum imitatione deprauare. sunt enim quidam petulantes, obscæni, molles, effœminati,

lasciuus

lasciuus & impuris carminibus animos à pudore & industria, ad libidinem & ignauiam turpiter auocantes; qui quidem quo dulciore sunt, eò peius nocent, & tanquam Syrenes quædam omnibus qui aures illis præbent, perniciem & interitum moluntur. in rebus enim turpibus ille capitalior est, qui maius ingenium adhibet, quod in poëtis valde perspicitur. vt enim durum, & incultum, & ineptum carmen auribus, & animis aspernamur: ita concinnum & elegas libenter legimus, & ediscimus. facillimè igitur lasciuus carminis venenum, in animos influit, & elegantie suauitate conditum prius interitum dignitati affert, quam aliquod remedium adhiberi possit. Quod si rectè philosophi statuerunt, omnes picturas, quæ possunt incitare & inflammare libidinem, esse à iuuentutis aspectu remouendas; quid est de carminibus lasciuus & obscænis statuendum? est enim poëma viua quædam pictura, multo magis animos in quamcunque partem se contulerit impellens, quam omnes excellentium pictorum tabulæ; omnes igitur poëtæ qui non honestatem, sed turpitudinem mollibus & lasciuus carminibus exprimunt, non ab aula tantum regia: sed à totius patriæ finibus exterminandi, & eijciendi sunt. Principibus autem illi tantum sunt enarrandi, quorum omne studium in regia virtute, & honestate describenda cõsumitur. Nec enim satis

laudari

laudari potest; id quod Philippo filium eius Alexandrum quidam dixisse commemorant; cum pater de illo quæreret, cur nullum alium poëtam nisi Homerum in manus sumeret; quia inquit solus Homerus mihi poëta regius esse videtur; solus enim regiam disciplinam tradit. qua quidem sententia haud facillè dixerim, magis ne Homerum laudauerit: an firmissimam spem suæ virtutis, atque futuræ claritatis ostenderit. iam enim in ætate puerili sapienter admodum iudicabat, omnem otij iucunditatem disciplinæque liberalis oblectamentum, esse ad regiam virtutem & gloriam conferendum. Sed vt ad Regem nostrum reuertamur, necesse est si nobis per M. licet, qui palestræ nimis infensus est, vt legem etiam Solonis obseruemus. Quam legem inquit T. Eam inquam, quæ cum literarum studio palastram atque musicam coniungebat: omnem enim (vt iam ante dictum est) liberalem eruditionem ad duas illas virtutes, nempe animi magnitudinem, & moderationem referebat: quamuis autem magnitudo animi, spe proposita magni nominis excitetur, & clarorum hominum exemplis augeatur; mirum tamen est, quantam alacritatem ad res acriter & animosè gerendas sanitas, atque robur corporis adiungat: vt enim corpus infirmum animi vires frangit atque debilitat: ita robustum corpus, animum actiorem reddit; multoq; magis

in



in omni labore & periculo confidente. est igitur corpus Regis cursu, saltu, palæstra, armorum exercitatione atq; venatione firmandum; sunt illi nemorum lustra peragrandæ; sylvarum exitus difficiles explorandi, frigus, æstus, sitis, inedia, lassitudo multaq; alia incommoda eiusmodi perferenda; quæ quidem venandi studium paulatim facilia reddit. Hæc autem omnia quantam vim habeant, ad bellicos usus atq; militarem disciplinam vix explicari potest. qui enim venandi studio tenentur, de multa nocte vigilant, insidias moliantur, saltus omnes obfidunt, alas scienter instruunt, cursu feras insequuntur, easq; telo confodiunt; multaq; alia facere coguntur, quæ non multum à bellicis laboribus, & disciplinis abhorrent, Sed cauendum, quod sapienter. M. dicebat, ne dum nimis venationibus oblectatur, plus nimio duretur; & ex nimia sylvarum consuetudine nimis agrestis & immanis euadat. est igitur ut ad illam alteram laudem, quæ modestia continetur simul erudiri possit, à syluis auocandis, & humanitatis artibus excolendus. ut enim ex acuto & graui sono, medijs intervallis aptissima ratione coniunctis, dulcis concentus elicitur: ita ex animi robore & firmitate, & clementis naturæ lenitate, suavis quedam animorum symphonia, atq; modis inter se mirifice concinentes oriuntur non igitur incommode poetæ fixerunt, ex Marte atq; Venere Harmoniam fuisse pro-

procreatam. Mars enim acris animi vim atq; robur: Venus autem animi clementiam, & suauitatem designat. omnis autem virtutis elegantia, & naturæ concinnitas est, in harum duarum virtutum modulatione constituta: ut quasi quibusdam musicæ medijs, pro rata portione distinctis Martis acutus sonus, cum Veneris graui (ut ita dicam) sono, & humanitatis suauitate consentiat. aliter enim animi status non poterit vilo modo gratus esse Musis. aut enim erit nimis acer & infestus, aut nimis lenis & dissolutus. Quod ne Regibus accidat, & illius vis & acris industria, musicæ etiam suauitate temperanda. Quid? inquit. M. musicam etiam Regibus perdiscendam censes? Ego verò inquam. Musicæ namque odium est barbaræ immanitatis argumentum, nisi forte probatis illam Ateæ Scytharum Regis feritatem, qui cum Ismeniam aulæ dum ad epulas canere iussum, omnes qui aderant, cum voluptate audirent, & magnis laudibus ornarent; testatus est, sibi multo iucundiorum esse hinnitum equi omnibus Ismeniarum cantibus. in quo quidem declarauit, sibi nihilo plus humanitatis esse, quam in quouis immani quadrupede. qui enim à musica alienus est, humanitatis expertus habendus est. Non igitur immerito omnes summi viri, qui Respublicas condiderunt, ingenuam iuuentutem illa imprimis institui

institui voluerunt: vt illius dulcedine molliti atque mitigati, facilius, ad omnem laudem moderatio- nis & humanitatis aspirarent. Lycurgi enim atque Solonis legibus, erant omnes adolefcentes musicis eruditi. quod etiam in alijs Græciæ ciuitatibus, non mediocri studio fiebat. *Ægyptios prætereò, & Hebræos, & alias nationes apud quas hæc disciplina in summa laude floruit. Plato autem in Rep. quam finxit, ea iuuentutē ad humanitatē excōli præcepit, atq; ad omnē rationē virtutis & honestatis paulatim institui. Aristoteles præterea & alij quamplurimi philosophi, multa de huius disciplinæ studio sanxerunt, quasi de illo, quod valdè pertineret ad animorum cultum, & liberalem nobilitatis institutionem. Nam primū quidem Musica cōtinet honestam voluptatem, quæ quidem cum valdè necessaria sit cunctis ciuibus, quod enim caret alterna requie ( vt inquit Ouidius ) durabile non est; tum in primis Regibus, quorum assidui labores sunt aliqua suauitate atque iucunditate leniendi. deinde animum paulatim sedat & mitigat, & vim regiam moderatur, & ab immanitate ad humanitatē reuocat; qua quidē nihil aptius ad amorem conciliandum cogitari potest. postremò quod multo maius est, in cantibus discere possumus, quanta vis sit in legibus; quanta in ordine vitæ commoditas; quanta denique in animi moderatione suauitas. Quo tandem*

dem modo? inquit T. Non vides inquam, vocem sine modo profusam, esse dissonam & absurdam, audiendique sensum vulnerare? Video inquit. sed quid id ad legis & ordinis rationem facit. Multum sane inquam, ex eo enim intelligimus, non esse suauitatem positam in vocibus: sed in lege, numero, atque modo, qui vocem modulatur. ex quo facilius apparet, tum demum animum suauitate compleri posse, cum omnes suas partes habuerit modo, & ordine, atque lege deuinctas, & inter se aptissimè congruentes. imò tanto suauior erit animi concentus, quanto nobiliores sunt partes illæ, quæ musicæ numeris vinciuntur. si igitur tantum præstat vis animi vocibus corporis, quantum explicari non potest: ne explicari quidem poterit, quantum hæc animorum harmonia, illam quæ est in vocibus suauitate superet, maximè verò cum vocis concentus repente fluat, animorum verò harmonia constans & fixa permaneat. Non igitur solum Regi colenda musica est, vt animum à labore recreet, aut naturæ vehementiam leniat atq; temperet: sed etiam vt ex musicæ legibus intelligat, florentem atque beatum statum, in iuris & ordinis moderatione consistere. Duo tamen vitia in cantibus Regi vitanda sunt; primum quidem ne dum vocis harmoniam studiosè persequitur; harmoniam animi temerè dissoluat. nec enim tantam gratiam à musis

inibit,

inibit, leuiorem harmoniam componendo : quantam offensionem illis afferet multò præstantiorem & iucundiorē harmoniam dissipando. Non intelligo quæ dicis inquit. M. Iam intelliges inquam. diximus omne verbum petulans, & obscænum esse præstantia Regis indignissimum. ea autem de causa poëtis lasciuus, & mollibus, & eneruatis aditum ad Regem omnino præclusimus; quo enim sententia poëtarum numeris astricta concinnior, & elegantior, & dulcior est; eo sunt lasciuus poëtæ nocentiores ijs, qui sine carminis vilius venustate, impuris sermonibus vtuntur. Quid si vocis etiam suavis concentus accesserit? Tanta certè vis erit mali, vt sustineri non possit. oratio enim contorta numeris, & musicæ viribus emissa, quasi vibratum telum, in animo vehementius adhærescit. sic verò fit, vt cum sermo impurus noceat: molle atque lasciuum carmen animi statim labefactet: cantio flagitiosa animum perturbet: omnesque virtutis neruos incidat. nihil est enim ad animum commouendum, & flectendum cantu atque numeris efficacius. sapienter igitur Plato, cum videret mores immutari cum cantibus, seueras musicæ leges sanxit, atque prohibuit, ne quis quo vellet genere cantionis vteretur; id igitur tantum genus musicæ probat, vir ille sapientissimus, quo vel Dei numen celebratur, vel virtus diuinis laudibus ornatur,

tur, vel clarorum hominum fortia facta referuntur. Memoriam traditum est, cum Alexander se Ilium contulisset, vt fortissimorum hominum qui Troiam expugnarunt, monumenta cerneret, & quasi impressa vestigia notaret; fuisse illi oblatam citharam Paridis, quæ ab incolis summa religione seruabatur. hoc ille donum reijciens, Achillis inquit, citharam inuenire cupio, Paridis cithara non indigeo. præclara certè vox, Alexandrique virtute dignissima, qua significauit nihil languidum, & molle, & effœminatum, ne in cantu quidem & fidibus Regem decere. quare hominis flagitiosi, & adulteri citharam, qua ille Veneris impuræ dona atque munera canebat, aspernatus est: Achillis verò citharam qua is, vt est apud Homerum, illustria fortium hominum facta celebrabat, se dignam existimauit. Ad hunc autem modum vellem vt Reges omnem musicam lasciuam, & flagitiosam non solum non admitterent: sed etiam ab omnibus patriæ finibus ablegarent. vt igitur sermo impurus, ita lasciuum carmen, & molles etiam in cantu flexiones, & falsæ vocolæ regibus detestandæ sunt: illudque solum genus musicæ illis colendum est, quod optimis verbis, & præclaris sententijs, & certa atque seuera cantus lege, & ratione conficitur. aliter enim si mollibus & lasciuis cantibus

aures præbuerit, animi ordinem & conuenientiam peruertent, atque moderationis harmoniam dissoluent. sic igitur dulcedine musæ fallacis irretiti, veram animi musicam euertent, & exemplo nequitia totam Rempublicam in magnum discrimen iniicient. vt enim lentum venenum suauibus cibis admixtum, prius vitam eripit, quam mortifera illius vis sentiri atque reprimi possit: ita turpes & effœminati cantus, prius Rempublicam vniuersam pestifera tabe inficiunt, quam malum quod afferunt, ratione præcaueri queat. hoc igitur vitium est Regi in musica maximè fugiendum. Alterum vitium est, nimia opera in musicæ studio consumpta, quod etiam vitare debet: nec enim est illi tantum operæ in illa ponendum, quantum illis qui nihil aliud agunt. in vniuersum autem omnes artes Rebus publicis vtilis & necessariae sunt, in Principum tutela & patrocinio constitutæ: ita tamen vt quædam nullo modo sint ab illis tractandæ, quædam verò modiciter attingendæ, aliæ postremò summo studio colendæ. quæ enim in fabrili artificio versantur, indignæ sunt, Principis amplitudine & dignitate. quæ autem honestum aliquod oblectamentum, & cognitionem nobilitate dignam continent, dignæ quidem sunt regibus; non ita tamen, vt in illas tanquam in munus & officium

sibi

sibi præcipuè delatum, omne studium & industriam, & omnes curas & cogitationes conferendas existiment. Aliæ postremò sunt in quibus omne Regis studium consumi debet, nempe quæ ad Rempublicam tuendam & conseruandam, omnibusque bonis egregie cumulandam diriguntur. Musica verò neque fabrilis, neque sordida est: sed in primis honesta atque liberalis disciplina, non tamen ita splendida, vt in illius cognitione patriæ salus atque dignitas collocanda sit. Est igitur ex illis artibus & disciplinis in quibus modicè studium Regis erit, iure laudandum: nimium verò in summa vituperatione ponendum. auertit enim animum à rebus gerendis, & efficit multo molliorem, quam salutaris seueritatis ratio postulat, & tempus quod erat Reipubl. tribuendum, in voluptate illa immoderata consumit. merito igitur cantor ille laudari solet, qui cum Rex Philippus, cum illo de solertissima modorum ratione disputaret, nunquam diuinquit, ô Rex tibi tantum mali faciant, vt tu me canendi atque psallendi artificio vincas. acute enim Regis ineptam ambitionem, ad laudem quæ Regis propria non erat aspirantem fregit. Neque Regi tantum musica modicè colenda est; sed omni etiam nobilitati. intra modum enim reprimat animi impotentiam, & ad moderationem mirabiliter instituit;

f 3

cum

cùm verò extra modum procedit, emollit paulatim animos, & nobilitatem à studio sui muneris abducit. hoc enim nobilibus impositum munus est, vt Rempub. armis atque virtute tueantur, & artibus omnibus quæ ad regni custodiam necessariæ sunt, instructissimi sint; quod efficere certè non poterunt, si nimiam operam in canendi artificio atque musicæ subtilitate posuerint. hoc impulit Aristotelem, vt præciperet ciues institui eo genere musicæ, quod nec nimium studium, nec operam flagitaret. Tam seuera autem fuit olim apud Lacedæmonios musicæ disciplina, vt Timotheum Milesium summum citharædum, quem ad arudendam iuuentutem ascuerant, eo solum nomine in exilium pellerent, quòd vnâ chordam septem chordis quibus illi utebantur addidisset; indignum enim statuebant, cùm musicam omnem ad animorum modestiam conferri vellent, id musicæ genus institui, quo ciuium animi paulatim ad molliem laberentur. idem secutus Plato in legibus sanxit, vt genus musicæ non esset multiplex & effœminatum: sed simplex, & seuerum, & graue, ad institutionem moderationis & virtutis accommodatum. Nos quidem in omni genere disciplinæ, volumus esse in Repub. artifices excellentes; quorum industria ij qui mediocriter in ea versari volent, erudiantur. nec enim facîle mediocris in re aliqua

re aliqua eruditio nisi ab ijs, qui sunt artifices summi percipitur. Hoc tamen dicimus, summam canendi laudem Regibus minimè conuenire; neque aliud quidquam quod animum illius possit à summo studio Regiæ dignitatis abstrahere: musicæ tamen prorsus impeditos esse, minimè ferendum arbitramur.

mur.

f 4 DE

DE  
REGIS INSTITVTIONE  
ET DISCIPLINA,  
LIBER  
QVINTVS.



**H**ÆC autem quæ de musica disputauimus, eò pertinent vt dictũ est, vt Regis animus possit honesta voluptate perfundi; & ad humanitatẽ paulatim institui, & quanta sit vis in legibus & moderatione auribus iudicare. Sed illud est intelligẽdum, cum musica illa, quæ animorum symphonia continetur, sit multo iucundior ea, quæ in vocum & sonorũ modulatione consistit; & ex ea quæ modulatis vocibus constat, tam multæ vtilitates oriuntur: illam certè quæ animorum concinnitate perficitur, multo plures vtilitates allaturam. Omnis igitur opera & studium, omnis cura & industria eò conferenda est, vt Rex moderationis atque temperantiæ laudibus excellat. ad hanc autem modestiæ laudem facilius comparandam, vix quidquam vtilius esse potest, bonarum artium disciplinis; acuunt enim ingenium, mentemq; ad veritatis notitiam instruunt, & ad honestatis considerationem egregiè

egregiè viam muniunt. continent enim ordinis, & modi, & conuenientiæ rationem, totiusque dignitatis quæ tota posita est, in certa numerorum dimensione decus & elegantiam. qui igitur sine illarum præsidio modum & ordinem in vita conseruat, opinione tantum cæca ducitur; & ita facillimè potest perditorum hominum machinis in fraudem impelli. id enim tantum in animo fixum permanet, quod est perceptum, & cognitum, & constitutum, & firma atq; stabili ratione confirmatũ. Ergo quemadmodum is, qui sine recta morum constitutione, sapietiæ institutis viuere conatur, importuna vi libidinis ab eo conatu repellitur: ita qui sine certa ratione moribus honestis imbutus est, facilè potest à recto cursu dimoueri. vtrumque igitur opus est ad vitæ constantiam: nempe recta morum constitutio; & artium bonarum cognitio; alterutrum enim sine alterius ope imbecillum est. homo enim incontinens, qui ad bonas artes ingenium applicat, intelligit quidẽ artibus illis adiutus, nihil esse dignitate præstantius; illud tamen iudicium vi libidinis victus, diu seruare nequit: qui verò sine certo iudicio continens est, facilè poterit fallaci quadam specie voluptatis, aut vtilitatis obiecta, à studio honestatis abduci. vtroque igitur modo fit, vt animus sit varius, & inconstans, sibiq; dissimilis, nec vnquã in vlla certa officij regione consistat. pugnat enim

f 5 sape.

sæpenumero voluptatis aut vtilitatis species, cum honestate; tunc igitur animus illius, qui vel honestatem sine disciplina colit, vel sine studio honestatis sese ad præclaras disciplinas adiungit: quasi in biuio constitutus hæret; & dubitat; & se interdum reuocat, & hac ratione sæpè à recto sensu deducitur: quod certè non fecisset, si simul & bonis moribus ornatus, & optimis disciplinis excultus fuisset; intellexisset enim tunc nullam partem veræ & liquidæ voluptatis, aut vtilitatis attingere posse id, quod est ab honestate seiunctum. quæ enim voluptas purior & constantior esse potest ea, quàm ex honestate homines bene morati, & eruditi percipiunt? Cumulatur præterea gaudio animus illius, qui fuerat ante moribus & vita rectè constitutus, cum disciplinis eruditus intelligit, id quod antea consuetudine faciebat, esse id, quod est pulchrum, & honestum, & naturali lege atque diuina sancitum. Si verò vtilitatem quærimus, omnis profectò ratio vtilitatis est in veritatis cognitione (vt iam diximus) collocanda: at istæ disciplinæ caliginem paulatim dispellunt, tenebrasque discutiunt, aciemque mentis illustrent; vt facile possit vera atque simplicia bona contueri: falsa autem & insidiosa modis omnibus aspernari. Cum igitur artes præclaræ tantum valeant ad honestatis constantiam, Regemque conueniat summis hone-

honestatis opibus exornari, & dignitatem singulari constantia retinere; possumus ne quidquam elegantius, si per homines quosdam licuerit excogitare, quàm vt is, artibus istis imbuatur, quibus facilius ad summum tandem regie virtutis gradum perueniat? Nihil inquit T. si tantam vim habent artes istæ ad honestatem retinendam, quantam tu illis attribuis? Id quidem inquam, cerni iam poterit. primum quidem igitur censeo vt Rex Arithmeticam discat. Quid inquit ille, tu pro Rege nobis mercatorem institues? Mercatorem inquam minimè, sed Principem in Repub. tuenda & administranda vigilantem. nec enim Regis officio dignus est? qui numerare nescit; quomodo enim sine exacta numerandi ratione, exercitum in bello recensabit? quo ordine castra locabit? aut qua ratione pro numero militum aciem instruet, si numerandi fuerit imperitus? deinde quomodo præmia pro virtutis ratione distribuet? æquitas enim in præmijs atque muneribus rata portione & numero continetur, ita vt sine arithmetica iuris constantia conseruari non possit. Iam vero in pace, quàm rationem vectigalium habebit is, qui numerandi artem prorsus ignorat? vt enim pater familias domum suam tæti atque sustentare nequibit, nisi in re familiari diligens & attentus fuerit: ita neque Rex poterit vllò modo Rempub. saluam

& incolumem conseruare, nisi vectigalium rationem penitus exploratam habuerit; aliter enim neque bellum mouere, nec vrbes munire, neque dignitatem tueri, nec hostes repellere, neque pericula propulsare poterit. vt enim aliquod clarum facinus moliri velit, copix tamen illum in medio apparatu deficient; & ita cum magna & imbecillitatis, & temeritatis infamia superabitur. sunt igitur illi ne quidquam temere moliantur, omnes pecuniarum & sumptuum rationes exactissimè putandæ; quod si non fecerit omnia officia conturbabit. Multa enim donabit indignis, multa denegabit ijs, qui sunt preclare de Rep. meriti, multa cum magno Reip. detrimento largietur, quod non est mediocre flagitiū existimandum. nec enim par est, nec vlllo modo ferendum, vt quod est in Reip. custodiam impendendum; in potentium hominum priuatos vsus, & magnificentiam odiosam & inuitam conferatur: nec vlla ratio patitur, vt vectigal rebus serijs atque necessarijs destinatum, rebus ludicris seruiat; & quod est populi fructibus ereptum, ad paucorum tyrannidem referatur; neq; sit publicæ salutis: sed intemperantissimæ cupiditatis instrumentum. Ne autem tam indigna flagitia committantur, oportet Regem esse in vectigalium ratione, & intuendo ætario vigilantem; quod quidem faciet, si intellexerit illam pecuniam non esse suam: sed publicam, sibi  
tamen

tamen creditam atq; commissam, ad populi ipsius qui eam erogauit custodiam. secus autem necesse erit, omnes regni opes ministrorum auaritia & improbitate auerti, comminui, dissipari; multa perditis hominibus condonari, multa per luxuriam & dedecus effundi, intolerabiliaq; tandem tributa populis imperari, & miseros homines infinitis incommodis affligi. Tres autem virtutes in Rege qui numerare nescit, locum habere non possunt; prima quidem est Prudentia, altera Iustitia, tertia Liberalitas. quod enim ad prudentiam attinet, quid amentius esse potest, quàm præsentem pecuniam sine vlla necessitate consumere, & cum necessitas vrget, absentem frustra requirere? quid magis temerariū esse, quàm inopia gazæ furenter absumptæ, totum regnum in summum discrimen salutis iniicere? iustitia deinde intereat opus est. Rex enim qui arithmeticam ignorat, non tenet vlllo modo rationem, qua pro virtutis magnitudine præmia diuidat; & vniuscuiusque meritum ea qua debet muneris æquabilitate compenset. Iam verò liberalitas nulla potest esse, vbi neque dantis facultas expenditur, nec accipientis dignitas æstimatur; qui enim dat, quod non potest, stultus & amens est, non liberalis existimandus: qui verò munus aliquod elargitur indigno, flagitium hominis impuri, temeraria largitione confirmat. non erit igitur tunc vlla  
ratione



ratione liberalis estimandus: sed amens & flagitiosus iurè atque meritò reputandus; nam si liberalitas virtus est, ea certè temeritati & flagitio affinis esse non potest. Is igitur tantum liberalis est, qui & facultates suas respicit, & pretium rei illius quàm donat expendit; eam tamen summa voluntate virtutum meritis elargitur, & frugalitati etiam studet, vt bene de Rep. meritos, queat debitis muneribus afficere. Neque hoc solum præstat arithmetica, vt Rex & prudentiæ, & iustitiæ & liberalitatis officio perfungatur: sed ad maiora etiam paulatim viam aperit. Esse ne potest inquit T. aliquid virtute amplius? Est quidem inquam, status diuinus. diximus autem (si meministis) hominum pastorem, nõ hominem tantum esse debere sensibus humanis præditum: sed etiam diuinis instructum, ad rerum cœlestium considerationem; inde enim necesse est, vt similitudinem ducat, ad quam totam Reip. formam (quoad fieri potest) effingat. ad hanc autem similitudinem diuinitatis arripiendam, necesse plerumque est, animum à sensibus auocari, & à consuetudine corporis abduci; vt possit ordinem & pulchritudinem earum rerum, quæ nullam in omni æternitate mutationem subeunt, intueri. Ad hoc autem mirum est quantum valeat arithmetica. abstrahit enim paulatim mentem ab ipsis rebus, quæ sub numerum cadunt; vt ipsos per se nume-

ros,

ros, sine vlllo respectu, ad res corporeas exactè consideret. intelligit deinde facilius omnem decoris & dignitatis elegantiam, omnem mundi ornatum, omnem iustitiæ atque virtutis splendorem, numerorum lege atque ratione contineri. Quo tandem modo? inquit Tauora. An non vides inquam, omne quod numeris astringitur, esse aptum, & venustum, & omniũ ad se oculos & voluntates allicere? quod verò est numerorum lege solutum, esse fœdum, & flagitiosum, & ideò omnes illud & oculis, & animis aspernari? quid est enim pulchritudo, nisi partium apta compositio, numerorũ ratione deuincta? quid est venustas in motu? quid in voce dulcis cõcentus & harmonia, nisi numerorum pro rata portione distinctio? quid sanitas in corpore, nisi humorum certa numerorum lege, atq; dimensione consensio? quid est deniq; (ne plura singulatim persequar) animorum concordia, virtutis elegantia, mundiq; totius ornatus, nisi numerorum modus, quo non solum cohærent & permanent vniuersa: verum etiam ita concinna sunt, vt nihil in suo genere possit elegantius excogitari? Hæc qui diligenter animaduertit, modum in vita conseruabit, & ita Rempu. reget, vt nihil in ea patiatur existere: quod non sit ad numerum reuocatum, atq; certa moderatione definitum. Multi fuimus in arithmetica laudanda. reliqua breuius perstringemus. Geometria sequitur, qua

quæ eandem propemodum vim habet, & ad vsum vitæ, & ad vniuersæ naturæ cognitionem, & ad iuris constantiam; nec enim sine illius ope agri rectè diuidi, castra locari, vrbes ædificari, arces muniri, iudicia constitui possunt. si metiendi rationem sustuleris; & iustitiam, & ciuium concordiam multasq; vtilitates è vita tolles. deinde quod de arithmetica diximus, illa paulatim animum à cogitatione earum rerum quas metimur abducit, vt ipsam metiendi rationem, & modum quo res singule terminantur inspiciat. assuefacit enim mētem, res cœlestes atq; diuinas intueri, & foedus illud quo omnia inter se connexa sunt, & quo cœlum terris per media cum extremis aptissima ratione dimensis copulatur; admirari itaque sentit cuiuslibet rei mensuram & rationem, modo atq; ordine terminatam, & cum reliquis naturis mirificè congruentem, esse quæ omnes mundi partes consensione deuincit, & amore conglutinat. ita vt ea sublata, necesse sit mūdum ipsum funditus interire. vnde percipitur omnem Reip. cōcordiam & stabilitatem iuris ordine, & æquabilitate contineri. Quid hic dicam de illa disciplina quæ astra contemplatur? an patiemur Regem nostrum tam præclaram artem ignorare? magno certè illum afficiemus incommodo, si tâto fructu nostra culpa caruerit. nec enim mediocris illa vtilitas habenda est, quàm animus capit, cum

cœlum

cœlum suspicit, magnitudine immensum, splendore clarissimum, ordinata varietate pulcherrimum, cōstantia & stabilitate firmissimum. itaq; illius contemplatione fit animus altior, & moderatior, & in omni vitæ ratione cōstantior. Qui enim rerum cœlestium amplitudinem & immensitatem cogitatione peragrat, terrestrium regionum angustias admirari non potest; & qui definitos siderum cursus, & ordinatas conuersiones ad numerum cadentes, quo cœlestia mouentur, mēte cernit: facillè sibi atq; vitæ suæ modum constituit; & qui cœli firmā stabilemque naturam, in omni temporum varietate cōsiderat, nulla rerum varietate, aut villo motu, de mentis statu deturbatur: assidua namq; rei alicuius excellentis animaduersio, imitandi studium incendit: ita verò fit, vt qui cœlestia animis spectat, cœlestis etiam virtutis splendore colleat. Accedit etiam admirabilis naturæ diuinæ cognitio, quam ex cœli contemplatione percipimus. illud enim nobis quanta Dei potentia sit, quàm singulari ornatu omnia distinxerit, quanta benignitate generi humano prospexerit apertè demonstrat. nostris enim vtilitatibus omnia quæ in cœlo perfecit, seruire videmus. ex cœlestium igitur rerum studio pietas extitit; inde benignitas exorta est; inde reliquæ virtutes extiterunt: cœli namque splendor, & ornatus, & vtilitas, virtutis diuinæ imitandæ studium inci-

t

tauit,

tauit, & homines amore immortalitatis incendit. Adde nunc eximiam illam voluptatem, quam percipit animus supera atq; cœlestia contuendo; flagramus enim omnes scientiæ cupiditate, & ea quæ latent obscuritate inuoluta nature, peruestigare nitimur; & ea de causa cū aliquid antea nobis ignotum cernimus, ingēti gaudio cumulamur, maximè verò cū ea quæ euoluta perspicimus, magnitudine claritatis antecellunt. Non solum igitur cœli consideratio, facit animos excelsos, & moderatos, & constantes, & pios atque benignos: verū etiam homines summo ingenio præditos, voluptate quadam eximia permulcet. vnde perspicitur hanc etiā disciplinam, esse maximè cum Regis amplitudine & dignitate congruentem. Illud tamen animaduerendum est, illum modum in his disciplinis Regi adhibendum esse, vt ex singulis ea tantum carpat atq; delibet, quæ magis necessaria sunt; vt illis tantquam gradibus, ad omnem rationem Regiæ disciplinæ, & diuinæ cuiusdam virtutis ascendat. nolo vt in singulis insistat, vt illi faciūt, quibus nihil aliud est in vita propositum: nolo rursus eas negligenter attingat: negligentia namq; est tarditatis, aut diffidentia, atque timiditatis argumentum. qui enim non videt quàm honesta hæc studia sint, hebes & stupidus: qui verò illa pulchra & eximia putat, eorum tamen cognitionem se assequi posse diffi-

dit,

dit, ignauus & animo pusillo præditus existimandus est; quorum vtrum minus Regem deceat, haud facillè dixerim. vt igitur minimè probò, multum tempus à futuro Principe, in harum artium studio consumi: ita negligentiam in tam honesta disciplina vitupero. nihil est enim ab eo, qui vir magnus esse, & haberi velit, segniter & pigrè gerendum. Sed hic occurrit, mihi illud argumentum, quo vti posse dicebas eos, qui minimè patiuntur Principes artibus ingenuis atque literis infici. si non multum temporis (inquiunt) in earum studio contriuerint, aut eas minimè percipiēt, aut ea quæ perceperint è memoria confestim elabentur. quod non est ita: imò si non omnia ex singulis disciplinis, sed necessaria tantum, & ad vsum magis accommodata didicerint, omnes facillimè cum fructu & iucunditate percurrent, & quæ ex singulis hauserint, multò facilius memoria continebunt. diligentiam igitur, & acrem attentionem in istis artibus à Principe flagito: diuturnum verò in singulis studium, valdè alienum Principis officio puto. sapienter enim admonent viri doctissimi omnes, qui ad tractandam Rempub. accessuri sunt, vt orbem istarum disciplinarum ita conficiant, vt intelligant nō esse præter modum in singulis immorandū. perinde igitur, atque illi, qui vt multos hominum mores, & instituta cognoscāt

L 2

peregrin-

peregrinantur, tantum temporis in qualibet vrbe consumunt, quantum sat esse putant, ad prudentiã ex multarum nationũ facili noticia comparandam: similiter Principi tantum est è qualibet istarum artium sumendum, quantum sat sit, ad egregiã virtutis vsum, & ad regiã sapientiã disciplinam. si enim omnes earum minutias, & subtilitates persequi voluerint, exitum nullum inuenient: si verò illarum modum vtilitate terminauerint, non mediocrem vtilitatem ex illis capient. reliqui quibus est maius otium, dent si velint operam, vt earum perfectionẽ consequantur, quod facit hic noster Franciscus Portugalsis. in mathematicis enim (vt de reliquis artibus fileam) tantum progressus est, vt ad laudem Petri Nonij (cui parem & æqualem in artibus istis non nouimus) aspiret. Sed nos nõ de illis qui abundant otio, & qui non alio grauiore onere premuntur: sed de Regis disciplina & officio disputamus. Regi igitur futuro has disciplinas tradendas, & hac ratione tradẽdas existimo. Velim dinde in ea se arte exercent, quæ rem definiendo explicat, & in partes exacte distribuit, & argumentũ ratione concludit, & consequentia, & repugnantia videt, ambiguaque distinguit, & in omni sermone quid verum, quid falsum, quid verisimile, quid absurdum, minimeq; probabile sit animaduertit. Quam rem agis inquit T. ridens, Regem etiam in Dialectica exerceri vis?

ego

ego vero inquam, si id mihi per vos licuerit. Per me inquit, minimè licet. nec enim decorum est, vt is qui Principis personam induit, importunam loquacitatem Sophistarum imitetur, & clamet intèpestiue, & aures hominum obtundat, & veritati impudentissimè repugnet, vt ij faciunt, qui isti studio dediti sunt. quo quidem fit, vt ego illam interdum non artem liberalem homineque ingenuo dignam: sed impudentiã atque fraudis disciplinam putem. iam verò quid minus nostris moribus conuenit? aut quid esse poterit Regiã virtutis, cãdoris atque simplicitati magis aduersarium? quomodo id igitur nobilitas vniuersa feret? aut quali animo id viri militares natura, & voluntate literis infensi patientur? quare vide ne si fuerit aliquo rumore disseminatum, te huius sententiã autorem esse, vt leuissimè tecum agatur, risum plerisque moueas, & omnium sibilis eijciare. Equidem inquam id metuens dialecticæ nomen reticebam, vimque illius tantum indicabam; & tamen neque sic offensionem quàm vitare cupiebã, quiui effugere. quod si te hominem literis & vrbantate limatum, & bonis disciplinis deditum hæc sententia offendit: quid ij facient qui literas omnes oderunt? Quid facient? inquit ille. profectò vereor nisi ab ea destiteris, ne te tanquam publicæ salutis euersorem exterminandum curent; vel saltem vt rusticanum hominem,

t 3

&amp; vitæ

& vitæ communis ignarum ludis atque iocis exagitant. Quid inquam, non mihi afferetis opem? ne illud saltem ab hominibus istis impetrabitis ne me indicta causa condemnent? Vereor inquit, vt difficile sit, vellem tamen scire, quibus argumentis adductus, censes dialecticam artem dignam esse, in qua Principes elaborent. Num oblitus estis inquam id, quod est inter nos firmè constitutum: omnem beatæ vitæ rationem, in veritate consistere? Minimè inquit. Cùm igitur inquam, planè constet, beatam vitam veris bonis contineri, & huius vitæ beatæ Rex effector & architectus sit: omnem artem & disciplinam quæ falsam speciem veritatis à veritate secernit, vtilem Regibus esse confirmo. at dialecticæ hoc munus est, vt omnem sermonis fallaciam atque fraudem aperiat, & sophistarum insidias exploret, & veritatem demonstret, eamque validis argumentis sepiat. neque si multi eorum qui hanc artem se tenere profitentur, imprudentes & inepti sunt, eaque ad corroborandam imprudentiam sanè diligenter abutuntur, id continuo artis vitium est: sed eorum qui contra ipsius artis disciplinam faciunt. artis enim huius munus est, lucem rebus obscuris afferre, confusa modo, & ordine collocare, mendacium & vanitatem reprimere, veritatem argumentis firmissimis stabilire, rectâque rationem & sententiam valido præsidio cõfirmare.

Ergo

Ergo cùm Regis sit, odio acerbo mendacium persequi, & veritatè summo studio & cõtentione tueri: quid magis illius muneri & officio consentaneû esse potest, illa disciplina, quæ obsistit fraudibus, & mendacijs, & veritatè diligenter inquirat? nec enim solû in studijs artium maximarû occurrere solêt multa, quæ sunt impedimento quo minus veritas explorari & perspici queat; verùm tam in familiari sermone, quàm in consilio maximis de rebus initio sæpè rationes afferuntur, specie quidem probabiles, re autem vera fallacissimæ; quibus Reges impulsæ fraudes capitales in Repub. gerenda concipiunt, quas vitare potuissent, si dialecticæ armis atque præsidijs circumtecti fuissent. Præterea dialectica est eloquentiæ fundamentum; rectæ enim dicendi finis est, fidem facere; fides autem vi argumentorum, & copia exemplorum fit; dialectica verò docet vnde argumenta sumenda sint, qua ratione concludenda, quo etiam artificio exempla tractanda: vsque adeò vt sine dialecticæ præsidio, omnis plerumque oratio inepta, ieiuna, elumbis, & eneruata sit. At Regem minimè decet infantem esse: sed eloquentia non vulgari præditum. Ita ne censes inquit T. Rhetoricam artem esse Regibus instituendis accommodatam? ego verò inquam, & id multis de causis. primùm quidem quod nihil ineptum & stolidum, nihil nisi purum, & elegans,

t 4

& or-

& ornatum in Regibus tolerandum arbitror. vt enim nihil est in communi vita Regum amplitudine magnificentius: ita conuenit, vt nihil sit illorum cultu decentius & elegātius, maximè verò in rebus illis, quæ vi & vtilitate præstant. quid autem esse potest, oratione sententijs grauibus, & verbis splendidis ornata & instructa vehementius? quid ad alliciendas voluntates, & animos impellēdo: vtilius? quid ad Remp. multis in locis constituendam efficacius? est enim eloquentia dicendi prudentia. Rex autem & prudentissimus sit necesse est, & omnem prudentiam ad Reipub. vsum conferat. Prudentiæ verò vsus est in verbis, & in operibus constitutus. vtrumq; igitur regium est, & prudenter dicere, & officio prudenter incumbere. in vtroque autē studio, & benè dicendi, & rectè agendi olim omnis regia disciplina consistebat; vt auctor est Homerus, apud quem Phænix ait, sibi Achillem à patre Peleo traditum fuisse, vt illum & verborum oratorem, & rerum actorem efficeret. Quod quidē fuit ab illis priscis hominibus, satis sapienter excogitatum. multa enim sunt quæ Rex sapienter, & fortiter, & vigilanter administrare per se debet: multo tamen plura quæ alijs facienda præscribit, quod quidem non est semper imperio & nutu: sed accurata sapē oratione faciendum. non enim seruis imperat, sed liberis; liberi autem non tam minis atque metacogendi,

cogendi, quàm explicatione communis vtilitatis incitandi sunt. vt enim (quemadmodū ait Plato) non eodem modo quo medici liberis medentur, seruos curant; liberis enim assidunt, & morbi vix penitus explorata curationem instituunt, cuius rationem ægrotis explanant; seruis autem stantes verbo tantum imperant, quid illis faciendū ita sit: non simili ratione leges omnibus imponēdæ sunt, cū liberis enim populis datur, ratio cōmunis vtilitatis exponenda est; cū verò aliquid ijs qui tyrannide oppressi sunt imperatur, id non est ita necessariū: sed id tantū inculcādū quod est à Iuuenale de mulierum tyrannide eleganter scriptum.

Sic volo, sic iubeo, sit pro ratione voluntas.

Cū verò ea communis salutis explicatio, sine eloquentia fieri cōmodè non possit; concluditur eloquentiam Regis munus esse, valdeq; ad illius amplitudinem & officiū pertinere. est enim illi opus, vt animos suorum ad se alliciat, & amorem excitet, fidemq; faciat, ea quæ sancit atq; decernit, ad Reip. salutem conducere; neque sibi quidquam esse studio communis vtilitatis antiquius. Nec enim in bello tantum milites Regis oratione cohortandi sunt: sed ciues etiam multo læpius in pace, studio iuris incendendi, & firmo vinculo concordiæ, & civilis societatis alligandi. vtrumque enim regium est, & hostis impetum virtute reprimere; & statum  
 1 5 Reip.

Reip. æquitate tueri; quæ cum sine multorum auxilio facere nõ queat; necesse profectò est, animos eorum qui illi sunt operam nauaturi, vi & amplitudine orationis incendi & incitari; multò enim alacrius homines id exequentur, quòd voluntate suscipiunt, quàm id quod imperio & metu coacti faciunt. Cum autem magna vis sit in oratione ad impellendas voluntates, tum verò cum ab homine virtutibus ornato, & eo qui multum autoritate valeret habetur, mirum est quantas vires habeat ad animos varie flectendos. Quid igitur fiet cum Rex hoc nomine dignus, suis quibus est propter virtutem carissimus, & propter autoritatem grauissimus oratione sapiente stimulos admouerit? quantam illis alacritatem asferet? quo ardore illorum mentes inflammabit? quantum & quàm honestum inter illos certamen instituet? quilibet enim tunc summa contentione laborabit, ne ab alijs sedulitate atque diligentia superetur. verissime quidem dictum est, non dicentis orationem: sed probitatem fidem facere. nemo enim sanus improbo credendum existimat. Illud tamen est etiam verissimum, probitatem eloquentiæ præsidio nudatam inermem esse. homines enim infantes quamuis optime sentiant, non possunt tamen propter hæsitantiam linguæ, multa Reipub. vulnera sanare; multaque pericula propulsare, qui si fuissent orationis armis instru-

cti;

cti, facillimè depulissent. vt igitur in bello turpe est, armorum inopia vinci: ita in pace turpissimum, infantia iustitiæ & æquitatis causam deserere. Quod si hæc orationis inopia dedecus affert omnibus, à quibus aliquid opis Reipu. flagitari solet, quid fiet, cum is cuius autoritate summa totius Reipub. salus innitur, fuerit infantissimus? Præterea cum multò magis regium sit (vt ante dictum est) alacritatem voluntarijs addere, quàm inuitos cogere; illudque eloquentia fiat, hoc minis atque supplicio, quis non videt, multo clariora munera esse Regi, vi orationis, quàm iure imperij sæpenu-mero sustinenda? Postremò (vt etiam ante diximus) quo pacto ferendum est, vt Reges quorum vita nihil clarius & illustrius esse debet, hoc tam egregio cultu & ornatu careant? quid enim minus decet, quàm nimiam operam in corporis vestitu & ornatu consumi; summamque diligentiam adhiberi, vt regius cultus mirificè inter omnes excellat: quàm ornate verò aut inculte Rex loquatur, id pro nihilo putare? an aliquis purpuræ nitor, aut auri splendor, aut gemmarum pulchritudo est cum splendore eloquentiæ conferenda? aut aliquid mirabilius esse potest, quàm ea re qua homines brutis animantibus præstant; vnum hominem reliquis hominibus anteire? ferendum ne igitur est, vt Rex hoc tam admirabili ornatu & cultu nudatus

nudatus incedat? Non profecto. Omnibus enim rebus splendeat opus est ille, qui est splendorem ijs qui illius ditione & imperio continentur, allaturus; itaque primum necesse est, vt animus illius sit cultus disciplinis, & ornatus virtutibus. deinde vt ex illustri animi cultu, illustris etiam efflorescat oratio. postremò vt omnes illius actiones eodem nitore splendeant; vt sic demum animi decus, cum orationis elegantia; & actiones præclaræ, cū orationis claritate cōsentiant. Non solum igitur in Regibus eloquentia ad vsum Reip. desideranda est; sed ad regium decus, & elegantiam, eximiæque dignitatis amplitudinem. illud tamen est animaduertendum, tam in Dialectica, quàm in Rhetorica Principibus tradenda, summam doctoris prudentiam requiri; sunt enim in dialectica quædã nimis spinosæ subtilitates omittendæ, verborum quorundam insolentia fugienda, negligenda denique omnia, quæ magis ad ineptas Sophistarum concertationes, quàm ad rectum differendi vsum valent; illaque tantum inculcanda, quæ argumentorum copiam suppeditant, & rationis iudiciū confirmant. nec enim licet Principibus tantum otij, quantum reliquis hominibus in hac disciplina consumere. Similiter de Rhetorica statuendum est, non esse Principes multis præceptis nullum vsum habentibus obruendos. quãuis enim nunc in foro atque iudicijs eloquẽtia

domi-

dominaretur, vt olim; non tamen esse Regis officium, lites intendere, crimina obiecta diluere, iudicibus oratione blãdiri, humiliter supplicare, lacrymis seueritatem ad misericordiam inflectere. Nec illud quidem orationis genus Regibus aptum est, quod olim in laudandis primarijs hominibus illi, quos Græci Sophistas appellabant, ingenij ostentandi gratia sequebantur; tam elaborata numerorum concinnitate perpolitum, & tam crebris verborum & sententiarum luminibus illustratum: vt omne illorum studium eò conferri videretur, vt auditores sine vilo fructu nimia voluptate perfunderent. nec enim Regis amplitudini conuenit lites persequi, aut aliquid suppliciter atque demisse rogare, aut adulari & assentari, aut in orationis flosculis pueriliter colligendis exerceri. Illud igitur tantum eloquentiæ genus autoritatis & dignitatis plenissimum illi relinquitur, quod est in consultando, & deliberando, & in sententia sapienter explicanda, & in ciuium animis à flagitio deterrendis, & ad officium incitandis constitutum. itaque nihil subdolum, nihil veteratorum, nihil astutum & fallax, nihil nimis depictū & elaboratum, nihil multis verborum lenocinijs instructū in oratione Regis emineat. hæc enim omnia sunt simplicitatis inimica, regiæ bonitati contraria, & magis ad hominum voluntates alienandas, quàm ad alliciendas apposita.

Genus



Genus igitur tantum dicendi colat, rectum, purum, elegans, enucleatum, verbis græde, sententijs graue, oratione pressum, non redundans & effluens, nec inuerecundis verborum festiuitatibus expolitum. hoc iacetes excitet, affictos recreet, languetes stimulet, vigilantes inflamet, bonis præmia constituat, improbis periculum denunciât, & omnes deniq; quantum poterit efficiat, legibus obsequentes. Materia enim quam Regem præcipue tractare dicendo conuenit, est ea, quæ iustitiæ studio cõtinetur; qua nulla maior, & amplior, regisque officio dignior esse potest. Finis enim quem intueri, & in quæ studia vitæ conferre debet, in eo cõsistit, vt omnes ciues iustos efficiat; hoc autem vel iudiciorum metu, vel honestatis amore fit: metus autem iudiciorum, est remedium necessarium illud quidem, minus tamen firmum & stabile, multisq; fraudibus & dolis obnoxium. amor autem honestatis, prudentia orationis incenditur; quæ quidẽ oratio tanto maiores vire habet, quãto status illius qui loquitur excelsior est, omniumque virtutum opibus opulentior. Nihil igitur esse poterit, ad præsidium & ornamentum Reip. splendida oratione optimi Regis accommodatius. Sed venit in mentem mihi interdum admirari, cum in eloquentia tanta regis dignitatis ornamenta atque præsidia sint; cur illius studium in plerisque Principibus ita refrigerit, vt paucissimi illam attingant? quod quidem

dem olim non ita fiebat. vt enim Homeri Reges omittamus, & de illis etiam fileamus qui propius à Troiani belli temporibus abfuerunt: certè constat Philippum Macedoniae regem eloquentiæ operam dedisse; quod exemplum strenue etiam secutus est illius filius Alexander. multi deinde illius successores dicendi laude floruerunt; & ne omnes antiquos Reges oratione commemorem, omnes ferme sic instituti sunt: vt non infirmum status sui præsidium, in dicendi facultate constitutum arbitrarentur. Iam verò in liberis populis ea semper floruit, atque dominata est, vsque adeò vt nemo principem locum in illis obtinere posset, nisi eloquentia princeps esset. vt enim hinc præteream Athenas, Spartam, Thebas, Carthaginem, & alias imperiosas nationes, quæ huic dicendi prudentiæ plurimum semper honoris atque dignitatis detulerunt; in ea profectò ciuitate quæ orbis terrarum finibus imperium terminauit, innumerabiles ciues summam auctoritatem & potentiam dicendo consecuti sunt. tantum enim Romæ postquam imperium latissime propagatum est, eloquentia valuit; vt nemo confideret, quamuis & nobilitate, & rebus fortiter gestis excelleret, facilem sibi aditum ad summam potentiam datum iri, nisi dicendi laudem cum militari virtute coniungeret. inde illi Claudij, Lelij, Scipiones, & Galbæ, Catones, multiq;

multiq; alij in dicendo principes extitere; donec gradibus quibusdam, ad illud perfectum & absolutum eloquentiæ specimen peruentum est, ad quod nemo deinceps aspirauit. sed nos hîc non de Ciceronis eloquentia: sed de mediocri differimus, quàm in Rege desideramus. Iam verò postquàm Respub. in vnus potestatem peruenit, num fuit in principibus eloquentiæ studium neglectum? Non certè. vt enim de Iulij Cæsaris elegantia, & vrbantate nihil dicam: Octauianum certè constat, fuisse dicendi laude præstantem: ne Tiberius quidem, quamuis multis vitijs coopertus fuerit, hac dicendi laude caruit. nec solum Principes humaniores, hanc vnam artem summo studio coluerunt: sed etiam quod est magis admirandum immanes tyranni, qui nō persuadendo: sed cogendo omnia sibi conficienda putabant, multum operæ & studij in dicēdi peritiam contulere. nec enim Caligula, neque Nero, neque Domitianus, nec aliæ pestes hominum, quas dirum Reipu. fatum in imperio collocauerat, sese ab hoc studio remouerunt. quod etiam de Græcis tyrānis affirmari potest. Quod si Tyranni quorum imperium erat vi atque metu, non æquitate & humanitate fundatum, existimabant tamē esse sibi necessariam eloquentiam; quid Regibus faciendum est, qui non vt feruile iugum subditis imponant: sed vt pro eorum libertate pugnent, sunt in tam alto honoris

noris & imperij gradu locati? Quid igitur inquit, T. causæ censes, cur si ars ista tam vtilis atque præclara est (vt dicis) qua multi perditii homines abusi sunt, apud bonos Reges obsoleuerit? vt enim cupio linguam hominibus sceleratis abscindi: ita erat optandum vt boni dicendi gloria præstarent, maximè verò Reges, quorum oratio, vt probare contendis, innumerabiles vtilitates populis afferre potuisset. Primum quidem inquam, vitæ mollitiem, & luxum, atque desidiam in causa fuisse puto. Eloquentiæ enim laus non sine labore & studio paratur. deinde suspicor eorum animos, qui otium nimis in principio fuerant amplexi, diffidētia totum hoc studium abiēcisse; Otij namque & languoris comes, extrema desperatio est. accesserunt adulatores, qui à populi totius rationibus Principes abstraxerunt, in eamq; opinionem eos adduxerunt, vt arbitraretur, id ad quod imperio cogere possunt, non esse oratione flagitandum. Postremò diuturna temporis consuetudo, tantas vires apud imperitos habet; vt quod est in summa laude ponendum, vitio detur; & quod vitio vertendum, grauitatis & amplitudinis laudi tribuatur. sic autem factum est vt Regis infantia, summa quædam autoritas existimetur. qui autem in hac sententia sunt, non mihi videntur Regem: sed regis imaginem habere velle. quid enim inter infantem Principem, & mutam

v      imagi-

imaginem interfit non video! Sed multi in huius disciplinæ utilitate explicanda fuimus; quare ne diutius aures vestras eloquentiæ minimè necessarijs laudibus obtundam, ad reliqua veniamus. hoc tamen in vniuersum dicam de omnibus artibus, quas sumus oratione persecuti, multæ quidem ex illis utilitates oriuntur: sed ego in duas potissimū respicio. quarum vna est ingenij acumē: altera modestiæ concinnitas. vtrumq; autem armat animū, contra perditorum hominum fraudes & insidias; qui enim ingenio valet, facilius verum videt, & mediocritatem acriori animi contentione repellit: qui verò moderationis laude floret, nō facile perturbari atq; de constantia depelli potest. Quomodo autē artes istæ acuant ingenium, satis perspectum & cognitum est: quomodo verò ad humanitatem erudiant, non est exploratu difficilimum. quidquid enim numerum, modum, atque rationem in omnium rerum peruestigatione considerat; quidquid naturæ constantiam & pulchritudinem summo studio contemplatur; quidquid verum à falso diligenti examine secernit; quidquid se ad hominum mores civilemque societatem accommodat; necesse profectò est, vt animi partes numero definiat, moderatione componat, amore conglutinet, & ad humanitatem instituat. non igitur is, qui artibus istis deditus est, facile in fraudē induci, aut temerè insolenter efferri poterit.

Multi

Multi tamen illas insectantur. Scio, sed ego hoc potissimū argumento illas salutem, atque dignitatē Regibus allaturas confirmare possum: quod tanto odio & contentione ab hominibus profligatis atq; perditis oppugnentur. vt enim quod laudandum censent, est Reipub. vniuersæ pestiferum: ita rationi consentaneum est, vt intelligamus, id quod ab illis vituperatur, esse Reipub. saluberrimum. redigite quæso in memoriam quod in principio dixi, mihi eam principis institutionem maximè probari, quæ fuerit maximè adulatorum institutioni contraria. quàm quidem certè rationem, in nostra disputatione secuti sumus, illi enim vitam vmbralem & delicatam Regibus dignam esse perhibent: nos solem, & puluerem, & laborum patientiam, Regem decere censemus. illi ad effrenatam libidinem Reges instituunt: nos ad summum studium honestatis & laudis excitamus. illi ad superbiam & odium hominum Principes instruunt: nos illos ad omnem rationem temperantiæ & humanitatis excolimus: illi postremò Principes sensibus & iudicio spoliare conantur: nos vero illorum mentē acuere & illustrare contendimus. ea autem de causa fit, vt quemadmodū illi omnes bonas artes Regibus indignas esse confirmant: ita nos liberalem eruditionem dignissimam esse Regis amplitudine iudicemus. Sed vt illis spem omnem decipiendi

non

Y 2

Regis

Regis incidamus, cauendum est, ne illud adulationis initium, quo impuri homines innituntur, nimis excitari & exurgere patiamur. iam enim si meminitis à nobis dictum est, non tam facile fieri posse, vt in hominum potentum sensus adultores irrepent; nisi prius societatem cū adulatore illo primario, qui intra pectus vniuscuiusque latet, inirēt. Hoc quidem inquit, T. rectè memoria tenemus. Nec illud quidem inquam, vos oblitos arbitror, adulatorem illum summum, qui in suam familiaritatem adultores aduentitios admittit; esse amorem illum, quo se quisque nimis insanè complectitur, qui tanto vehementior esse potest in Regibus; quanto status illorum est amplior, & opulentior, magisque ad diuinitatem quandam inter homines accedit. Rectè inquit, sed quorsum hæc modò repetantur expecto? Periculum igitur inquam est, ne se tantum amēt, vt omnem imbecillitatis humanæ memoriam deponant; & quemadmodum poëtæ fingunt Narcissum ex sui ipsius amore cōtabuisse: sic ipsi amore sui pereant. nam cū omnis amor errorem imperitis obijciat; tum is quo sibi quisq; blanditur, atque lenocinatur animum omni sanitate spoliat. eo igitur magis principum animos excæcabit, quo se illi amant acrius atque vehementius. Quare prius hoc intestinum malum sanandum est, quàm externa, & aduentitia repellamus;

hoc

hoc autem multis rationibus fieri poterit. est igitur statim à primis annis opera danda, vt Principum arrogantia minuatur; itaque dum pueri sunt videamus, an possimus impetrare ab illis, qui Principi in nutricis adhuc gremio constituto, quasi cœlesti numini hostijs propemodum litant, vt aliquid de tam immodica superstitione detrahant. deinde in ætatis progressu, velim delicias paulatim imminui, & seueriorem disciplinam adhiberi; tum etiam illorum cultum ita temperari, ne vel nimio vestitiū nitore inaniter efferantur: vel sordido & obsoleto animum demittant. Illud etiam admonendi sunt oēs qui Principes instituunt, ne minimi faciant ea, quæ postquàm sunt adulta, & vsu vitæ confirmata; sensim ad perniciē publicæ salutis illabuntur. quid autem est quod maiorem aditum ad omne malum patefaciat, quàm crebra legum atque morum commutatio? quàm Reipub. varietas & inconstantia? quàm frequentes rerū, sine magna aliqua vtilitate nouitates? vt enim arbor crebrius agitata, & à loco in locū mota, altas radices agere nequit: ita Respu. stirpe firmari non poterit, si fuerit sæpè legum mutatione & varietate conuulsa. Accedit quod cū leges sæpè mutantur, facillimè contemnuntur; legibus autem cōtemptis, vitæ perturbatio sequitur, & fœda morum confusio, reipublicęque totius exitium. quod ne eueniat, statim à primis annis Rex

V 3

admo-

admonendus est, vt patriæ mores amet, & patriæ leges, & instituta, & patriæ etiã cultum atq; vestitum: hoc enim primùm est regiæ grauitatis & cõstantiæ. deinde continet amoris in patriam argumentum; deinde sumptibus immodicis modũ statuit; omnes enim non in moribus tantũ atq; vita: sed etiã in vestitu Reges suos imitari cupiunt. si Rex igitur vestitum sæpe mutauerit, omnes idem certatim facient: & ita opes quæ erant in vitæ præsidium conferendæ, in leuitate consument. Quis autem non videt ex profusis sumptibus egestatem, ex egestate desperationem, ex desperatione facinora capitalia quibus Respu. in extremum discrimen inducitur, exoriri? quid illud deinde, quantum mali est? diuites enim culti paulo elegantius insolescunt; pauperes autem vel animos abijciunt, vel vt possint similiter vestiri furantur & latrocinantur; aut ne illam indignitatem subeant, patriæ interdum insidias moliuntur. Postremò hæc animorũ mutabilitas qua potentes homines principum vestigijs ingressi, diebus prope singulis externis cultibus ornari gestiunt: facit vt moribus etiam externis oblini gaudeant; inde igitur paulatim legum, & Reip. immutatio nascitur; quod cum fit nemini dubium esse potest, quin patriæ fatalis exitus appropinquet. in omnibus autem rebus, qui maximum malum vitare cupit; opus est, vt malum exoriens extinguat; postquam enim

enim fuerit vetustate corroboratum, frustra illud depellere conabitur. Cùm igitur hæc vestitum crebra mutatio, tantum in se malorum seminarium contineat: caueant omnes qui Regum filios moribus informant, ne illi vestitum externarum varietate glorientur. Multa quidem remedia animi turgentis attulimus: sed nullum eorum meo quidem iudicio adeò efficax est, vt omnem tumorem sanare possit. alia igitur remedia vehementiora nobis videnda sunt; sed valdè timeo ne mihi male procedat hæc medicina. Quomodo inquit, T. Quia inquam, hæc leuiora quæ perstrinximus, vix homines vrbani atque lautī ferre possunt; quo igitur modo grauiora tolerabunt? Quid? inquit ille, offensionis alicuius metu aliquid quod ad commodum publicum pertineat silentio præteribis? Nullo inquam modo: veruntamē ad hanc sententiã à moribus nostris abhorrentem explicandam, cū timore ingredior. vereor præterea ne fastidio vobis sim si tã sæpe eandē iterabo sententiã. sed fieri aliter non potest. Dictũ est nõ semel, fieri nõ posse vt aliquis imperare sciat, nisi obedire multò ante didicerit. nec enim bonus gubernator nauis extitit, qui nõ prius multis annis nauta fuerit: nec imperator egregi⁹ esse quisquã potuit, qui nõ prius diu sub aliquo bono imperatore militauerit: nec architectus quidē, nisi multis añis operã alicui architecto præstãti dederit.

& ne singula recenseam, nemo cum laude alicui artificio præesse vlllo modo poterit; nisi prius diligentissimè artis illius magistro paruerit. Quid igitur de Rege dicendum? nonne videtis quàm difficile sit alios regere illum, qui nullius vnquam imperium passus est? quo igitur Regis munus est amplius, & difficilius: eo diligentius obtemperare debet, & alacrius imperata conficere, vt imperandi scientiam facilius consequatur. hoc enim obediendi studium, & regendi scientiam efficit, & animo moderatur; quorum vtrumque tam necessarium est, vt aliter regnum feliciter administrari nequeat. nec enim Rex imperitus, nec immoderatus, ferri vlllo modo potest. est igitur necesse vt non modò parentes sanctè colat: sed etiam magistris obediat, pædagogum timeat, senes vereatur, monitoribus auscultet, & omnibus denique qui illum bonis moribus informare possunt, morem gerat, obsequatur, obtemperet. seruiat deinde (vt iam diximus) pudori, seruiat laudi, seruiat honestati. cùm verò ætate procefferit, intelligat etiam, se multo magis esse legibus, quàm omnes qui illius imperio continentur alligatū. omnes enim eū intuentur, & mores quisq; suos illius exemplo & imitatione conformant. si viderint igitur leges ab illo contemni, illas etiam perrumpere conabuntur: si verò eas sanctè, ab illo conseruari perspexerint: nemo illarum religionem violare

violare audebit. Præterea Regis officium est omnia quæ Remp. conseruant, summo studio, cura, vigilia, sedulitate tueri. nihil est autem quod magis Remp. conseruet, quàm leges. est enim Lex mens omni perturbatione vacua, à mente diuina hausta atque delibata; honesta, atque salutaria præscribens, prohibensq; contraria. Rex igitur est legum custos, & vindex, publicique iuris administer. ergo cùm leges trāscreditur, officium suū prodit, Remp. fidei illius commissam labefactat, Dei in se numen acriter incendit. deinde quid proderit ciuibus legis metum iniicere; si eosdem ciues exemplo nequitie ad cōtemptionem publici iuris induxerit? nec enim metus diu in officio homines continere potest, maximè verò cùm ea opinio accepta fuerit, non esse dignitatis legibus parere; at vbi leges à populi rectore negliguntur, omnes qui aliquid in Rep. opibus & gratia valent; opinantur ignominiosum esse legibus astringi. itaque vbi viderint violandi iuris facultatem oblata, eam minimè præteribunt. Rex igitur qui leges contempserit, vniuersam Rempub. exéplo sceleris; & iniuriæ dissipabit. Præterea quæ maior dementia potest esse, quàm id dedecus existimare, quod decus & dignitatem constituit? sunt enim Leges diuinæ benignitatis munera, sapientiæ decreta, humanæ societatis foedera sacrosancta. ille iniquitatis violentiam coërcent: insidijs & fraudibus

bus obsistunt: honestatis disciplinā continent: turpitudini & flagitio repugnant: discordiarum materiam amputant: belli subsidia comparant: pacis & otij dignitatem constituunt: totumq; Reip. statum firmo præsidio corroborant: multisq; opibus & ornamentis afficiūt. qui igitur se legibus addicit, seruit sapiētię, seruit honestati, seruit immortalitati, seruit officio & religioni, illustribusq; in Rēp. meritis viā in cœlū præclare munit. Quid igitur seruire flagitio & impuritati, hoc dignitatem habebit? & Principes qui suis effrenatis cupiditatibus fuerint obsecuti, dignissimi habebūtur, quibus reliqui homines vitam atq; salutē suam permittāt? parere autē legibus, hoc est, honestatis & officij sanctissimi disciplinæ, id Regem dignitate spoliabit? Græci quidē olim statum Reip. *κόσμον* id est ornatum appellabant. in quo quidem Homerum sequuti sunt, qui Reges *κοσμητορας* nominabant, quasi ornamentorum quibus populi excoluntur effectores. *κόσμος* autem nomine Græci mundum etiam significāt, propter naturæ pulchritudinem & concinnitatem. eodem igitur nomine quo naturæ vniuersæ ornatum & conuenientiam nominabāt, statuerunt hominum cæctum iure deuinctum appellari posse. nec enim dubium est quim status Reip. legibus fundatus, moribus ornatus, in quo ciues omnes inter se publico fœdere colligati, de publica salute vna mente &

voce

voce consentiunt; ordine, conuenientia, & pulchritudine, mundi ornatum & constantiam imitetur. Neque malè Lacedæmonij qui rectores populorū *κοσμητες* appellabant, quasi harmoniæ & publici concentus architectos, & concordiæ, mutuxq; ciuium inter ciues cōiunctionis autores. at hunc ornatum Reip. hanc pulchritudinem & elegantiam, hunc admirabilem animorū concētum & harmoniam leges efficiunt. Principes igitur qui Leges contēnit, Rēp. omni ornamento nudant, & de statu conuellunt, & omni crudelitate dilacerant. Non igitur inconfidatè quidam homines doctissimi hoc discrimen inter Regem atque Tyrannū esse decreuerunt: quod tyrāni imperium legibus solutum & infinitum sit; Regis verò imperium legibus & æquitate definitum. itaque præclare Theodosius, vt ostenderet quàm longe à tyranni immanissimis moribus abesset, se legibus alligatum esse professus est. Præterea quæro quis vnum hominem ad tantam dignitatem extulit, vt reliqui omnes illum venerabundi suspicerent, colerent, obseruarent; illius imperium sine vlla recusatione sequeretur? quis illius statum omnium ciuium studio, caritate, atque fidelitate muniuit? quis autem vt de reliquis fileamus effecit, vt omnes nos Regem puerum, qui decē annos natus est, certatim amem<sup>9</sup>, obseruemus veneremur atque adeò pro illius salute & dignitate

mori

mori cupiamus? Leges profecto. cum leges dico, non leges tantum scripto quod volunt sancientes: sed etiam publicæ receptos mores, qui eandem omnino vim habent intelligo. Princeps igitur qui legibus interitum affert, impius atque parricida est. Leges enim qui eum in lucem ediderunt, aluerunt, & auerunt, quantum in se est de medio tollendas curat. deinde furiosus & amens est; status enim sui præsidia conuelli, potètiæq; suæ neruos elidit, cum leges quibus illius salus, & dignitas, & imperiū nititur euertit. possunt illæ quidem ferri, si nondum latæ sunt; aut emendari, si ita tempus & ratio flagitat; aut æqua interpretatione molliri, si duriores visæ fuerint; negligi verò, aut violari, aut cõtemni, sine summa Principis ignominia, sine dignitatis totius interitu, sine Reipub. peste atque pernicie non possunt. Sed occurrit alia adulatorum turba, prudentiæ nomine cõmendata, qui ut se in gratiam regum insinuent: illis persuadent eos esse supra leges. Cambyfes Cyri filius, cum vellet sororem quã perditæ amabat, sibi matrimonio cõiungere, de Magis quæsiuit, vtrum id legibus liceret. negant illi matrimonium illud apud Persas esse cõmuni iure cõcessum: esse tamen apud illos legem quæ decerneret, Regibus licere quidquid liberet; ea igitur lege matrimonij illius licetiam Regi permitti, quæ erat alijs omnino præcisa. Anaxarchus cum Alexander

ob

ob Clyti necem, quem occiderat, in summo luctu versaretur, his verbis regem à mœrore auocauit; Num ignoras ô Rex Themim atq; Iustitiam assidere Ioui, ut quidquid illi cordi fuerit confestim sanciant? quod quidem ille sic interpretabatur, ut omne quod Regibus facere collibuisse, ius & fas esset, quamuis id nefarium & iniustum multis esse videretur. Thrasymachus Calcedonius Principum utilitate & libidine ius omne definiebat; iustitiam enim in eo sitam esse dicebat, ut subditi Principum iussis obtemperarent, Principes autem omnia ad utilitatem suam reuocare; & ita fieri, ut nihil aliud esset ius, quàm eorum qui plurimum in Rep. possunt utilitas. vnde concludebat Iustitiam esse bonum alienum, & malum proprium. mihi enim si iustitiam colerem, iustitiam nocere, illisq; tantum prodesse quorum utilitati seruebam. Sed quorsum hæc in medium attulimus? ut plænius intelligatur, nunquam in regnis, & ciuitatibus homines sceleratos defuisse, nec hodie deesse, nec vllò vnquam tempore defuturos, qui Principes erroribus turbulentis inficiant. quibus quidem illi annumerandi sunt, qui cum se iureconsultos existimari velint: Regibus persuadent, illos omnino solutos esse legibus. At inquires Cæsarem Octavianum olim Senatus decreto fuisse legibus solutum. Quid mirum? Armis enim, & potentia Cæsaris afflictæ Resp. nihil aliud poterat



poterat liberè decernere, nisi se libertatem amisisset, cum igitur Cæsarem legibus soluebat, illum planè Tyrannum nominabat. fuit quidem ille natura clemens, atque benignus; qui tamen Tyrannum fuisse negauerit, mentis expers existimandus erit. si enim Tyrannus est, qui imperat inuitis, qui non populi vtilitatem præcipue: sed propriam dominationem & emolumentum respicit; quo modo tyranni nomine carebit is, qui oppressit armis Rempub. qui omnia consilia ad amplificationem suæ potentix reuocauit? cuius imperium non fuit vllò iuris termino circumscriptum? nos autem hoc in loco non de Tyranno: sed de Rege differimus. Regis autem officium esse disputamus, leges sanctas habere, earum mentem intueri, illarum sanctionibus obligari. si enim Lex est recta ratio deterrens à flagitijs, & ad studium honestatis impellens, Regisq; officium sit omnes flagitiorum labe à Repub. summa contentione repellere, & studia laudis & dignitatis excitare; quid magis illius muneri consentaneum esse potest, quàm se legibus astrictum profiteri? sic enim magis exemplo quàm imperio Rempu. facillimè gubernabit. Inquit tamen adulator, imminuis tu quidem Principis maiestatem. Imò tu auges amentiam. Parui & angusti animi est, vereri leges. Imò proffigati atque perditæ eas despiciere. Non est regium habere volun-

tatem

tatem alligatam. Imò nihil magis regium est, quàm vinculis arcere libidinem. Miserum est non facere omnia quæ velis. Miserius certè multò est, velle facere quod non licet: id tamen longè miserrimum posse facere, quod ita velis. vt enim amens & furiosus, quo se cõfidentius ferro succinxerit, eò facilius in se pestè machinabitur: ita tyrannus quo maiores opes habuerit, eò grauiorè sibi calamitatè importabit: hoc autè statuendū est fieri nulla ratione posse, vt non seruiamus. aut enim legitimū rationis imperium sequimur; aut importunæ tyrannidi libidinis obtemperamus; si rationem sequimur, laudis & dignitatis serui efficimur: si verò libidinè, dedecoris atq; turpitudinis dominatu premimur. plurimum verò inter vtramq; seruitutè interest. seruitus enim qua honestati paremus, non est proprie seruitus: sed libertas appellāda. si enim libertas est facultas viuendi vt velis, certè cum natura mētis nostræ sit honestatis appetēs, & à turpitudine vehementer abhorreat; sequitur vt cū seruit honestati, id faciat quod vult; cum verò seruit libidini, id in vita moliat, quod eā importuna vis cupiditatis facere cōpellit. Ego igitur cū Regē legibus astringo, illius libertatem atq; dignitatè tueor; tu verò cum eū legibus soluis, eū efficis asētatione tua libidinis effrenatæ mancipiū. præclare Demaratus cum apud Xerxem exularet, eum admonebat, vt Lacedæmoniorū qui

Ther-

Thermopylas infidebant congressum formidaret. non enim inquit, omninò liberi sunt, legibus enim seruiunt: ita vt pro illarum sanctitate minimè dubitent vitam profunderè. quod autem Demaratus prædixit, euentu comprobatum fuit. omnes enim pro libertate Græciæ, vt eos leges facere admonebant, fortissimè dimicantes occubuerunt. vnde colligitur leges non modo in pace Rempub. florentem, omnibusq; bonis affluentem reddere; verùm etiam in bello fortem, strenuam, & inuictã. tollunt enim discordias, animosq; militum fœdere firmo consociant, ignauiam pleētunt, virtutem remunerant, signa sequi, ordines seruare cogūt. vnde factum est vt omnes Respublicæ quæ fuerunt olim legibus optime cōstitutæ, imperium latissimè propagarent; & tandiu in eo permanerent, quamdiu leges apud eas plus rebus omnibus valuerunt. at postquàm leges hominum potentium libidine cōuulsæ sunt; ne vestigium quidem pristinæ dignitatis & imperij, in aliqua illarum remansit. Cùm igitur Reip. salus, dignitas, ornamentum: cùm Regis ipsius officium, maiestas, & amplitudo: cùm pax, libertas, omniumq; bonorum affluentia: cùm regni securitas, imperium, & propugnaculum, in legibus constitutum sit; possumus nè quidquam facere cōuenientius, non solum ad tollendam inflatæ mētis elationem: verùm etiam ad ipsius Regis statum va-

lido

lido atque firmo præsidio muniendum, quàm inculcare illius animo, vt neque se, neque quemquam alium plus in Repub. valere patiatur, quàm leges? Hoc igitur remedium quod in iure consistit, non opinor negabitis, esse commodum atque salutare. sed aliud adhuc restat, ad arrogantiam sedandam (vt arbitror) efficacius. Quid? inquit T. aliquid nè potest esse, ijs remedijs quæ attulisti, ad arrogantiam morbum sanandum vehementius? Potest quidè inquam, meo iudicio. Quòd illud tandem inquit est? Pulchritudinis inquam veræ cognitio; vos igitur admoneo, vt me nunc multò attentius audiatis: de pulchritudinis enim elegantia, & venustate, de decoris excellentia, de amoris vi atque ratione, de morbis qui amorem sæpenumero consecuntur edisseram. Hic M. ridens inquit, quod ad pulchritudinem & amorem attinet, auditores habes minimè ab ista materia quàm tractandã suscipis alienos; nimis enim diu nos amor, atque vehementer afflixit. nunc autè partim quia suspicor eam disputationem nobis non mediocri voluptati fore: partim verò quia scire aueo quid amor, aut pulchritudo valeat ad arrogantiam minuendam, multò libentius tibi operam dabo. Id quidem inquã, ostendam si poterò. dixi si meministis omnem tumorem animi, omnem insolentiam atque fastidium ab illo amore nasci, quo se quisque plus omnibus rebus

JULIUS

x

amat.

amat. Id quidem inquit, T. memoria tenemus. Id etiam (inquam) velim recordemini positum esse, amoris insani vi, mentem excæcari; id secuti quidam sunt, vt amorē cæcum fingerent. cum verò hic amor quo nos ipsi amamus, omnium vehementissimus plerūq; sit: consequens est, vt nos omnino nisi fuerimus in nostri custodia vigilantes, mentis oculis orbet, animisque nostris maximas tenebras offundat. qui quidem tanto plerumq; maior est in Principibus, quàm in reliquis hominibus: quãto plura illis suppetunt amoris huius lenocinia. sic autem euenit interdū, vt is quē sapientissimū esse oportet, summa amentia perturbetur. Possumus ne igitur quidquã elegãtius facere, quàm amoris oculos restituere? nec enim ferendū est vt venustatis & elegãtię, & totius pulchritudinis ardēs studiū, execrãda cæcitate laboret: ita vt pro pulchris sępenumero deformia furēter amplectetur. quod ne eueniat vtilissimū arbitror demonstrare, quæ sit vera pulchritudo. Amor enim nisi specie pulchritudinis obiecta, excitari nõ potest. est enim Amor (vt iã dictū est) pulchritudinis, & honestatis appetitus, cum ardenti cupiditate illius fruendæ coniunctus. vt igitur omne quod est turpe, ineptum, & indecorū offendit oculos, alienat animos, & ab amore auertit: ita quidquid est venustum, & elegans, oculis gratum & iucundum est, & animos ad se amandum inuitat & allicit.

allicit. qui igitur se nimis amat, se valdè pulchrum opinatur; aliter enim se amare non posset. Nunquam ne vidistis deformem & insulsam mulierem, amore sui ipsius insanire? hoc certè fieri nõ posset, nisi se pulcherrimam iudicaret; hac autem stultitia fit, vt iucundè interdum viuat: ita tamen vt risum multis moueat. ad hunc modum statuite hominem qui sibi valdè placet, hæc secum cogitare: nè ego bellus sum! & mihi pulchre est! lèpôre enim & venustate circumfluo: huius autem morbi remedium, quod salutaris excogitari potest: quàm veram pulchritudinem oculis intueri? fiet enim vt qui se sine ratione atq; sine riuali (vt aiunt) amabat; multum de illo amore aut potius insania remittat. Quod si Regi hoc persuaderi (vt confido) potest, totum negotium confectum existimabo. vultis ne igitur illi pulchritudinis rationem tradamus, ne vnquam sine ratione, vel se, vel quidquam aliud amet? Imò inquit, T. percupimus. Meditabor inquam, igitur an illum possim in meam sententiam hac ratione traducere; sic igitur existimate me cum illo loqui. Sæpenumero Princeps maxime & potentissime, venit in mentem mihi admirari, quid sit illud quod impulerit hominum multitudinem, ad tantum honorem vni homini deferendum: vt illum omnes ament, illi obtemperent, illi seruiant, ex illius vultu

vultu pendeant, illum denique in Dei loco venerentur. quod quidem non temerè, neq; sine causa fieri videtur; id enim quod in omni loco ab omnibus tanta consensione fit, nec ad fortunæ temeritatem, nec ad hominum statuta: sed ad naturæ legem videtur esse referendum. Quæ autem gens est aut tanta humanitate culta, aut tam immanis & barbara, apud quam Regis nomen non sanctissimum habeatur? in quanto autem amore Reges sint omnibus, vel ex hoc intelligi potest: quod quoties pedem extra limen efferunt, pueri cursitant, viri festinant, senes quantum possunt accelerant: virgines etiam, & honestæ mulieres pudore teneri non possunt, quo minus exeant, vt illius aspectu fruantur. quacunque autem vehitur, omnes illi omnia bona precari, manus in cœlum tendere, & faustis acclamationibus studium suum apertissime profiteri. Hoc igitur cum non raro, sed plerumq; non ab vna gente: sed ab omnibus fieri videamus, tanti amoris causa est nobis diligentius exploranda: non enim aliquid humanum: sed diuinum videtur esse id, quod tam ardens studium multitudinis incendit. & re vera cum imperandi munus diuinum sit, consentaneum est, vt arbitremur illud ipsum quo Reges excellunt, non mortale & caducum esse: sed cœleste atque planè diuinum. illa igitur tam clara & illustris Regum species, quæ tam admirabiles amores

excitat,

excitat, velim scire vbi consistat; num in summis opibus & imperio? Minimè, non enim Regis dignitas ex imperio pendet: imò totius imperij decus est ex Regis amplitudine petendū; nec enim summum imperium principem flagitiosum exornat: princeps autem honestate præcellens, plurimum toti regno dignitatis, & honestatis adiūgit. & opes quidem per se, non conciliant amorem: sed inuidiã conflant; at nos in rege quærimus id, quod homines illius amore incendit. Quod si imperium totius honestatis regiæ causam contineret: sordidissimus quisque posset, si aliquo Reip. peccato ad imperiū perueniret, potentia & opibus infitas sordes eluere. quod longè secus est. si enim quoduis munus viro alicui permissum, qualis sit ille vir ostendit: certè multo magis regiū munus quis sit illo vel dignus, vel indignus indicabit. ibi enim maximè conuincitur amentia, vbi sapientia summa requiritur: ibi facilius deprehenditur ignauia, vbi virtus eximia flagitatur: ibi dedecus animos grauius offendit, vbi maius exemplum decoris & honestatis expetitur. idcirco factum est, vt quamuis immanes Tyranni ingentes opes habuerint, nullum ex imperio decus assequerentur: sed omnes sceleris infamia conflagrarent. Præterea aliud est ipsa dignitas, aliud id quod dignitate comparatur. ineptissimum igitur est, cum inquirimus quid illud sit quod Reges im-

perio dignos efficiat; ipsi imperio causam totius dignitatis ascribere. Præterea id quod Regem honestum & admirandū facit, non est extra Regē: sed in ipso Rege collocandū. aliter enim non Regi honorē: sed opibus illius haberemus. quo igitur indignius est tua maiestate, te nō propter te: sed propter opes tuas obseruari, eò pluris facere debes obsequiū hominis, qui tā sedulo peruestigat illud, quod nomen tuū luculēter exornat; vt oēs honores post hac nō opibus tuis: sed tibi ipsi deferātur. Summa autē hæc est, cum de Regis pulchritudine differimus, vt nō pulchrū imperiū, neq; pulchrū aurum, neq; pulchras vestes, neq; pulchra monilia: sed pulchrū Regem exquiramus. illa igitur pulchritudo tua, quæ tantum tibi amoris & gratiæ consiliat, vbi sita est? num in corporis istius specie? fateor equidem neq; tibi formam regiæ dignitati congruentē, neq; oris decus & elegantiam deesse: sed illud cogitare debes, si tantū esset corporis formæ tribuendū, cum multæ virgines sint, & non pauci forsitan adolescentes, qui te corporis venustate superēt: sequi necessario, vt vniuersa ciuium multitudo te relicto, eos qui te pulchriores essent, admiratione quadam attonita sectaretur. Præterea quiuis morbus (quod omnem Deus auertat) facile istum candorem inficere, & speciem deformare potest. vt autem nihil aliud interueniat, ætas certē ingrauescens faciem istam rugis

gis exarabit, omnemq; florē venustatis extinguet; quòd si propter formam corporis amandus esses, cum formæ interitu, tuorum in te amor, & studium tui nominis interiret. nos igitur in te, non virginis speciem & venustatem: sed Regis excellentem dignitatem intueri cupimus; eamq; minimè regiam formam arbitramur, quàm morbi vis contaminet, ætas deflexa corrūpit, vitæ pestis interimat: sed quæ semper eodem lumine splendet, & ne morte quidē extingui atq; deleri potest. Restat igitur vt hæc tam illustris species, quā non præsentem tantum, sed etiā absentes admirentur; quæ non paucos homines, sed innumerabiles ad sui amorem excitet; quæ nō in vita tantum, sed multo etiam clarius post mortem omnium cōmemoratione vigeat; non in corpore, sed in animo collocanda sit. opus est igitur vt altitudinem tuæ mentis excites, & ingenium istud præclarum ad considerationem regiæ formæ conuertas; itaque operæpretium erit; vt id fieri facilius possit, vim & rationem pulchritudinis explicari. Est autē pulchritudo forma cōueniens & apta, modo & ratione dimensa, claritate coloris illuminata, omnes partes continens inter se mirificè concinnantes; & ratio quidem pulchritudinis eadem propemodum est in rebus omnibus, quæ pulchræ sunt: ita tamen vt quòd res natura præstantior est, eò pulchritudo illius admirabilior sit. sint igitur

pulchræ vestes, pulchri torques, pulchræ gemmæ fulgentes etiam & instratæ sellæ pulchræ sint: dum modo intelligatur corporis speciem & pulchritudinem, multum inter omnes res pulchras, quæ oculis cernimus excellere. inde factum est, vt nemo vnquam amore vestis pulchræ, vitam in discrimen intulerit: & multi pulchri corporis amore mortem sibi cōsciuerint. non enim vt est apud Plautum vestem amatores mulieris amant, sed vestis fartum. Quod si tantas vires habet amor insigni specie corporis excitatus, vt multos stupore mētis opprimat, & ad insaniam redigat: quantam tandem admirationem commouebit animi pulchritudo, mentis oculis vsurpata? an non est consequens vt quemadmodum nihil esse potest, in omni natura mente & ratione præstantius: ita nullum decus sit animi decore magnificentius? accedit quòd nemo ex amore huius pulchritudinis insanit: sed potius miros sapientiæ fructus excipit. Vt autem melius possimus quanta sit animi dignitas intueri, commodum erit illius partes oratione perstringere. Prima igitur pars est mens & ratio, cum mente diuina & muneris similitudine, & cœlesti (vt ita dicam) agnatione coniuncta. huic deinde pars illa subiecta est, in qua irarum ardor existit, cōtumeliam & indignitatem acri contentione repellens. tertia pars est voluptatis appetitio, ea quæ videntur suauia atque iucunda

vehe-

vehementer arripiens. his autem singulis partibus aliæ subijciuntur, quas ne longior sim, quàm instituta ratio postulat omitto. Cùm verò hæ partes omnes, numero & modo continentur, & ratione coniunguntur, & mentis lumine collustrantur tantus ex illis ornatus exoritur, vt diuinam pulchritudinem & dignitatem referant. nec enim flagitiosa voluptas animo dedecus inurit: nec inanis dignitatis species, mentem de statu conuellit: nec vllus tu. multus excitatur, qui rationem perturbet. honoris enim studium rationis imperiū sequitur; voluptatis autem libido, honestatis moderatione comprimitur; mens autem, & ratio clarissimum lumen præfert, atque pro iure suo, obtinet enim natura in animo principatum, partes languentes incitat, impotētius elatas coercet, & singulas sedibus proprijs continet, & quousque illis progrediendum sit, lege præscribit. itaque dissipata coniungit, dissoluta cōglutinat, omniaq; lege & ordine moderatur, & magnitudine diuini cuiusdam splendoris & claritatis illuminat. sic autem fit, vt nihil impedire possit rationem, quo minus vitæ finem videat; & quo sint omnia studia referenda cognoscat; & quid sit verū, & rectū, & simplex sapienter exploret; & statui totius animi consilio salutari prospiciat. Illa verò pars in qua summa decoris appetitio & turpitudinis acris offensio viget, nunquam temerè ruet, illudque

x 5

tantum

tantum certamen inibit, quod rationis imperio fuerit institutum. Nec illa quidem pars quæ voluptates exquirat immoderate iactabitur: nec ita se proiecit ut animo dedecus inurat, & pro voluptate grauem dolorem efficiat. ergo cum voluptas cum honoris appetitu cōsenserit; honoris autem & laudis studium à rationis imperio minime descuerit; extabit & eminebit illa summa dignitas & pulchritudo, admirandaque honestatis elegantia, qua nihil possit aptius, & conuenientius, & illustrius excogitari. Hinc autem colligitur illos tantum esse pulchros qui sunt sapientes, & fortes, & moderati. quid enim esse potest amentia & temeritate deformius? quid vel præcipiti ambitione turbulenti, vel timiditate & ignauia turpius? quid libidinis immanitate flagitiosius? hæc enim mala animi totius statum euertunt; decus insigni flagitorum omnium labe maculant; omnemque pulchritudinis elegantiam foedè atque flagitiosè contaminant. accedit ille angor & cruciatus, quibus assidue torquentur illi, qui animum flagitijs deformatum gerunt. ut enim animi pulchritudo est cum alijs omnibus, tum illi ipsi in quo inest amabilis atque iucunda: sic deformitas & turpitudine non alijs tantum, sed etiam illis ipsis, qui ea deprauati sunt, est odiosa & inuisa, grauissimisque in omni vita supplicijs obnoxia. ex quo sequitur omnes de-

mes

mes esse miseros & calamitosos; pulchros autem, florentes atque felices, omni que stabili, & firma voluptate, & singulari gaudio cumulosos. Cum igitur nemo diu amari possit, nisi pulcher sit; pulcher autem nemo sit, nisi qui & sapiens & magnanimus, & in omni vita moderatus est; efficitur si verè te omnes tui amant, ut his laudibus omnibus cum omnium admiratione circumfluas. præterea cum pulchritudo nihil sit aliud quam illarum partium quas memorauimus, lumen, consensus, & conspiratio: Iustitia verò sit animorum concordia, partium conuenientia, stabile foedus, atque firma conuentio, & prudens & fortis & apta moderatio; cōcluditur omnem clarissimæ formæ dignitatē, splendore iustitiæ contineri. Primū igitur videamus an sis iam sapientiam affecutus; labi enim, errare, decipi cum omnibus flagitiosum & turpe sit. tū illis qui reliquos homines prudentia & moderatione sua tuendos suscipiunt, longè turpissimū. quòd si nondū sapientiā es adeptus, nec alijs quidem laudibus ornari poteris. nec enim fortis est is, qui nō intelligit nō esse cōtrā animi dignitatem: sed pro dignitate dimicandū, & omnē viā verissimæ dignitatis ignorat. neque moderatus is, qui modū & rationem quo est coercenda libido, omnesque partes animi in officio continendæ non tenet. Iustitiæ verò laus cum in illarum partium conuenientia & moderatione consistat, qua tandem

tandem ratione extare poterit in illo, cuius animus fuerit partium dissentione perturbatus, & immoderatione cupiditatis euerfus? ergo ubi sapientiæ studium non viger, ibi nullus splendor honestatis eminebit. si autem iam tibi sapientiam paraſti, qua non te solum: sed vniuersam Remp. feliciter regas, quæro rursus vnde illâ accepisti? Benignitate tua singulari fretus ô Princeps humanissime hæc omnia scrutor, omnibusq; vestigijs indago, confidoq; futurum, vt cum intellexeris quo animo hæc adeo curiosè vestigem, mea sedulitas minimè tibi molesta sit; non mediocrem enim opinor fructum ex ea percipies. hoc igitur scire sanè velim, num tu ipse sine vlllo magistro sapientiam affecutus sis: an illius magistrum habueris. si per te nixus ad sapientiam peruenisti, vehementer admirabor. si enim ne alea quidem ludere quisquam potest, nisi sibi magistrum ludendi peritum adhibeat; quo tandè modo quisquam sapientiam rem vnam omnium clarissimam atq; difficilissimam sine doctrina percipiet? si verò sapientiæ regis magistros habuisti: rursus quæro an illi fuerint ostentatione tantum & leuitate: an verissimo studio, & vitæ grauitate & constantia sapientiæ disciplinam professi. deinde quomodo id constare tibi potuerit: vt autè planè constiterit, cupio scire, quanta illis attentione aures præbueris: postremo quantum temporis in artè tam vtilem & necessariam

riam contuleris: nec enim restam præclara à quouis magistro tradi, aut quauis animaduersione percipi, aut breuissimo tempore perdisci potest. ergo cum vt alia omnia tibi fuerint ad sapientiam comparandam valdè opportuna, tamen & ætate puerili impeditus, & temporis angustis admodum spatijs exclusus, sapientia assequi nequiueris, reliquum est, vt minime tibi sapientiam arrogare debeas. Quod si nondum sapiens es (pace tua dixerim) ne pulcher quidem habendus es. quod igitur est, quod in te tā vehementer amemus? ingenium mirabile, indolem ad virtutè planè regiam, spem deniq; ipsam quam de futura tua pulchritudine & dignitate concipimus. nec enim dubitamus quin si istius præstantis naturæ vim excitaueris, & te diligenter ad disciplinam honestatis applicueris, & homines ad tuam familiaritatè in omni genere virtutis excellentes ascueris, sis ad illum sapientiæ gradum peruenturus, in quo diuinæ in te formæ splendor eluceat. tibi igitur tunc dulcis, & amabilis, atque iucundus esse poteris, hominumq; admirationem commouebis, tuorumq; voluntates ad te amandum vehementer allicies; nec enim tunc te libidinis impuritas inquinabit, neq; mortis metus à pulcherrimis factis auocabit, nec vlla dementia te opprimet: & cum firmè constitueris aut honeste viuendum, aut honestatis retinendæ gratia moriendum, nullum periculum quod



quod ad augendam & amplificandam dignitatem pertineat, effugies. nulla igitur tunc labe commaculari poterit, tam excellentis decoris amplitudo. & cum omnes turpitudinum notas summa contentione vitaueris, tum vel maximè illud insigne dedecus à te longissimè propulsabis, quod superbia & arrogantia continetur. Nihil est enim inani mentis elatione & leuitate furiosius atque detestabilius. Si igitur hæc tam dira pestis in animū tuum inuaserit, & tibi falsa specie grauitatis illuserit, omnes opes honestatis tibi detrahet, odiumq; in te omnium hominum acerrimè concitabit. vt enim voluntates humanitate & modestia cōciliantur: ita fastidio & insolentia offenduntur, Præterea si perditorum hominum sermonibus inductus existimaueris nihil iam tibi ad summā gloriam deesse: languescet, industria tua, studiumq; virtutis omnino restinguetur, nec ad eam laudis amplitudinem, ad quē te naturæ præstātia vocat, aspirabis: sed fallaci honestatis imagine delusus, sempiternum dedecus & ignominiam subibis. quo enim indoles animi tui clarior est, eò turpius erit ignauix detestandæ flagitium. Nullam igitur opem afferunt tibi quidam homines perditissimi, qui ita omnia tibi tribuunt, quasi iam pridē sis dignitatem istam de qua disserimus assecutus: imò tibi pessimè nocent, excellenti enim mentis istius altitudini impedimento sunt, quo minus de-

cus

cus immortale sibi cōparet. Quomodo enim summa cōtentione pugnabis, vt ad amplitudinē dignitatis summæ peruenias, si te iam eā planè cōsecutū esse suspicatus fueris? at sine ardētī studio, sine sūma industria, sine acri totius animi contentione, nemo vnquā poterit specie & claritate regię dignitatis excellere. quare tam sceleratā hominū nationem, qui tibi dedecus æternū imprimere volunt, à te repelle, tuæq; naturæ bonitatē consule; & quantū opibus excellis, tantū te submitte, omniumq; te cōmoditatibus qui imperio tuo cōtinentur accōmoda. nec enim in summis opibus inaniter extolli; sed in maxima potētia animū moderari, maximā dignitatem cōciliat: neq; pluriū sibi quēquā tribuere, sed ad altissimū dignitatis gradū eniti, excellentē gloriā parit. Quatuor autē vitijs illos cōtaminari necesse est, qui insolēter efferūtur; amētia nēpe, & humilitate, & inhumanitate, & impietate. quid enim amentius quàm minimè videre, quā fluxa & caduca sint omnia quæ versantur in vita; quàm breui res humanæ commutentur; & quàm graues & inopinati casus opes valdè flōrentes euertant? quid humilius & abiectius quàm humi defixam mentē habere, nec coelestia atq; sempiterna: sed terrestria tantū & mortalia cōtueri, opibusq; fluxis & interituris extolli? quid inhumanius quàm homines reliquos contēnere, nec vllō sensu cōmunis doloris ad misericordiā cōmoueri: sed

sed vltro etiam in alienis calamitatibus insultare? quid scelestius quàm ita quèquam in opibus suis gloriari, quasi eas non à Deo accepisset: sed ipse viribus & industria sua omnes illas sibi parauisset? itaque homo superbus, & insolens in odium hominum irruit; & odium grauissimum in se cœlestis numinis accendit. non igitur poterit vllò modo, vlla veræ pulchritudinis species esse cum superbia coniuncta. is igitur tantum qui est sine ostentatione sapiens, sine temeritate fortis, sine desidia moderatus, sine auaritiæ suspitione frugalis, sine leuitate magnificus: ita grauis vt nō insolescat, ita modestus vt non contemnatur; qui omnes opes suas in communem vtilitatem conferendas arbitratur; neque se sibi, sed patriæ natum existimat, & pulcher, & honestus, & clarus, & illustris est, & gratus, & amabilis atque iucundus, summoque imperio & gloria immortalis dignissimus. hæc autem tam diuina forma, facilius haberi, quàm simulari potest. vt enim mulieres falsi candoris atque ruboris medicamentis infectæ, acres etiam interdum amatores immunditia mentiti coloris offendunt, & cùm primum illitus fucò color eluitur, id vitium quod illæ emendare conabantur magis apparet: ita qui sapientiam & virtutem simulant, ipsius picturæ fallacis odio hominis à se abalienant, & cùm breui omne quod est simulationis artificio tinctum ad naturam suam redeat;

redeat; euenit vt flagitia quæ latere videbantur, in odiū multo acerbius incurrant; & mulierū quidem fraus multo leuior est, minus enim nocet, & damnum illud ad pauciores pertinet, & in eo sunt aliqua venia dignæ, quòd eam pulchritudinem quàm vehementer expetunt, si deformes natura fuerint, studio adipisci nequeunt, ita vt quodammodo faciè medicamentis illinere compellantur. at qui honestatis personam induunt, cū sint flagitiosi & impuri, capitales sunt, & pestem in Rēp. vniuersam machinantur, & illius rei simulationem sustinere cōtendunt, quàm studio & disciplina consequi potuissent. formam enim corporis fingere nobis non possumus: animi verò formam possumus. Cùm igitur nihil amari cōstanter atque diligere possit, nisi pulchrū, & elegans, & decens sit, verissimæque dignitatis opibus illustratum: & cùm dignitas & pulchritudo nō in amplitudine imperij, nec in magnitudine pecuniæ, nec in venustate corporis: sed in animi cultu sita sit, qui quidem in sapientiæ splendore, in virtutis robore & constantia, & in modestiæ laude & ornamento consistit; quid aliud in omni vita faciendum est, ijs qui amari, qui diligere, qui in omnium ore versari, qui gloria immortalis frui cupiūt; nisi vt rebus alijs neglectis, malis suasoribus repudiatis, & bonis & sapientibus ad suum nomen adiunctis, atrogantiā & fastidium execrentur, totoque pectore in studium sapientiæ,

pientia, virtutis, & moderationis incumbant? Ergo si laude circumfluere, si omnium prædicatione celebrari, si ardentem ab omnibus amari pulchrum existimasti; si vnquam ad cupiditatem immortalitatis exarcisti? sapientiã inflammato studio consecrare, virtutis inuictum robur assume, toto animo elegantiam moderationis amplectere; easq; laudes omnes ad Reip. tibi commissæ fructum accommoda; & sic demum eam formam indues, quam omnes ament, admirentur, atq; suspiciant, immortalisq; laude celebrent. Habes summum ingenium, habes naturam ad res maximas strenue gerendas aptam, & habilem; habes animum gloriæ studio ardentissime concitatum, habes opes summas: fac igitur vt cum tantis & naturæ & fortunæ opibus abudes, tibi ipsi ne desis; & cum aliquod pulchrum facinus obieris, aliquod præclarior & excellentius esse cogita, ad quod sit tibi omnibus viribus enitendum. parui namq; animi est mediocri laude esse cõtentũ, & nõ maiora semper & altiora moliri. eueniet igitur vt si identidem ad tuas pristinas laudes aliquid addendum curaueris: in animo tuo nouus quotidie ornatus oriatur, & dignitatis tuæ species clarioribus indies opibus illustretur. Quamuis autem ad excellentem dignitatem, acri quodam studio & summa contentione peruenias, illud tamen reputare debes, nihil esse tam excelsum atque magnificum,

quo

quo non sit illud ad cuius exemplũ effectũ & informatum fuit, multò altius & magnificētius. vt enim in reliquis rebus est quædã naturæ perfectio, cuius participatione & similitudine res singulæ coherēt, & in natura consistūt: ita in pulchritudinis ratione, est quædam species sempiterna, ad cuius similitudinem omnia quæ honestate excellunt, effecta sunt. Hæc est illa pulchritudo quæ nulla labe maculari, nullo vitio contaminari, nulla ægritudine corrūpi, nulla vetustate deleri potest; cum summa atq; sempiterna sit, sibiq; similis in omni æternitate permaneat, totiusq; honestatis in se fontem & principiũ contineat, & omnibus rebus splendidis & honestis, claritatis & honestatis causam afferat. hanc igitur intueri, hanc amare, hac imitari conuenit omnes qui magni viri futuri sunt, & hominem immortalis memoriæ consecrandi. Non solum igitur opus est vt maiorum tuorum exempla tibi imitanda proponas: sed multo etiam magis in diuina pulchritudine mentem tuam defigas, vt illius similitudine conformari, & opibus excitari possis ad summam decoris & laudis excellētiam. sic autem te præsentem intuebuntur, absentes tui desiderio flagrabunt, de te omnes loquentur, laudes tuas in cœlum ferent, nomen tuum nulla vnquam inobscurabit obliuio. Hæc me Regi dixisse putate. vestrum autem est admonere quæ sint huic orationi detrahenda, vel

y 2

adij-

adijcienda: vt si fuerit aliquando necesse illa vti, nō prorsus ineptus existimer. quanquam ineptiarum suspicionem vitare nō potui, cū in ficta causa tam longa oratione vsus fuerim. sed soli sumus, & otio nunc abundamus, & si quid ineptum nobis exciderit, secretum tenebimus. Oratio quidē inquit, M. benè longa fuit, sed ea iucunditate conspersa, vt cōfidam fore, vt faciliè in animū Regis influat. Id quidem inquam si fiet, non tam orationis iucunditate, quàm Regis ipsius benignitate fiet. sed velim intelligatis quid actum sit. Tribus enim rebus ( si meminitis ) diximus virtutem tradendam esse: institutione, legibus, & disciplina. primum enim est animus moribus honestis imbuendus: deinde legibus instituendus: postremò ratione atq; disciplina confirmandus, de morum constitutione non pauca diximus; de legum etiam sanctionibus multa disputauimus; nō mediocrè verò sapientiæ disciplinā in honestatis ratione positam arbitramur, de qua à nobis hæc oratio habita est. quod si hæc omnia ad Regis eruditionem conferatur, fieri certè poterit, vt nihil illo clarius existat. Cū enim ratio & disciplina nō pugnat cū legibus, & leges cum institutione puerili consentiunt: nō potest animus tumultuari, & in cōtraias partes distrahi, & ita fiet vt omni perturbatione vacuus, quid optimum factu sit in vita perspiciat. Quamuis igitur nihil aliud dicerem hæc mihi

mihi satis esse viderentur. sed hominum impudentium insidiæ quas extimesco faciunt, vt plura mihi dicenda putem. quare nisi vobis aliud videtur, reliquum est vt statum Regis moribus, & legibus, & ratione optime constituti, validis etiam præsijs muniamus. Vt libet inquit, M. totum enim hunc diem tibi dicatum existima, vt institutam disputationē absoluas. Hic Portugalesis mea inquit sententia, sermo in pomeridianum tempus differendus est, vt commodius ad finem perducì possit: nunc enim commodum videtur, vt Solis ardorem vitemus, & valetudini consulamus. tu verò, me autem nominabat, apud nos hodie manebis. Nescio inquam, an id mihi per hospites liceat. & præterea erat mihi sermo de rebus magnis cum Michaële Valentino (homine religionis opinione præstante) statim post prandium habendus. Non poteris inquit, vlllo modo tergiuersari. nam quod ad culpam attinet, ego pœnam si qua tibi fuerit imposita sustinebo; & sermo iste quem dicis poterit in aliud tempus commode reseruari. Non repugnabo inquam voluntati tuæ, maximè verò ob eam causam vt longioris temporis opportunitate, possimus intra hunc diem totam de Regis institutione disputationem concludere. Hęc vbi dicta fuere in villam deducti ab illo sumus.

DE  
REGIS INSTITVTIONE  
ET DISCIPLINA,  
LIBER  
SEXTVS.



POST prandium verò paululū quietuimus, & varijs sermonibus animos ab illa disputandi cōtentione relaxauimus; inclinato deinde in pomeridianum tempus die, admonitus ab illis sum, vt impositum mihi munus exequerer. quod quidem differre nolui: sic igitur interruptam orationem contexui. Iam & naturam Regis, & institutionem, & studium, & mores, & disciplinam oratione persecuti sumus; nunc verò restat vt genera præsidiorum, quibus Regis status muniendus sit oratione etiam complectamur; quòd vt rectius videre possimus, referamus animos ad eos homines, quos pleriq; Reges in delicijs habent: & intelligamus quæ sit eorum mens, qui sensus, quod studiū, quid velint, quid nolint, quid sperent, quid metuāt: vt tum demum statuere possimus, quæ nobis præsidia comparanda sint. Hoc quidem inquit, T. scire cupio, quid faciat ad Regis præsidium nosse mentem

mentem eorum, cum quibus Reges iucundissimè viuunt. Dixi inquam, vobis me non tantum ingenio valere, vt possim excogitare quid Regis statum conseruet. cum tamen videam omnes hominum istorum machinas ad Regis perniciem comparari, opinor quidquid fuerit illis aduersarium, salutem Regibus allaturum. si enim constat, nihil esse tam infestum Regibus, quàm adultores; consequens est, vt nihil magis regium statum firmet, quàm id quod maximè est adulatorum menti, studio, cupiditati contrarium. sunt enim adultores maximi amatores Regum (vt ante diximus) Amatoris autè est, multum de propria voluptate, parum autè de rei quam amat vtilitate & existimatione cogitare. quid enim quæso (vt illa similitudine vtar qua ià superius vsus sum) cupit nefarius & flagitiosus adolescens, qui virginem amat. num vt singulari pudicitia sit? vt bene atque diligenter asseruetur? vt parentibus offensionem asserre non audeat? vt infamiam magis quàm mortem horreat? vt deniq; religionè vnicè colat? Nò certè. Quid contrà parentes, fratres, cognati, & omnes quibus illius vita atque dignitas cara est? nihil aliud profectò nisi id tantū, quod amatores exhorrent; nempe vt bene morata, & singulari honestate prædita sit: vt nunquam ad suam familiaritatè mulieres impuras admittat: vt honestarum feminarum familiaritatibus impli-

cetur: ut exitus earum quæ sunt amatorum libidinibus obsequutæ reformidet: ut postremò sanctissimam religionem violare non audeat. Hoc idem igitur nobis faciendum est, quando aliam magis exquisitam rationem excogitare non possumus. ut igitur, qui virginis famam tutam ab omni labe cõseruare nituntur, id efficiunt quod amatores molestissimè ferunt: ita & nos quibus Regis dignitas cara est, in ea pugnare debemus, ut Rex sit illis virtutibus ornatus, & illis præfidijs circũseptus, quibus facillimè possit amatorum effrenatas libidines, à suis opibus atque dignitate cohibere. Est autem exploratum adulatoribus inutilem esse Regis pudorem, honestatem, vigilantiam, acumen, modestiam atq; sapientiam. danda igitur opera est, ut his laudibus omnibus cumuletur; & sic in omnibus artibus, & studijs id videndum, & faciendum est, quod valdè sit ab adulatorum moribus & institutis alienum. cum verò nihil sit quod eos magis excruciet, quàm riualitas; sit ut perinde atque reliqui amatores nimis anxie reformidant, ne riuale habeant pulchriorè, vel vrbiorè, vel ditiorè, vel aliqua alia re præstantem: ita qui gratiã Regis ambiunt, solliciti sunt, ne quisquam in Regis familiaritatem veniat, qui illos dignitate superet, & diligentissimè cauet, ne Princeps vlllo studio & amore teneatur, qui illum ab eorum coniunctione diuellat. non igitur solum  
omnes

omnes homines virtute præstâtes oderunt. sed omnes etiam præclaras artes suspectas habent, & tanquam riuales molestissimos execrantur. dant igitur (ut iam dictum est à nobis) obnixè operam, primùm quidè ne Rex se multorum hominum sapientia, atq; virtute præstantium fidelitate & beneuolentia sepiat: deinde ne statum suum literarum cognitione, & maximarum artium disciplina cõmuniat: postremò ne regnum & imperium summo religionis studio, diuiniq; numinis auxilio & ope corroboret. hæc enim omnia illorum fraudibus aduersantur; & sunt eorum cupiditatibus vehementer infesta. Quid igitur aliud est nobis, qui omnia ad Regis dignitatem conferimus faciendum: quàm ut hoc triplici præfidio, quod adultores minimè volunt, Regis statum muniamus? hoc igitur saltem hominibus istis tam lepidis & vrbanis, nos debere fatendum est; quòd nobis Regis nostri non ornandi tantum: sed etiam tuendi viam monstrant. admonent enim dum Regem euertere conantur, quid cõtrà nobis ad illorum insidias præcauendas comparandum sit. Triplici igitur præfidio Regis opes muniendas statuo, bonorum hominum coniunctione; artium maximarum cognitione; & religione atq; sanctitate. ut autem de hominum auxilio primùm dicam, hoc certè constat, nullum negotium quod aliquam vtilitatem vitæ contineat, sine multorum  
y 5 homi-

hominum auxilio confici posse . nec enim ex agro quisquam vberes fructus colligere ; nec in re pecuaria cum magna vtilitate versari , neque mercatura remaugere poterit : nisi multorum hominum opera & industria fuerit adiutus . magister autem nauis nisi multorum nautarum operis vsus fuerit , quomodo cursum tenere , & nauem appellere ad portum optatum poterit ? quid imperator ? num sine multorum militum robore & alacritate , & sine bonorum præfectorum opera & consilio , bellum feliciter administrabit ? ne autem reliqua munera vitæ recenseam (nec enim necesse est) hoc planè liquet , neminem posse in aliquo negotio & munere cū laude versari ; nisi multos muneris illius socios fideles ascuerit . Hoc tamè animaduertendum est , temerarium esse , cū sunt aliqui in muneris alicuius societatem conuocandi , non peritos , sed imperitos accersiri . veluti cū is qui bellum aliquod difficile suscipit , non veteres duces : sed mercatores in consilium adhibet , aut cū mercator ad suas rationes decidendas , non alios mercatores : sed milites accersit ; similiter qui in agricultura , non agricolas : sed homines à rebus rusticis abhorrentes cōsulit , mentis expers habendus est . Hoc igitur manifestum est , in omni negotio quod magnam vtilitatem contineat , multorum hominum qui periti sint , operam esse summo studio flagitandam ; nec enim

enim homo solus , nec imperitorum turba constitutus , poterit vlllo modo quidquam vtiliter administrare . quid igitur de maximo omnium atque difficilimo munere , cuius administratione & prouidentia reliqua omnia continentur existimandum est ? fieri ne potest , vt Rex aliquis tantam personam tueri , tam multa negotia conficere , tantum statum incolumem conseruare queat : nisi fuerit multorum hominum prudentium consilio , virtute , fidelitate munitus ? Nullo modo . Quo pacto enim vno tantum ingenio cuncta quæ sunt Regibus excogitata prouideri , aut vnis oculis omnia quæ sunt in Repu. diligenter speculanda cerni , aut vnis auribus omniū postulata & querelæ audiri , aut vnis postremò manibus res innumerabiles effici , & ad exitū destinatū perduci possunt ? hoc qui fieri posse credit , stultus ; qui periclitatur , insanus & furiosus ; qui in eo perseuerat , miser & infelix est . non solum enim illius amentia conuincetur : sed vniuersam Rempub. funditus perdet . Rex igitur qui munere suo cum laude perfungi cupit , multos Reges muneris socios habeat necesse est ; aliter enim frustra studium , & industriam , atque adeo vitam in regno tuendo consumet . Reges autem appello , qui virtute regia ornati sunt , quamuis regnum minimè possideant . vt enim citharædum non citharæ faciunt : sed citharæ pulsandæ artificium

ciū : ita non qui regni opes possidet, sed qui regnandi scientiam tenet, meritò Rex appellandus est. Quis autem ille est? Is certe qui ( vt ante diximus ) & sapiens, & magnanimus, & in omni vita moderatus est: quem nulla vexat amentia, nullus motus de statu deijcit; nulla cupiditas immoderata labefactat; qui nullas proprias opes publicis commodis, & æquitati iuris anteponit. homines igitur qui his virtutibus instructi fuerint, summo studio querendi & vestigijs omnibus persequendi, & tenebris etiam extrahendi sunt; vt regibus operam suam nauare possint. nec ij tantum, qui in omni regia virtute excellentes extiterint: sed ij etiam qui mediocribus officijs ornati fuerint, sunt ad familiaritatem & obsequium Regis admittendi; vt omnium operis vti possit, & ex maiore bonorum numero, seligere eos qui virtute præstiterint, quorum consilio & autoritate facilius officio suo fungatur. Sed ij quos Regi familiares & domesticos esse volo, ex vno tantum ordine hominū deligendi sunt? an ex omnibus, si in illis specimen aliquod virtutis atq; probitatis eluxerit? sed vt de hac materia melius differamus, statuendum est, tribus rationibus quempiam à plebis turba segregari; diuitijs nempe, aut nobilitate, aut virtute. & quæ admodum refert Aristoteles, omnes ciuiles dissensiones, harum triū rerū contentione excitari plerūq; solēt.

Iustitia

Iustitia quidem ciuium animos deuincit; iniuria verò dissoluit, & ad intestinum bellum impellit. Iustitiæ verò munus est, vnicuique dignitatem suā tribuere; summa enim iniquitas est, nō ponderari vniuscuiusq; dignitatem: sed vel ijs qui minus digni præmio sunt, maiora præmia condonari; vel saltem æqualia præmia & munera dignitatibus inæqualibus statuere. Quantum enim quisq; reliquis dignitate antecellit, tanto par est eum maioribus præmijs atq; bonis honorari. rectè igitur Achilles apud Homerum, de Agamennonis iniquitate conqueritur, quòd eodem honore, & homines obscuros, & claros afficeret. hac autem querela vtuntur omnes, qui se putāt reliquis dignitate præstare, cū se præteritos animaduertunt; aut nihilo sibi plus quàm cæteris, quos ipsi dignitate vincunt attribui. inde igitur odia, inde dissidia, inde clādestina colloquia, inde fraudes in Rep. capitales, inde ciuiles tumultus erumpunt. Omnes enim illud bellum legitimum arbitrantur quod pro dignitate suscipitur. dignitatem autem suam violari & imminui putāt ij, qui plurimū possunt, cū se reliquis hominibus exæquatos esse vident. causa tamen ciuilis discordiæ concitandæ, non eadem est apud omnes; aliæ namque alibi maius momentum habent, vbi enim multum valet pecunia, ibi qui ditissimus est, minimè ferendū arbitratur, homini egenti eundem hono-



honorem haberi, quo se affectum cernit. vbi verò multum nobilitati tribuitur, quoties homo nouus è tenebris emergit, & honoribus illustratur, indignū facinus esse clamitant omnes nobiles, hominem è terra natum ad honores nobilitati debitos aspirare. vbi tamen virtus in honore est, ibi quamuis interdum virtute excellentes præteriti sint, & honoris repulsam iniuria patientur, minimè molesti sunt. Virtus enim se ipsa contenta est, & honoris cupiditati facilè modum cōstituit: neq; valdè gloriā à populari celebritate petendā arbitratur, cū se vera & stabili gloria florentem considerat. illi igitur solum seditiones nō excitant, qui soli iure, de facta sibi iniuria queri poterant. Sed quia non semper de virtute perfecta loquendū nobis est; sed est etiam ad virtutem popularē oratio nobis accōmodanda, militaris etiā virtus cū plerumq; sit intemperans, & nullam indignitatē pati possit, hac etiam ratione Remp. perturbare solet. quoties enim vir militaris sibi antelatum aliquem cernit, quē se virtute superare censet, id mortis instar esse putat. homines igitur etiam fortes & magno animo præditi, sæpenu-mero hac specie indignitatis offensi, tetra dissidia moliuntur, & patrias interdum suas euertunt. Nos verò qui sub Rege viuimus, minus sumus his motibus expositi; propterea quòd Rex est quasi quidam ludorum Gymnicorum præfectus, vt præmia

diuidat,

diuidat, & omnes contentiones æquabilitate summa dirimat, & nos ita sumus illius placitis addicti, vt illius etiam in iudicando iniquitatem multò patientius tolerandam arbitremur. Quamquam & in Regno etiam soleant hac de causa seditiones atque dissidia concitari, & coniurationes contra Regis statum atque vitam fieri: quemadmodū sub Ioanne Rege hoc nomine secundo (viro multis virtutibus ornatissimo) maiorum nostrorum memoria factum fuit. ne tamen id sæpius eueniat est impedimento & nominis Regij maiestas, & muneris amplitudo, & ciuium fides erga Reges sancte culta, & diri proditorum exitus, & sempiterna perfidiæ & prodicionis infamia, in qua posterius non mediocriter erubescunt. quamuis tamen id rarò accidat, vt in Regno qui se læsos esse putant dissidia concitent, & interitum vel Regi, vel Reipub. moliuntur; non tamen mediocre malum existimādum est, cū multi de Regis iniuria queri meritò possunt. vt enim nullum aliud incommodum Resp. subeat, illud non leue reputandum est; quòd multi homines fortes & industrii, cū vident virtutis dignitatē minimè perpendi, multū de virtutis ipsius alacritate remittunt. fieri quidē nō potest, vt Rex omnibus exæquo satisfaciat; id tamen illi prouidendum est, quoad fieri poterit, ne quisquam iustis querelis vtatur, aliter enim neque

suum

suum officiū faciet: & homines industrios quorum opera plurimum iuuari potuisset, alienabit. In Lusitania verò, cum summum honoris præmium videatur esse in Regis familiaritate & gratia constitutum; nec enim Lusitani dignitatem tam in opibus & facultatibus, quàm in Regis hilari vultu ponendam arbitrantur; videndū est maximè nostris Regibus, quales sint ij homines, quos ad suam familiaritatem admittant, quos rursus excludant. videamus igitur cū non placeat homines inæquali dignitate præditos, æqualibus præmijs atque muneribus donari: & indignis intromissis, homines fortes excludi, quibus sit ponderibus vniuscuiusq; dignitas examinanda. Omnes autem qui se honore dignos existimant, aut diuitijs abundant, aut nobilitate generis efferuntur, aut virtute præditi sunt. quos igitur familiaritate digniores esse iudicatis? An id dubium est inquit, T. eos esse præferendos qui virtute præstant? Quod virtuti inquam, summum præmium honoris adiudicas laudo: quòd indicta causa reliquos eijcis non probo. si placet igitur antequam feramus sententiam, eos audiamus. Rectè mones inquit. Par igitur inquam est, vt illos loquentes audiamus, vt facilius quod æquum est statuere possimus. experiamur igitur an diues possit ad hunc modū causam suam tueri. Ego inquit, cū essem in magnis opibus enutritus, fui admodū liberaliter

liberaliter educatus, & artibus homine ingenuo dignissimis institutus. nunquam enim egestate compulsus fui, opus aliquod sordidum & vile suscipere, quod me ab honestatis studio retardaret, vt ij faciunt qui rei familiaris angustia laborant. reliquis igitur vitæ curis expeditus, honestatē vnice colui; illisque me disciplinis dedidi, quibus instructus facillimè possem magnam Reip. opem in magnis rebus afferre. multa igitur præclara didici; multum operæ & studij in re militari consumpsi; multum patriam consilio & armis adiuui; nec mihi in opibus meis materiam libidinis: sed instrumentum virtutis inesse constitui; multos namq; milites alui: multos bello captos redemi: multos ære alieno liberaui, maximisq; sumptibus maxima & difficilima munera diligenter obiui: opera mea Regi difficilimis temporibus semper præpta atq; parata fuit. nec enim vnquam exercitum scribi, aut classem instrui necesse fuit, quin ego pecuniam meam in comunem vtilitatem conferrem, & omnes meas facultates Regis obsequio destinarem. quocirca rationi cōsentaneum est, vt illis omnibus qui inopia coacti tantas Reip. vtilitates afferre minimè poterunt, anteferar. Hæc si diues diceret, nonne tibi videretur iure niti, atque merito causæ suæ confidere? Videretur inquit, si ea quæ dixisset factis probare posset. An vera inquam sint quæ dicit, testibus confirmanda

firmanda relinquamus: hoc tamen interim ex illius oratione colligamus, illum qui ita loquitur, non in pecunia: sed in virtute omne suæ causæ firmamentū collocare. nec enim quantos pecuniarum acervos domi congestos habeat: sed quàm liberaliter pecunijs vtatur, & quomodo omnes suas opes in Reip. studiū contulerit, oratione cōmemorat. omissio igitur virtutis studio, nescio quomodo probare diues possit, se dignum esse, quē Rex in familiaritatē suā recipiat. si enim ita loquatur. Ego multò lautius omnibus istis, qui mecum certare volunt epulatus sum: multoq; mollius & dilicatius vixi: multo magnificētius cōuiuū, quoties hospites excipiēdi fuerūt instruxi, multo plura scurris & parasitis donavi: alea multis in locis ingentē pecunię iacturā feci, meretrices multas alui, solē vitavi, laborē fugi, vestibus preciosissimis excultus, & fragratissimus vnguentis delibutus incessi; idq; sedulò curavi, ne id quod maiores mei tātò labore quæsierūt, in res laboriosas & iniucūdas impēderē: sed in omnivoluptate pfruēda cōsumerē. nō igitur æquū est, vt ij qui nō ita splendide viuūt: sed vel multis in bello laboribus attriti, vel literarū studio cōfecti sunt, & tenui victu & cultu cōtenti esse possunt, mihi præferantur. Hæc si diceret, audiendū existimares? Non prorsus, inquit. Quid, inquā, si diceret nō patiar equidē villo modo ex opibus meis terenciū in honoris leuitates, aut in

futiles

futiles voluptates infumi: sed pecuniā coāceruabo, nec vllū quæstū me indignū iudicabo, thesaurū circūplexus noctes & dies asseruabo, & diligentissimè cauebo, ne quidquā de argēti structis acervis imminuā; facilius autē patiar filios meos in seruitutē abduci, meq; morbo molestissimo cōflictari, q̄ pecuniā quā tanto labore parauī insipiēter absumi. nec enim mihi affines, neq; cognati, nec amici, neq; filij honori & emolumēto sunt; imò oēs me oderūt, me extinctum cupiūt, vt pecuniā meam diripiant, atq; per summum flagitium effundant. pecunia igitur tantum mihi honorem, mihi delicias, mihi voluptatem afferre potest; in illa igitur habeo vitæ propugnaculum, miseræ perfugium, senectutis oblectamentū, illam colo, illā veneror, cum illa me oblecto, in illa tantum omnia præsidia vitæ constituo. cum igitur ita sapiens sim, vt spretis voluptatibus, neglectis honoribus, repudiatis amicis omne studiū vitę in pecunia paranda consumpserim; quid causæ est, cur non anteponar istis stultis, qui quoties aliqua species honoris & honestatis eorū oculis obuersatur, omne patrimoniū repētē profundūt? Si hæc diceret aures illi præberes? an potius hominē sordidū, & inhumanū, atque adēo impiū & sceleratū, qui in Dei loco pecuniam colit, ex totius regni finibus exterminandū putares? Exterminandū certè, inquit,

T. dum modo pecuniā secum minimè asportaret.

nec enim æquum est, vt cui supplicium meritò cōstitui debet, vlla fordida & impura voluptatis materia tribuatur: & ratio flagitat, vt qui pecunia vti nescit, nō eam impunè possideat. Minimè inquam impune possidet; semper enim eget, & in mendicitate versatur: neque tam quod iam compressum domi continet, quàm quod nimis sitienter appetit, secum recogitat. opes quas habet attingere non audet. earum quas non habet infinita cupiditate cruciatur; in quærenda pecunia labore conficitur; in seruâda, cura & solitudine contabescit: si quidquam amittit, intolerândo dolore, & mœstitia laceratur. nemini credit; omnes suspectos habet; familiares & domesticos extimescit: filios fortunis suis inhiare verissimè suspicatur: strepitu muris attonitus fores effringi, & fures in domum penetrare putat. cùm domi est, rei augendæ solitudine victus, in forum excurret: inde autè ne quid dum ille abest familiares auertant, domum se proripit. nunquam igitur lætum diem videt; nunquam ne in somno quidem animo conquiescit: sed semper tristis, semper attentus, semper vel spe, vel metu sollicitus afflicatur. dum igitur huic vni curæ incumbit, neque sibi: neque Reipub. utilis esse in vita potest; idque tantùm agit, vt hæredes in morte illius exultent. Ergo cū omnis diues si virtute caret, vel prodigus, vel avarus sit; et vtrumq; vitium sit impedimento,

quo

quo minus opes illius aliquam Reipub. vtilitatem afferant: consequens est, vt omnis qui sine virtute diues est, à regis familiaritate repellatur. quòd si secus euenerit, & contempta virtute diuites honorati fuerint; eueniet tandem, vt nemo virtutem colat, & omnes pecuniæ seruiendum existimēt. in regno enim omnes id tantum summo studio consecantur, quod à principibus honorari vident; si igitur homines honorem virtuti debitum ad pecuniam transferri perspexerint, studium virtutis negligent, & in cogenda pecunia certatim elaborabūt, neque quomodo Remp. pro parte sua iuuent: sed quomodo rem suam accessionibus infinitis amplificēt, sibi curandum arbitrabuntur. Virtutis igitur industria languescet; iniquitas, & fraus ad Reip. perniciem erumpet; totiusq; Regni status funditus interibit. Quid de nobilitate dicemus? poterimus ne illis aditum ad Regem claudere, quibus omnium consensu maximè semper apertus est? flagitium profectò fuisset nullo modo tolerandum; maximè verò cùm eorum quilibet his verbis agere causam suam possit: fingamus igitur aliquem nobilem hominem in hanc sententiam loqui. Ego claro & illustri loco natus sum, & si voluero genus meum à stirpe repetere, multos fortes, & in omni genere virtutis excellentes viros enumerare possum, qui cùm Rempub. plurimum opibus, & consilio, & virtute iuuisent,

à régibus eam ob causam summis honoribus & ornamentis illustrati sunt. his igitur domesticis exemplis stimulatus neque dormire, neq; quietem pati possum, eo namq; studio flagro, ea cura solitor, id animo molior, vt meorum gentilium decori ne desim: sed illorum etiam laudes labore & vigiliâ mea superem. nec enim si labe aliqua aspersus fuero, vitia mea obscura esse poterût, cùm in tam clari generis luce & celebritate nomen meum versetur; vt mihi à maioribus meis degenerare non liceat, sine insignis infamiæ turpitudine. non igitur opes, non pecuniam specto, non flagitiosas voluptates exquiro: sed omnes curas & cogitationes meas ad gloriam & honestatem confero, tantaq; verissimæ laudis cupiditate incendor; vt præclare mecum agi putem, si dum ad immortalitatem nominis aspiro mortem oppetam, & pro breui vita corporis, vitam gloriæ sempiternâ adipiscar. si igitur generis claritas, si maiorû exempla, si artes ingenuæ quas à pueritia colui, si signa quæ iam insitæ indolis atque virtutis egregiæ dedi, mihi hos stimulos admouent: nonnè sperandû est, vt multo clariora facinora pro Reip. salute, & pro Regis dignitate suscipiâ, quam ij, qui nullis exemplis domesticis ad amplitudinem laudis & dignitatis excitari possunt: æquû igitur est vt eundem locum apud Regem obtineam, quæ mei maiores tenuerût: neq; mihi quisquam nouus ho-

mo,

mo, in hac contentione dignitatis anteponatur. Hæc si dicat homo nobilis, potestis ne tam honeste orationi repugnare? Minimè inquit, T. Et rectè quidem inquam censetis, hæc enim oratio stirpe virtutis innititur: neque germanam nobilitatem ab honestate seiungi posse statuit. sed si idem dicat: ego generis mei fiducia subnixus ambulo, nulloq; metu nobilitatis amittendæ conturbor. nec enim mihi quisquâ meam nobilitatē eripere vlla ratione potest. ego lautus & vrbanus sum, & specie etiam venustus, & omni lepore circūfluo; nemo me dexterius alea ludit; nemo est cõuua festiuior; nemo in omni nobilitate dicacior, nemo innuit oculis argutius; nemo cubito tãgit eos qui prope sunt malitiosus. iam verò amorû blanditias & venustates, quis maiore studio cõsectatur? me virgines aulicæ libèter aspiciût; mecû iucunde sermocinantur; quacûq; autè incedo, omnia vnguëtorum fragrantia redolent; & vbique suauitatis meæ impressa vestigia relinquo; multaq; alia voluptatis & deliciarû causa facio, quæ maximè nobilitatē decent. Occurrat hîc aliquis, & dicat: quid si dum tu stertis, & torpore desidiasq; lãgues, & vitâ in istarû deliciarû festiuitate consumis, aliquis homo nouus industria singulari præditus ad honestatem enitatur, tibi que dignitatem præripiat? Mihi ne homini vtraque stirpe nobilissimo vt homo sine gête, sine nomine, in fece infimæ ple-

z 4

bis

bis educatus, anteponatur? Certè si ius & ratio vim habuerit, & ille dum tu dormis, sese vigilanter & acriter ad studium virtutis applicuerit. Colat ille virtutem quantum volet, ego tamen qualis sim nobilis semper ero. si igitur fieri nequit, vt aut ille parentes mutet, aut ego insignia meæ gentis amit- tam: quid erit indignius, quàm illum mihi in ali- qua dignitatis ratione præferri? benè profectò se res habebit, si nouus homo rusticano patre natus homini natalium splendore clarissimo fuerit antela- tus. Quid si fiat? Ita ne verò id fieri aliqua ratione poterit, vt is mihi præferatur, quem ne in domesti- cis quidem meis numerandū existimo? Sit facinus quantum voles indignum, id tamen aliquando fit. quid igitur tunc facies, si idem tibi euenerit? Non ego inquit, solus mihi conuitium fieri vociferabor: sed omnis nobilitas eam ad se contumeliam perti- nere putabit, & fidem Regis implorabit, & aut suū ius questibus obtinebit, aut iniuriam suā constanti animo persequetur. Quomodo? aut qua tandem ratione? A Rege semigrabimus, inquit, & illum perinde atq; dignus est, hominū ignobilium turba constipatum relinquemus. quo quid Sol videre po- test indignus? Principem clarissimum ignobilium hominum turba circumfundi? eorūque cōtagione pollui? morumq; ministerio Regis maiestatem im- minui? illum ne Regem appellabis cui nouus ho- mo

mo poculum ministrat? quem manibus suis vestit, & ornet? Non profectò dignus est nomine Regis is, qui tantam indignitatem subire potest. Faciat igitur ille quod libuerit: nos verò iniuriam nobis illatam, minimè impunitam, & inultam relinque- mus. eum namque plebis infimæ sordibus illini & contaminari patiemur; & tum demum intelliget, quantum Regis flagitium sit, homines genere illu- stres & claros offendere. Hęc si dicat homo nobilis, qua ratione poterimus illius iracūdiam reprimere? aut quomodo Regem si nobilium hominum penu- ria coactus fuerit poculum è manu hominis noui sumere cōsolabimur? Fieri vix potest. Experiamur tamen & primū quidem hominem amplitudine generis elatum admoneamus, ne sit virtuti, è qua omnis vera nobilitas ortum habet infensus. No- bilitatem enim ex virtute natam esse confirmabi- mus, atque tantisper dignitatem iurè atque meritò retenturam, dum in illa splendor virtutis eluxerit. Virtutem verò semper & specie illustrem, & ampli- tudine admirabilem, & fructu salutarem extitisse, & dignam quæ summis honoribus & titulis illu- straretur. docebimus deinde illum nobilitatis au- torem & Principem, à quo hic cum quo nobis ser- mo est genus ducit, hominem à principio obscurū fuisse; virtute tamen imagines posteritatis mirificè consecutum. nullam autem nobilitatem extare,

quæ possit à primordio generis humani suæ claritatis ortum repetere . vt enim aliquis possit seriem maiorum suorum recensendo multos homines claros enumerare, ad opifices tandem perueniet, & in ipsam fecem plebis, quàm fastidiosè contemnit incurret. quod si ea mens Principū fuisset, eo tēpore quo ille primus nobilitatis suæ propagator è tenebris emergere cœpit, vt nullo modo paterentur aliquem hominem obscuro loco natum, quāuis magnitudine virtutis excelleret, in nobilitatis lucē vindicari: necessario accidisset, vt & hic & multi alij nobiles quos generis nouitas offendit, in perpetuis tenebris & obscuritate sempiterna laterēt. Illū deinde obnixè precabimur, ne nouorū hominū virtuti inuideat: imò in ea principium suæ nobilitatis & claritatis agnoscat; præclarum esse cum virtute, virtutis dignitate contendere: nō virtutis inuidia, virtuti interitum machinari: propriā nobilitatem tueri, non aliam nascentem irritis conatibus impedire. nullum enim inanitatis & leuitatis impetum posse virtutē infringere. Iubebo deinde illū vt animaduertat, quomodo illi nobilitas tuenda & conseruāda sit; vt enim illius initiū, & fundamentum est in virtute positum: ita virtute conseruari & augeri, & flagitijs interire. amicè igitur illū admonebimus ne nimis natalium splendori confidat; sic enim natura comparatum esse, vt quòd virtute splēdet obscuretur

scuretur flagitio: & quòd industria partū est, amittatur ignauia. Tum etiam ridiculum esse dicemus Regi nobilitatis discessione minitari. tantam enim potestatem in Regibus, tantumque ( vt ita dicam ) numen inesse, vt facillè possint meritis excellētibus excitati, & generis nouitatem nobilitare, & inertē nobilitatem contemnere. quòd si Rex non potest vlllo modo dignitatem suam sine præsidio nobiliū tueri, nihil ab illo fieri posse sapientius; quàm omnes familias, in quibus aliquod lumen honestatis splendere viderit, nobilitatis insignibus ornari, ne vnquā relinqui à nobilitate possit. vt enim diligens agricola nouas arbores ferit, quæ dū aliæ vetustate consumuntur exurgant, atq; fructū ferant: ita Regi necessariū esse, vt assiduè nobilitatis plātaria seminet, vt semper vetustæ nobilitati succrescāt nouæ nobilitatis propagines. Hortabimur etiam illum vt recolat animo quorū sit sanguine procreatus; & maiorū suorū egregia facta memorabimus; & quantū dedecus illius futurū sit, si nō illorū vestigia fuerit persecutus admonebimus: obtestabimur deniq; vt ineptias vitet, & insolentiā fugiat, & virtutē colat, & honestatem retineat, si vult clarus & amplius esse; nec aliena dignitate, nec vanis nominib' efferatur: sed omne amplissimi decoris ornāmētum propria atq; vera dignitate cōstituat. Ex hīs quidē locis argumēta sumemus, quibus si fieri possit illius, qui oīa digui-

dignitatis ornamenta in nobilitate ponit arrogantiam minuamus. Regem verò quibus præsidij cōtrà minas insulsæ nobilitatis armabimus? aut quibus rationibus admonebimus, vt neminem in suâ familiaritatē recipiat, nisi virtute & industria præcellens extiterit? date igitur hanc veniam mihi, vt illum rursus alloquar. Vt lubet, inquit, T. ridens dummodo ne te ista consuetudo sæpius cum Rege differendi, ab amicorum colloquio & familiaritate disiungat. timeo enim ne orationes istæ cum Rege sæpius habitæ animos tibi efferant. Quid? inquam iam ne vos inuidia lacerat? quid facietis cū me penitus in familiaritate Principis ipsius immisero? Hic postquam arrisere ego sic exorsus sum quasi cū ipso Rege loquerer, sic igitur orationem institui. Nullam esse Princeps inuictissime artē maiorem, aut difficiliorē, quàm tractare Remp. pro tua singulari prudentia iudicare potes. quamuis igitur & ingenij acumine, & animi magnitudine præcellas, multisque opibus instructus & ornatus sis; difficilimè tamen imperium geres, nisi fueris multorum hominum consilio, fortitudine, atq; fidelitate munitus. cū igitur constet tātum munus ab vno solo homine, sine multorum operis, & sine sapientium hominum consilio administrari non posse, reliquū est, vt videamus, è quo genere hominum seligendi sint ij, quos in familiaritatem admittere, & quorum

operis

operis vti debeas. Tria namque sunt hominum genera, quæ dignitate certant. alij namque diuites sunt: alij nobiles, alij virtute præstantes. quæro igitur num difficilis deliberatio sit, qui potissimum à te diligendi sint? Nō arbitror. Nam si diuites opes suas tibi & Reip. vsui futuras esse pollicentur, si bonis artibus student, si pecuniam ad honestatis studium conferunt: cum bonis certè numerandi sunt, & ob eam causam digni iudicandi, qui plurimum tuæ humanitatis obtineant, si verò seclusa virtute & honestate pecuniam ornamentis affeceris, & homines diuites quamuis omni virtute vacui sint, ad tuam familiaritatem aggregaueris; auaritiam ornabis, insolentiam confirmabis, ignauiam sustentabis, pessimumque in Remp. certamen induces. nemo enim vt virtutis laude præcellat, elaborabit: sed vt omnes pecuniæ magnitudine superet, enixè contendet. sic igitur fraus & iniuria dominabitur: honestatis studium interibit; iniquitas & imprudentia Remp. peruertēt; duæq; maximæ Reipub. pestes eam mortifera tabe conficient. Quæ nam illæ sunt? inquires. Diuitiæ quorundam ingentes, aliorū verò mendicitas. vix enim potest quisquam opes suas præter modum augere, quin multi ad inopiam redigantur; quòd enim nimis accrescit vni, de multorum victu detrahitur. sic igitur eueniet, si auaritia fauore tuo confirmata fuerit, vt alij ditissimi

sint:



sint: alij in mendicitate versentur. diuitias verò immanes luxus, ignauia, nequitia, fastidium, insolentia, alia præterea flagitia innumerabilia consecuntur. extremæ verò inopiæ comes est desperatio; inde verò erumpit amentia, rixa, furtum, latrocinium, publici status odium, & reliqua mala, quibus Resp. in summum discrimen adducitur. vt autem nullū aliud malum inde proueniret, illud certè non mediocri putandum est, quòd in tenui admodū fortuna nemo liber esse potest. Egestas enim eripit mentem, & deprimat animum, atque seruire compellit. Postremo ijs qui sine virtute ditissimi sunt, inopes inuident; inopes verò à diuitibus contemnantur; & ita necessariò odium inter illos acerbissimū concitatur; & Resp. in cōtrarias partes distracta, atque cōtentionibus dilacerata cōcidit: aut certè facillimè externorum hostiū armis opprimitur. si igitur tantam vim malorū inuehit in Remp. ingens hominū quorundā pecunia, cum magna & graui multitudinis clade coaceruata: quid minus Regis officio cōuenit, quā auaritiæ fauere? auaritiæ autem, is Princeps nimis fauebit, apud quem diuites qui probi & honesti non sunt, in gratia fuerint. Quod verò ad homines nobiles attinet, eorum causa honestior esse videtur. Nobilitas enim plerumq; è fonte virtutis & honestatis emanat. non nego multas familias diuitijs, ad aliquā etiā nobilitatis rationē peruenisse: ve-

ra ta-

ra tamen & germana nobilitas, nō aliūde, quàm ex virtutis fonte profluxit. illi nāq; primi, qui suæ nobilitatis fundamēta fecerūt, cum essent ignobiles & obscuro: bonis tamen artibus, præstāteq; virtutis industria, hoc affecuti sunt, vt clarā stirpem in multa secula propagarent. habēt igitur homines nobiles, quorū exemplis ad virtutem & gloriā excitari possint. si igitur maiorū suorū vestigijs institerint, & in studiū verissimæ laudis incubuerint: æquum est vt illos in fidem & amicitia tuam recipias, multisque opibus & ornamentis augeas. sic enim illorū virtutem debitis præmijs afficies, & eorum memoriā, à quibus generati sunt grata volūtate prosequeris; si verò maiorū gloria cōtenti, opes quæ ad illos hæreditate venerūt in nequitia & leuitate cōsumpserint, nec vllū virtutis genus in vita coluerint: duplici ratione nō tantū à familiaritate tua: sed etiā à cōgressu prohibēdi sunt. nēpe quòd & se turpitudine cōtaminauerint, & claritatē maiorū suorū dedecore macularint. quo autē clarius est eorū genus, eò maiore odio digni sunt, qui generis sui gloriā magnitudine libidinis & impuritatis obscurāt: quādo ne domesticis quidē exēplis stimulati, sese in aliquod studiū honestatis & laudis incitauerint. sūt igitur repellēdi, & eijciēdi, & cōtēptione leuitatis & iactationis acerrimè coercēdi. si enim illos quāuis sint ignauissimi, tu gratia dignos, eò tantūq; nobiles sūt existimaueris:

ales

ales arrogantiam, corroborabis impudentiam, confirmabis ignauiam atque desidiā, eoq; rem deduces, vt eorum superbiam atque fastidium tolerare non possis. deinde quod est miserrimum, libertatē tuam hominibus leuibus, superbis, ingratis addixeris. quid enim leuius esse potest eorum temeritate & amentia, qui nominibus tātum inanissimis, sine vlla ratione solidæ, & expressę dignitatis insolescūt? quid superbius illis, qui tātum sibi arrogāt, vt omnes qui nobiles non sunt, ita præ se contemnant, vt homines esse non putent? quid ingratius illis, qui quamuis summis afficiantur muneribus & beneficijs, semper tamen fremūt, multo sibi minora præmia delata fuisse, quàm generi atque nomini suo debeantur, sic enim nobilitatis opinione tument, vt omnia præmia virtuti constituta, nomini tantū suo deberi contendant: & cū multa fuerint adepti, multo plura quotidiano propè conuitio flagitent; eueniet igitur, vt cū præmia virtuti proposita, ad inertem nobilitatem transtuleris, fortes & spectatos homines ab alienis, & nobilitatem minimè tibi deuincias. Præterea si dum nobilium offensionem metuis, virtutem ignobilium non ornaueris, duas res valdè salutare s Rep. tolles, nempe metum & spem; metus enim honestatis amittendæ nobilitatem stimulat, & in studio dignitatis vigilantem efficit: spes autem honestatis consequendæ homines

fortes

fortes obscuro loco natos mirè sollicitat, & studio virtutis incendit. Ergo si metum hunc nobilibus ademeris; & si spem hanc ignobilibus incideris, vtrosq; desides & ignauos efficies. dedecoris enim metu sublato, quis ex omni nobilitate volet cum vitæ periculo, præclarum aliquod facinus obire? spe verò dignitatis erepta, quis erit ex omni plebe, qui pro Reip. salute vitam in summum discrimen iniiciat? Principis autem officium est, ad virtutem omnes incendere: non studium virtutis extinguere; indolem honestatis in quocunque illa viguerit excitare: non certi cuiusdam generis ignauiam noui hominis virtuti præponere, & insitam nouitatis indolem, vt satisfacias arrogantiae nobilitatis opprimere. nullo igitur modo Remp. virtutis præsidio firmare poteris, nisi nobilibus metum amittendæ nobilitatis incutias; & ignobilibus spem illius adipiscendæ proponas, & ita certamen illud præclarū instituas, quo benè constitutæ Resp. rerum positæ sunt. nihil enim præclarius esse potest ad imperium propagandum, quàm illa plebis & nobilitatis contentio, qua pars vtraq; in eo pugnat, vt virtute præcellat. Illud præterea velim Princeps animaduertas, vt diligens pater familias esse nequit, qui suos otio torpere sinit: ita neque Rex officio suo strenuè fungi potest, si otiosis atque negligētibus se benignum præbuerit. Rex autem qui ignauam nobilitatem,

A

tem,

rem, nouorum hominum industriæ præferendâ arbitratur; industriam frangit, alacritatem debilitat, desidîâ ornat, & confirmat ignauiam, & sic tandem omnia Reip. præsidia labefactat. Qui hostem feriet dicebat Annibal is mihi Carthaginêsis erit. sic dicat opus est Rex in omni genere virtutis excellens, Qui hostem ferit, is mihi nobilis erit. finge nûc animo maximos hostiû exercitus in regni tui fines irrûpere, tantamq; vastitatê inferre, vt nisi illos vi atq; virtute represseris, sint tibi oês regni opes amittédæ. si esset igitur necesse tibi signis collatis cû hostibus dimicare, quo præsidio libétius aciem tuâ firmares? fortiû ne hominum robore, quâuis essent ignobiles & rusticani: an mollis & delicatæ nobilitatis elegancia? non dubiû est, quin libétius & cõfidétius homines robustos, & acres, quàm nobiles si essent parum fortes, educeres. quid igitur magis absurdû est, quàm eos quorû virtuti atq; fidei vitam, salutem atque dignitatem tuam, in maximo periculo cõmitteres, inferiores habere ijs, quorû ignauia & imbecillitati diffidis? quid enim aliud hostes tui optarêt, quàm vt hoc animo esses, vt fucatae imaginis inanê splendore, claritati & splendori virtutis anteponeres: & hominem bellû & venustû, qui principes in maioribus suis numerare posset, quâuis esset iners & timidus; ita vt hostis vultû aspiciere nõ auderet, homini forti & industrio præferres? intelligerent enim ea ratione

ratione profligari in regno tuo virtutem, & ignauia in dominatu constitui. id ne igitur fieri vlllo modo patieris, quo simul & regni tui opes infringas, & hostibus lætitiæ causam afferas, & quoties signa cõtuleris, illis necessariò victoriam cum insigni clade tua & ignominia concedas? Præterea libenter ex te audirem, quid malles annales de te ad annos sexcentos prædicare? num quòd te semper præbueris hominibus nobilibus, quamuis essent ignaui & flagitijs omnibus infames obnoxium, & eorû cupiditatibus obsequentem? an quod nullum inane nobilitatis nomen plus apud te valuerit, quàm egregiæ virtutis ornamentum? dubium certè non est, quin malles memoriæ tradi te nihil vnquam in vita pluris quàm virtutem æstimasse. id igitur nûc fac, quod posteritati commendari, & hominum sempiternæ memoriæ consecrari ardentissimè cupis. Illud deinde considera, neque iustitiæ æquitatem pati, nec vllâ prudentiæ rationem ferre, vt qui nullâ omnino Reip. vtilitatê afferût, opibus Reip. saginêtur; & quod erat fortibus & spectatis hominibus tribuendû, ignauis, & otiosis sine vlllo modo tribuatur. imò vt apes fucos arcêt, eò quòd fuci neque ceram conficiunt, neq; cellas extruût, nec eas melle cõplent: sed ipsum mel apiû labore, cura, & sedulitate confectû in téperanter absumût: sic oês homines desides & ignaui, qui tanquâ fuci cùm nullâ operâ

Reipu. nauent, omnes tamen Reip. opes liguriunt atque deuorant, à regni finibus expellēdi & eijciēdi sunt. si enim boni Principis est, turpe otium & desidiam non impunitam relinquere: summum certè flagitiū erit, ipsam segnitiam muneribus industriæ debitis ornare; & si ad officium boni Regis pertinet, virtutem remunerare, non mediocre scelus Regis erit, virtutem negligere; & beneficia quibus virtus erat afficienda, ad ignauix & dedecoris ornamentum transferre. Quibus autem quæso artibus & disciplinis, vel Cyrum, vel Alexandrum, vel Cæsarem, vel alios Imperatores qui regiones innumera- biles armis inuictis peragrarunt, tantum potuisse suspicaris: vt nihil esset vel tam natura & arte mun- nitum, vel tam firmo præsidio vallatum, quòd non armis atque virtute superarent? hac vna certè disci- plina, qua virtutis institutio & amplificatio conti- netur. non enim diuites qui malis artibus pecunias quærebant, & domi congestas habebant, non ho- mines opinione nobilitatis inaniter inflatos: sed sa- pientes & fortes ornabant, nec vlli generi hominū modo in illo vigeret virtus & industria, aditum ad honores summos intercludebant. quidquid autem erat virtutis ornamentis nudatum, quamuis auro & gemmis splenderet, & titulis magnificis ornaretur: despiciebant, & contemnebant, atq; pro nihilo putabant. satis diuitē esse putabant, quem virtute

cumu-

cumulatum esse viderent, & satis nobilem esse cen- sebant, qui factis egregijs notus esset. Cùm igitur multi nobiles, ne nomen maiorum virtute partum aliquo dedecore macularent, multum operę in vir- tutis studio ponerent: cùm multi rursus ignobiles ad spem dignitatis amplissimæ raperentur, eaque de causa virtutis studio flagrarent, necessario eue- niebat, vt multi virtute excellentes extarent. mini- mē igitur mirum erat, cùm Principes illi se multis fortibus & spectatis hominibus stiparent, eos orbē terrarum sub imperium ditionemq; suam subiun- gere. Hac etiā ingressi via Hispaniæ Principes quo- rum stirpe procreatus es, res memorabiles in rebus bellicis effecerunt, & Mauros ex Hispaniæ finibus expulerunt, multasque Solis orientis & occidentis oras armis expugnarunt. sed quid Hispaniæ princi- pes memoro: cùm nemo vnquam vel apud Græcos, vel apud Latinos, vel apud barbaras & incultas na- tiones vir magnus extiterit, qui non virtutem om- nibus opibus, & titulis, & generis ornamentis: siue in pace, siue in bello prætulerit? Principes enim vsu rerum periti, virtutibus instructi, cupiditate laudis incensi, bonorum consilio firmati, fortium hominū comitatu circūsepti: quo tandem modo vinci atq; superari potuissent? Si igitur Princeps clarissimè & humanissimè eo quo te istius animi magnitudo vo- cat intendis; si ad summum & amplissimum decus

A 3

eni-

eniteris; si vel pacis ornamentis in otio honesto redundare, vel firmissimis præsidijs in bello muniri cupis; si maiorū vestigijs ingredi, & optimi Regis officio perfungi desideras; non opes ingentes, si virtute nudatæ fuerint magnificiendas existimes; non generis nobilitatem, si fuerit honestatis expers ornandam arbitreris; virtutemque tantum qua nihil neque pulchrius, neque iucundius, neque salutaris esse potest amplectere. iure tuo vtere, libertatem retine, ne vllius inanem fremitum vereare, nullius hominis arrogantis offensionem pertimescas; fac tuæ excellentis indolis atque virtutis indicium. contemne igitur ignauiam, coërce temeritatem, resca libidinem, comprime superbiam: nemo sit in toto regno vel tam opibus elatus, vel tã nobilitatis opinione tumidus, qui tibi leges imponat, tantumque sibi sumat, vt te à studio ornandæ virtutis abducere conetur. in quocūq; igitur hominū genere virtutē nitere perspexeris, illud honestandum suscipe. si id fuerit ignotum nobilita; si fuerit egens, locupleta; si fuerit humile, in altum gradū dignitatis extolle; & factis ostēde, nihil apud te plus valere, quàm splendorem iustitiæ, quàm animi excelētis altitudinem, quàm admirabilem totius decoris & honestatis elegantia: & sic tandem fiet, vt hostibus timorem injicias, ciues ad amorem allicias, omnibus admirationem cōmoueas, fortium hominum firmo præsidio muniaris,

muniaris, diuina semper ope & auxilio cōfirmeris, gloriaque immortalis circūfluas, nullaq; posteritatis memoria de tua præstante virtute fileat. Hæc me Regi dixisse putate; quod si illi persuasero, vt in hominum delectu nihil virtuti præferendum existimet, illum minimè officio suo defuturum esse confido. Quantam autoritatem sit apud illum habiturus, inquit, M. si ad illum orationis istius vim & ornatum contuleris, augurari non possum. hoc planè scio, me tuis argumentis adduci, vt credam, omne status regij tuendi & conseruandi præsidium esse in bonorum studio, consuetudine, & familiaritate ponendum. Quod inquam magnum adiumentum bonorum hominum familiaritas Regibus afferat, recte iudicas: quòd verò omne Regis præsidium in ea collocas, falleris quidem meo iudicio. sunt enim alia multo maiora & firmiora, vt statim videbimus. sed prius pauca quædam de fructu, quem Reges ex bonorum consuetudine percipiunt dicenda sunt. Primū quidē ea regibus plurimum dignitatis adiungit. vt enim vix quidquā est, quod maiorē labem & maculā dedecoris inurat regibus, quàm improborū familiaritas: ita cōsequens est, vt bonorū cōiuctus, illis multū dignitatis afferat. talem enim opinionē de principum moribus & vita recipiūt homines: quales sunt eorū mores, quorum familiaritate eos implicatos animaduertunt.

deinde prudentia, prudentium consuetudine non paratur solum, sed etiam augetur. rectè Theognis.

Recti recta monent, prauos si audieris, illi

Quidquid habes mentis, fraudibus eripient.

accedit animus magnus, atque rei benegerendæ, fiducia. intelligit enim Princeps qui bonos atque sapientes viros ad suum nomen adiunxit, eos quibus suam salutem atque dignitatem credidit: neque temeritate labi, neque metu frangi, neque perfidia corrumpi vlllo modo posse. nec illud mediocre subsidium putandū est, quod ij Principes qui bonis hominibus vtuntur, partim eorum exemplo, partim etiam verecundia facilius libidines suas tenent, & modestiæ atque temperatiæ dulcedine capiuntur. Postremò Princeps ille, qui sibi bonos studio atque beneuolentia deuincit, illa iucunditate perfruitur, quam plerique principes sentire non possunt. quid enim est in vita amico fideli dulcius? quid ad fructum melius? quid ad securitatem munitius? hoc autem tanto bono carent omnes fermè Principes. ita verò fit vt ij, qui maximè fidelibus amicitijs firmandi atque fulciendi sunt, nullum fidelem amicū habeant. quod quidem duplici ratione contingit: vna est quòd amicitia, iuris quadam æquabilitate, & pari atque simili vitæ ratione continetur; Regis autem maiestas & amplitudo sublimior est, quàm vt quisquam ad illius æqualitatem & similitudinē aspi-

aspirare queat: altera, quòd Reges non omnem curam & sollicitudinem ad bonos viros eligendos cōferunt: sed eos tantum qui se simulato officio inferunt & intrudunt, in familiaritatem recipiunt. Primum impedimentum modestia & humanitate, secundum prudentia atque delectu tolli potest. non quidem fas est aliquem Regi dignitate exæquari, illud tamen præstat Regis humanitas atque modestia, vt in priuato saltem colloquio, & in secretorum cōmunionem, eos quos videt esse sapientia atque fide præstantes, secum exæquari patiatur; neque se illis anteponat, quos regia virtute præditos animaduertit. similiter etiam principes sapientes non eos qui se venditant & ficta sedulitate simulataque virtutis specie se regibus insinuant: sed eos qui verè virtutis opibus florètes, & ab omni leuitate & ostentatione remoti sunt, secum beneuolentia & amore coniungunt. quòd qui faciunt neque prodi, neque deserri, neque in fraudem induci possunt. cū enim beneficia sua apud homines gratos, & memores, & fide atque virtute præstantes habeant collocata; fieri non potest, vt non eorum fide, virtute, cura, studio, vigilantia sepiantur; & in omni graui casu, & in omni fortunæ iniuria, non eorum opes, atque adeò vitam pro suo statu in discrimen offerri perspiciant. Hac igitur ratione Princeps qui statum suum hominum excellentium fidelitate cōmuni-

rit, in illorum virtute conquiescet; illorum opibus cum opus ita fuerit perinde utetur atque suis; consilia sua cum illis libentissimè comunicabit; in illis deniq; ponet laboris totius alleuamentum, honestissimum pacis ornamentum, firmissimum belli subsidium, summam in secunda fortuna iucunditatem, tutissimum in aduersa perfugium: ita ut non solum Regis dignitas, sed animi etiam securitas & oblectamentum, in amicorum sapientia, & virtute, & fide consistat. Ex quo sequitur non esse principis opes tam in auro & argento, & in gemmis, & in vetigalibus immensis, & imperio latissimè propagato; quàm in hominum honestissimorum amicitia collocandas. ut enim Dion ad Dionysium scribens ait, Nō videmus in tragædijs Principes argenti inopia: sed amicorum penuria concidi. nemo enim eorum conqueritur, quod egestate compulsus in coniuratorū manus inciderit: sed quid dicit? Orbatus amicis ah miser foedè interimor. Apud Persas olim quidam Regis oculi nominabantur, alij verò aures, alij postremò amici, quo quidè nomine illæ etiam oculorum, & aurium functiones facillimè continentur. sic autè fit ut Rex qui fidelibus amicis stipatus est, multis oculis omnia quæ sunt illi speculanda atque animaduertenda prospiciat; multis item auribus, omnia quæ sunt audienda cognoscat: ita ut labi & errare minimè possit. Princeps igitur qui hoc sapiē-

ter

ter animaduertent, multos homines virtute & honestate claros, secum sancto & inuiolabili amicitiae foedere coniunget: imprimis verò eos qui sapientiae studēt, ad suā familiaritatem aggregabit. Sapiētium namq; familiaritas Principes sapientes efficit. cum sapientes nomino viros etiā singulari studio, certæ religionis astrictos intelligo. gen<sup>r</sup> enim philosophiæ colunt grauissimū atq; sanctissimū. ut igitur olim Reges dū res Iudæorū vigeabant, sibi in cōsiliū Prophetas adhibebant: sic Christiani Principes quorū nomen est immortalī memoriæ, propter egregia facinora cōsecratum, viros huiusmodi, quos nomine sapientiae & religionis excellere sentiebant, in rebus difficilimis consulebant; maximè verò cum diuinū auxilium erat ardētius implorandū; illorū autem monitis & cōsiliis fuere in maximis periculis adiuti. sed in omniū qui student philosophiæ delectu, singularis sapientia flagitatur. cauendum enim est ne Princeps eos qui falso sapientiae nomine gloriatur, cū bonis incōsiderate cōiungat. improbi nāque homines, quo magis disciplinis omnib<sup>9</sup> instructi fuerint; eò erunt in adulādi artificio callidiores, & maiore Reip. perniciē importabūt. Si autè oēs qui genere claro & clara virtutis indole præditi sunt, sese studio sapiētiæ deditissent: multò certè melius pro partæ sua Reip. cōsuluisēt, q̄ nūc cōsulūt, cum otio atq; delisij indolē suā corrupti, animiq; vires elidi permit-

permittunt. cùm verò multi non eundem animum & studium ad philosophiam conferant, mirum nō est, esse quamplurimos ex illis Reip. parum salutare. sunt igitur illi qui recto & simplici animo philosophiæ student, ab ijs qui fraudulenter & malitiosè sapientiæ laudem aucupantur, diligentissimè secernendi, & illud argumentum quo tu, T. vtebaris non tam verbis, quàm re ipsa diluendum. Quod nam? inquit ille. Illud inquam, quo asserbas omnes philosophos aut rebus publicis inutiles, aut pestiferos extitisse. quod quidem tibi facile concedam. Curigitur, inquit, philosophiam laudas, cum philosophos crimine & culpa non liberes? Quia inquam regis sapientia perfici potest, vt neque boni inutiles sint, neq; mali pestiferi. Hoc inquit, ex te libèter audierim, qua ratione fieri possit. Audi igitur, inquam. primum quidem boni qui verè & ingenuè philosophantur, pestiferi esse nō possunt. inutiles si sunt, non sua culpa inutiles sunt: sed illorum stultitia qui eorū sapientia vti nesciūt. vt enim nō est hominis opulèti medicare: ita neq; sapientis ad principum fores assidere. & quēadmodum non est boni medici, se cùm non est vocatus intrudere: sed ægroti prudentis, medicos sapientes accersere, qui sibi salutarem medicinam adhibeant: ita neque sapientis hominis officium est ostentare disciplinam, & multis allegationibus gratiam prin-

cipis

cipis expugnare: sed principis Prudentis officium est, hominem sapientem cogere vt secum perpetuò sit, vt illius monitis & exemplis ad regis officium facilius instrui possit. Sapiens enim nullius eget cum paruo cōtentus esse possit, neque summas diuitias in augendis opibus: sed in resecanda cupiditate constituit. otio frui cupit, vt eximiam voluptatem ex naturæ contemplatione percipiat. non igitur ingenium venditat, neque se multis negotijs implicitum videre cupit, nec omnes vitæ rationes eo confert, vt regis gratiam acquirat. cùm igitur neque Princeps, neque quisquam eorum qui principi familiares sunt, tam sapiens sit, vt illum inuitū etiam & recusantem extrahat, atque in principis domo versari cogat: caret tunc Resp. vtilitate, quam ex illius sapientia consequi facillimè potuisset. Cōtrà verò qui scientiam ostentant, & scelera sua falso sapientiæ nomine contegunt, vbi primum in gratiā regis irreperint, & auctoritatem suam apud illum constituerint, pestem mihi credite rebus communibus machinabuntur: tantoque grauius malum quàm reliqui adulescentes Rebus pub. afferent, quāto perniciosius est scelus instructum & armatum, quā inerme atque planè nudum. Liberalis enim eruditio & humanitatis studia sunt arma & instrumeta quædam ad salutem data, quibus improbi homines ad pestem atque perniciem abutuntur. vt igitur

tur



tur benè moratus homo, si fuerit liberalibus disciplinis instructus, multò facilius Remp. iuuare poterit, quàm si omni doctrina caruisset: ita qui flagitijs coòpertus est, si fuerit eruditus, & singulari dicendi ratione limatus, multo maiorem perniciem afferet, quàm si scelus omni eruditione nudatum in res còmunes inuexisset. rectissimè igitur Rebusp. còsulet, qui perfecit vt Philosophi qui erant inutilis, magnas Reip. utilitates afferant: qui autem Reip. pestem comparant, ne Reip. nocere possint. Quomodo inquis hoc assequemur? Facillima ratio est; si enim qui multum in Rep. possunt, hoc sophistarum genus, falsa sapientiæ opinione tumidū, & auaritia flagrans, à Regis familiaritate repulerint; & homines qui veræ sapientiæ dediti sunt, ad Regis familiaritatem perduxerint; eueniet, vt sapiētes salutem dare possint: sophistæ perniciem afferre nō possint. Sed dicetis fortassè, quomodo tandem fallax sapientiæ nomen, à vera sapientia internoscere licebit? Nihil erit facilius; iactatio enim, & leuitas, & arrogantia, & pecuniæ studium, & animus abiectus atq; demissus, & reliqua deinde flagitia, quæ nullo modo diu celari & occultari possunt: facillè declarant, quàm sit à veræ sapientiæ splendore remotus is, qui sibi sapientiā inaniter & insolenter assumit. nihil enim tumidum & inflatū, nihil sordidū & abiectum, nihil flagitio & scelere corruptum,  
cum

cum vera sapientia simul habitare poterit. Multa quidem de bonorum hominum præsidio, quo regis status muniendus est differuimus; nunc consequens est vt de literarum cognitione, atque de philosophiæ studio aliqua etiam dicamus. si igitur hominum qui nunc viuunt sapientia & consilio, Regis status fulciendus est: multò certè magis eorum, qui vita iam functi sunt consilio & autoritate, Principes omnes qui munus suum tueri cum laude voluerunt, instruendi sunt. Primum quidem quia illi quorum scripta extant, omnes ferme fuerunt summo ingenio, summa doctrina, summaq; eloquētia præditi. vix enim fieri poterat, vt monimētum aliquod illius eruditissimè antiquitatis, ad nostra vsq; tempora permaneret: nisi fuisset diuino quodam ingenio excogitatum, summa singulariq; industria elaboratum, & admirabili eloquentia perpolitum. quæ enim tanto acumine & vigilantia perfecta nō sunt, cū in aliorum splendore incurrunt, protinus euanescent. Deinde quod ea quæ literis mandarūt, non suo tantum ingenio pepererunt: sed antiquissimorum hominum scriptis adiuti, & multis etiam rerū euentis edocti, & vsu lōgissimo vitæ cōfirmati: ea quæ viderūt esse magnas utilitates rebus humanis allatura, posteritati cōsecrarunt. adde quod illi hōies ingenio atq; doctrina præcellentes, nō quidquid illis in mentem subito veniret: sed quod lentè  
& fasti-

& fastidiosè probarent, & diu comprimerent, & sæpè corrigerent, & summo studio limarent in lucem edendum esse putauerunt. tum illi qui iam ex hac vita excefferunt, inuidia, & obtrectatione, & odio, & cupiditate, & reliquis motibus animi carent; neque rem suam augere student, neque principum offensionem metuūt: ita vt illorum decreta & consilia suspecta esse non possint. Postremò id quòd est antiquitate confirmatum, habet quandã religionem, quàm violare à plerisque nefas existimatur. si igitur illum qui ingenij sui confidentia, ita subnixus ambulat, vt nullius sapientis consiliũ accipiat, nullius monitis atque præscriptis obtemperet, temerarium & insanum meritò iudicamus: quo satis digno nomine temeritatem illius notabimus, qui illorum monita, instituta, præscripta negligit? qui temporibus eruditissimis & florentissimis, inter omnes qui multum ingenio & prudentia valebant excellentes extitere? optimoq; animo & singulari diligentia, se ad scribendum contulere: neq; quidquam literis, & admirabili artificio persecuti sunt; nisi quod esset ad ingenij cultum aptissimum, & ad instituta vitæ clarissimum; & ad Reip. securitatem firmissimum? & si reliqui qui Philosophiam colere possunt, illiusq; fructum & utilitatem contemnunt, mentis expertes habèdi sunt: quid de Regibus statuendum est, quorum opes sunt amplissimè,

plissimè, ad quas moderandas sapientia nõ mediocris: sed præstans & eximia flagitur, cum consilia sapientium, quæ monumentis elegantissimis continentur, aut ignauia impediti, aut amentia cæcati aspernatur atque repudiant? si enim sapientes nõdum sunt, sapientia illis parãda est, aliter enim sibi commissum munus obire non poterunt: si iam sapientiam assecuti sunt, ea certè non modò summo studio retinenda: sed etiam augenda & cumulanda est. si enim in rebus omnibus, ea quæ bona esse iudicamus, nõ solum nobis parari, sed indies augeri, & amplificari vehementer expetimus; cur modum vllum rei omnium pulcherrimæ atque maximè salutari statuemus? quid enim sapientia clarius, quid magnificentius, quid iucundius, quid salutaris, quid Regis officio conuenientius fingi & excogitari potest? Qui enim naturæ rationes, & rerum initia, & causas perscrutatus inspexerit, & cœli constantiam, & pulchritudinem, & siderum fulgorem, & orbium cœlestium conuersiones, & totius mundi conuenientiam, & vtilitatem notauerit: & quanta solertia omnia designata & constituta sint, & quàm arctè inter se fœderis naturalis vinculo colligata permanent, contemplatus fuerit: non solum summam voluptatem ex tantarum rerum cognitione percipiet, verum etiam omni Regia virtute cumulari poterit. facilè namq; ea quæ libenter aspicimus imitamur:

B

tamur:

tamur: & ad illorum nos similitudinem studio & voluntate conferimus. qui igitur mundi magnitudinem intuetur, & infinitas cœli atq; terrarum regiones animo peragrat, & æui etiam æternitatem mente considerat, pusillo animo esse non potest, aut rebus exiguo adeò temporis spatio definitis, miserè conturbari. qui verò mundi ordinem, modum & pulchritudinem totiusq; naturæ concinnitatem perspicit, nullo modo quidquam perturbatū, cōfusum, fœdū, turpe, & flagitiosum aut agere, aut pati poterit, omnemq; turpissimæ cupiditatis immoderationē acerrimè profligabit. qui postremò legem atq; rationē considerat, qua singulæ naturæ partes suis in locis continētur, & quomodo oēs inter se cōsentiunt, & firmo, & stabili amoris fœdere cōiunguntur: ita nulla in alienā sedē & locū violēter inuadat, aut alienum munus insolēter vsurpet: imò aliæ alijs stabilitatē dent, & àliarū vicissim opibus innixè fulciātur, nō alienis opibus manus afferet, nec vim vllā ciuib⁹ intētabit, neq; Rēp. vlla iniquitate & iniuria perturbabit: sed iustitiā sanctissimè colet, omneq; vitæ studiū in Reip. salutē conferendū existimabit. Iustitiæ namq; munus est, ciuiū multitudinē in ordinē conuenienter & aptè redigere, singulos homines in officio cōtinere, nemini permittēre vt neglecto suo munere alienū appetat, aut vim inferat, aut fraudē machinetur, & omnes deniq; ciues inter se

mutua

mutua caritate & officio deuincire, vt alij opibus aliorum sustententur, & cōiunctis viribus aduersus hostilem impetum muniantur. Naturæ igitur cognitio, & tam admirabilis fabricæ contemplatio, nō solum sapientiam continet: sed etiam ad animi grauitatem & constantiam, ad honestatis & modestiæ rationem, ad iustitiæ moderationem & æquitatem mirabiliter erudit. illam verò philosophiæ partem, quæ humani animi naturam explanat, quæ partes illius solertissimè perspicit, quæ de virtutibus & vitijs acutissimè differit, quæ mores & instituta vitæ persequitur, quæ beatæ vitæ rationem, bonumque illud summum, quo sunt omnia vitæ consilia referenda describit, quis nō videt ad Regis officiū maximè pertinere? Quid de rerū publicarum rectione dicendū est: num ea quæ doctissimi atq; prudētissimi homines scripta reliquere, de rerū publicarū generib⁹, de populi totius regēdi atq; moderādi sapientia, de artibus & disciplinis quib⁹ imperia ab initio pariūtur, deinde cōseruātur, & amplificātur; de vitijs quibus paulatim labūtur & cōcidūt, atq; tandē intereunt; de remedijs quibus impēdentes vniuersę Reip. calamitates auerti atq; propulsari possūt. hæc inquā, omnia quę homines diuino ingenio præditi, literis mandauerunt, de Reip. administrandæ sciētia: nū baiulis & operarijs tradēda sunt? an potius illis quibus totius Reip. temperandæ atq; cōseruandę

B 2

officium

officium & munus incumbit? Quid illud? num tantum onus sine admirabili quadam prudentia sustineri poterit? magna verò prudentia sine magno rerum vsu, & multorum negotiorum assidua tractatione minimè comparatur; vsus verò in tam breuis vitæ curriculo magnus esse non potest: ita verò fit, vt quamuis homo multis negotijs intersit, ad summamque senectutem perueniat, si nihil aliud nouit, nisi quod ipse vidit atque transegit, semper adolescens, atque pene puer habendus sit. hoc igitur quod vitæ breuitas negat, literæ cumulatae largiuntur. Historia namq; quam Cicero testem temporum, lucem veritatis, vitam memoriæ, magistram vitæ, nuntiam vetustatis appellat; prudentiam non vnus ætatis vsu: sed multorum seculorum experiëntia comparatam tradit, & ea rerum cognitione legentes instruit, quàm nemo sine lectione potuisset quamuis ad Nestoris annos peruenisset, adipisci. totius enim antiquitatis memoriã replicat, infinita rerum memorabilium exempla oculis pene subiicit; casus varios, euentus ancipites, & multas Rerumpub. conuersiones exponit; prudentum consilia, & fortium hominum præclara facta commemorat; temeritatis & amentix exitus diros & exitiales enarrat, atque planè demonstrat, quibus artibus imperia à paruis initijs excitata, ad summum fastigium peruenenerint; quibus institutis & legibus

diu

diu permanferint; quibus deinde vitijs paulatim lapsa sint, atque tandem funditus euerfa corruerint. Quæ igitur disciplina vtilior esse potest? quod studium salutaris, aut magis regibus accommodatū? Princeps igitur qui rerum olim gestarum monumenta legendo cõtriuertit, in similitudinem earum rerum quas quotidie accidere videmus incurret: ita vt facillè cum præteritis præsentia coniungat, & cõiectura ex antegressis causis euentura prouideat. Historijs igitur eruditus multa Reip. perniciofa vitabit; multa rursus salutaria constituet; neque solum vt quamdiu vixerit Remp. incolumè prestet: sed vt in multa secula propagari possit sapiëntissimè videbit. Si igitur literæ, & philosophiæ studia tam multa adiuueta Regibus afferunt: quomodo possunt sine maximo Reipu. detrimento ab illis contemni? an non planè liquet, philosophiam verissimæ sapiëntiæ præcepta continere? an obscurum est maximum munus, sine maxima sapiëntia administrari non posse? an dubium est, nullum munus in terris esse Regio munere maius? cùm igitur in Rege maxima sapiëntia requiratur, quomodo poterit illud studium cõtemnere, quo sapiëntia continetur? quod autem maxima sapiëntia illis valdè necessaria sit, ex hoc facillimè concludi potest: quòd tria sunt quæ in Rege flagitantur, quæ sine summa sapiëntia obtineri non possunt, nempe Honestas, & Autori-

B 3 tas,

tas, atque Felicitas. Vt enim subditi imperiū illius qui tenet omnia, libenter atq; fidenter, & diligēter accipiant, tria illis necessaria sunt, amor, & fides, & alacritas. nec enim eorum quos amamus voluntatem negligere, neque consilium eorum quos multum in posterum prouidere suspicamur, aspernari, neque quæ feliciter euentura putamus, negligenter obire possumus: honestas autem amorem conciliat, autoritas fidem facit, opinio felicitatis alacritatem incitat. Cū igitur in ordine recto salus Reip. consistat, ordo verò nullus esse possit, vbi non omnes ciues imperium rectoris libenter accipiunt; & vt omnes libenter imperata conficiant, hæc tria quæ diximus flagitentur: quis non videt omne Regis studium eo conferendū esse, vt multū honestate præcellat, & plurimū autoritate valeat, & vt ab omnibus felix existimetur? de honestate iam diximus, eā complexu & gremio sapiētiae cōtineri. qui enim sapiens est, idē fortis, & moderatus, & iustus est; idē etiā laudibus humanitatis & lenitatis excellit; quæ quantū ad amorē excitandū valeant, est explicatu difficilimum. De autoritate, sine qua imperium cōstare nō potest, etiam disputauimus; imperiū enim multo magis Principis autoritate, quàm potentia stabilitur. cū enim subditi aut vi, aut sponte pareant, & potentia quidem vim inferat, autoritas autem voluntatē ad parendū alliciāt & impellat; & qui

qui vi cogitur, in officio diu permanere non possit: relinquatur vt magis necessaria sit Principis autoritas summa, quàm summa potentia. omnis verò autoritas est in opinione sapiētiae constituta; cuncti enim libenter se ad ductum & imperium illius applicant, quem existimant acutè perspicere, quid illis ipsis qui eius consilio & voluntati parent, vtilē futurum sit. vt igitur ægroti sapiēti medico, vt vectores sapiēti nauclero, vt milites sapiēti imperatori: sic oēs subditi sapiēti Regi obediunt, & quidquid ille præscripserit diligēter execuntur. At inquires hominum multitudinē, in sapiētiae opinione plerumq; falli, & sæpenumero sapiētiae laudē illis tribuere, qui sunt amētissimi. Verū id quidē est, id tamen intelligendū est, sapiētiae autoritatē mendaciorum nixam, non esse posse diuturnā; facillimè namq; temeritas fallā sapiētiae opinione cōmendata, rebus ipsis redarguta cōuincitur: & desipiēs arrogātia manifestò deprehēditur. quòd cū in omnibus artib; manifestū sit, tū in illa omniū clarissima clarè perspicitur; frustra namq; Rex temerarius & insanus, sapiētiae nomē obtinere conabitur. quotidie enim cogetur, cum magno Reip. detrimēto stultitiam & amentiam suā operibus indicare. qui igitur sapiētiae famam vehementer expetit, sapiētiam comparet opus est: secus enim stultitiam suam omnibus deridendam exhibebit. cū igitur in autoritate

regum tantum momenti sit, vt sine illa nemo com-  
modè possit imperium gerere; autoritas verò tota  
in sapientia collocanda sit: atque sapiëntia maximè  
ex sapientissimorum hominum scriptis, & moni-  
mentis egregijs comparetur, quis est tam auersus à  
ratione, vt hæc præclara studia Regibus parum vti-  
litas & dignitatis afferre dicat? Vt autem aliquid  
etiam de felicitate dicamus, intelligendum est, feli-  
cem esse illum quem Græci appellant <sup>εὐχῆ</sup> is au-  
tem ille est, qui id assequitur quo animus illius in-  
tendit; qui à proposito minimè aberrat; qui rarò  
admodum à cursu quem tenet, abducitur. Quis au-  
tem ille est? Is profectò qui scientiam rei illius tenet  
quam tractat, & in qua còmodè versari desiderat.  
quis enim sagittarius felix est, nisi qui scienter col-  
lineat, & eum locum quem vult telo configit? quis  
medicus felix est, nisi qui scienter remedia morbis  
accommodat, nec ab artis suæ instituto & præscri-  
ptione recedit? quis imperator felix est, nisi is qui  
tenet disciplinam qua vires hostium frágat, & suos  
milites alacres & confidentes efficiat, & aciem pru-  
denter instruat, & omnes boni imperatoris artes  
diligenter & studiosè persequitur? quis ita felix gu-  
bernator est, vt nauem sibi commissam in magnis  
tempestatibus tueatur, & saluam, & incolumem in  
portu constituat: nisi qui est nauigandi peritissimus?  
denique ne in singulis rebus insistant, omnis felici-

tas

tas in quouis genere rerum, in arte & cognitione  
còsistit. summi enim artifices, euentū felicé vt plu-  
rimū consequuntur; sapientiæ igitur, non fortunæ  
est omnis felicitas ascribenda. rectè igitur ille inquit,

Nullum numen abest si sit Prudentia: sed te

Nos facimus Fortuna deam, cœloq; locamus.

ea enim quæ Fortunæ tribuuntur, neque consilio  
prouidentur, neque frequenter eueniunt: sed rarò,  
& inopinatò contingunt. nos autem felices eos ap-  
pellamus, quibus ea quæ sunt optime cogitata  
prosperè cadunt, raroq; admodum coniectura fal-  
luntur. cùm igitur felicitas à sapientia distrahi atq;  
diuelli nō possit, & omnes pro Regis felicitate vota  
faciamus: consequens est, vt nihil magis optare de-  
beamus, quàm Regem omnibus sapientiæ opibus  
affluentem. summa namq; sapientia opus illi est,  
qui velit summa felicitate potiri. quòd si Regi di-  
uino consilio acciderit, vt singularem sapientiam  
consequatur, facillimè modestia profligabit incon-  
tinentiam, benignitas coërcebit improbitatem, iu-  
stitia refecabit malitiam; vis & fraus omnis com-  
pressa silebit; odium, temeritas, & imprudentia, &  
reliquæ animorum pestes in exilium pellentur; ius  
& fas, & ciuium inter ciues còsensio, pacem & otiiū  
cū dignitate constituet; & virtus vniuersam Répu-  
blica contra omnes hostium conatus armis diuinis ar-  
mabit; neque solum Rex ipse felix erit: sed omnes

B 5 qui

qui imperio illius continentur erunt beatæ vitæ participes. omnes enim qui sub Rege sapiēte sunt, sapientiæ compotes habendi sunt, nec enim insipientes appellari possunt, qui spontè & voluntate sua sapiētium iussis obtemperant; vniuersa igitur Resp. bonis omnibus redundabit. nec enim solum erit honestatis opibus florentissima: sed etiam reliquis bonis affluet, quæ ad virtutis & honestatis vsum conferuntur. iam enim demonstratum est, diuitias & facultates non esse in possessione: sed in recto vsu collocandas. ea enim quæ possidentur ab hominibus furiosis & insanis, non salutis atque dignitatis præsidia sunt: sed calamitatis atq; dedecoris instrumenta. illis igitur tantum bona sunt qui intelligunt, qui modum seruant, qui quomodo rebus omnibus vtēdum sit ratione percipiunt. Cùm igitur omnis felicitatis ratio, in sapientia constituta sit; Regi autem hoc propositum esse debeat, vt nō ipse solum felix sit: sed vniuersam Rempu. felicem præstet; restat planè, vt nullo modo suum officium tueri valeat, nisi sapientia summa præditus fuerit. si igitur Regi summa sapientia necessaria est: efficiatur, vt oēs artes quibus sapientia cōtinetur, summo studio percipere debeat; sic enim & præstanti dignitate & eximia autoritate, & magna quadam felicitate præcellet, totumq; regnum facilè moderabitur. Sed dices, maximam temporis partem esse

in

in literarum studio cōsumendam illis, qui ad summum gradū sapientiæ peruenire contendunt. Non ita est; non enim (vt iam diximus cū de liberalibus disciplinis disputarem) oportet Principem diu in illis immorari: sed tantum ex singulis haurire atque delibare, quantum sat sit, & ad ingenij cultum, & ad regis disciplinæ facultatem. si enim doctōr sapiens (nec enim is qui non fuerit magna eruditione & sapiētia præditus, eum delectum habere poterit) ea selegerit ex vna quaque disciplina quæ sunt vtilissima, & ea quæ selegerit via atque ratione tradiderit, neque inutiles Regi quæstiones inculcauerit, neque incerta pro certis affirmare voluerit; & omnē instituēdi rationē ad regiā disciplinam & facultatē cōtulerit: & Princeps ingenio acri præditus, & intelligendi studio flagrans extiterit, & diligēter ea quæ audierit memoriæ mādauerit: dubium non est, quin intra breue tempus sit ex omni liberali disciplina fructum eximium percepturus. Viginti annos erat natus Alexander, cū regnare cœpit: at iam eo tempore orbem disciplinarū (quæ Græci *ἐπιστημονικῶν* appellant) studio summo confecerat, & ex Aristotele nō ea tantū quæ ad mores, & ad Reip. regēdæ scientiā: sed ea etiā, quæ ad naturæ cognitionē ptinebāt studio flagrāte didicerat. at assidue in armis exercebatur, & vires corporis saltu & cursu, & palæstra, & venationib<sup>us</sup>, & vitæ duritiā cōfirma-

firma-

firmabat; & sub patre : etiam interdum militabat, & in pugna Cheroneâ, qua nulla fuit temporibus illis acrior & periculosior, non mediocre signū virtutis suæ dederat. ex quo intelligi oportet, magis animum, & ingenium, & diligentiam, & attentionē ad disciplinas percipiendā requiri : quā multum temporis spatium flagitari. quanti autem Philosophiam faceret, illæ literæ declarant quibus exoptulatum cum Aristotele, quod ea quæ illi de naturæ principijs tradiderat, in lucē edidisset. Qua nam inquit, re alia, reliquis hominibus præstabo, si disciplina ista fuerit cum omnibus communicata? malo enim me rerum altissimarum cognitione, quā opibus atque potentia reliquis antecire. Hæc Alexander negari certè non potest, invidi animi esse : indignè pati, sapietiæ studia peruulgari. in hoc tamen egregiè laudandus erat, quod iudicabat nihil esse magis regium quā sapere. in medijs itaq; bellis sæpè legebat, & intermissa philosophiæ studia relegebat, & Homeri lectione animum à laboribus recreabat, & philosophis utebatur, & tempus quod alij Principes in aleam cum magno desidiæ, & immoderationis exemplo conferunt : ille in philosophia consumebat, & hæc vnam voluptatem animo planè regio maximè dignam existimabat; quod certè declarat animo maximo, & ingenio acutissimo benè atque sapienter instituto, nihil esse difficile. Nec hoc  
in

in Alexandro tantum : sed in patre illius Philippo, in Pericle, in Epaminonda, & in quāplurimis Græciæ Principibus perspici potuit, qui sapientiæ studia, cum imperatoria atque ciuili disciplina coniunxerunt. Quod etiam à Romanis principibus postquā philosophia Romani commigravit, fuit cum magna gloria, & Reip. salute factitatum : nisi parum utilem Reipu. fuisse Lælium credimus aut Africanum, aut Catonem, aut Principes alios innumerabiles simul & sapientia, & rerum gestarū gloria florentissimos. Sed inquires, omnes quos nominare possum, mediocriter eruditos fuisse, me autem in Rege non mediocre sapientiam : sed summam requirere. Verum id quidem est, sed ego summam sapientiam non tam in literis, quā in literarum fructu ponendam existimo; omnia namque principum studia, ad vsum conferenda sunt. is igitur sapientior multò est, qui pauciora quidem legit, & ea tamen omnia quæ legit ad officium refert, & vsu rectissimò vitæ confirmat; quā is qui totam vitā in legendo sine vtilitate cōsumit. Cum igitur summa Regis sapientia non ostentatione disciplinæ : sed officiorum diligentissima ratione, & publica vtilitate definienda sit; reliquum est vt Rex mediocriter eruditus, qui ad patriæ salutem eruditionem suam dirigit, sit multò sapientior illo, qui à libris auelli nō potest, eò tempore quo patria opera illius indiget.



indiget. vt enim medicus sapiens non est qui ætatem in studio medicinæ, sine vtilitate conterit: sed qui salutarem medicinam facit, multosq; in sanitatem restituit: ita sapiens Rex non erit ille, qui sapientiæ disciplinam, sine sapientiæ fructu consecratur: sed qui omnia Reip. vulnera sanat, & ea quæ didicit in publicam vtilitatem confert. Cùm igitur Regem mediocriter eruditum, non tamen mediocri sapientia præditum esse volo, non repugnantia dico; sed id quod facillimè fieri potest. in quo quidem nunquam satis laudare potero multos Lusitanix Principes, qui temporibus illis incultis, in quibus omnia præclara studia sepulta esse videbatur: multum tamen legebant, quod eorum conciones quas in annales translatas legimus, plenæ philosophorum sententijs facillè declarant. in literis autè sacris summo studio versabantur: ita vt si quid ab illis latinè scribendū esset, eodem planè stilo scriberent. veluti Rex Alphòsus primus Regni huius conditor, cuius diuina virtus cum admirabili sapientia coniuncta, meritò est in omni æternitate celebranda. is igitur cùm Scallabim Urbem & situ, & arte munitissimam, & militum multitudine, & vigilum diligetia, & præfectorū vigilantia defensam: centum & viginti tantum hominibus fortissimis stipatus, nocte vna cepisset: & Urbis situm, & regionis fertilitatem, & expugnationem illam non incommode

literis

literis latinis complexus est: ita tamen vt appareat illum ex Sanctis literis non viuendi tantum disciplinam, sed dicendi etiam stilum, & rationem percepisse. Pòst illius autem mortem vsque ad Dionysij Regis tempora viguit latinarū literarū studiū, quantum illa ætas rudis, & impolita, & continuis bellis exercita ferre potuit: ita vt nullum monumentum illius temporis extet, quod non purè, & dilucidè, & vt nihil aliud dicam latinè scriptum sit. inuasit deinde barbaries, & pristinam linguæ latinæ puertatem, fœdè contaminauit: non ita tamen vt studiū illius in principibus extingueret. nan Odoardus Rex, Ioannis hoc nomine primi filius, non solum literis valdè deditus fuit: sed librum etiam de regni moderatione scriptum reliquit. fratrem autem illius Petrum constat eruditum fuisse, & Henricum etiam illum, qui primus ignotas insulas explorauit, viamque aperuit, qua nostræ classos in Indiam & in omnes Solis orientis regiones penetrare possent. Ij omnes cùm essent in armis enutriti, non tamen artes ingenuas, & maximas disciplinas neglexerunt: sed multum operæ & studij in illis posuerunt. non enim tunc alea, non libido, non ignauia, non desidia, non mollities, non desperatio illorum animos impediēbat, quominus ingenium excolerent: quantum igitur temporis illis à regni procuratione vacabat, tantum in studijs artium

maxi-

maximarum consumebant. intelligebāt enim omnem hominis liberalis & ingenui cultū, virtutibus & scientia contineri. mens enim quæ in animo dominatur, disciplinis instruenda est; reliquæ partes animi virtutibus ornandæ sunt, vt possimus officio atque munere nostro perfungi. Omnes enim & ad intelligendum & agendum nati sumus: ita vt nihil sit magis humanæ naturæ consentaneum, quàm rerum multarum scientia, & virtutum omnium disciplina, qua simul & alta suspicere, & ea quæ pulchra esse videmus laudabiliter exequamur. Hoc intelligentes illi nostri Principes quos memoravi, & multi quos causa breuitatis omisi, cū essent militaris virtutis gloria præstantissimi, non mediocre tamen studium in disciplinas artium maximarum contulerunt, & operam etiam dederunt vt nobilitatem artibus præclaris instituerent. vbi sunt igitur ij qui dicunt maiores nostros nullum omnino literarum cultum habuisse? nec enim si quidam nobiles, nomine nobilitatis inflati, & tarditate, aut stupiditate potius mentis oppressi, nullas literas attigerunt, id vitium continuo ad reliquos transferri debet: cū bona eorum pars fuerit studio bonarū disciplinarum acriter incensa. Sed vt iam huic parti finem imponamus, cū constet in Principe summam sapientiam requiri, hæc autem sapientia plurimum literis adiuuetur; nemini dubium esse potest,

test, quin Princeps ille, qui velit amplissimi nominis gloria florere, & ad summorum hominum, qui immortalitati, egregijs monimētis consecrati sunt, laudes aspirare: sit & literis, & philosophia, & omnibus summis artibus ornandus & instruendus. Nunc ad illud tertium præsidium omnium firmissimum, atque munitissimum, quod in Religionis cultu positum est, tandem veniamus. vt igitur hinc initium sumamus, omnibus rationibus (quantumuis feræ & immanes illæ sint, & à Christianæ religionis sacris abhorrentes) insitum est, esse quoddam sempiternum numen, immensa sapientia atq; potestate præditum, cuius vi, consilio, voluntate omnia quæ super subterq; sunt moueantur atque gubernentur. id igitur quod antiquissimi poëtæ prædicant, est omnibus valdè persuasum, imperia ope diuina fundari, & augeri, & ea quæ iam sunt opibus summis amplificata deleri, vt appareat, eiusdem rectoris atque moderatoris esse, virtutis industriam imperij ornamentis afficere: & superbiam potentia & imperio sublatam de omni statu deturbare. cū igitur sibi, & naturæ operibus admoniti, & patrijs disciplinis instituti persuaderent, res humanas diuina mente gubernari: consequens erat vt crederent, illius numen esse bonis propitium, improbis autem & sceleratis infensum. idcirco homines ingenio præcellentes, qui primi dispersam atq;

dissipatam in syluis multitudinem in vnum locum compulerūt, vt eam à vitæ feritate ad humanitatis cultum traducerent, cū leges atq; iura describerēt, omne iuris fundamentum in religione collocarūt. inepta quidem illa fuit plerisq; in locis, & male cōstituta religio. Quis negat? In hoc tamen laudandi sunt, quòd tolerabilius esse crediderunt, quamuis speciem religionis asciscere, quàm omnem religionem aspernari. qui enim religionem aliquam habet, quamuis ea minimè sapienter instituta sit, credit saltem, omnia esse diuino sensu, & mente completa, & res humanas à Deo animaduerti, illiusque munere & beneficentia hominum vitam sustētari. hoc autem qui secum habet animo constitutum, Dei metu fidem colit, iurandum seruat, ius humanæ societatis violare non audet, à flagitio & scelere sæpenumero reuocatur: ita vt facillimè publico iure deuincire, & imperio legitimo contineri possit. at qui nullam religionē colit, & omnes sanctitates irridet, neq; fidem seruat, nec humanitatem retinet, nec vllō iure coërceri potest: sed quantum in illo est omnem societatem humanam dirimit, & statum Reip. intemperantia sua peruertit; frustra enim leges sanciantur, vbi numē cæleste cōtemnitur. vbi enim primū spes celandi & occultandi sceleris homini impio proposita fuerit, quod fieri sæpe cōtingit, nullū erit tam immane facinus quod non  
aggre-

aggreddatur. Iure igitur primi Urbium conditores Reip. fundamentum in Religione ponebāt, & eos quos religione minimè astrictos animaduertebant, aut morte, aut exilio multabant. nec enim illam Remp. felicē fore statuebant, in qua homines impij & scelerati, & communibus rebus infesti, impune possent pestilenti contagione ciues inficere; & iram numinis metuebāt, si religionis hosti parcerent. Cū verò religio in omniū animis insideret, tūm Reges nihil tam regiū esse putabāt, quàm religionis sanctimonia. primū enim existimabant regendi munus esse diuinū, neq; sine sempiterni regis auxilio & numine administrari posse. deinde plurimū ad autoritatem suam constituendā pertinere credebāt, intelligi ab hominibus se Dei amicos esse, neq; sine illius mēte imperium gubernare. postremò ad hostium metū nihil vtilius esse censebant illa opinione, qua crederetur ab hominibus se diuino præsidio custodiri. id autem effecit vt priscis temporibus, qui Reges erant, simul & Sacerdotes essent; arbitrabantur enim eiusdem muneris esse, numen diuinum hominibus placare, & homines cum Deo iustitiæ & pietatis studio coniungere. vt enim hic nihil de Melchisede cho, de Iobo & de viris alijs sanctissimis dicam, quos constat & Reges & Sacerdotes simul extitisse, apud ægyptios & alias nationes quamplurimas, moribus & diuturna consue-

C 2      tudine

tudine receptum fuit, vt Reges sacris præessent, summoq; sacerdotio fungerentur. Reges verò Hebræorum quãuis diuinæ legis instituto, fuisset illis cum sacerdotibus officium dispersitum: nec enim fieri poterat vt idem homo vtriq; officio satisfaceret, multa tamen religionis munera tuebantur; ita vt viderentur quodammodo in sacerdotij societatem conuocati. Reges etiam Græci, qui nullam cognitionem diuinæ legis habebant, sacra procurabant, & religiones expiabant, sacerdotum officium & munus obibant. Cùm verò progressu temporis vt Reip. ratio flagitabat, plures sacerdotes crearentur, multa tamen sacra regibus reseruata sunt, quæ nefas erat ab alio confici. Itaq; Reges Lacedæmonij, Messenij, Argiui, Athenienses & alij præterea multi, quamuis alios sacerdotes haberent, ipsi tamen certas hostias per se, patrijs institutis & legibus immolabant. vnde factum est Athenis post Codri mortem, cùm Athenienses propter recetem memoriam optimi principis alium Regem habere nollent, & vim & potentiã regis de Rep. tollerent, Regis tamen nomen religionis gratia retinerent. ex illis enim nouem principibus, qui singulis annis creabantur, vnus Rex appellabatur, qui præter alia religionis munera quibus erat præpositus, in eos qui religionem violabant inquirebat, & impietatẽ in deos patrios seuerissimè vindicabat. Romæ verò

simili-

similiter expulsis regibus, cùm essent certa sacrificia quæ non licebat per alios, quàm per reges fieri, ne religio aliqua ex parte labaret, fuit sacerdotium quoddam institutum, cui is qui præerat Rex sacrorum appellabatur. Cõsules autem qui potestatem regiam obtinebant, & Prætores etiam, qui iisdem auspicijs creabantur, quanta erant obstricti religione? quantum in sacris ritè peragendis occupati? quæ templa, quæ munera, quos ludos vouebant? quàm sæpè manus in cœlum tendebant, & cœleste numen in belli periculis implorabant? quãta ceremonia sacras ædes, & quàm solenni ritu dedicabãt? non loquor hic de Camilli, de Scipionis, de Marcelli, de quorundam aliorum singulari religione, qua ciuium animos in sui admirationem conuertebant: non Deciorum pietatem, qua se pro patriæ salute manibus deuouerunt oratione commemoro: de cõmuni Religione qua omnes ciues erant obligati disputo. quæ quidẽ tanta fuit, vt constet multos spõte sua sese imperio abdicasse, propterea quòd auspicatò creati Cõsules minimè fuissent. Inepta inquis, & inanis superstitio Romanos homines implicabat. Verum; sed ea superstitio qua augurijs parebant, exta inspiciebant, & de cœlo seruabãt, ab ea opinione profecta erat, qua existimabãt res humanas Deo curæ esse, hominesq; religiosos diuina mente præmoneri. ne igitur plura dicã, hoc sanè liquet

C 3

Roma-

Romanos principes tãto studio religionẽ coluisse, vt in medijs bellis magis viderentur esse sacrificijs, quàm bellis gerendis intenti; belli namq; victoriã, magis id opem diuinam, quàm ad industriam humanam referebant. in quo quidem Numã Pompilij institutum sequebantur; qui vt proditum memoriã est, cùm ei quidã dixisset: Hostes ô Numa bellum contrã te cõparant. At ego (inquit ille ridens) sacrifico. In quo quidẽ significabat, hostiũ vires magis esse propitio Dei numine, q̃ exercitus robore frangendas. nõ quidem quòd virtus negligenda sit; Deus enim virtuti fauet, & est timidus & ignauis infensus. sed tam victoria quam virtus, qua victoria cõparatur, in diuinis beneficijs numerãda est. Hoc igitur Romani principes cõsiderantes, tãto studio religionẽ procurabant, vt magis sacerdotes, quàm imperatores interdũ viderentur. hoc autem quidam Græci T. Quintio viro clarissimo obiecebant, quòd magis sacrificuli cuiusdam personã tueretur, quàm imperatoris strenui dignitatem. non videbant enim homines sacrilegi illũ, qui tanto studio religionem colebat, inuictum semper extitisse; & ipsos qui religionem optimi principis irridebãt, illius dominatum pati. Sed quorsum hæc tam multa? Vt facilius intelligi possit, in illa etiam rerum caligine, & in illis ignorantie tenebris insitum fuisse illis, qui multum reliquis & ingenio, & indu-

stria,

stria, & præclaris factis antecellebant; nihil esse magis decorum Principibus quàm Religionem atque Pietatem. videbant enim regiam maiestatem non solum esse Dei prouidentia constitutam: sed singulari etiam illius ope & beneficio conseruatã. quòd vt significarẽt tam Hesiodus, quàm Homerus aiũt, Reges esse Iouis satu procreatos; & sapienter quidem: diuinum namque munus, nisi à diuinis viris administrari non potest. Regium verò munus qui diuinum esse negat, mentis compos habendus non est. non intelligit enim continere ditio- ne populos, multitudinis inconsideratos impetus ratione comprimere, tam multas hominum, & tam iter se repugnantes naturas alligare, & fœderis arctissimò vinculo deuincire; tantumque vnum inter omnes excellere, vt omnes illi supplicandũ existiment, maius esse quàm vt humana tantũ ratione & industria præstari possit. qui igitur tantum munus facilè tuentur & sustinent, diuinis certè virtutibus instructi & ornati sunt; qui verò diuinis ornamentis excultus est, is planè diuinus est. meritò igitur est illius genus ad Deum autorem & principem referendum. Ergo si meritò Rex Deum parentem agnoscit, de nulla re alia attẽtius, quàm de illius honore cogitare debet. præterea sanctũ & augustum Regis nomẽ obtinere nõ debet, qui iustitiæ gloria non præstiterit. Iustitiæ

C 4 verò

verò potissima pars illa est, qua Deum honoribus debitis, quantum humana imbecillitas præstare potest afficimus; illiusq; beneficia gratissimo animo tuemur, & sempiterna memoria conseruamus. Cum verò Reges reliquis hominibus antelati sint, & multo amplioribus beneficijs obstricti: reliquū est vt omne illorum studium, sit ad religionem cōferendum. quid enim magis conuenit homini magno & excelso, atque planè diuino, quàm ardens ipsius diuinitatis studium? quid autem aliud continet Religio, quàm optimi illius parētis amorem? quàm fidem atq; voluntatem, meritis excellētibus atque diuinis obligatam? quàm animum cum Deo coniunctum & cupiditate diuinitatis inflammatū? Si hæc parua & minuta sunt, minimeque principe digna, summa ope contendite, ne se Rex religione astringat vlla; ne fidem & officium summo omniū rerum dominatori persoluat; ne cælum vnquam & astra suspiciat: sed Dei immemor, & verissimæ dignitatis oblitus, se in quadrupedis naturam conuertat, vt tum demum vir magnus atque sanè fortis habeatur. sed tum certè minimè Homerum & antiquos poëtas audiemus; neque regium genus ad Deum autorem: sed ad belluarum stirpem, & immanitatem renocabimus. quo quid dici aut animo fingi potest absurdius? Quid ergo? id quod homines antiqui multis tenebris opletū viderunt, nos tātis radijs

radijs diuinæ lucis illustrati, non videbimus? illi natura tantum admoniti perspexerunt, nihil esse quòd magis principis nomen illustraret, quàm Religionem: nos per vnicum Dei filium cœlestibus disciplinis eruditi, contrà disputabimus? maiorem vim habebit apud nationes Christianæ religionis expertes, obscurus naturæ sensus, quàm apud nos clarissima Euangelij disciplina? quod scelus tantum fingi potest, quod sit cum hoc tam immanī facinore comparandum? qui enim Christianæ religionis studio, dignitatem imminui censent: tacitè iudicant esse Christianæ pietati aliquid dedecoris & indignitatis admixtum. conuitium igitur facit Deo, & Christo Optimo Maximo impurissimè maledicit. videte quantum inter istos, qui Christiani nominantur, & illos qui densissimis erant immerfi tenebris intersit; illi cum veræ religionis rationem ignorarent, summā tamen inesse dignitatem in religione iudicabant: isti contrà qui in verissima & sanctissima religione nutriti sunt, parum inesse dignitatis in religione constituunt. nunquam enim: C. Fabius cum Roma capta Capitolium à Gallis obsideretur, è Capitolio sacra manibus gerens descendisset, atque per medias stationes hostium in Quirinalem collē, vt sacra ritè perageret euasisset; nisi iudicasset nihil esse ad dignitatem & gloriam religione præclarius. Nunquam certè P. Decius

in prælio contra Latinos inuito, se ipsum conceptis verbis, & capite velato pro Repub. deuouisset; si non existimasset ea religione, sibi viam ad immortalitatem gloriæ muniri. nunquam illius filius in pugna contra Gallos atq; Sammites acerrimè vtrinque pugnat, patris religionem & fatum expleuisset: nisi gloriæ dulcedine mortis dolorem mitigasset. Innumerabilia antiquitatis exempla prætereo, quibus confirmari potest, nihil fuisse apud illos homines clarius, quàm religionis cultum, atque ceremoniarum sanctitatem. Ita ne verò? illis principibus honestum & gloriosum erat superstitione conflictari, falcisque numinibus honores diuinos habere: nostris principibus verum Deum colere & venerari, summoque Domino qui cælum & terram infinita potestate complectitur, amore coniungi non erit honestum? Sed inquirunt non religionem in Rege damnari, esset enim id scelus infandum sempiternis cruciatibus eluendum: sed modum religioni constitui. cur igitur non eundem modum diuitiarum cupiditati, nõ honorum ambitioni, non reliquis bonis quæ pulchra putant, atque vehemèter expetenda præfinitur? Quid hoc est? Ea quæ nisi modum illis adhibeas bona esse nõ possunt, instrumenta namq; tantum virtutis sunt; non ipsum summum bonum ad quod sunt omnia vitæ consilia referenda, sine modo parabimus: nullisque

finibus

finibus eorum cupiditatem arcebimus: illius verò summi boni cupiditatem modo aliquo & humana ratione terminabimus? quæ enim tanta peruersitas est, vt ea quæ modicè appetenda sunt, infinite appetas: ijs verò quorum infinita cupiditate flagrare debemus, certos fines terminosq; constituas? ea namq; quæ ad certum finem diriguntur, certis finibus circumscribenda sunt: ipsum verò finem in quæ omnia vitæ studia & officia conferenda sunt, sine alio terminare non licet. Modus igitur quæ in appetendo summo bono seruare debemus, est nullo modo contineri: sed immensa cupiditate illius inflamari. isti verò contra faciunt, cum enim nullum in rerum humanarum cupiditate modum teneant, in Dei sanctissimo cultu modum præscribunt: vt facile appareat, illos pecuniam & opes humanas, vt vltimum vitæ finem spectare, Dei verò opera ad illas tantum paradas abuti. quod quid aliud est, quàm Dei cultum ad terrenas opes trāsferre? Vt autem melius iudicari possit, non modò quæ impia & scelerata: sed etiã quàm difficilis & absurda sit hæc religionis téperantia quæ isti tradunt; par erit vt videamus quantum sit in illa regis ornamentum, quantumq; præsidium. primum enim si sapientia regibus necessaria est, vera sapientia purissime religionis studio continetur. mens enim hominis sancti atq; religiosi Deum in hac vita quoad fas est intuetur; in illaq; sempiterna luce defixa lumen in se

clarif-

clarissimum recipit, quo non solum omnia quæ possunt humana intelligentia comprehendere: sed alia multa quæ sunt ab humana cognitione remotissima clarè & acutè perspiciat. ex rerum igitur cœlestium atque diuinarum contemplatione incredibilem voluptatem percipit; & cùm se rursus ad humanarum curam, caritatis & humanitatis necessario studio demittit, multò certius de illis iudicat, quàm si nunquã ab eis oculos auertisset. nec enim tam in eas, quàm in rationes & consilia quibus cohærent & permanent, aciem mentis intendit; & omnia ad causas & principia reuocat, & ita multò facilius omnium rerum naturas explorat. quemadmodum enim de umbrarum dimensionibus multò melius differit is, qui eas ad rationem corporum quorum obiectu umbræ fiunt reducit, quàm qui eas sine vllò respectu ad corporum soliditatem metiri conatur: ita de rebus humanis multò rectius statuit is, qui diuinas rationes ex quibus humana pendunt mente & ratione cõplectitur, eo qui tantũ in ipsis rebus humanis insistit. quamuis enim in principio propter earum insolentiam perturbari & hæsitare videatur, vbi primũ se colligit, multò certius & clarius de omnib' rebus quæ in cõmuni vita versantur, iudiciũ facit, quàm si illarũ perpetuis curis implicitus extitisset. vt enim quæ nocte videtur nõ explorate cognoscuntur, multa enim in tenebris

oculos

oculos fallunt, multæ rerum inanes species occurrunt, quæ simul atque lux Solis appropinquat, euanescent: ita homines diuinæ lucis expertes, in vita multis rerum imaginibus illusi, in capitales fraudes impelluntur; & quo magis ingenio valent, eò maiorem sibi pestem & exitiũ machinatur. Omnis enim vita quæ luce diuina non fruitur, tetra nox & caligo putanda est. vt ergo in obscura nocte arborum trunci, & umbræ nemorum, & eminentes petræ, & alia eiusmodi quæ inanem speciem rei alicuius metuendæ referant, terrorè imperitis iniiciunt, qui interim fortasse minimè latronũ insidias propè locatas animaduertunt: sic in vita communi res inanes, quasi quædam nocturnæ formidines, hominibus splendore diuinæ lucis orbatis obijciuntur; quas dum summo studio declinant, veram atque sempiternam pestem in quam furenter irruunt, minimè contuentur. Vnde colligitur, humanam prudentiam diuino consilio destitutam, summam esse temeritatem & amentiam reputandam. summa namque dementia est (vt iam sæpe diximus) stultia, falsa sapientiæ opinione subnixa; quod quidem in humanum ingenium & calliditatem à diuina luce seiunctam mirificè conuenit. cùm enim maximè à via salutis aberrat, tum vel maximè se rectam viam tenere confidit: & cum firmissimè statum suum tueri putat, tum multò fu-

rentius



rentius eundem statum distubat, atque dissipat. Mortuo Solomone Hebræorum Rege, magnum regni dissidium factum est, temeritate Roboami, Solomonis filij ad quæ regnum hæreditate peruenerat; ex duodecim namq; tribubus duæ tantum Roboamũ secutæ sunt, decē verò Regē creauerūt Iero-boamum nouum quidem hominē: sed ingenio & industria præstantē. is cum rebus suis defideret, & intelligeret statũ Reip. esse cū religionis institutione coniunctũ; timuit, ne si religio antiqua maneret, regni sui nouitas firmari nõ posset: verēbatur enim ne si faceret suis potestatem eũdi ter singulis annis in tēplũ quod erat Ierosolymis, in Roboami regno sanctissimum, vt lex diuina sanciebat: sui capti templi sanctitate paulatim animos ad Roboami opes inclinarent; & fortassè etiã indigne patiebatur, aurum & argentũ vt offerretur in templum, ex regno suo asportari. Quid igitur facit? Nouam religionē in regno suo constituit, ne necesse suis esset, religionis gratia alienas terras cum labore & molestia peragrare; pro vno deinde templo duo fana diuersis in locis extruxit, vt esset religiosus hominibus via numinis placandi faciliior. in vtroque autem fano vitulum aureum dedicauit, vt illa forma salutarem vim numinis in omnium oculis & aspectu proponeret; figura namq; animantis illius, cuius opera terra profcisa & arata fruges ex se fundit, existima-

bant

bant Ægyptij (vnde hoc institutum Iero-boamus acceperat) benignitatem numinis qua alimur & sustentamur aptè significari. sic igitur gratiam à suis inibat; & regni opes firmabat; & omnes subditos, domi cum opibus & pecunia continebat. nihil igitur ab illo nisi callidè & acutè excogitatum fuit. illa tamen calliditate quid affecutus est? pestem, & cruciatum, dirumq; regni totius exitium; Reges enim qui illi successerunt, illius prudentiam imitati, in eandem calamitatem inciderunt; vsque eò, dum sceleris pertinacia regno interitum molirentur. nec enim cernebant nullas opes regni cum numinis offensione confirmari & constitui posse. Postquam Israëlis regnum deletum ab Assyrijs fuit, Iudæa regnum simili scelere Deum offendit. fuit igitur ab ope illius derelictum, multisque bellis & incommodis vexatum. Quid principes consilij publici moliantur? Ab Ægyptijs auxilium petunt: in Æthiopiam legatos mittunt: amicitiam cum vicinis principibus firmant: externosq; milites magna mercede conducunt. Dicit interim Isaias, frustra contra Deum iratũ auxilia humana cõquiri; malum quod erat impietate inuectũ, pietate depellendum esse. vt enim nullis humanis opibus potest ira læsi numinis auerti: ita nullis opibus humanis posse eorum statum quibus Deus propitijs est, labefactari. Reipubl. igitur inuictum præsidium,

integra

integra vitæ conuersione, & firma fide contineri. antequam id fiat, frustra opem hominum flagitari; clamat, orat, obsecrat, implorat, & cū lacrymis obtestatur, ne se prius humanis opibus, quàm auxilio diuino communiant. Quid illi interim ad hæc? irident hominis optimi simplicitatem, qui id quod erat armis & consilio gerendum, religionis purissimæ studio confici posse confideret. in instituto igitur perseuerât, & statum Reip. non pietate: sed humana ratione sepiunt, neq; cum Deo: sed cum hominibus fœdus percutiunt. Sed quem fructū tam illi; quam posterii illorum ex hac prudentia consecuti sunt? Horribilem cladem, ignominiam, seruitutem, atque tandem patriæ totius occasum. Postquam Iudæi, euersa Babylone in libertatem vindicati, & in patrias sedes restituti sunt; prius domos suas quàm templum Dei ædificare cœperunt. eam autem rationem afferebant, quòd nòdum tempus instaurandi templi diuino oraculo prædictum aduenerat. annonæ etiam difficultas eos afflictabat; ita vt ædificationem templi melioribus annis reseruandam existimarent. non intelligebant enim illam terræ sterilitatem, & annonæ caritatem, & argenti inopiam, esse pœnam à Deo religionis negligentix constitutam: quemadmodum Agæus diuinus vir maxima voce testabatur; quod quidem fuit exitu felicissimo cōprobatum. cum primum enim

Iudæi

Iudæi templi fundamētum iecere, terra lætissimas fruges extulit: vineæ, oliueta, & reliquæ arbores floribus onustæ, maximam spem vbertatis attulerunt; illudque religionis studium, non solum annonæ summa vilitas: sed magna etiam copia auri & argenti consecuta est. Multa eiusmodi exempla commemorare possum, quibus planum fiat, humanam prudentiam & rationem cum est diuina luce orbata, esse summam dementiam. clamât diuini viri, neque bellum, neque famem, neque pestilentiam, nec inopiam, neque vastitatem, nec vllum eiusmodi malum esse, quòd non diuino iudicio in Repub. inuectum & importatum sit. vnde concluditur omnem mali depellendi rationem, in numinis placatione consistere; quæ potissimum vitæ conuersione, & inflammato pietatis & humanitatis studio continetur. qui igitur hoc vno remedio neglecto, alia comparant, frustra malum à se propulsare contendunt; & cū rebus suis publicis consulere student, eas euertunt. Sed quid exemplis opus est, cum id sæpe accidere videamus. sit aliquis Christianus Princeps oppressus ære alieno, & magnis ea de causa difficultatibus implicatus; si illi venerit in mentem se peccatis suis in eas difficultates incidisse, dabit operam sedulo ne se eisdem erratis deinceps irretiat: si verò nihil eiusmodi cogitauerit, immania tributa imperabit homi-

D

nes

nes tenues vestitu etiam spoliabit, nec à sacris rebus manus abstinebit. quæ igitur maior esse potest amentia, quàm cum Principum inopia, iniquitatis & iniuriæ pœna sit: existimare quempiam se iniquitate & sacrilegio locupletari, posse? Princeps quidem ille ad breue aliquod tempus abundabit pecunia; & fallaci gaudio triumphabit: sed ita, vt deinde grauioribus malis obruatur, maioreque rerum omnium penuria crucietur. imminet aliquod periculosum bellum, qui secum reputauerit, id non absque diuino iudicio moueri, priusquàm ad resistendum se paret; Dei sibi numen, & precibus, & pietatis studio placare conabitur: qui verò id tantum videt, quod est obiectum sensibus, nec vllum respectum ad verissimam belli causam habet: suscepta flagitia & scelera alio scelere immuniore cumulabit, & Rempub. iniurijs onerabit, & Christiani nominis hostes secum fœdere coniunget; ita verò fiet, vt malum quod sanare studet, augeat; & inflictum vulnus exulceret; quòd quidem, qui volet recordari, quàm malè quibusdam id quod magis astutè, quàm piè cogitabant sæpe processerit, verum esse perspiciet. Sapienter igitur David inquit, consilia principum irrita fieri, cogitationes populorum inanes esse; soliusq; Domini consilium ratum & fixum in omni seculorū æternitate permanere. vt enim alibi Sanctæ literæ

testantur

testantur, Deus omnes homines sapientiæ opinionentumentes, amentia conuincit; & euentibus illorum sententiæ valdè contrarijs, frequenter illudit; ita vt eisdem conatibus, quos ad salutem suam comparant, sibi pestem & exitium maturent. Quis igitur est inter homines qui rectè sentiat, cernat, intelligat? qui vitam optima ratione moderetur? qui denique sapiens appellari possit? Ille profectò qui sanctissimum Dei numen. purè & castè colit: qui Dei legem sempiternam consulit: qui mentem illius qui nunquam falli potest, inquit: qui diuinis monitis & consilijs instruitur: qui sibi commissam Rempub. ad similitudinem illius quæ eadem semper est, sibi que in omni æternitate similis transferre conatur; neque res diuinas humanis similes esse fingit: sed potius humanas ad diuinarum exemplum quantum potest accommodat. Hic igitur cui Deus lumen suum porrigit, & cum quo consilia sua benignè cõmunicat, est, qui vera & stabili sapientia nõ modò suum statum tueri: sed etiam vniuersam Remp. sapientissimè moderari poterit; ad beatamq; vitam perducere. vnde colligitur verissimam sapientiam, studio religionis sanctissimè cõtineri. Multa quidè de sapientia diximus, multo plura tamen omisimus: sed ne nimis in singulis immoremur, ea quæ restant celerius percurramus. vt igitur in primis de animi magnitudine differamus

quis fortis, & magnanimus, & inuictus esse potest? is ne qui rebus fluxis, & interituris affixus est? an qui semper animo atque spe sempiterna vita, & immortalis gloria cogitat? is qui lucis huius vsuram nimis iucundam esse putat? an qui facile mortem & cruciatum præ verissimæ gloriæ studio contemnit? Is qui nullis firmis opibus se munitum esse videt? an qui se diuino præsidio confirmatum animadmittit? Nec enim vnquam is, qui se cultui sanctissimæ religionis addidit, fuit ab ope diuina derelictus. cum igitur in cælo mente, & cogitatione versetur, & Deum præsentem videat; quamuis omnia bellis ardeant, & terra ingenti motu concutiat, & cælum fragore, & fulminibus, & incendio extremum exitium terris minuetur, nunquam animo concidet, neque de statu demigrabit: sed in totius orbis confusione, diuinam constantiam retinebit. Quocirca Princeps qui vir magno & elato animo esse cupit, & ad summam nominis claritatem, sempiternumque decus aspirat, omne studium in religionem conferat opus est; diuinamque virtutem ab illo summo totius decoris Principe & architecto fidei efflagitet. ille namque est, qui animum dat, qui mentem virtute corroborat, qui eam diuino præsidio sepiat, & studio immortalitatis inflamat. Iam verò modestiæ laus & honestatis elegantia, in quo tandem splendere potest, nisi in eo qui est studio religionis incensus?

census? si enim metus hominum multis in locis temeritatem reprimit, & libidinem refrenat; multo certe magis metus diuini numinis omnem intemperantiam & libidinem ressecabit. & si formido dedecoris in oculis hominum constituti, homines sæpenumero flagitiosos & impuros à flagitio deterret; multo certe vehementius pudor & verecundia homines religiosos ne in Dei offensionem veniant, quem præsentem semper intuentur, ab omni incontinentia prohibebit. adde quod ij qui religioni sanctissimæ dediti sunt, cum in illam sempiternam pulchritudinem mentem defixam habeant, illius studio incenduntur; illius amore inflammantur; & ex illius aspectu voluptatem incredibilem capiunt; totosque se ad illius imitationem effingunt: vsque adeo ut in omnibus qui sanctè religionem colunt, diuinæ cuiusdam pulchritudinis speciem, & admirabilem venustatem & eleganciam cernere liceat. Quid de Iustitiæ claritate dicam? fieri ne potest ut in illius animo locum habeat, qui non mentis diuinæ lucem assidue contemplatur? est enim Deus sempiternæ legis vis, æquitatis fons & origo, mens & ratio iuris, officiorum omnium regula, modus & temperatio rerum, qua omnes naturæ reguntur, & firmissimo inter se fœdere colligantur. nihil igitur simplex, nihil rectum, nihil æquitatis ratione moderatum esse potest: quod non ab

illo inexhausto atque perenni iustitiæ fonte profluxerit. nemo igitur vlllo modo iustus esse poterit, nisi qui se totum ad studium diuinæ legis applicuerit; qui illius mentem & rationem diligenter inspexerit; qui illius imperium, numen, & voluntatē, & moderationem fuerit tota mente & cogitatione complexus. quod quoniam religionis est propriū, sequitur vt omnis Iustitiæ vis & ratio in purissima religione consistat. Quod si Iustitiæ munus est, ius suum rei vnique tribuere; ille certè maximè iustitiam colit, qui Deum purè atque sanctè mente, studio, ratione veneratur; illiq; qui nos tantis beneficijs ornauit, pro humana imbecillitate, meritam gratiam animo inflammato persoluit. benignitas deinde, clementia, mansuetudo, patriæ caritas, & reliquæ virtutes eiusmodi quæ Iustitiæ comites sunt: vnde ad nos nisi ab eodem bonorum omnium fonte emanare potuerunt? Diximus præterea tria in Rege postulari, vt omnes ei libentissimè pareant: nempe honestatem, & auctoritatem, & felicitatem. de honestate nihil est quod amplius dici possit, cum planè constet, omnem dignitatis & honestatis splendorem, esse ad Dei benignitatem; vnde omnes verissimè laudes ortum habent, iurè atque meritò referendum. beneficia verò diuina religione consequimur. vnde efficitur vt omne lumen honestatis, quod admirationem commouet,

uer, & amorem conciliat, in Religione collocandū sit. Quod verò ad auctoritatē attinet, quid est quòd maiorem habere possit quàm religio? si enim humanæ sapientiæ opinio auctoritatē constituit, multò certè maiorem auctoritatem diuinæ sapientiæ fama constituet. existimant enim homines cum Principem qui Deo egregiè carus est, illius consilijs instrui, & ea de causa illum minimè labi & errare posse suspicantur; diuina igitur auctoritate compulsi, numquam illius imperium detractant. ea res impulit Numam, vt cum Dea Ægeria nocturnos congressus simularet, vt crederetur ea quæ sanciebat, de Ægeriæ mente sancire. Lycurgus item vt leges quas ferebat, aliqua religione consecraret; finxit illarum autorem Apollinem fuisse. Zaleucus item qui leges Locris dedit, finxit se eas à Minerva accepisse. fama etiam multo antiquior (vt autor est Homerus) asseruit, Minoā qui leges Cretensisibus dedit, nouem continuos annos se Ioui in disciplinā tradidisse. multi præterea alij Rerump. conditores aliquid eiusmodi fingeant, vt imperij sui auctoritatem sacrosanctam redderent. Quid igitur dicendum? Si fictæ & commentitiæ religionis opinio, multis auctoritatem apud quamplurimas nationes attulit, quid tandem verum studium sanctissimæ religionis efficiet? & si homines rudes & imperiti ijs, quos dijs esse caros opinabantur

sine vlla recusatione parebant: quomodo nõ multo magis homines Christiani legibus diuinis instituti ijs, quos verò Deo vident esse carissimos obtemperabunt? felicitas verò quæ alia potest esse, præter eam quæ benignitate diuina continetur? Nec enim est vlla fatorum vis, nec vllum imperiũ fortunæ, nec vlla Parcarum violentia, neque casus & temeritas in rerũ natura: sed diuina vis & ratio dominatur. Deus enim est qui summa imperia delet; qui populos obscuros ad summum fastigium amplitudinis & dignitatis extollit; qui Reges de solio detrudit, & quos vult in Regia dignitate constituit; qui vt de sceleratis hominibus debitũ supplicium sumat, vnam Remp. euertit: alteram verò contrà illius superbiã & arrogantiam opibus summis instruit. is igitur est qui vulnus infligit: qui inflicta vulnera sanat: qui mortem immittit: qui in vitam restituit: qui perdit & affligit, qui perdita reficit & instaurat: omnia denique singulari illius cõsilio (plerumque nobis tamen incognito) gubernantur: ita vt illius sententia, numine, & voluntate quibusdam omnia feliciter procedant; quidam verò diram atque funestam cladem accipiant. Quid igitur magis perspicuum est, quàm omnem felicitatẽ esse in Dei propitio numine constitutam? is igitur solus felix est, qui Deum purè colit, illiusq; præsentis numine cõfirmatur: solus enim est vera sapiẽtia prædi-

præditus, quàm diximus esse semper cum felicitate coniunctam. legite sacram historiam, & animaduertere quomodo dum Iudæorum regnum vige-  
bat, eorum res singulorum regum ætatibus immutabantur. cùm enim aliquis Rex pius regnabat, regnum florebat opibus, & multis victorijs augebatur; & cum rerum omnium abũdantia erat laude atque gloria cumulatum. cùm verò ad impium Regem veniebat, flagitia prorumpabant, impietas eminebat, Resp. fame & pestilẽtia laborabat: regio ab hostibus impunè vastabatur; neque consilium in bello consistebat, nec vllum vestigium antiquæ virtutis extabat; simulatque hostẽ aspexerant terga repente dabant, & passim concidebantur. Qui verò Christianorum Principum annales diligenter euoluerit, intelliget profectò tantum etiam fuisse vnicuique principum felicitatis diuinitus attributum, quantum in illo studium pietatis atque religionis extitisset. quod quidem vel in Constantino, vel Theodosio, vel in Carolo Magno, vel in multis alijs Galliæ, & Germaniæ, & Britanniæ principibus perspici certè potuit. Quid de Hispania dicam, in qua post illius euerfionem & vastitatem à Mauris propter crimẽ impietatis illatam (erat enim Hispania cùm Mauri in illam inuaserunt, non solum luxu & delicijs effœminata: verùm etiam impijs erroribus infecta) nullum vnquã prælium postquam Hispani

ad officium rediere contrà Mauros prosperè pugnatum fuit, in quo non appareret nostros magis pietate & religione, quàm armis victoriam fuisse consecutos. illa namque plaga Hispaniæ superbiam compressit, & homines hispanos ad fidem & pietatem erudiuit: ita vt quidquid in Hispania religionis negligentia & contemptu corruerat, facile religionis & pietatis studium resarciret. quæ bella deinde à principibus Christianis gesta sunt? quanta Regum optimorum sapientia, & quanto militum robore suscepta? quæ facinora in prælijs edita? quâ illustres victoriæ partæ? fieri enim non potest vt qui sub pio Rege militant, non eiusdem pietatis imitatores existant, & religionis conscientia freti, non multo confidentius & alacrius in hostes inuadant. mirum igitur non est, fuisse tam sæpè præsentiam cœlestis numinis, in multis prælijs in Hispania contrà Mauros initis apertissimè declaratam. Si igitur vt hanc de Religione quæstionem concludamus sapientia, fortitudo, modestia, Iustitia, fides, benignitas, & reliquæ virtutes; sine quibus nemo regnum administrare potest, religionis studio continentur: si Religio sapientiam, autoritatem, felicitatem Principibus affert, & Rempub. in pace constituit; in bello autem cœlesti atque diuino præsidio confirmat: si deniq; Reges diuinis virtutibus ornat, atq; aded in cœlitum

numero

numero reponit, quid est quòd magis Regem deceat, illiusq; nomen magnificentius illustret? istam igitur mediocritatem in Religionis cultu nò probo: sed summum & ardentissimum religionis studium, à rege qui hoc nomine dignus esse studet assiduè flagitabo. Quid igitur dicet aliquis, vis Regem noctes atque dies religioni operam dare? Volo certè, Religionem enim semper colit, non qui deserit officium: sed qui illud ad Dei gloriam dirigit; qui Deum semper intuetur; qui vel in pace vel in bello omnia quæcunque facit, ad voluntatem illius administrat; qui in omnibus actionibus illius legem sequitur, nec vnquam voluntatem suam illius placitis anteponit; qui vt illum semper mente & cogitatione complecti possit, sæpe numero opem illius implorat, & sic Deum præcetur vel hominibus consulat, vel quidquid aliud agat, atque moliatur, nunquam studium religionis intermittit. sic autem imitabitur Regem illum clarissimum & sanctissimum, quem nullus vnquã hostis in bello contempsit; cuius officium nullus vnquam ciuis in pace desiderauit; nec enim vnquã prælium sine Dei præsidio commisit: nec sine diuinæ legis studio negotium publicum gessit; nec vllis vnquam laboribus & curis ita distentus fuit, vt Dei immemor esse posset. qui etiam vt ipse in carminibus suis scriptum reliquit, omnes

labes

labes lacrymis eluebat, & singulis noctibus lectum suum largis fletibus irrigabat. Numquid vel Dauid ipse quem refero, vel Reges illi sanctissimi qui illius vestigijs ingressi sunt, propter Religionem aliquam dignitatis imminutionem passi sunt? an non omnis illorum dignitas & gloria ad Religionē referenda est? illa namq; perfecit vt victorias innumerabiles obtinerent, & nomen eorum in omniū sermone versaretur, & gloria diuina circūfluerent. Videte quanto rectius hoc Homerus iudicabat, qui <sup>ἠρώας</sup> quos immortalī gloria afficere cupiebat, certis dijs carissimos esse fingebat; in quo quidem staturbat, nihil esse ad nominis immortalitatem Religionē præstantius. hoc igitur Homerus falsæ religioni tribuebat, quod nos Christiani veræ denegabimus? quid igitur cogitari potest amentius? ne dicam sceleratius. Non certe, vt alios reges sanctitate præstantes omittam, ea mens erat Alfonsi primi Lusitanæ Regis, cuius animus semper fuit studio religionis inflammatus. qui Christum Cruci affixum sereno in cœlo cōtemplatus, prælium illud memoria immortalī dignissimum aggressus est: in quo quinque Reges maximis exercitibus constipatos profligauit; qui cū Scallabim expugnaret, cū iam ciuitatis fores effractas & repagula conuulsa cerneret, in medio portæ genibus flexis antequam ferrum stringeret, tam incenso studio Deum veneratus

ratus est, vt in cœlo versari sibi videretur. qui cū maximo animo præditus esset, & in bellis enutritus, multos impiorum exercitus fortissimos atque maximos funderet, fugaretq;, nunquam sibi victoriam ascripsit vllam: sed omnes ad Dei clementiam & opem illius præsentissimam referebat; qui nunquam aliquod opus præclarum aggressus est, quin prius in cœlum tota mente respiceret, & opem diuinam assiduis precibus, castissimis votis, inflammato studio flagitaret. Sed ne in re minimè (vt opinor) dubia, nimium immoremur; hoc certè probatum puto, Religionem esse regibus non mediocri: sed quantum fieri potest acerrimo & ardentissimo studio colendam; ita tamen vt superstitionē repudient, & intelligant quantum vera & pura religio, ab inepta superstitione differat. Est enim Religio excellens animi cultus, ex debita erga Deum pietate in dies efflorescens, cum ardēte studio sempiternæ pulchritudinis imitandæ; Superstitio autē est inanis quædam formido, non graues Dei offensiones: sed offensionum vmbra extimescens. Continet enim vera religio scientiam earum rerum quæ sunt Deo gratissimæ, & ea de causa quid à Deo flagitandum, quid numini illius offerendum sit, exploratum habet: at superstitione cū sit sapientiæ præsidio destituta, allucinatur, & hæsitat, neque satis quid sit metuendum, aut negligendum explicare potest.



potest. Inde adeò fit, vt qui veram religionem colunt, sint animo alto & excelso præditi, maximaq; plerumque facinora inuicta virtute moliantur: superstitioni verò cum plerumque animos demissos gerant, ad immortalem gloriam aspirare nequeant. vnde concluditur nihil esse tam regiũ, quàm summum, ardens, & incitatum sanctissimæ Religionis studium; neque minus quidquam Principis Christiani præstantia dignum, quàm ineptæ superstitionis angorem, inanes formidines opponentem, & Principes à rebus gerendis insipienter auocantē. Hæc sunt illa tria præsidia quibus Regis statum fulciendum esse dixi ( si meministis ) nempe familiaritas & consuetudo bonorum, bonarum artium disciplinæ, & quod est omnium firmissimum religionis atque pietatis studium. hoc enim postremum poterit sine aliorũ ope regium munus sustinere, at alla sine religione non poterunt.

2

DE  
REGIS INSTITVTIONE  
ET DISCIPLINA,  
LIBER  
SEPTIMVS.

**V**IDIMVS quibus præsidijs instructũ & ornatum esse conuenit eum, cui est tantum & tam difficile munus impostum; nunc verò consequens est, vt videamus quod sit Regis opus, quod officium & munus, ad quod potissimum hæc omnia naturæ, ingenij, disciplinæ & institutionis adiuueta, & bonorum hominũ, & artium maximarum, & religionis sanctissimæ præsidia ( quæ sumus oratione persecuti ) conferenda sint. quanquam enim de Regis officio multa iam dicta sint; hîc tamen locus postulat, vt de eo nunc diligentius differamus; vt intelligatur nõ sine causa, tam multa in Rege præsidia & ornamenta requiri. vtigitur in reliquis disciplinis, sic in hac vna omnium præstantissima certum opus assignari debet, in quo perficiendo & absoluen- do omnis Regis cura, labor, & studium consumatur. Vt autẽ id melius diiudicari possit, operæpre- cium erit animaduertere, quæ fuerit prima regis institutio,

institutio, quæ deinde progressio, quæ postremo perfectio: vt intelligamus quod potissimum opus sit Regi natura propositum. qualis enim quæque res est, postquam effectum operis absoluti consequitur, talis illius natura putanda est. Omnes enim res via quadam & insita naturæ cupiditate, ad perfectiones suas feruntur, & in illis vt in naturali & optato fine conualescunt. Vt igitur hinc exordium capiamus: antequam essent aliqui cœtus hominum iure sociati, homines fusi per agros vagabantur: & pro arbitratu suo vel certas sedes deligebant, vel à loco in locum quocumque illos ferebat voluntas facile commigrabant. nec erat tunc alia potestas præter eam, qua quilibet pater familias domum suam regebat. dispersi igitur in pagis habitabant; & ex re pecuaria victum comparabant, & is ditissimus habebatur, qui plurimos greges & armenta possidebat. atque in principio pudoringentus, & vitæ simplicitas, & maiorum autoritas facile homines in officio continebat. crescente deinde multitudine, disciplina paulatim labi cœpit. Pietatis enim studio remisso, cupiditas omni vinculo soluta in rusticanos illos mores inuasit; partim igitur immanis & fera libido: partim infinita plura possidendi cupiditas hominis ad hominum dedecus & perniciem stimulabat, & qui plus poterant, reliquos multis damnis & incommodis afficiebant. Erant  
igitur

igitur homines tenues & imbecilli contumeliosi, & rapinis, & cœdibus & quamplurimis iniurijs expositi; summum tunc decus erat in iniustitia positum; ille namque qui omnia vi & manibus rapiebat, & per vulnera atque cædes opes suas augebat, se viri fortis officio functum esse putabat: illi autem qui vexatus & spoliatus erat, præter incommodi illius acerbiteriam, erat etiam insignis infamia imbecillitatis & ignavia subeunda. honestas enim erat nocere quamplurimis: flagitium verò & dedecus potentium iniurijs & cõtumeliosis exagitari. Ergo cum neque lex, neque potestas esset vlla, quæ petulantiam & libidinem coerceret; cum furta & latrocinia infamiam nullam haberent; cum illi etiam, qui roboris opinione turgebant, aliorum similiter furentium impetu sternerentur; cum omnia essent stupris, & adulterijs, & mutuis cœdibus infecta: factum tandem est, vt homines humanitatem exuerent, & in belluarum immanium naturam verterentur. inde igitur illa monstra celebrata poëtarum carminibus extiterunt, quæ fortium quorundam hominum virtute atque orbore strata sunt. nec enim Chymææ, neque Geryones, neque Centauri neque reliqua eiusmodi monstra heroum viribus intercepta aliud designant, quam tyrannidis feritatem, vi regie atque diuinæ virtutis extinctam. cum igitur poëta aut Bellerophontem, aut Herculem, aut  
E Theseum,

Theſeum, aut aliquem eiufmodi heroa diuino ſemine procreatum, monſtra domuiſſe aut extinxiffe perhibent; hoc planè dicunt: tyrannidis immanitatem fuiſſe, magnitudine virtutis regiæ profligatam. Exiit enim illis etiam temporibus animi alicuius excellentis altitudo, qui odio ſcelus & improbitatem perſequeretur, & iniuſtitia monſtra deleret, & homines miſeros & afflictoſ à tyrannidis crudelitate liberaret. homines igitur qui nullo loco præ formidine conſiſtebant, cùm viderent nullam ſpem aliam ſibi ſalutis eſſe, præter eam quæ in illius virtute cuius ope ſibi auram afflari ſentiebant, tota conſiſteret: illam gratiſſima voluntate proſecuti ſunt, totoſque ſe ad illius ſtudium contulerunt. non ſolum igitur illoſ Reges creabant: ſed honoribus etiam diuinis afficiebant. Refert Herodotus Medoſ olim cùm eſſent multis iniurijs vltro citroque habitis vehementer oppreſſi, nec vllum in tantis malis exitum inuenirent, ad hominem quendam nomine Deiocem quem virtutis & æquitatis opinione præſtantem cognouerant, omnem inter eoſ iudicandi poteſtatem delegaſſe. malis enim edocti perſpexerunt, iniuriæ feritatem Iuſtitia tantum virtute placari: hominumque ſalutem iniquitate perditam, æquitate ſolum poſſe conſtitui. hominem igitur quem æquitate & conſtantia inter omnes

omnes excellere putabant, delegere; qui obuiam iret ſceleri, iniquitatem reſecaret, ius & æquum vnicuique tribueret, & omnes lites tanta æquabilitate dirimeret, vt nihil neque potentia cuiuſquam, neque tenuitati concederet. lux igitur oblata videbatur omnibus, iniquitate per illum depulſa. cùm verò Deioces non diu munus illud obire vellet, dicebat enim rem ſuam dum ipſe publicæ conſulebat diſſipari, ſummumque ſibi periculum ex potentium offenſione proponi, Medine illius ope nudati in eadem mala ruruſ incident, eum opibus auxerunt, & præſidio munierunt, vt omni alia cura ſolutus liberè poſſet ius inter omnes dicere, vniuerſamque Rempub. æquitate moderari. hoc autem quod in Media accidit, credibile eſt multis ante ſeculis in alijs orbis terrarum regionibus accidiffe: vt homines iniurijs afflicti, in illius tantum virtute quem excellenti equitate præditum animaduertiffent, omnem ſpem ſalutis ſuæ collocarent. Hoc igitur fuit à principio, regnorum omnium fundamentum; illi namque quos tunc homines propter æquitatis opinionem deligebant, qui finem tantis malis imponerent, Reges nominabantur; & hæc fuit prima omnium legitima poteſtas in terris. potiſſimum autem eorum munus erat iudicare; itaque iudiciorum ſeueritate ſcelus acerrimè coërcebant,

& vnicuique quod suum erat tribuebant. vt autem id commodius fieret, homines qui erant in agris dispersi, regum autoritate & consilio vnum in locum compulsi sunt; vt facilius opem à regibus contrà iniuriam flagitarent, & mutua ope cōseruari, & inter se naturæ conciliatione deuinciri possent. Deinde cùm hæc partim naturæ admonitu: partim necessitate vbique fieret, & vrbes ædificarentur, & Reges in omni loco crearentur, necesse continuo fuit, inter vicinas vrbes bella frequenter excitari; aut enim de agrorum finibus certabant: aut alij ex aliorum terminis prædas agebant: aut dominandi libido Reges stimulabat; & cùm ambitioni causas honestas obtenderent, de dominatione sua latius amplificanda cum ciuium periculo dimicabant. erat igitur ei necesse cui bellum inferebatur, vt armis atque virtute resisteret. vt autem commodius homines se contrà hostium vim munirent; vrbes muris cingere, & moenia ædificare cœperunt. Bella verò ab initio viribus tantum gerebantur. accessit deinde ars atque disciplina multorum bellorum vsu comparata: quæ magnos Imperatores effecit. itaque is cui vniuersi populi salus commissa fuerat, minimè officio suo satisfaciebat, nisi eum iudicandi ratione, belli etiam administrandi disciplinâ coniungeret. sic igitur olim Reges non iudices tantum:

sed

sed etiam Imperatores extiterunt. Deinde cùm Rex aliquis virtute præstans regni fines propagasset, & ciuitatem locupletasset; eueniebat, vt ciues qui potentiores erant, vsuris & fraudibus tenuiores opprimerent, paulatimque possessionibus antiquis pel-lerent; & plebs tantis malis afflictæ questibus omnia repleret, & militaris insolentia fremeret, indignumque facinus esse clamitaret, id quod armis quæsitum fuerat, non potissimum ad eos quorum virtute partum fuerat peruenire: seditiones populares excitabantur, extremumque periculum rebus communibus imminebat. Hoc autem tantum malum non iudicij seueritate, nec armorum contentione extingui poterat; oratione autem poterat. non autem cuiusuis oratio eam tempestatem facile sedabat: sed illius tantum qui plurimum autoritate reliquis anteibat; & cuius virtute & æquitate homines se multis in locis defensos esse meminerant. is igitur populares motus oratione comprimebat; & alios quidem castigabat; aliorum verò dolorem leniebat; & omnes rursus fœdere coniungebat; vsuque tandem compertum fuit, nihil esse ad populum moderandum optimi Principis oratione vehementius. sic autem ad reliquas artes regias adiuncta fuit dicendi etiam facultas, rudis illa quidem vt fit in principio: vsu deinde atque ratione perpolitata. hac igitur dicendi prudētia Reges

E 3

instructi,

inſtructi, non modò ſeditiones compeſcebant : ſed ciuium languentes animos ſtimulabant ; ferocius exultantes refrenabant ; ad arma cùm opus erat excitabant ; cùm rurfus ita Reipub. ratio poſtulat, à bello deterrebant, & ita populum moderabantur, vt facilè perſpici poſſit, omnes populi motus Regis ſapientis oratione conuerti. Poſtremò cùm neque tam multis artibus adiuti Reges populos tenere, & pericula omnia propulſare poſſent ; multò clariùſ perſpectum fuit, id quod iam antea communibus ſenſibus erat infixum, non poſſe vllò modo tam difficilem prouinciam, abſq; diuina mente & conſilio gubernari. quòd quidem effecit, vt nihil tam regium eſſe videretur, quàm diuinam mentem conſulere, numen hoſtijs placare, pacem à Deo expoſcere, & homines diuina ope & auxilio communire. hac autem ratione factum eſt, vt Reges cum maiestate regia ſacerdotij dignitatem coniungerent. hoc enim ſimul & ad Dei iram facilius auertendam ; & ad populum maiore auctoritate continendum ; & ad Regis ipſius nomen religione conſecrandum aptiſſimum eſſe videbatur. Reges igitur priſci, & Iudices, & Imperatores, & Oratores, & Sacerdotes erant ; quòd apud Homerum optimum antiquitatis autorem perſpicimus. quomodo enim ius dicerent, multis ex locis exploratè cognoscimus. ideò autem ſceptra geſtabant, quòd

quòd erat inſigne iuris & æquitatis nihil neque gratiæ, nec offenſioni tribuentis : ſed omnia obliqua & inflexa ad certam normam & regulam dirigentis. in bello autem ſummum imperium habebant. quàm multis autem in locis eloquentia vterentur, declarant illæ conciones, quibus vel populum ad officium hortabantur : vel in conſilio ſententiam ſuam luculentiffimis verbis explicabant. quod autem eſſent Sacrorum antiſtites, ex hoſtijs quas ſolèni ritu immolabant, & ex fœderibus (quæ ſumma ceremonia feriebant) intelligi poteſt. Quæ deinde poſt illam memoriam regum genera recepta ſint, quàm variæ imperandi, populique moderandi rationes inſtitutæ dicerem : niſi nimiam longitudinem orationis extimeſcerem. alibi enim regium imperium erat infinitum : alibi legibus & certo modo atque ratione temperatum ; & in illis locis in quibus regia poteſtas erat lege circūſcripta, non erat vnū in omni loco temperamèti genus adhibitum. cùm enim ſummâ poteſtatè penes leges eſſe debere multi populi iudicarèt, alibi quidè plura, alibi verò pauciora regiæ poteſtati permittebāt. hæc tamè oīa munera quæ dixi, ab omnibus fermè antiquis Regibus adminiſtrabātur. Cū igitur apud illos priſcos hōies Regis officiū & mun' quadrariā diuiſum eſſet, quæro à vobis utrū id p̄betis : Difficile inquit, T. eſt, tam cito iudicare ; refragari enim

antiquitati sine diligentissima consideratione temerarium est: rebus autem à consuetudine nostra remotis assentiri, periculosum arbitror. Rectè inquam censes. sed vt vos ea difficultate liberem sic statuo, & olim non temerè illa munera omnia Regibus permiffa fuisse; & pòst illa tempora eos qui velent Reges illis omnibus muneribus simul implicari, Rempu. funditus euerfuros. tunc enim singulis ciuitatibus singuli homines imperabant; & ipsæ ciuitates erant exiguo ciuium numero definitæ. pòstea verò Reges nationes vniuersas sub imperiũ subiunxerunt; deinde ij qui propius aberant à generis humani primordio multo simpliciores erant, multoq; facilius ea de causa regum sanctionibus obsequentes, pòstea verò vafri & malitiosi plerique facti sunt, & cupiditate magis incensi, minus ad imperium accipiendum parati: & idcirco maiore animaduersione, acrioreq; vigilantia coërcendi, quòd præstari non poterit ab vno homine, qui se tam multis simul muneribus implicauerit. Primùm igitur necesse fuit Regi, officium Sacerdotis omittere. vtrumque enim officium vnius summi viri totam mentem, & integrum studium, & vigilantiam requirit. non est enim commodum intermitteri Religionem Reip. causa: neq; rursus religionis obtentu Reip. curam dimitti. vt igitur esset semper aliquis omni alia cura solutus, qui rebus diuinis operam

daret;

daret; & aliquis rursus qui omnem curam & sollicitudinem in Repu. tuenda consumeret; opus fuit sacerdotis officium à regis officio distingui: ita tamen vt alterum alterius ope firmaretur. Regnum enim sacerdotij religione & sanctitate stabilitur; Sacerdotium verò regni præsidio tutum, ritè suum munus exequitur. Præterea multa sæpè occurrunt, quæ nec à sacerdote purè fieri possunt: nec à Rege sine flagitio præteriri. hostiam cruentis (vt ita dicã) manibus immolare Sacerdoti fas non est: capitale scelus impunitum relinquere Regis summum flagitium est. vt igitur neque sacerdos cogereetur sese hominis facinorosi supplicio cruentare: neq; Rex scelestum aliquod facinus inultum omittere, commodissimè facta fuit hæc amplissimorum munerũ distributio. Postremò cum regius splendor animos afferat, periculũ esset, ne si ad regiã dignitatẽ sacerdotij etiã dignitas accederet (quod olim Impera. Romani factitabant, simul enim Pontifices Max. creabantur) cresceret fastus & arrogãtia, minimeq; toleranda superbia, quæ Reges omni humanitate spoliaret, & pro benignis principibus eos tyrannos immanes & truculentos efficeret. vt igitur frenari posset Regis insolentia, congruum fuit, vt esset aliquis Sacrorum antistes pietate & religione præcellens, cuius autoritatem Princeps sequeretur, & cuius monitis & cõsilijs posset institui, & à temeritate

E 5 & in-

& infania, ad modestiam & sanitatem reuocari. His igitur de causis egregiè consultum fuit regnis, cum fuit interdictum lege atque religione Regibus, ne se sacris peragendis admiscerent. Ozias Iudæ Rex in eam templi partem in quam nemini qui Sacerdos non esset ingredi licebat, non solū ingredi: sed sacris etiam suffimentis Dei numē placare conatus est. cum clamaret Pontifex Max. & cum ab intolerabili audacia reuocare niteretur: cum omnes sacerdotes illum magnis vocibus obtestarētur, ne religionē tam audaci facinore violaret, omnium monita & preces contempsit, atq; pro nihilo duxit. Quid deinde euenit? Antequā ad aram accederet, lepra subito deformatus est. cum igitur videret corpus suū Dei iudicio percussum, se repētē domum proripuit, & in intimis ædibus inclusit; neque se post illū diem in conspectū populi dare, aut regnum administrare potuit. Hoc igitur & alijs eiusmodi iudicijs diuina seueritate cōstitutis, perterriti Principes qui pietatē vnicè coluerunt, nō modò ne Deum offenderent, sese ab sacerdotū officio & curatione remouerūt: sed ita illos venerati sunt, vt eorum etiā sanctiones, interdicta, decreta, summa quadam religione obseruāda cēserēt. nec enim mediocrem religionē in ea moderatione qua se illis submittebant sitam esse statuebant. ea ratione Cōstantinus Magnus iudiciū de sacerdotibus facere noluit: sed

sed illorum semper iussis in ijs rebus quæ ad religionem pertinebant obtemperauit. eadem ratione permotus etiam Theodosius Magnus Ambrosij sententiæ paruit, quæ illum ab ingressu templi, & à sacrorum communionē prohibuit. neque vir sanctissimus Innocentius idem exemplum sequi dubitauit, cum Arcadio ingressu templi, & sacris omnibus interdixit. Multa possem exempla eiusmodi commemorare, quibus intelligeremus multis in locis Pontificum autoritate Regum licentiam immodicam fuisse compressam; quòd fieri minimè potuisset, si illis cum rerum humanarum administratione, diuinarum etiam curationem vsurpare licuisset. cum verò summa potentia ne omnia insolenter & temerè peruertat, freno quodam moderationis coërcēda sit, nihil certè salutarius poterit excogitari ea religione qua Principes Pōtificibus obsequuntur. aliter enim necesse erit sacra pphanis cōmisceri, diuina & humana iura perturbari, inexpiables religiones induci, numinis offensioē cū peste atq; pnicie Reip. cōcitari: quòd vtinā tā multis nostræ memoriæ exēplis non fuisset valdè comprobātū. vidimus enim in his locis vbi Principes vel auidia stimulatī, vel ambitione cæci, Pontificum iura neglexerunt, neq; dubitauerunt sacra oīa ad suum compendiū & quæstū reuocare, diuinaq; iura potestate sua cōplecti, graues pœnas esse seditioibus, & cœdibus,

coedibus, & insidijs, & imperij contemptu, & quorundam etiam principum interitu, & rerum omnium perturbatione eorum temeritati & amentiae perfolutas. Quamuis autem id etiam Sacerdotum peccatis acciderit, ij tamen qui sacerdotij statum affligunt, nefario crimine liberari non possunt. nec enim tam in cuiuslibet vita atque mores, quam in totius ordinis sanctitatem respicere debuissent. accedit, quod illi non tam sacerdotum flagitijs offensi, quam spe praedae ingentis excitati sacra omnia prophana reddiderunt. quamuis igitur summus ille Iudex, eorum operis qui sunt infesti sacerdotibus, ad sacerdotum poenam vtatur; illi tamen qui eos vexant, poenas sacrilegio debitas vitare non possunt, quas iam aliqua ex parte in hac vita inopia & egestate pendere incipiunt. quo enim plura diripiunt, eò maiore rerum inopia torquentur. Diuino autem iudicio fit, vt non solum fontes puniantur: sed tortores etiam acerbissime crucientur. timendum igitur illis est, qui se tam nefaria praeda contaminant, ne tanto grauiora supplicia luant, quam sacerdotes ipsi: quanto grauius est, sacra & diuina contemneret, quam hominum offensionem humano aliquo flagitio concitare. sed nos ea vulnera quae sanare non possumus, refricare desinamus. Vt autem in propositum reuertamur, id sane constat nec amplitudinem imperij, nec Reip. gerendae rationem, nec periculi

quod

quod ex Regis immoderatione nasci potest magnitudinem, neque legis diuinae sanctitatem pati atque tolerare posse, vt Rex sacerdotij manus usurpet. vbi autem id acciderit valde metuendum est, ne exitium atque vastitas rebus communibus inferatur. Regis igitur religio sit, sacerdotis auctoritate & sententiam in ijs quae ad religionem pertinent reuereri, non per se res diuinas administrare. Quid deinde? Regis officium esse dicemus, bene, ornate, & apposite ad persuadendum dicere? si ira est, non patiar vlllo modo esse aliquem in Rep. qui illum dicendi artificio superet. volo enim vt Rex sit sui muneris gerendi gloria praestantissimus. Opus igitur est, vt in vita nihil aliud agat: sed omnem curam & industriam in dicendi meditatione consumat. Quomodo igitur Reip. negotia quae sunt innumerable sustinebit? quando tam multa quae sunt illi diligenter administranda conficiet? qua tandem ratione armis atque virtute periculum a Rep. propulsabit? Praeterea illius vox & oratio ad omnium civium aures peruenire non potest: at regis providentia ad longinquas etiam nationes, quae illius imperio continentur, conferenda est. augebit quidem Regis dignitatem oratio, si verbis pressa, & sententijs grauis extiterit, & multum a sophistarum lenocinijs & intempestua verborum festiuitate remota: si vero redundans fuerit, & puerili quodam

dam



dam studio nimis elaborata, maiestatem illius imminuet. non est enim Regi ex vocis claritate, sed ex vitæ splendore dignitas & gloria quærenda. Scite quidem Demosthenes, cum enim simul cum Æschine & Philocrate ad Philippum legatus fuisset, & illi Philippum egregiè laudarent, quòd multum dicendi artificio valeret, quòd forma & specie decorus esset, & quòd esset festiuus conuiuator, & plurimum vini sane iucundè biberet: prima (inquit Demosthenes) laus Sophistarum est, secunda mulierum, tertia in spongiam quadrat; nullam igitur in istis laudibus quæ propria sit Regis agnosco. Hac quidem Demosthenis sententia certè constat, Regis officium non esse in summa orationis copia & vbertate, & nimis elaborata dicendi cōcinnitate & artificio constitutū. Præterea oratoris proprium est aptè ad persuadendum dicere; Regis verò ea quæ sunt oratione persuadenda sapienter animaduertere. non est igitur Regis officium ornate & amplè differere: sed quòd est longè præstantius oratori leges imponere. dicendi namque facultas, si non fuerit lege definita, non mediocrem perniciem Reipub. importare poterit. Regis autem officium est modum præscribere, quo nulla ars perniciem afferre possit: sed omnes salutare sint, & quo ars est amplior & clarior eò diligentius illam moderari, ne communibus rebus officiat. opus est igitur

vt ora-

vt oratori legem præscribat, modum constituat, & materiam definiat; ne quicquam tractare audeat, quod non ad vtilitatem publicam conferatur. nihil est enim dicendi licentia & impunitate functius; non est igitur dicendi facultas regia disciplina: sed regis moderationi subiecta. Quid igitur? Imperatoris officium illi vt proprium munus assignabimus? Ne id quidem. Imperator enim belli administrandi tantum disciplinam tenet: præscribere autem quo iure, aut quando, aut cum quibus bellum gerendum sit, ad Regis officium spectat. nec enim semper vtile & honestum est bellum mouere; sunt enim multa bella inutilia, multa nefaria & iniusta, quæ tamen militares homines ardentis gloriæ cupiditate nimis inconsideratè suscipiunt. sunt igitur isti regio imperio & disciplina coercèdi, ne Rempub. sine causâ sollicitent, in extremumque discrimen salutis inducant. bellum enim ad pacem referendum est, non honesta pax diri & exitiosi belli cupiditate perturbanda. Nec enim Regi propositū est, vt gloriæ popularis causa Rép. in summū discrimen iniiciat: sed vt eam tranquillā reddat, bonisq; omnibus affluentem. non igitur belli causas quærit: sed quantum honestatis ratio patitur elaborat, vt bellorum omnium incèdia restringat. Rex igitur non imperator est: sed imperatorum rector atq; moderator, illorum opera cum id expedire Reip.

cernit

cernit diligenter vtens : & cùm rursus bella pernicioſa fore proſpicit , omnem imperum militare ſapientiſſimè coërcens. Nec iudex quidem in cauſis debet eſſe : ſed iudicia dare , & leges cùm opus fuerit , atque iura deſcribere . cùm enim infinitis prope hominibus imperet , nulla ratione poteſt omnium controuerſias & cauſas cognoſcere. quod ſi eas ſaltem cauſas quas poterit , diiudicare voluerit , dum paucaſ lites diremerit maiorum litium cauſam dabit. Remp. enim quæ multo maiora interim ab illo , & magis neceſſaria officia requirit , ope ſua nudabit : & ita dum minutis rebus intentus eſt , à grauioribus abducetur , & negligentia ſua quorundam improbitatem & malitiam augebit. Præterea Reip. valdè conducit , vt Rex ab omnibus mirificè diligatur ; at qui iudicat , eorum animos contra quos ſtatuit alienat , & illorum odium in ſe nimis acre ſæpè concitat. non igitur ſapientis Regis erit aut infinito labore ſine magno fructu conſici : aut ſummo odio ſine vlla neceſſitate flagrare. Rex igitur iudicare non debet : ſed homines ſapientes , & conſtantes , & integros , & incorruptos deligere , quibus iudicandi munus aſſignet : & eos qui rectè munere ſuo functi fuerint , beneficijs augere , & ornamentis afficere : illos autem qui vel pecunia corrupti , vel cuiuſquam gratia permoti , contra ius & ſas cauſas improbis litigatoribus adiudicauerint , grauiſſimis

grauiſſimis pœnis & extrema ignominia plectere. Rex igitur non Iudex eſt : ſed iudicum princeps , iuris vindex , legum cuſtos , iudiciorumque omnium conſeruator. Cernitis iam animo quantum ſit regium munus ? quàm grauem & excellentem perſonam Rex ipſe ſuſtineat ? quomodo omnia officia quæ ſunt ſpecie admiranda , claritate ſplendida , fructu ſalutaria longè multumque ſuperet Regis officium ? quid enim admirabilius quàm hominum voluntates dicendo tenere , & eò vnde velis deducere , & quocunque velis impellere , & ſtudio communis vtilitatis & ampliffimæ dignitatis incendere ? quid clarius & illuſtrius quàm imperum hoſtis ferocis & infeſti reprimere ? bellum maximum proſtigare ? & cum propriæ vitæ periculo patriam à ſummi periculi peſte defendere ? quid melius & ſalutarius quàm lites omnes æquitate ſumma dirimere ? discordiarum ſemina tollere , & iniuſtitix ſtirpes amputare ? cum hæc omnia magna & ampla ſint , videte quantum id erit , quod eſt multo maius & amplius. quanto maius autem ſit Regis officium ex eo colligitur , quòd hæc omnia Regis imperio , virtute , & moderatione continentur. Sed inquires : Quid ergo nunquam ne Rex ius dicet ? nunquam exercitum contra hoſtes educet ? nunquam populum oratione ad officium cohortabitur ? Imò ſæpè hæc omnia per ſe vigilanter adminiſtrabit.

Summa namque imperandi ratio in eo posita est, vt magis exemplo quam verbis eos quibus imperas adhorteris. id enim admirationem virtutis efficit; amorem summum conciliat; alacritatem incredibilem addit; ita vt nemo velit imperium principis illius qui se laboris socium præbet, vlllo modo recusare. vt enim nemo qui labore premitur, libenter optemperat ijs, qui otio, vitæque mollicitia deliquescunt: ita laborum societas & periculorum communio rectoribus subditos amore deuincit, & ad obediendum acriter impellit. Quàm me delectat Teleutias, Lacædemoniorum dux: vt enim est apud Xenophótem, in summa rerū inopia hac oratione milites facilè continuit. Ego (inquit ille) milites sine pecunia ad vos aduenio; Deo tamen adiuuante, si vos comites meæ diligentia & alacritatis habueris, perficiam vt omni genere commeatus abundetis, hoc velim sciatis quandiu vobis impero, non minus esse me de vestra omnium salute quàm de mea sollicitum. mirum fortassè videbitur si dixeris, malle me vobis omnia ad victum necessaria quàm mihi suppetere. Deos tamen omnes obtestans affirmo, multo me malle duos dies sine vlllo cibo traducere, quàm vt vos vnus diei in ediam toleretis. ostiū meum semper apertum est, nec ante hoc tempus, neque modò fuit cuiquã ad me aditus interclusus. poteritis igitur explore cognoscere, me tum de-

mum

mum largius cibus vsurū, cùm vos similiter expleti fueritis: si verò me videtis frigora, & æstus, & vigiliis tolerare, intelligite esse vobis similiter hæc omnia incommoda subeunda. nec enim ideò vos ad hæc perferenda cohortor, vt mœstia conflictemini: sed vt ex his laboribus lætum fructum capiatis. Ciuitas quidem nostra militibus omnium opinione florens atque beata est. Imperium verò & gloriam quam sibi peperit, nō domi per ignauiam desiderando: sed prompto & alacri animo laborando, & quoties necesse fuit pericula subeundo consecuta est. & vos quidem ante hac fortes & strenuos fuisse scio. Date igitur operam vt nunc multo clarius documentum virtutis vestræ præbeat, vt omnes nos simul cum iucunditate labores excipiamus: & cum iucunditate parta felicitate perfruamur. Hæc quidē Teleutias, quæ oratio declarat quantus ille vir fuerit; nemo enim ex omnibus illius temporis ducibus milites magis sibi amore cōiunctos habuit, aut magis imperio illius obsequētes. hoc igitur faciendum est oibus Regibus qui suos in officio continere voluerint; Princeps enim piger & ignauus frustra aliorum industriam requirit: & qui timidus est, frustra fortium hominum opem & auxiliū implorat. adulari enim & assentari timidis & delicatis Principibus peruulgatum est: pericula verò contemnere; & labores excipere gratia illorum qui nullum vir-

F 2

tutis

tutis & industriæ signum dedere rarissimum. ut igitur vigilum præfectus in omnes partes sibi commissas excurrit, ut excubias excitet, & industria sua magis acres & vigilantes efficiat: ita conuenit Principi in regia vigilia cōstituto, animo semper excubare, ut custodes à se diuersis in locis positos exemplo vigilantia suæ de somno frequenter exsuscitet. atq; ut imperator quamuis non miles: sed militū præfectus sit, multa tamē sibi militiae munera ut milites stimulet, obeunda putat: ita Rex quanquam supra omnes honores illius amplitudo collocata sit, opus tamen est, ut multis rebus occurrat, & per se multa diligenter obeat, ut exemplo suo multos ad officiū adhortetur, & omnes admoneat, nullam Reip. partem esse sua prouidentia & auxilio destitutam. Iudex quidem non est; sed iudicum rector atque moderator, quod officiū tueri non potest, nisi aliquādo iudicauerit: partim ut iudices exemplo suæ æquitatis incendat: partim ut iudicibus præsit, & de illorū vel integritate, vel improbitate cognoscat. nullus enim ordo est in Rep. in quē acrius animaduertendum sit; si in officio deliquerit; sunt enim Iudices administri iuris publici, & legum custodes & vindices: ita ut maxima ex parte tota Reipub. salus in eorum fide consistat. intelligant igitur illi potissimum, nec eorum æquitati præmium defuturum, neq; iniquitati supplicium. Sapienter enim Solon

pœna

pœna & præmio salutem Reipu. contineri censuit. mali namque metu pœnæ tardiores ad suscipiendū flagitium fiunt: boni verò multo confidentius & alacrius præmio constituto in studium officij & æquitatis incumbunt. at neque supplicium irrogari, neque præmium vllō modo constitui potest, vbi non fuerit animaduersum quid quisq; mereatur. non solum igitur ut exemplo suo iudices ad officium adhortetur; sed ut diligentius animaduertat, sint ne Iudices digni per quos tantum munus administrari debeat; vtile est interdum Regem iudicij interesse. Non possum igitur non laudare Lusitanorum Regum morem, qui septimo quoque die se in conuentum Iudicum conferebant, & in maximis & difficilimis causis auctoritatem suam interponebant, ut iudices in officio suo constantiores efficerent. hac igitur ratione quamuis potissimum Regis officium non sit, causas cognoscere & iudicare: opus tamen est interdum iudicij præesse; & sæpè summo studio quàm rectè aut flagitiose iudicia fiant, diligenter explorare. Ad hunc autē modum quamuis Rex imperator non sit, necesse tamē est interdū ut imperatoris officium suscipiat. mirū enim est quantū momenti adferat ad victoriā aspectus atque præsentia regis. duces enim multo vigilantius sibi commissum munus efficiunt: milites multo confidentius in hostē inuadunt; & quoduis

periculum audacius aggrediuntur, coram eo principe quem laboris & periculi socium animaduertunt, & à quo virtutis laudem & præmiũ expectat. Tum etiam illud mirum quantum valet ad regij muneris perfunctionem, quod in militari labore experiundo cognoscunt, quantum debeatur ijs qui laborem militiæ Reip. causâ perferunt, & vitam periculis infinitis obijciunt. nõ patietur enim Rex qui arma sumpsit, & acie cum hoste conflixit, milites ludibrio haberi, eorumque postulata cõtemni, & agrestem & incultam fortium hominum simplicitatem, lautorum hominum dictis exagitari. quo quidem malo quid iniquius & periculosius esse potest? vt enim qui canum custodia gregem nudat, gregem lupis dissipandum atque lanendum tradit: ita qui milites iniurijs expellit & eijcit, Rempub. hostibus prodit, & omni crudelitate dilacerat. Sic etiam quamuis Rex non omne studium ad bene dicendum conferat, mirum tamen est quantæ Reipub. tempestates sedari, & quanto studio ciuium animi ad patriæ defensionem excitari Regis oratione valeant. homines præterea qui sub Rege viuunt, molestissimè ferunt sibi per internuncios cum ille præsens est, voluntatem illius aperiri. putant enim aditum sibi ad Regis gratiam minimè patere, improbitate eorum qui laboribus alienis ad opes suas amplificandas

abutun-

abutuntur. Conuenit autem Regibus qui se caros vniuersis esse student, faciles aditus habere, multa signa benignitatis ostendere, homines nominatim appellare, dare signa lætitiæ cum eos in felicitate versari vident, præferre mœstiam, cum incommodis vexatos animaduertunt: sibi potissimum beneficiorum gratiam reseruare. hoc autem assequentur, si non existimauerint esse regium omnes à suo aditu & congressu arcere, qui non fuerint nobilissimi, aut illis gratia & familiaritate coniunctissimi; etsi non infantia regiam grauitatem contineri putauerint. facilitas enim ad amorem allicit, & inuitat; & eloquentia, maxima Regis munera cum illius amplissima dignitate sustinentur. siue enim ad bellum cohortandi ciues sunt, siue ad pacem reducendi, siue ad ciuilem societatem inuitandi, siue à seditione deterrendi: quid Regis oratione vehementius, aut ad illius dignitatem aptius excogitari potest? Sacerdos quidem Rex non est, sed operam dare potest, vt ij sacerdotes fiant, qui doctrina, & moribus, & grauitate, & vitæ castimonia, & religionis exemplo facillimè tantam personam atque dignitatem sustineant. quod si sacerdotis est pietatè vnicè colere, religionis puritatem omnibus vitæ commodis anteferre, diuinam mentem consulere, & omnia ad Dei voluntatem administrare, Rex quodammodo sacerdos appellari potest. in hoc tamè

F 4

pietas,

pietas, & sanctorum Regis maximè perspicitur, quòd in religionis institutione sacerdotibus subditur, illorumq; sententiam veretur, nec ab illorum placitis qui summo sacerdotio funguntur, vnquam discedit. Reliquis autem officijs & artibus quamuis Regis officium præcipuum minimè contineri dicamus; hoc tamen dicimus, illorum omnium moderationem, & vim salutarem, ad illius officium pertinere. quælibet enim ars ad utilitatem Reip. vtiliter inuenta noxia esse poterit, si non fuerit Regis moderatione gubernata. vt enim architectus omnium fabricarum operis quæ ad ædificium necessaria sunt, sapienter vtitur; aliter enim erit architecti nomine indignus: ita Rex cui totius Reip. fabrica commissa est, omnium artificum operas ad ipsam Reip. bene atque sapienter ædificandam confert; in eoq; neruos omnes intendit, vt eam firmam, rectam summo studio cõseruet. Est enim Rex vrbium cõditor, ciuium moderator, legum custos, & publicæ salutis & incolumitatis architectus. hoc igitur illius munus est, vt omnes artes siue illustres & claræ sint, quas ipse per se dignitatis imminutione tractare potest: siue humiles & sordidæ dummodo ex illis Reip. aliquod emolumentum capiat, sapienter & aptè moderetur, & in Reip. salutem dirigat. nulla est igitur ars, nulla disciplina, nullum opus quod in illius tutela non sit. id enim quod ab  
 illius

illius moderatione relictum aut pestiferum, aut saltem inutile poterat esse: illius moderatione deuinctum salutare est, & magnam aliquam utilitatem continet. Est igitur Rex (vt eodem verbo sapius vtar) publicæ felicitatis atque beatitudinis architectus. Publica autè felicitas, & beatus Reip. status, omnium bonorum ratione & multitudine continetur. Bona autem Academici, & Peripatetici trifariam diuidunt; alia nanq; sunt in animo, qualia sunt ingenij acumen, solertia, sagacitas, disciplina, virtutes vel illæ quibus ingenium excolitur, vel quibus animus ipse diuinis opibus & ornamentis afficitur: alia verò sunt in corpore quæ vel ad bonam valetudinem & firmitatem, vel ad corporis speciem & dignitatem pertinent: alia postremò extra corpus quibus vel vita alitur & sustentatur, vel vitæ cultus & elegantia, & salutis atque dignitatis subsidium continetur. Hoc igitur Regi propositum esse debet, vt Reip. sit opibus florens, & viribus firma, & virtute honesta, & sapientiæ institutis egregie constituta. vt igitur à minimis ordiamur, opera illi danda est, vt Reip. locuples & opulenta sit; cum autem multæ rationes rei augendæ sint, nulla tamè est honestior, nulla vberior, nulla communibus rebus vtiliora ea, quæ in agri cultura consistit. reliquæ enim fraudibus & iniurijs affines plerumque sunt: hæc autem cum iustitia & æquitate cõiuncta.

illæ ad pauciores pertinent: fructibus autem qui ex terra funduntur, omnium vitæ sustentatur; & opibus quæ vel vsura, vel mercatura, vel alia quauis eiusmodi sedulitate & industria comparantur, animi effoeminari solent, & insolenter extoli: at agricultura & corpus exercet, & modestiæ alitrix & conseruatricis est. Iam verò cum bellum motum fuerit, qui vobis fore videntur ad resistendum magis parati; ij ne qui vitæ vmbatili & delicatæ se dederunt? an qui solibus perusti, & laboribus assiduis durari sunt? ij quorum omnis res est in nūmis, qui facile à loco in locum asportari possunt? an qui non alias opes possident, præter eas quas ex agris qui loco moueri non possunt, manu quærunt? ij qui neque qua hostem aggrediantur, aut qua se in tutum recipiant planè videt? an qui omnes regiones agrorum, viarum anfractus, semitarum cõpendia, lucorum exitus notos habent? ad studiū igitur communis periculi propullandi, tantum inter bonum colonum & mercatorē interest, quantum inter indigenam & peregrinū: colonus enim terram quæ illi omnia ad vitam necessaria largè suppeditat, vt parentē colit; & ne ex illius gremio pellatur, queuis pericula audacius ineunda putat: at mercator cum varias terras peragret, in nulla tamquam in patria atq; naturali sede cõsistit. Cur igitur inquires hodie non ex agris homines ad militiam educuntur? Quia similiter alia multa

olim

olim salubriter instituta, commutata sunt. præterea plerisque in locis ita seruiendi consuetudo rusticorum animos afflixit, vt non possint aliquid de laudis & dignitatis studio cogitare. postremò cum bellum est terris situ disiectissimis inferendum, nec illi libenter ab agris auelluntur, nec est vtile Rebusp. terras aratorum penuria vastari. cum tamē Roma non virtute tantum: sed etiā frugalitatis laude florebat, non solum milites: sed etiam Consules & Dictatores ab agris accersebantur. Sed quoniā ita more receptum est, illis loquinquæ saltē militiæ vacationē concedamus, dummodo fateamur, vix vllū genus hominum esse cui magis obligati simus. illi fruges exarant, quibus alimur; illi pecora nutriunt, quæ non solum cibum nobis: sed vestitum etiam præbent; ex agris bene cultis oleum, & vinum, & varios fructus qui non modo ad necessariū victum: sed etiam ad naturæ delicias referuntur excipimus. Quid autē de voluptate quæ percipitur ex re rustica dicendum est? quid enim nitidis collibus, frondosis vallibus, cultissimis agris, deis memoribus vel ad aspectum venustius, vel ad curam requiem & molestiarum omnium obliuionem salutaris? quid hortis, pomarijs, vinetis & oliuetis, vel ad fructum melius, vel ad speciem præclarius, vel ad vsum vitæ iucundius? Quod si mores hominum non fuissent ad molliem lapsi, neque tanta pecuniæ cupiditas in animos inuasisset, idem certè honor qui olim habebatur huic rusticæ

rusticæ & attente vitæ ab omnibus haberetur. Refert Herodotus Milesios olim cùm intestina seditione laborarent, & nullum in grauisimis malis exitum inuenirent, per legatos petiisse à Parijs apud quos Resp. erat bene constituta, vt mitterent ad se aliquot ciues prudentia graues, quorum autoritate & consilio posset Mileti aliquis status Reip. collocari. Parij igitur ciues communi suffragio delecti Miletum profecti sunt, & in Milesiorum consilio dixerunt: se nihil prius acturos esse, quàm totam illam regionem oculis perlustrarent. cùm igitur Milesium agrum peragrarent, si quem fundum viderent bene cultum & nitidum interrogabant cuius ille fundus esset; nomina autem coloni illius literis consignabant. vbi igitur in urbem rediêre, conuentum Milesiorum ciuium habuerunt. ibi verò dixerunt fieri nō posse, vt qui rem suam malè gerit, publicā benè administret. si igitur salui esse vellēt, ij qui erant in agrorum cultu negligentes sub eorū moderatiōe viuerent, qui agros bene confitos habebant; sperandum enim esse, vt qui in re sua curanda diligens esset, eandem etiam in curatione Reip. diligentiam adhiberet. agricolas igitur diligentes, negligentibus & ignavis præficiunt, & ita finem eorum malis imponunt. Videte quantum fuerit olim agriculturæ tributum; homines ex optime morata Rep. delecti, qui ciuitatem motibus

intestinis

intestinis perturbatam, & pestifera seditione conuulsam bene atque sapienter constituerent: non aliud remedium presentius inuenire potuerunt eo, quod in eorum moderatiōe consistebat, qui rebus rusticis diligenter operam dabant; eam enim vitam non solum simplicitatis, & pudoris, & innocentiae: sed moderatiōis, & ordinis atque diligentiae magistram esse statuebant. Sed vt tam multa agriculturæ minimè tribuamus, id saltem negari non potest, omnes naturæ opes quibus communis omnium vita sustentatur, telluris diligentissimo cultu contineri. hæc enim frugum, & leguminum, & plantarum semina quæ in se recipit, multiplicato cum fœnore reddit: hæc germina passim fundit, & cunctis animantibus pabula subministrat: hæc montes syluis vestit, & valles herbis & nemoribus implet, & arbores partim fructiferas, partim syluestres ad ædificia & ad reliquos vsus vitæ necessarios effert. nihil denique est ad vitam necessarium, quod non tellus solerti cultura hominis diligentis adhibita, non admodum largè atque munificè largiatur. Sed quorsum hæc tam multa de agricultura dicta sunt? Vt intelligatur cùm Regis officium sit locupletare Remp. & nullæ opes humanæ sint, cum opibus quas terra ex se fundit comparandæ, ad Regis officium pertinere dare diligenter operam, ne terra cultoribus destituta vastetur; ne arationes deserantur:



tur: ne telluris pars vlla sine fructu relinquatur. quòd quidem facillimè partim principis benignitate, qua multos ad rei rusticæ studium inuitabit; partim seueritate, qua ignauos coërcebit, fieri potest. non enim video, cur Persarum mos & consuetudo in nostram vitam atque mores transferri non possit: vt enim refert Socrates apud Xenophontè, nemini licebat olim apud Persas fundos & possessiones suas negligere. illis enim qui rebus rusticis diligenter operam dabant, erat certum laudis & dignitatis præmium à Rege propositum: ei verò qui per desidiam & incuriam agrum suum squalere sinebat, erat etiam pœna pro magnitudine negligentia constituta. Rex autem quoties regionem lustrabat, in omnes partes oculos conijciebat; vt videret, qui agri culti essent, & nitidi, qui neglecti & inculti; vt eorum dominos vel honoribus & donis, vel ignominia atque pœnis afficeret. Regionibus verò quas ipse per se obire non poterat, nauos & industrios homines præficiebat; hi autè agricolas omnes stimulabant, experientes aratores honorabant, ignauos acerrimè coërcebant; diligentiaque sua faciebant, vt loca deserta frequentarentur, vt agri ante relictæ lætas fruges efferrent, vt vineæ, vt oliueta, vt horti atque pomaria vberes fructus effunderet: vt syluæ atque nemora summa diligentia consita, multarum rerum copiam suppeditarent. rerum au-

tem

tem rusticarum præfecti, qui hoc sibi commissum munus strenue peragebant, à Rege donis & muneribus augebantur: is verò cuius negligentia tellus inculta parum lætos fructus efferebat, ignominiam & pœnam debitam sustinebat, & honore illo priuabatur; & alius in locū illius succedebat, cuius vigilia possent oēs illius terræ cultores opibus naturæ locupletari. Quo quidem more & instituto nihil poterat ad rerum omnium copiam parandam aptius excogitari. nihil est enim tellure bene culta ditius & affluentius. Princeps igitur, qui in eo mentè defixerit, vt genere terrarū notato, vbi primū quid quæquæ tellus ferre possit animaduersum fuerit: cogat pœnis, aut præmijs inuitet agrorū dominos, & omnes agricolas vt omnem regionem diligenti cultura fructuosam reddat, optimè profectò regno suo prospiciet. illud enim efficiet omnibus naturæ opibus atq; diuitijs opulētum; neq; solum ad inopiam propulsandam: sed etiam ad libertatem tuendam dici vix potest, quantū valeat agri colendi studium. qui enim frumenti inopia laborat, illis semper obnoxij sunt, quorum frugibus aluntur. Multū quidem afferunt etiam vtilitatis omnibus Rebus. nauicularij atq; mercatores; ea namq; quibus regio redūdat, exportat, & ea quib' indiget importat; multasq; vias dat quibus hominū aliorū mores & instituta cognoscamus. sed illi nō oib' vtilis esse possunt:

at agri-

at agricolarum labore & industria omnium vita continetur; & illi multa conuehunt (vt dictum est) quæ homines effœmiant: at agricultura vires corporis & animi confirmat. Deinde cõmercium cum externis hominibus ciuium animos externis moribus oblitit: at agri colendi studium antiqui moris simplicitatem incorruptam & integram perpetuo conseruat. vt autem nihil aliud dicam, agricultura vitam omnem continet: mercatura verò eam vitam lautitiam quæ vtrum plus damni an vtilitatis inuexit, haud facile dixerim. non igitur immerito finxerunt poëtæ cum inter Mineruam atque Neptunum orta esset cõtentio, vter eorũ nomen Athenis imponeret, fuisse deorum iudicio causam Mineruæ adiudicatam; illa namque terræ colendæ rationem, Neptunus nauigandi maris artificium tradebat: & illa frumentum, & oleum, & alios fructus, Neptunus verò varias & peregrinas merces ostentabat. Non tantum tamen agriculturæ studium in regibus requiro, quantum in Cyro iuniore extitit, qui gloriabatur agrum se sua manu conseruisse, cum Lyfander arborum pulchritudinem & ordinem vehementer esset admiratus, quibus illum agrum cõsitum aspiciebat. illud saltem velim omnes principes secum recogitēt, sibi hoc onus incumbere, vt ciues suos locupletes efficiant, nullasque diuitias esse cum illis conferendas quæ ex terræ visceribus eliciuntur.

eliciuntur. Hoc igitur firmissime constituto clarè videbant, sibi obnixè laborandum esse, ne pars vlla terræ negligatur. nullum est enim tam macrum solum, quod non cultura fructuosum fiat, si aptissima illi femina cõmissa fuerint. Hic enim segetes (vt Vergilius ait) illuc veniunt felicius vix. Arboræi foetus alibi atque iniussa virescunt gramina. Cùm igitur multis in rebus antiqui Lusitanix Reges multum reliquis principibus sapientia præstitisse videantur; tum in eo summopere laudandos esse iudico, quòd tantum studium in terræ diligentissimo cultu posuerint, quod declarant eorum statuta quibus aratoribus & agricolis cauent, & beneficijs & immunitatibus multos mortales ad studiũ rerum rusticarum inuitant. vnde quidam illorum propter propensam in agricolas voluntatem Agricola cognominati sunt. Multi fuimus in agriculturæ commendatione, partim quòd nullam artem Reip. locupletandæ honestiorem & vtiliorem esse iudicemus: partim quòd huius studij negligentiam indignissimè ferendam esse censeamus. Admonēdi sunt igitur Principes, vt fauorib' & immunitatibus multos mortales ad agros colendos alliciant, & negligentibus agricolis graues poenas imponant. non tamen ita res rusticas complecti cura sua debent, vt reliquas artes Reipub. locupletandæ despiciant. Sunt enim mercatores etiam valde fouendi  
G illorum

illorum namque fide & industria non mediocria Reip. munera sustinentur: neque vulgaris prudentia ab illis ex hominum externorum commercio & familiaritate comparatur, multæ res patriæ utiles in patriam eorum periculo conuehuntur; multa etiam quibus Resp. redundat in alias regiones ab illis cum utilitate publica deferuntur. multi etiam repentini casus incidunt, in quibus opibus illorum sæpenumero non lenia pericula propulsantur. Sed quid mercatores commemoro, quæ quidem cum sine fraude pecuniam faciunt ingentes Reip. utilitates afferre possunt, cum etiam caupones Plato valdè Reip. necessarios esse cõfirmet. Similiter omnes artifices in Repu. principis ope in artificio suo continendi sunt, neque baiuli quidem & operarij sunt eadem benignitate priuandi. vt enim omniũ curæ, studia, cogitationes, opera Regis ipsius ordine & moderatione, in publicam utilitatem conferuntur: ita illius tutela & patrocinio omnium salus & vita continetur. omnibus enim consulit, in eoque vigilat, atque laborat, vt vniuersa Resp. opibus ad vitam necessarijs abundet; ne vlla pars illius aliqua inopia & indigentia conflictetur. quæ igitur patria tellus minimè producit, aliunde conuehenda curet; vt vsus ipsius Reip. opera mercatorũ suppleri possit. Sed non satis est Remp. esse copiosam & opulentam, nisi fuerit armis egregie defensa, & contra

omnes

omnes hostium insidias firmissimo præsidio munita. non enim opes ipsæ per se pericula propulsant: imò quo maiores & ampliores sunt, eo maiores illis insidiæ comparantur. Diuitiæ namq; quas imbelles homines possident, cupiditatem aliorum vehementius irritant; & spem multo acrius excitant; & sic bellorum omnium materiam præbent. causæ verò speciosæ belli inferendi nunquam hostibus bellicosis & cupidis defuerunt. Respu. igitur florens opibus si fuerit virtutis militaris præsidio nudata, quo maiores opes habuerit, eo facilius eueretur. Regnum igitur aut opulenta Resp. quæ tantum opibus suis fidit, vt pacem & otium existimet esse sibi firmissime constitutum, planè delirat. latent enim semper insidiæ: fraudes in specie fictæ societatis occuluntur: vndique circumstant pericula: & tunc multo funestius exitium communibus rebus imminet, cum Resp. in maiore securitate versatur. nec enim iunctæ cum Regibus amicitia; neque fœdera cum Gentibus finitimis icta: sed animi virtus & armorum potentia Reip. statum tutũ & incolumem præstare possunt. qui enim vel nimis cupiunt, vel nimis inuident, tam diu fœdus sanctè percussum religiose conseruant, quam diu nihil nec aperto Marte, nec ex insidijs se nocere posse confidunt. vbi verò primùm sibi rei per scelus augendæ occulsionem oblatam vident, nulla religione impe-

G 2 diuntur,

diuntur, quo minus eam confestim arripiant, & stultitia eorū qui in fœderibus acquiescunt, ad suā prædam abutantur. Meritò igitur Iphicrates Atheniensium dux laudatus est. cū enim Lacedomij se paratos esse dare fidem quam is veller, dixissent, vna tantum ratione sibi fidem fieri posse dixit: si demonstrarent se non posse quamuis id valdè cuperēt, fidem datam violare. intelligebat enim vir acutissimus tam diu fidem apud illos qui omnia cupiditate infinita metiuntur sacrosanctā fore, quam diu vires non habuerint. Princeps igitur bonus & sapiens qui nunquā fidem violauit, non existimare debet, ea fide reliquos etiam quos videt cupiditate & inuidia flagrare, contineri posse. itaque tantisper dum ad omnes belli casus egregie paratus est, confidat alios in societate & fœdere permanuros. vbi verò primum aliorum fide nixus, sui ipsius tuēdi studium remiserit, ipse sibi pestem atque perniciem per socordiam & ignauiam comparabit. non igitur in eo tantum pugnare debet, vt magnis opibus affluat: sed vt omnes opes regni sui armis atque virtute tueri possit. secus enim quo maior & amplior status illius fuerit, eò erit casus & ruina calamitosior. Sapiētis igitur est, in summa pace de bello cogitare, & in bello omnem belli gerendi rationem ad pacem dirigere. quamuis igitur diuturna pax belli metum imperitis depulerit, est tamen iuuentus

tus in armis continenda, & diligenter exercenda, vt quoties opus fuerit præstò ad omnes casus sit, ad omniaque pericula depellenda vigilanter accurrat. vt autē cū necessitas instat & vrget, omnes quorum ætas armis accommodata est, euocandi sint, & tabernæ etiam vt olim Romæ fiebat claudendæ, & iustitium indicendum: vtilissimum tamen est, in pace esse quoddam genus hominum qui reliquis curis expediti, arma præcipue tractent & reliquos cū nomina tempore belli dederint, exerceant, & ordines sequi doceant, militiæq; non rudes magistri sint. Est igitur necesse vt in omnibus vrbibus (in illis verò maximè quæ sunt cum vicinis nationibus continentes) disposita semper sint armatorum præsidia, & duces, præfecti qui ad repentinos belli motus intrepidè sustinendos prompti & expediti sint. hi verò benignitate Regis alendi atque sustentandi sunt, & qui virtute præcellunt præfecturis, & honoribus augendi, vt & ipsi merito virtutis præmio fruuntur, & alij eadem honoris spe similiter in eiusdem virtutis studium incitentur. Quali autem ratione hæc prælidia disponi debeant, minime laboro, dum modo hoc summo studio curēt principes, ne vnquam (quamuis pax diuturna sit) armorum studium vlla ratione deseratur. Otio namque & securitate franguntur vires; languescit industria, hebescit ingenium; vitia crescunt; scelera prorumpunt:

punt: animi status opprimitur: flagitiorū omnium bellū inexpiabile cōcitur; vsque adeò, vt quoduis bellū quāuis durū & periculosum huic insidioso pacis nomini longè præferendū sit. Nec enim pax illa dicenda est, quæ frugalitatē, & continentiam, & oēs deniq; virtutes pestiferis armis euertit: vniuersamq; tandem Remp. constrictā hostibus tradit. nomen itaque pacis inane hominibus imperitis illudit, vt eos improviso fortunis omnibus atq; libertate spoliēt. vt igitur vigilātissimus pastor, ita semper excubat, vt nunquā procul lupos esse putet: ita Regis vigilantis est, nunquā procul hostium insidias positas arbitrari. quāuis autē nullus eiusmodi metus esset, vtile tamē esset hunc metū ciuibus iniici; libidinis enim immanitatem cōtinet, & industriā exacuit, & ad virtutem sollicitat. sed minimè necesse est hunc metum simulari: adsit modo prudentia, cuius officium est omnia quæ possunt rebus humanis accidere, multo ante præcauere. Nunquam enim is qui rerum humanarū imbecillitatē, & felicitatis inconstantiam, & inuidiæ feritatē, & cupiditatis impotētiā, & perfidiæ magnitudinē, & reliqua mala omnia quæ versantur in vita, quibus frequenter status florēs excinditur, cogitatione perceperit, timere desinet: sed se ad omnia quæ possunt incidere cōparabit. ita verò fiet, vt is maximè securus sit, qui status sui conuersionē timet, & is in summo periculo ver-

setur,

setur, qui rebus suis nimium confidit, & quasi sibi exploratum sit fortunam suam nullā mutationem habituram, nullo se præsidio firmat. Quæquidem detestabilis amētia ad diuinā pœnam referēda est. quoties enim rectissimus ille Iudex aliquā Remp. euertere cogitat, primū eam armis nudat, & iuuentutem effœminat, ne saltem possit honestā mortem in armis pro patriæ defensione susceptis oppetere. Legite historias, videbitis omnes propemodū nationes quæ ad sūmas opes & imperiū peruenerē, postquā intoleranda superbia & iniquitas in illarū mores inuasit, præter alias pœnas quibus à Deo mulctatæ sunt, hanc etiam dedisse, quod oēs artes militares abiecerint, & se luxu atq; delicijs corrūpi & effœminari permiserint. vt enim alias omittam Hispania certè nostra priusquā Arabes qui Mauritaniā incolēbant illā vastarēt, iam erat armorū desuetudinē, & disciplinæ militaris obliuione à Deo punita. cū igitur Arabes in Hispaniā traiecere, vix erat quisquā qui illorū vultū aspiceret: sed omnes cum summa turpitudine & ignominia terga vertebant. vnde colligitur armorum contemptum & negligentiam esse pœnā atq; suppliciū à deo nationibus propter immania scelera constitutum. Princeps igitur prudens & pius qui hanc omnia mente perceperit, quo tandem modo fieri poterit, vt armorum studium omittat? videbit præterea hanc exercitationem

G 4

summis

summis regibus ingentem gloriam peperisse, eorumque nomen laudibus sempiternis illustrasse, eaque non mediocrem virtutis & honestatis partem contineri. magnum est enim præ verissimæ gloriæ studio voluptates aspernari, labores immensos excipere, mortem & dolorem contemnere, & cum vitæ periculo pericula omnia à Rep. propulsare, & studio publicæ pestis auertendæ in pestem cum fuerit opus irruere. Hæc igitur qui præstiterint non modo summi principes: sed diuini quidam homines existimandi sunt. quod si princeps hoc animo fuerit, id quod consequens est cum magna Reip. utilitate perficiet. omnes enim viros fortes ad se aggregabit, multumque illis suæ benignitatis impertiet. intelliget enim quanto honore digni sint, illi qui dum publicam salutem atque libertatem tueantur facile vitam in summum discrimen inferunt, & dignitatis gratia nullum periculum adire reformidant. si enim nihil est ignauia & timiditate deformius, quid poterit cogitari industria & virtute præclarius? & si is qui morte etiam proposita ciuem aut amicum tueri non dubitat, non mediocri laude dignus est, quibus tandem laudibus ornandus est ille, qui pro templis atque sanctitatibus, pro patrijs legibus & institutis, pro Reip. libertate, pro ciuium salute sanguinè atque ad eam vitam libentissimè profundit? quid enim honestius est quàm multo magis dedecus & turpi-

turpitudinem quàm vulnera & mortem horrere? quid admirabilius quàm patriæ caritatem propriæ antepone? quid denique diuinius quàm multum de illa immortali vita, parum autem de hac exigua cogitare? Merito igitur semper in omnibus regnis & imperiosis populis summa laus fortibus hominibus attributa est, maximaque præmia sunt; illorum namque virtus continet patriæ firmamentum. Reip. vniuersæ propugnaculum, ciuium libertatè, tutissimumque in omni rerum discrimine & calamitate perfugium. omnes enim ciuium opes in illius tutela sunt. omnes artes in præsidio illius acquiescunt; quo quidem ubi primum fuerint nudatæ cõcident, & Respu. omnibus bonis euertetur. Qui igitur acres homines contemnit, & lautorum hominum delicias horridis & incultis militum moribus antepone, est Reip. proditor, publicæque salutis euersor existimandus. quantum enim in illo est patriam saluari præsidio spoliatur nudaque, & inermes hostibus diripiendam tradit. illis igitur qui Remp. saluam volunt, est laudibus atque præmijs studiū virtutis militaris incitandum, non contemptu, & avaritia restringendum. præclare quidem Plato in Rep. quam finxit, censuit ut ij beati existimarentur ab omnibus ciuibus, qui in prælio pro patria inuito fortiter dimicantes occumberent, illorumque genus aureum esse crederetur, quale Hesiodus fuisse fingit eorum qui olim proximè ad

naturam diuinam accedebant, quos post mortem diuinitate quadam ob virtutem donatos asserit. hos igitur Plato censet pro heroibus habendos, eorumque memoriam religione consecrandam. Videte quantum vir ille sapientissimus huic virtuti tribueret, ut illam diuinitate dignissimam iudicaret. & reuera diuinæ virtutis est, propria morte vitam omnium conseruare; propriæque salutis immemorem, patriæ salutem tueri. Athenis erat lege sancitum, ut ijs qui pro patriæ salute in bello caderent publice funus fieret, eorumque laudes aliquis orator excellens oratione luculentissima celebraret: & illorum filij in Prytaneo publicis sumptibus alerentur, & omnibus ingenuis artibus erudirentur, donec ad eam ætatē perueniret, qua possent rem suā gerere. tūc verò armati domum mittebantur, admoniti prius à magistratibus, ut patriæ virtutis memores intelligerent illis ipsis armis, quæ à patria parente sanctissima acceperant, esse sibi pro ipsius patriæ salute quoties opus fuisset acerrimè depugnandum. sapienter enim videbant interituram virtutis indolem, vbi ciues non fuerint hominum fortium virtutem qui pro omnium vita mortem oppetunt, voluntate gratissima profecuti. Quid hic Spartam memorem? quid Carthaginem? quid Romam? quid alias ciuitates opibus & imperio florentes oratione complectar? fuit ne ynquam magnum aliquod

aliquod imperium in quo non multum fuisset huic virtuti tributum? Non certè. nec enim magnum imperium parari, vel diu conseruari poterit, vbi quidquam plus valet quàm virtutis ornamentum. vbi igitur præmia virtuti debita, vel ad opes malis plerumque artibus comparatas, vel ad ignauæ gentis arrogantiam deferuntur; ibi imperium diu stare non potest. Est igitur optimi Principis ignauiam contemnere timiditatem execrari, militiæ desertores acri supplicio punire; homines vero fortes omni honore dignos censere; nec in vanis nominibus: sed in virtute militum regni præsidium constituere, omnesque viros virtute excellentes, non solum nobiles: sed sibi etiam coniunctissimos arbitrari, molles autem, & delicatos, & timidos quamuis reges in maioribus suis numerent, tanquam homines viles & obscuros à suo cōgressu & familiaritate procul arcerent. hoc certè si fecerit, inuicto præsidio stabilietur: res immortalitate dignas geret: laudibus sempiternis illustrabitur, atque perficiet denique, ut Resp. nō solū opulenta: sed etiam fortis & inuicta sit. Sed venit ne vobis in mentem quantum sit communibus reb' à militari virtute periculū? Quomodo? inquit, T. virtutis enim est salutem dare, non afferre perniciem. Rectè inquā si perfectā virtus esset; sed illa virtutis militaris species qua plerumque milites efferruntur, & insolescunt, nō est vera virtus: sed virtutis inane

inane simulacrum in iactatione & leuitate constitutum. Sunt enim plerumque milites impotentes, iracundi, contumeliosi, feroces, infesti, nihil iure & æquitate metientes: sed omnia ad vim, ad ferrum, ad cædē reuocantes; nihil enim viro forti indignius esse putāt, quàm submitti legibus, & in cōtentione, aliqua publico atq; legitimo iure superari. omnia igitur sibi armis vindicare conantur. Videte qualiter Horatius virum acrem in ferro, atque planè militarem oratione describat.

Impiger, iracundus, inexorabilis, acer

Iura neget sibi nata, nihil non arroget armis.

armis namque omnia debere putāt, & nihil quod non sit cum militiæ decore, atque castrensi laude coniunctum in laude ponunt. cum igitur aliquem hominem honoribus auctum cernunt, quē nunquam in acie statisse sciunt, honores illos fortibus viris ereptos esse fremunt. si igitur tam insolentes sunt, cum non valde honorantur, quid futurum existimatis, cum fuerint multis præmijs & honoribus affecti? an non eo tandem eorum prorumpet infania, vt ad suum arbitrium imperij gubernacula reuocare conentur? Primum enim leges contemnunt, in quibus salus Reipub. consistit. si igitur ad hanc temeritatem & amentiam robur accesserit, qua tandem ratione vitari poterit Reip. totius exitiū: nullo modo. nihil est enim temeritate ar

armata funestius. euenit igitur tandē, vt qui Reip. custodes esse debebant, euersores Reip. fiant, multoque maiorem sepe cladem patriæ afferant, quàm hostes victores attulissent. vt enim si ouium custodia lupis commissa fuisset, ouium interitus necessario sequeretur: ita cum hominibus audacibus, insanis, armatis Reip. custodia permittitur, necesse est Remp. vniuersam eorum violentia & immanitate lacerari. Perdiccam sui milites vt Ptolemæi gratiam inirent contrucidarunt: Argyraspides Eumenem virum fortissimum sub quo stipendia faciebant, Antigono vinctum tradiderunt: Demetrii milites Demetrio deserto sese ad Pyrrhum contulerunt. similiter nō in Antigono deserto Ptolemæi castra secuti sunt. Amilcar Carthagenensium dux cum oppressas obsidone teneret Syracusas, nec vlla vi impediri posse videretur, ne eas expugnaret; seditione militum à Syracusanis captus & occisus est. Celtiberi in Hispania P. & Cn. Scipiones imperatores clarissimos sub quibus militabant Cartagenensibus prodiderunt. militū insolentia & auaritia Romanum imperiū laceratū, comminutū & dissipatum fuit. eoque deuentum est vt milites imperium pecunia quibus vellent addicerent; & ijs quibus imperium vendiderant, vitam cum vellent eriperent; & insignia summæ potestatis ad homines flagitiosos & infames pecuniæ magnitudine victi transfer-



transferrent . cum verò eodem tempore plures simul Imperatores diuersis in locis militum libidine & auaritia crearentur, factum est, vt orbis terrarum seditionibus atque pestiferis bellis arderet, atque tandem illud florentissimum imperium quod vltimos terrarum fines potestate continebat; militari licentia conflagraret. Ne autem antiqua tantum referam, milites Ludouicum Sfortiam neglecta fide deseruerunt, nec illum tantum: sed alios etiam duces eadem propemodum ratione perdiderunt. Dies me deficeret si vellem commemorare quot caedibus atque rapinis multi milites patrias suas affligerint, quantas seditiones excitare soliti sint, quantum molestiam ducibus suis exhibuerint, quam saepe illos nefarie prodiderint, & necem per summum scelus attulerint; quod quidem me mouet, vt augurer, hanc eandem fore imperij Turcici ruinam . cum enim in audiam quanta sit Praetorianorum militum quos ipse Turcae Genizzaros appellant audacia, & quam impunita licentia, non dubito quin aliquando sint manus imperatoribus suis allaturi : quamuis enim nunc aliquo pudore teneantur, ne imperium deferant ad aliquem qui non sit stirpe Othomanni progenitus: ad illos tamen principes quos volunt modo eadem stirpe procreati sint, se pecunia & praemijs illecti conferunt, reliquos produnt, & eiiciunt, & interimunt, usque adeo vt omne imperij illius firmamentum

tum

tum videatur in militum Praetorianorum gratia & fauore consistere . vnde conijci potest, postquam illorum audacia atque temeritas ad summum peruenit, futurum vt Turcarum imperium eorundem militum scelere, deleatur. Non igitur vt videtis omnia sunt in armis posita; imò nisi remedium aliquod fuerit adhibitum, multo miserius interibit Respub. armis instructa, & confidentia virtutis elata, quam ea quae nullam eiusmodi sibi laudem, & gloriam arrogauerit. ea enim quae non tam armis, quam ciuilibus institutis innititur, tributa sine recusatione pensabit, atque ita tolerabilem dominatum patietur: ea verò quae armis ferrox est, cum furore & amentia omnia perturbaerit, miserime concidet; atque tandem impotentem dominatum cum rerum omnium euersione, & extremo dedecore, & ignominia subire cogetur. Quid igitur faciemus? arma militibus detrahemus, & a bellicarum rerum studio iuuenes gloriae cupiditate flagrantem auocabimus? Minime gentium. Quid igitur? Insolentiam militarem moderationis studio refrenabimus, & cupiditatem indomitam morum honestate continebimus, & sic demum fiet, vt nunquam arma perniciem patriae inferre possint. Non igitur satis est fortem esse Rempub. nisi fuerit etiam egregie moderata. alit enim insaniam, auget furem, confirmat amentiam, turbat statum ciuitatis,

euertit

euertit publicam salutem, qui militum ferociam minimè comprimit, nec in eo vehementer elaborat, vt eorum feritati plurimum humanitatis admisceat. Furor enim est, & immanitas, non fortitudo vis acris animi omnem modestiæ & humanitatis consortium repellens. vt igitur qui equum ad belli labores perferendos alit, non modò operam dat, vt ille acer & robustus sit: sed illum etiam mansuefacit, vt frenum sine detrectatione recipiat, & facile flecti atque torqueri possit, quocumque illum dominus incitare voluerit: ita milites domandi atque frenandi sunt, vt non quocumque illos impetus impulerit: sed in eam tantum partem in quam rectoris imperium illos immiserit deferatur. Est igitur Regis officium non tantum exercere milites, verum etiam moderari, ad omnesq; partes mäsuetudinis & lenitatis instruere. Modestiæ vero studiũ pudore atque verecundia maximè continetur. est enim verecundia metus ignominia, turpitudinis offensus, & dolor ex dedecore & flagitio susceptus. opus autem est cum qui vir fortis esse studet, non mortis metu: sed dedecoris & infamiae formidine perterri, & secum statuere nullum esse tantum malum quod sit cum ignominia conferendum. sic autè honestatem appetet, & turpitudinẽ fugiet, & mortem ignominiaẽ semper anteponet. Non igitur deseret aciem, neque turpi fuga salutis suae consulat,

neq;

neque fidem duci datã prodet, nec aliquid vnquam efficiet, in quo cum id sibi fuerit obiectum vehementer erubescat. nec enim fortis est qui nihil omnino timet: sed qui multo magis turpitudinem, quã mortem & cruciatum timet. qui autem temet turpitudinem, nec intemperans, nec iracundus, nec immoderatus esse poterit. quid enim libidinis intemperantia flagitiosius? quid iracundiæ feritate deformius? quid denique omni affectionis immoderatione turpius? Præterea intelligendum est, alia natura esse turpia: alia vitioso more turpia ab hominibus impetitis existimari. olim iniuriam persequi iudicio honestum erat, apud homines etiam militari gloria præstantes; qui verò maleficium à ciue commissum manu vindicabat, turpis habebatur: nunc verò contrã honestum existimatur non crimen intendere: sed crimen alio crimine vlcisci, & turpitudinem alia plerumque non minore turpitudine vindicare. homo egestate compulsus furatur atque latrocinatur; si quæras ab illo cur sine causa tam grauem iniuriam inferat hominibus, à quibus nullum in commodũ accepit: respondet, se honesto loco natum esse, & idè laborare nõ posse; non esse autè hominis ingenui opificio aut corporis labore victum quærere. furari igitur honestum putat; laborare flagitiosum. tantũ valet vitiosus mos atque corrupta disciplina, vt sæpenumero vitia opinione

H                      falsã

falsi decoris & asimulatæ dignitatis occultentur. sed ea opinio quæ mēdacio nititur, facillimè ratione depellitur. quæ verò natura mētibus infixæ est, nūquam omnino potest euelli, quamuis interdum illā praua consuetudo labefactet. Hoc cū ita sit, cauendum est ne vnquam ea publice recipiatur opinio, quæ dignitatē ponat in ea re, quæ natura flagitiosa est. quidquid enim animi decus inquinat, quidquid mētis speciem deformat, quidquid statū illius euertit, scædum, & turpe, & flagitiosum est; nihil autem quod vitio & culpa caret, potest vllū dedecus diuturnum asserre. Hoc igitur lege, more, Principis autoritate, & sentētia ratum, & fixum sit, & salutari etiam disciplina confirmatum: nihil esse turpe & indignum viro præter vitiorum deformitatē; nihil honestum nisi quod sit cum virtute, cum modestia & humanitate, cum iustitia & patriæ caritate coniunctum. Milites igitur qui in hac disciplina fuerint enutriti, nunquam erunt insolentes & immoderati; sic autē in primis erudiendi sunt, vt existiment omnem honestatem esse in legū moderatione collocandam; nec arma contrā leges: sed pro legum sanctitate sumenda. qui enim pro legibus pugnat, ordinem Reip. moderationem vitæ, ornatum animi, publicam omnium salutem tuendam suscipit; & morte proposita decus immortale consequitur: qui vero contrā leges arma sumit, decus & hone-

honestatem oppugnat, Reip. statum euertit: patriæ perniciem infert, & gigantum more contra cœlestè numen impium bellum comparat, atq; ita meritò turpitudine sempiterna deformatur. Tum etiam illud infixum esse debet omnibus qui armis exercentur, sibi cōmissam esse Reip. salutem, legū sanctitatem, religionis castitatem, & vniuersi denique populi dignitatē, quæ omnia tueri nullo pacto possunt, sine singulari fide & caritate. miles enim qui fidem sancte colit, vitā potius amittet, quàm Reip. propugnationē suæ virtuti commissam deserat: & qui patriam valdè diligit, pro salute illius libentissime quoduis magnum salutis periculum adibit. itaque non satis esse poterit acer & vehemēs in hostes, is qui non fide & humanitate singulari in ciues suos exiterit. Fides enim cogit, & caritas incendit animos, vt pro salute patriæ in micantes gladios, & in igneos globos irruant. Postremò belli periculum eos admonet religionis, & omnes tum vel maximè cœlum suspiciunt, cū sunt cum hoste congressuri. nemo enim tunc tam expers religionis est, qui non cogitet victoriam diuino munere & beneficio contineri; & qui nō sit de illa vita immortalis sollicitus. Ergo vt miles tunc fortius & confidentius certamē ineat opus est, vt multo antea sit studio pietatis atq; religionis imbutus. Religio autem animis moderatur, omnemque insolentiam facillè coercet.

& comprimit. miles igitur quem pudor à flagitio deterret, quem studium honestatis incendit, quem legum autoritas commouet, quem fides & officiū astringit, quem caritas patriæ sollicitat, quem cura sanctissimæ religionis alligatum tenet, immoderatus esse non potest. Exercitus autem moderati vis & impetus sustineri nequit. cū enim in bello multum valeat fortitudo, tum multo plus etiam ordo, modus, ratio, disciplina; facile nanque acies instructa, prudentisq; ducis moderatione gubernata, inconditam hominum robustorum multitudinem fundit, fugatq; : nec enim ij sunt qui fugientes tantum insequantur, ne cum ijs hostibus pugnent, qui se ad resistendum parant. neque ij qui antequam victoria omnino parta sit, ordines deserant, vt se ad prædam conuertant; quorum vtrumque magnas sæpè clades affert, & victoriam de manibus extorquet, victosq; victores temporis momento constituit. nec enim vlllo metu aut cupiditate ducis imperium negligent, aut ordines insolenter & temerè perturbabunt. Quæ autem alia ratio potest assignari, cur paucissimi innumerabiles sæpenumero vincant; nisi quod ij qui multitudine superant, viribus atque numero feroces modum seruare nequeunt; paucis verò pudor ingenitus, ignominia metus, atq; periculi magnitudo facilè moderatur? nec enim quisquam vir fortis audet in magno belli discrimi-

discrimine disciplinam militiæ cōtemnere, ducisq; sui imperium detrectare; obedientia verò militum maxima ex parte belli victoria continetur. Videte quemadmodum Homerus describat ordinem, & silentium quo Græci in hostes ibant.

Græci fidentes animis audacibus ibant,

Ductorū quamuis premerēt formidine vocem. duobus versibus totam militiæ disciplinam complectitur, quæ est in fortitudine & moderatione constituta. dum enim eos fidentes animis auidacibus in hostes ire dicit; eorum virtutem luculentis sane verbis exaggerat: dum rursus eos ait ducum imperium vereri; eorum modestiam laudibus summis exornat. decem millia Atheniensium duce Milciade tercentum millia Persarum vno prælio fuderunt, eo tempore quo Persæ rerum gestarum gloria florebant, & infinitis ppe nationibus imperabant. quid igitur fuit in causâ cur Athenienses tam pauci numero contra tantâ hostiū ferociū multitudinē domū victoriam cū tam insigni gloria reportarent? ea ratione contenti sumus quam Plato assignat in legibus. Persas enim confidentia superbos & immoderatos efficiebat: Athenienses verò metus, & pudor, & religio continebat, ne quidquā immoderate gererent. Lacedæmonij vt autor est Thucydides quoties illis erat cum hoste confliendum, ad tibicinum concentum gressum modulabantur, vt

H 3 illum

illum nimium virtutis ardorem illo genere musicę temperarent, ne in pugna tumultuarentur, & aliquid molirentur quod certum modum & ordinem transiliret. Romani verò non tam fortitudine, quàm moderatione atque disciplina imperium orbis terrarum finibus terminarunt. tam diu igitur rerum potiti sunt, quam diu modum in Reip. & in bellorum administratione tenuerunt. postquàm verò immoderatio cupiditatis omnē pacis, & bellirationem, & ordinem, & disciplinam euertit, imperium extinctum atq; deletum fuit. vnde concluditur omnia modo & ordine conseruari & augeri; immoderatione verò comminui atq; dissipari. Ad Regis igitur officium pertinet moribus & legibus honestatis studio, & religionis cultu, & præmijs modestiæ propositis, & pœnis insolentiæ constitutis, & publicis laudibus & vituperationibus, & quod caput est, modestiæ atq; religionis exemplo militum temeritatem & ferociam comprimere; omnesque viros magno animo præditos in moderationis studium incitare. quod vt cōmodius fieri possit opus est, vt multos præfectos illis ordine atq; gradatim præficiat. nihil est enim ad animos moderandos obediendi atq; parēdi studio accōmodatius. qui enim obedire nouit, insolenter extolli, & furēter ruere nō facile potest. Prima igitur militiæ laus est in obediendi studio & alacritate ponenda. meritò igitur  
Romani

Romani non eos milites probabant, qui sine graui causa in pericula furenter irruebant: sed qui locum sibi assignatum constanti animo retinebant. neque eos qui laudis inanis studio ordinem turbabant; sed qui ne summæ belli nocerēt, aut ne quidquam contra iussum imperatoris efficerent, manus cum signum receptui dabatur, ab hoste etiam percusso & abiecto continebant. qui igitur Imperatoris iniussu dimicabant, temeritatē illam extremo supplicio luebāt, vsq; adē vt Manlius Torquatus vir fortissimus, & Imperator optimus militaris disciplinæ fanciēdæ gratia filiū singulari virtute præditū securi ferire iusserit, quia parētis iniussu hostē à quo fuerat ad pugnandum prouocatus occiderat. is igitur illis optimus miles habebatur, qui optime parere didicerat. obediēdo igitur assequebatur, vt alijs imperaret. itaq; ordinatim alias, atq; alias præfecturas obtinebat, quibus indigni prorsus habebantur, qui præfectōrū imperiū non eadem alacritate conficiebant. sic autē multi ad summū tandem imperium quāuis essent infimo loco nati perueniebant. Hac igitur obediendi consuetudine milites omnes erāt ad modestiam satis eruditi. his studijs accedebat iudiciorum seueritas, quæ tanta erat in bello, vt in leuissimis etiam peccatis milites pœna grauissima plecterentur. Quid dicam de religione? nemi enim licebat militare, nisi apud Imperatorem

sacramento diceret. tanta autem erat illius iurifurandi religio, vt quauis milites imperatoribus suis essent grauius infensi, sub illius tamen signis acerrimè dimicarent. Sæpe igitur (vt memoriæ proditum est) cùm plebs à patribus odio acerbissimo disideret, quoties tamen Conf. eos qui in verba illius iurauerant cōtra hostes educere vellet, illum etiam inuiti sequebantur, & coacti religione, sub illo quem extinctum cupiebant, admodū strenuè decertabāt. tanta erat disciplinæ illius religio, vt nullum odium posset plebem à modestia & ab officio remouere. Quod si in libera Rep. in summa plebis cū principibus dissensione, in religione ineptissimis rationibus instituta, tantum tamē valuit mos, disciplina, religio, vt homines acres, & belladi studio feroces modestos, & principū iussis obsequētes efficeret: quid in Regno Princeps vniuersis carissimus, apud homines in moribus optimis, & sanctissimæ religionis institutis enutritos, lege, disciplina, ratione, modestiæ & religionis exēplo perficiet? nemini dubium esse potest, quin si velit oēs modestissimos reddat; & sic demū fiet, vt nec in Rep. tumultuari, nec ab externis hostibus vinci atq; superari possint. Sed cū nō milites tantum: sed omnis Resp. sit ad modestiā erudiēda, animaduertendū est omnē modestiæ & humanitatis rationē, in legū disciplina, & in iudiciorū seueritate consistere. illis enim iustitia

conti-

continetur, qua quidem nihil potest excogitari nec ad populum continendū vehemētius: nec ad pestē auertendā salutaris, nec ad statū Reip. conseruandum securius, nec ad nominis immortalitatem diuinius. coërcet enim intemperantiam: ornat frugalitatem: obsistit iniquitati: tuetur innocentiam: id obuiam sceleri: virtutem amplificat: delet tyrannidem: constituit libertatem: nō habet rationē potentix: non despicit humilitatem; tollit omnem discordiam, ciuū voluntates inter se consensione summa cōglutinat. Qui igitur hoc tantū munus suscipit, vt nunquam neq; cuiusquā gratiæ, neq; potentiæ cedat, nec misericordia, nec inuidia, nec amore, neque odio cōmoueatur: sed verè semper, & incorruptè iudicet; & cū leges obseruauerit, præcipue tamē in iudicando diuinam atq; sempiternā legem cōsulat, is certè vir diuinus habendus est. munere namq; diuino fungitur, & vniuersam Rēp. quod proprium celestis numinis est, incolumē ab omni calamitate cōseruat. Nec enim tā armatorū præsidia Rēp. tuetur: quā leges atq; iudicia, & cōstans inuiolati iuris studium. multæ namq; ciuitates legitimo iure deuinctæ, sine armorum præsidio ius & libertatem suam tenuerunt; at illæ in quibus nihil leges neq; iura valent, quamuis armis defensæ sint, funditus tamen euertuntur. cū enim ius abest, quo plures in ciuitate armis atque virtute militari præcellunt;

H 5 eō

eò plures seditiones excitantur, & vniuersa Resp. grauioribus ruinis opprimitur. Sunt igitur ad hoc tantum munus obeundum à Rège deligendi viri summa grauitate, & autoritate, & constantia, qui id facillè virtute, pietate, & industria sustineant. qualibus autem virtutibus ornati debeant esse iudices, Mosis focer exponit. cum enim generum reprehenderet, quòd ipse solus vellet omnium còtrouersias cognoscere; & admoneret, vt iudices ex vniuerso populo seligeret ad iudicandum ait: Delige ex omni populo viros potentes, qui Deum timeant, & fidem colant, & auaritiã odio persequantur. potètes, inquit, ne timore & imbecillitate præpediti, causas contrà ius & fas, hominibus qui multum in Repub. possunt, adiudicent. Qui Deum timeant ait, propterea quòd Dei timore refecantur libidines, quæ menti tenebras offundunt, ne veritatè cernere possint. fidem verò qui negligit, quomodo tandem poterit officium tantis difficultatibus implicitum, constanti animo conseruare? Adiungit postremo qui odio prosequantur auaritiã; qui enim pecuniæ student, nihil verum, nihil rectum, nihil simplex intueri queunt. vt enim alibi Deus apud ipsum Mosem dicit: Munera mētem hominis sapientis excæcāt, & iustorū animos facillè ab equitate ad iniuriam traducunt. Nunquam igitur satis admirari potero Platonem, qui cum multa alia à  

diuina

diuina lege hausisse videatur, tum hoc quod est ab illo in libro vndecimo de legibus scriptum de iudicum auaritia, planè constat à Dei legibus sumpsisse. non patitur enim eam inferi ciuibus suis opinionem; nefarium esse iuris corruppēdi gratia donum aliquod accipere: at vt æquabile ius administres, & opus aliquod honestum exequaris, fas esse quod tibi offertur, ab ijs quibus ius dicis minimè repudiare. lubricum enim inquit, & periculosum est hoc statuere; facile nāque mens hominis donis & muneribus illecta à vero penitus abducitur; & ius esse statuit, id quod cum diuina lege pugnat: & ita dū in causa honesta pecuniã accipit, facillè ad id etiã facinus delabetur, vt in turpi etiam ius venale pponat. quocirca capite sancieudū existimat, si aliquis Iudex: quacūq; de causa pecuniã, aut aliquod munus acceperit. Sed vt ad consiliū hominis sapientissimi reuertamur, illud etiã considerandum est, Mosis focerum inter alias virtutes quibus instructos Iudices esse vult; nō numerasse, nimirū in interpretatione iuris acumē. nec enim dicit, sint Iudices subtiles, acuti, veteratores, & callidi, vt facillè leges ad suã libidinē flectāt, & à vero sensu detorqueant, & fallacias machinētur, quib' Iudicia hūc & illūc facillè versent; vt sine infamia & inuidia secundum eos lites dare possint, qui nō iure: sed intolerāda potētia nituntur. Nihil horum dicit. Nec enim tunc tantus  

honor

honor malitiæ habebatur, vt ij Iurisconsultiffimi existimarentur, qui nimio acumine subnixi variè leges interpretarètur, & simplicitatem iuris eluderent. nihil enim magis sapientiæ repugnat, quàm nimia subtilitas; quæ cum sit in omni disciplinæ ratione veritati valdè contraria, tum in legum scientia est nimis pestifera. omnem enim rationem iuris & æquitatis evertit. Leges autem nec ita multas esse conuenit, vt se ipsas impediunt: nec ita difficiles vt non ab omnibus mediocri ingenio præditis intelligantur. improbitas tamen hominum contra publicam vtilitatè leges multiplicauit, easque difficiles effecit usque adeò, vt ij qui hoc suscipiunt vt eas interpretentur, sibi summam quandã sapientiã arrogent, & in illarum obscuritate intemperantius efferantur. Principis autem officiũ nõ est, fraudibus indulgere: sed malitiam refecare. neq; legibus obscuritatem afferre: sed illarum mentem explanare, & veritatè tueri. ne igitur legis mēs & sentetia possit aliqua ratione puerti, & veritas occultari: suadet vir ille sapiētissimus, vt ij deligantur iudices, in quorũ animis nihil insit quod eos à cõsideratione veritatis abducat. Veritas enim aut virib<sup>9</sup> extorquetur, aut obliuione deletur, aut præstigijs eluditur, aut tenebris obscuratur. incussus enim metus, veritatè extorquet: religionis obliuio, eã ex animis paulatim delet: fallã voluptatis imago, sensum verè voluptatis

tis extinguit: pecuniæ cupiditas & immanis auaritia, mentè tenebris & caligine circũfundit, ne veritatem aspiciat. nihil autem horum poterit illis accidere, qui potentes ( hoc est ) animo magno & excelso præditi sunt, & religionem sanctissimè colunt, & fidem & officium omnibus vitæ commodis anteponunt; & auaritiam pessimè oderunt, & munera ob iudicandum data vehementer execrantur. Cùm tamen omnia illa quæ Iethro complectitur, in Iudice requirantur; præcipuum tamen locum obtinet religio, imò reliquæ omnes virtutes vna religione continentur. qui enim Deum timet, nec homines metuit, neque fidem deserit, neq; pecunia corrumpitur, nec vllum denique locum temeritati & amentitiæ relinquit; nunquam igitur in iudicando ab æquitate deduci poterit. Dum Iosaphat Rex sanctissimus iram Dei placare vellet, non aliam rationem placandi numinis excogitare commodiorè potuit, ea, quæ in iudiciorum instauratione consistebat. Iudices igitur pietatis laude præstantes elegit, qui ius in omnibus vrbibus Iudææ diceret; quos omnes hac tantum ratione ad officium horrabatur, nempe vt cogitarent illud iudicium quod exercebant Domini Iudicium esse. quæ quidem admonitio ex lege sumpta satis magnam vim habebat, ad pios iudices in officio cõtinentendos. qui enim hoc in iudicãdo cogitat, nec homines veretur, cùm

se



se Dei vicarium esse sapienter intelligat: neq; labella se cõtaminari permittit, cùm Dei præsentis testimoniũ reformidet: neq; munus cuiusquã accipit, cùm sempiternũ illud suppliciũ omnibus qui muneribus se deliniri patiuntur, diuino iudicio cõstitutum exhorreat. iurẽ igitur cõcludi potest, pio numinis metu omnẽ iudiciorũ integritatẽ contineri. cùm igitur tam splendidus, & tam vtilis, & salutaris hic ordo Iudicũ sit, quid perniciosius esse poterit, quã iudicãdi munus hominibus aut flagitiosis, aut obscuris & infimis assignari? cũ enim Iudices aut propter libidinẽ & impuritãtẽ verũ iudicare nolũt, aut propter humilitãtẽ non audent, & scelera impunita relinquũt: oẽs qui boni rerũ æstimatores extiterint, facillẽ conijcient Rẽp. illam in qua peruersa iudicia fiunt, diu stare nõ posse. qui enim Princeps aut Iudex scelus impunitũ dimittit: ius esse statuit, vt boni ab improbis impiẽ atq; nefariẽ vexẽtur, & ita ius humanũ atq; diuinũ violetur. quod cùm sit, publicam salutẽ euerti necesse est. Scedafus vt memoriã proditũ est, fuit in Leuctris homo tenuis, cõmodus tamen & hospitalis; huic erãt duã filix virgines forma eximia: cùm autẽ duo Spartani adolescentes ad illũ diuerterẽt, fuere satis humaniter accepti, ij virginibus oculos adiecere, atq; ne vim statim inferrẽt, fuere hospitis humanitate prohibiti; à Bœtia verò redeuntes ad eundẽ hospitem diuersati sunt; is autem

tem aberat. virgines autẽ patrijs institutis ad omnem rationem humanitatis eruditã, illos sanẽ hospitaliter excipiũt; illi virginibus per vim vitiũ inferunt, & iniuriã grauissimẽ lamẽtantes interimunt, & corpora in puteũ abijciunt. redijt Scedafus, filias non offendit: dum hæret, & dubitat, catella sæpẽ vestis laciniam apprehendens, sæpẽ in puteum cursitans & oblatrans, atq; gementi & quẽribundã similis, dominũ id nõ temerẽ fieri suspicantẽ ad puteum perducit. ibi demum calamitatis suã magnitudinem oculis aspexit, filiarũ corpora è puteo extraxit; cùm verò è vicinis accepisset eos adolescentes eò diuertisse, neq; postridie illius diei quo se domum illius receperãt, illos aut virgines cõparuisse; intellexit planẽ, scelus illud ab adolescentibus fuisse conflatum. recta igitur Lacedãmonem pergit, vt eorum nomina apud Ephoros deferat. in Argolica verò regione cũ audiret senem quendam Orcitam diras clades Lacedãmonijs imprecãtẽ, de illo quaesivit: quã nam iniuriã à Lacedãmonijs accepisset. narrat illi senex, quo pacto filius illius probus & honestus adolescẽs fuisset ab Aristodemo Lacedãmonio qui ius apud illos dicebat crudelissimẽ iugulatus, eo quod stuprũ ab illo pati nullo modo voluisset: & deinde quomodo is Lacedãmonẽ pfectus sit, vt hominem teterrimum apud Ephoros accusaret; Ephori verò nullã rationẽ tanti sceleris habuerint.

id

id cùm Scedafus audiret, extimuit, ne ipse etiam frustra de hominibus improbiſſimis, qui tam nefando ſcelere ius hoſpitij violarant, quereretur. nihilominus tamen Lacedæmonem contendit; ibi primum Ephoros, deinde Reges, poſtremò omnes qui multum in ciuitate poterant conuenit; apud omnes cum multis lacrymis de iniuria ſibi illata conqueritur; fidem implorat; numen obteſtatur; vindictam flagitat; nemo tamè illius querimonias ad aures admittit. Senex igitur tam atroci iniuria ſtimulatus, minimè mentis compos, per mediam urbem diſcurrebat; manus in ſolem tēdebat; modò terram percutiebat, modò Furias ſclerum vltlices inuocabat; vſque eò dum mortem ſibi conſciſceret. breui tamè vniuerſa Reſp. ſcleris atq; flagitij illius poenas exoluit. Epaminòde enim virtute in pugna Leuctrica ita concifa fuit, vt nunquam poſtea poſſet in amiſſas opes reſtitui. Memoriae proditum eſt, ante illam pugnam Scedafum ſecundum quietem viſum eſſe in ſomnis dicere Pelopide qui ſimul cum Epaminonda bello præerat Lacedæmonios adfuturos, vt in eo loco in quo tantum ſcelus à ſuis ciuibus impune commiſſum fuerat, poenas illi atque virginibus quæ violatæ & occiſæ fuerant, vniuerſi penderent. Sed quorſum hæc à nobis adducta ſunt? Vt intelligatis quoties aliquod ſceleſtum facinus impunitum relinquitur, toties

hære

hære in Rep. religionem; quæ ſi non fuerit expiata, numinis iram concitari, & de vniuerſa illa ciuitate ſupplicium ſumi. ſcelere enim ſe alligat, qui in ſcelere luſcepto cōniuet. nec eſt vlla potior illius expiandi ratio, ea quæ legitima illius vltione continetur. Ea autem de cauſa, Deus cùm legem daret, tam ſæpè in ſcelus vindicare præcipit; ne videlicet populus vniuerſus ſe ſcleris conſenſione contaminet; & ita publice lueret id quod fuerat ab vno aut à paucis commiſſum: Auferes inquit, malū de medio tui ( hoc eſt ) violatam religionem expiabis, & te ſcleris contagione liberabis, quo teneris aſtrictus, quamdiu non fuerit in ſcelus publice vindicatum. Dauid autem dum in Dei gloriam ſuas ipſius laudes commemorat, ait: ſe de multa nocte vigilare ſolitum, vt tolleret de ciuitate Domini ( ſic enim inquit ) omnes qui operabantur iniquitatem. nulum enim ſacrificium acceptius Deo fieri poſſe credebat, hominum ſcleratorum ſupplicio. Reſpub. enim ſcleris cōtagione liberatur: improbitas exemplo edito coërcetur: integritas & innocentia liberè reſpirat: expiata religio homines cum Deo, à quo erant diuulſi coniungit. Mirum eſt quanta ſeueritate eadem ipſa de cauſa antiqui Græci ſcelus perſequebatur. illi enim ciuitati in qua ſcelus aliquod immanè luſceptum fuerat, niſi id ſupplicio illius qui ſcelus conſylarat expiaret, bellum à reliquis ciuitatibus

I

tatibus

tatibus indici solebat; existimabant enim hærere religionem, non in ea tantum ciuitate quæ se crimine nefario deuinxerat: sed in omnibus alijs quæ illud non vltæ fuissent. sapienter autem iudicabant, sceleris consensu Deum irritari; legitima autem vindicta placari; & à seueritate ad gratiam inflecti. Qui autem historias diligenter euoluerit, id certissimum esse comperiet. vt enim de Scedaso legimus, ita in omni ciuitate in qua non erat in aliquod nefarium crimen publice animaduersum, pestis, & fames, & bellum & vastitas illam affligebat, atque tandem euertebat; vt faciliè appareret, illud exitium non tam humanis viribus, quàm numine diuino illatum fuisse. neque solum priscis temporibus: sed nostra etiam memoria. circumspicite animis omnes prouincias quæ fuerunt multis incommodis afflictæ, atque ferro & flamma vastate; & intelligetis, in illis omnibus antequàm fuissent euersæ, fuisse impunitâ licentiâ omnibus facinorosis hominibus attributam. vnde colligitur omnes ciuitates quæ ab hoste captæ sunt, magis ipsius ciuitatis iniquitate & iniuria, quàm hostiû virtute captas esse. Illud enim sane cõstat, omnes Resp. quæ se legibus astrinxerunt; & à quibus ius æquabile cultum fuit, nõ in pace tantum summas opes adeptas fuisse: sed etiã bello latissimè imperiû propagasse, atq; tantisper opibus & imperio floruisse, dum leges atq; iudicia

dicia sancte conseruata sunt. vbi verò primum leges conculcari, iura perfringi, iudicia rescindi, magistratus contemni cœperunt; imperiû labi cœpit, atque tandem extinctum & deletû fuit. sic Athænæ imperij naufragium fecerunt; sic Lacedæmon non Scedaso tantum: sed multis alijs iniquitate similiter oppressis, pœnas dedit; sic Carthago sceleris & perfidiæ pœnas exoluit; sic Roma ppter innumerabiles iniurias quas in orbẽ terrarû intulerat, ex eâ maiestate, & amplitudine ad quã nulla vnquã Resp. peruenit, exturbata est; sic oës deniq; ciuitates, regna, imperia, nationes, cum primû illas capit diuini & humani iuris obliuio, labûtur, & ruunt, & obliuione sempiterna delentur. an non hoc palam Sanctæ literæ testificantur, propter iniquitates & iniurias impunitas imperia summa deleri? an id obscurum est oraculis diuinis esse denunciatum, dirum exitiû omnibus gentibus apud quas neque ius vllum colitur; neque leges obseruantur; neque iudicia rata sunt: sed omnium conatus qui aliquid in Rep. possunt, ad legum & iudiciorû interitum; impune cõferuntur? Cû igitur hoc & antiquitatis monimētis, & vitæ cõmunis exemplis, & legis diuinę sanctionibus exploratum sit, illud Regnum & Imperiû diu permanere non posse, in quo leges, iura, iudicia sacrosancta & inuiolata non sint. si non potest ius publicum violari, & scelus inultum relinqui, quin

I 2 simul

simul status Reip. perturbetur, & pestis tandē atq; perniciēs rebus communibus afferatur; si constat iuris negligentia & contemptu, non modò generis humani societatem violari: sed numen etiam diuinum grauius offendi, quis non videt legum optimarum disciplina, iuris sanctissimo cultu, iudiciorum integritate & constantia, Reip. salutem, dignitatem, imperium, amplitudinem, præsidium, & stabilimentum contineri? At qui harum omnium rerum tam sacrarum Iudices, custodes, atq; ministri sunt, meritò (quemadmodum ait Iurecōsultus ille) sacerdotes quidam sanctissimi appellari possint; in Sanctis autem literis, Iudices Dij appellantur. quemadmodum enim munus diuinum gerunt: ita voluit summus ille Iudex, vt diuinum nomen obtinerent, vt omnibus modis admoneri possint, cum iudicant diuinam ab illis æquitatem, & constantiã iure atque meritò flagitari. Hæc cū ita sint, & cum in Iudicum delectu publicam salutem & incolumitatem agi constet: male profecto consulit Reip. Rex ille, qui quosuis homines in tam alto gradu locat; ordinem enim quem grauissimum esse conuenit, leuiorum & obscurorum hominũ contagione decorat, & ius venale constituit, & Remp. perturbat; & perficit vt leges & iudicia propter Iudicum sordes atque flagitia cōtemnantur, & omne deniq; regnum funditus euertit. sunt igitur ad iudicandũ

eligendi

eligendi viri disciplina sapientes, autoritate graues, moribus incorrupti, virtute constantes: qui facillimè scientia, & animi magnitudine, atque pietate tantam personam tueantur, atque sustineant. hi autem sunt opibus augendi, & honoribus illustrandi, & pro virtutis merito præmijs cumulandi; ne vnquam propter inopiam, vel humilitatem contemni possint. quod si aliquando Rex in eligendo lapsus opinione fuerit, & pro bono & integro Iudice, improbum & sordidum cooptauerit; vbi id intellexerit, nullam moram interponat, quin illum magistratu priuet; idque exemplum seueritatis in illius scelus edat, quo reliqui diligentius in officio atque fide permaneant. Hæc quidem de legibus atque iudicijs dicta satis esse puto, ad Regis instituendi atque admonendi disciplinã. illud tamen minimè prætereundum est, quòd ad iustitiam attinet, non leges tantum ferendas esse, quæ malitiam & improbitatem supplicio refecent: sed etiam quæ multo ante præcaueant, ne maleficia cōmittantur. vt enim illa medicina magis probanda est, quæ bonam valetudinem conseruat, quàm ea quæ valetudinem afflictam in sanitatem restituit: ita leges illæ magis laudandæ sunt, quæ mores continēt, ne facillè queant ad mollitiem atque flagitia delabi, quàm illæ quæ mores corruptos ad sanitatem supplicio reuocare cōtendunt. Quomodo inquis id prouideri poterit?

I 3 SII

Si parentibus licitum non fuerit vlllo modo filiorū institutionem negligere. sit igitur omnibus qui liberis suis id quod nō decet indulerint, grauis ignominiae pœna constituta; si enim quilibet domi suae filios rectè educauerit, & honesta disciplina deuinxerit; multo minus negotij Reip. moderatores in ciuibus vniuersis, regendis & continendis habebunt. vt enim in reliquis rebus: ita in prima puerorum institutione existimandum est, omnia esse posita; qualia namque rerum initia sunt, tales exitus expectandi sunt. Quid? inquires, non erit liberū vnicuique ad arbitrium suum liberos enutrire? Nō certè, si publica salus omni studio curanda est. At libertas est modis omnibus retinēda. Verum, sed ego pestiferam flagitiorum licentiam minimè libertatem appellandam iudico; nisi furiosi hominis libertatem existimas, cū sibi manus affert, aut se in ignem vel aquam præcipitem dat. si igitur homo quamuis potens sit, cū à mente deseritur, ne sibi aut suis perniciem afferat, est arctissimè constringendus: quomodo non multo magis est legibus alligandus is, qui furenter velit pestem atque pernicem filijs suis pessima institutione machinari? an Agaue cū filium Pentheum quasi is aper esset interimebat, magis insana erat, quàm ij qui filiorum animos mortiferis morbis inficiunt: neq; corporibus: sed quod est longe tetrius &

& detestabilius, mentibus ipsis foedissimum vulnus imponunt? si igitur ij, qui suis multo leuius nocent, vinculis impediendi sunt; cur ij legum vinculis laxandi sunt, qui mala educatione filijs suis mentem atque sensus eripiunt? Præterea nemo sui iuris omnino esse potest: sumus enim omnes partes atque membra Reip. vt igitur in corpore non quod vni membro iucundum est: sed quod totius corporis incolumitati conducit, præcipuè spectari conuenit; ita in Repub. non quod vnicuique libeat: sed quid vniuersis expediat, considerādum est. Lex enim naturæ sancit, vt commune bonum singulari vniuscuiusque iucunditati præferatur. ideò autem à principio vnum in locum partim necessitate impulsus; partim natura inuitati conuenerunt homines, vt ope mutua fulcirentur, & quilibet pro parte sua Remp. conseruaret. Cū autem nullum sit in vita cōmuni officium magis debitum, nullumq; æs alienū ad quod persoluendū magis omni fœdere & pactione astricti teneamur; quàm fides Reip. debita oēs certè ciues magis debent in filiorum educatione de Reip. cōmodis quàm de sua vtilitate cogitare; maximè verò, cū vniuscuiusque vtilitas à publica seiungi non possit. cū igitur omnes nostræ rationes ad Reipub. salutem conferendæ sint, neque secus de illis statuere possimus, quàm cōmunis vtilitatis ratio flagitat; quomodo ferendum est,

vt id vniuscuiusque potestati atque libidini permittatur, in quo est vniuersæ Reip. salus vel perniciēs cōstitutā? an id obscurum est, si filios suos quilibet pessime instituerit, futurū, vt illi omni se scelere & flagitio contaminent? an parum constat si maxima ciuium pars flagitiosa fuerit, Remp. funditus interituram? qui igitur filios suos malè instituit, Remp. funditus euertit. Nec id potest dici, leges constitutis supplicijs, indomitam cupiditatem facilè compressuras. adulta enim cupiditas nullo metu coerceri potest; quin vbi aliqua spes impunitatis oblata fuerit ( quæ plerūq; est cum effrenata mente coniuncta ) ad perniciem publicæ salutis & dignitatis erumpat. omne verò malum nascens facile extingitur, adultum verò atque robustum difficilime cōercetur. si igitur ad Regis officium pertinet malum adultum, & corroboratum supplicio resicare; cur non magis pertinebit, malum ipsum, antequam vires colligat, sapienter extinguere? & si Rex nullam Reip. partem negligere potest, quomodo tandem illi id sine insigni flagitio negligere licebit, quod omnem Reip. salutem continet? Agrū ( vt dictum est ) si Resp. fuerit bene constituta nemini licebit negligere; flagitium est enim minimè ferendum negligentia tua fieri, vt fundus tuus nō valde tibi atque Reip. fructuosus sit: quòd si negligens esse perseueres, æquum est vt Principis seueritate

tate cogaris, illum colendum diligentissimis colonis assignare, qui tantum ex illo frumēti quantum potest exarari, colligant. Ita ne verò? non licebit tibi si communis vtilitatis ratio habita fuerit, agrū tuum incultum relinquere; licebit autem tibi filiorum tuorum mores, instituta, salutem, atq; adeò vitam negligere? vepres & spinæ in agro tuo succrescentes ignauiam tuam cōarguunt, & dignum non mediocri pœna constituunt; labe, flagitia, dedecora filiorum tuorum in dies pullulantia, non multo magis te grauissimis pœnis obnoxium declarabunt? Quod si patriā eiusmodi verbis tecum exoptulet, quid illi respondebis? Homo cur quantum est in te mihi moliris exitium? cur in me pestē nefariè machinaris? cur parentem quam omni pietate complecti debebas, iugulandam suscipis? meis enim legibus & institutis in lucem editus, & enutritus fuisti; per me non solum à feris: sed etiam à morum feritate reuocatus, & omni humanitate cultus extitisti; meo præsidio vitam non solum clementer atque benignè: verum etiam securè traduxisti. si enim in solitudine & vastitate vitam ageres, non modò belluarū laniatus extimesceres: sed nihil inter te & belluas immanes interesset; mea igitur ope factum est vt in periculis auxilium, in morbis remedium, in ærumnis solatium, in perturbatione disciplinam, in curis alleuamentum inuenires.

Cùm vita tua tã multis simul rebus indigeat, omnes illę fuerunt à me tibi largę atque munificę sup-  
 peditatę. quòd si ita non esse putas, à me secede; lu-  
 cem meam atq; celebritatem fuge; & te in solitudi-  
 nem abde, & videamus quo tandem modo possis  
 absque meo præsidio vitam sustetare. quòd igitur  
 opibus abundas, quòd humanitatem retines, quòd  
 securę vitam degis, quòd lucis iucunditate frueris, id  
 totum mihi est in acceptis referendum. magis igitur  
 sum mater tua, quàm illa quę te peperit existiman-  
 da. si igitur mihi necem attuleris, non modò te im-  
 probũ hominem: sed impiũ & sceleratũ parricidã  
 fateare necesse est. Sed dices fortasse, te nunquam de  
 meo interitu cogitasse. An non intelligis vitam atq;  
 salutem meam, ciuium moribus & honestate con-  
 tineri; aded sine mente es, vt non videas si illi cùm  
 ad ætatem maturam peruenerint, flagitijs efferati,  
 fuerint, esse mihi eorum selere miserũ funestumq;  
 fatum necessariò subeundum? nec illud quidem  
 recogitas, te non tam tibi, quàm mihi filios genuif-  
 se? cur igitur illos flagitijs obrui sinis? cur illorum  
 peccatis indulges? cur illorum inconsideratam cu-  
 piditatem alis? cur eorum pudorem extingui pa-  
 teris? cur denique illos honestatis studium negli-  
 gere, & libidini seruire permittis? quòd enim est  
 aliud rerum publicarum exitium, & funus, nisi id  
 quod corrupta & vitiosa ciuium institutione com-  
 paratur?

paratur? ciues igitur qui malè filios suos instituũt,  
 me perdunt, mihi pestem parant; mihi interitum &  
 exitium moliuntur. Hęc si Resp. dicat, hominibus  
 in filiorum educatione dissolutis, venit ne vobis in  
 mentem quomodo homines in tanta re negligentes,  
 à maximi & immanissimi criminis suspitione  
 liberetis? Non inquit M. Si igitur inquam, hoc  
 crimen diluere non potestis, confitendum est illud  
 non mediocre crimen esse: sed crudele atque valdè  
 nefarium; quòd quidem non solum liberis vitam  
 eripit: sed patriam ipsam sanctissimam parentem  
 necat. quod si legibus nemini concessum est, vt  
 rebus suis malè vtatur, quomodo permittendum  
 est parentibus, vt filios suos cum calamitate patrię  
 totius euertant? Cùm verò Regis officium sit ser-  
 uare Rempub. officium certè illius est, omnia cri-  
 mina quę Reip. exitium afferre possunt, seuerissimè  
 coercere. sed quemadmodum multo magis laudã-  
 dus est Imperator, qui aduentantis hostis consilia  
 præripit, & antequam vastitatem inferat conatibus  
 illius obsistit; quàm is qui post vastitatem rebus  
 suis illatam hostem bello frangit: ita multo am-  
 pliore laude dignus est Rex, qui diligentissimè ca-  
 uet, ne vllum scelus admittatur, quàm is qui con-  
 flatũ scelus vlciscitur. Quomodo id perficiet? inquires.  
 Facillime quidem, si lege atq; proposita pœna san-  
 xerit, ne patres ad arbitrium suum filios instituant.

Lycurgi

Lycurgi legibus cautum erat, ne quisquam liberos suos moribus quibus vellet imbueret; omnes igitur ciuium liberi cum ad septennium peruenissent, in turmas diuisi, moderatoribus assignabatur, qui eos ad omnem rationem virtutis & honestatis erudirent. omnis autem illius ciuitatis disciplina eò pertinebat, vt ciues ad victus frugalitatem, ad laborum patientiam, ad pudorem & verecundiam, ad dedecoris & dignitatis studium excitaret. in primis autem ea summa laus erat, senes vereri & obseruare, & ijs qui præerant obedire, nec vllum legitimum imperium recusare, quamuis id quod erat imperatum, nimis arduum atque difficile videretur. De Persarum autem institutione mira sunt quæ Xenophon in vita Cyri commemorat; ait enim pueros, vt alibi Grammaticam: ita apud Persas Iustitiam à magistris discere solitos. iudicia autem inter pueros fuisse constituta furti, rapinæ, violentiæ, conuitij, & aliorum flagitiorum huiusmodi. conuictos autem apud illorum moderatores pœnas dare, & similiter qui aliquem falsò insimulabant, calumniæ pœnam sustinere. in crimè autem maximè vocari solitos, qui bene de se meritis gratiam minimè referabant; ingratos enim neque pietatem in Deum, nec in parentes colere, neque debitum officium aut patriæ, aut amicis præstare posse credebant. præterea ex ingrati animi crimine impudentiã oriri statuebant,

ex

ex qua omnis turpitude atque vitæ dedecus erumpit. Ait præterea pueros, ad modestiam, ad frugalitatem, ad continentiam, ad laborem, ad obedientiam, ad omnem denique decoris & honestatis rationem fuisse admodum diligenter institutos. Hæc quidem fusè persequitur vir ille summus, quæ facile demonstrant, non sine causa Persarum Imperium ex paruis admodum initijs, ad summam amplitudinem peruenisse. vt enim labente disciplina imperia magna corruunt: ita cum morum disciplina egregie constituta est, tenuissimã quaque Rêp. maximã & florētissimã fieri necesse est. De Atheniensibus iam diximus, quomodo Solonis legibus incubebat id onus patribus, vt literis, & palæstra, & musica liberos suos erudirent. Filij verò cogebantur parentes in senectute alere. quod si ciuis aliquis fuisset in filiorum disciplina negligens, nec eos illis tribus artibus instituisset; pœna erat, soluere lege illa filios, ne cogeretur vlllo modo patribus in extrema ætate cõstitutis aliméta præbere. indigni enim parentum nomine habebantur, qui filios non & moribus bonis, & artibus ingenuis instruxissent. Fuit autem Athenis templum vni ex filiabus Cecropis Regis dedicatum; ea autem appellabatur Aglauros. cum enim vt traditum memoriæ est, Eumolpus bellum Athenis intulisset, & fuisset oraculo editum Athenas victrices fore, si quisquã se neci pro salute patriæ



patriæ deuoueret, Aglauros sese vt patriam periculo liberaret, ex muro præcipitauit. Habuit autem hoc antiquitas vt nihil virtute diuinius existimaret, & ideo facillè ijs in quibus clarum aliquod virtutis lumen eluxisse perspexerat, diuinitatem tribuebat. nullam autem virtutem clariorem existimabat, ea, qua se quispiam pro patriæ salute ad mortem libenter offerebat. Cùm igitur Aglauros id virtutis signum dedisset, quo nullum mirabilius esse poterat, fuit illi templum extructum, & nomen illius religione patria consecratum. omnes autem ciues cùm ad ætatem adolescentiæ peruenissent, armati omnibus armis, in templum illud deducebantur, & conceptis verbis iurabant, se nullo modo patriam deserturos; iurandi autem formula hæc erat. Non afficiã dedecore arma sacra, neque ducẽ quẽ fuero secutus deseram. Pugnabo pro sacris, pro sanctitatibus, siue solus, siue cum multis. Enitar ne patriam meam tradam posteris deteriore[m] quam accepi: sed multo magis florentem. Illis qui considerate iudicauerint, libenter obtemperabo; legibus iam latis parebo: & illis etiam quas populus communi consensu tulerit. Si quis autem leges oppugnauerit, aut illis parere noluerit, id nulla ratione patiar. Et vel solus, vel cum multis illi obuiam ibo. Patriam religionem conseruabo. Harum autem rerum deos testes inuoco. His quidem verbis

ea

ea se religione deuinciebant, vt esset illis necesse mortem pro templorum sanctitate, & sacrorum religione, pro legibus, & institutis ciuilibus, pro patriæ salute & dignitate (vbi id casus aliquis postularet) occumbere. non solum igitur proditoribus atque sceleratis ciuibus: sed etiam timidis & ignauis Dei grauisimum metum incutiebant; vt intelligerent omnes se non posse vlla formidine patriam deserere, quin se periurio, & crimine sceleris, & impietatis alligarent. Quid de Romanis dicam? potuissent ne illi orbẽ terrarum imperio cõtinerere, nisi fuisset apud illos admirabilis iuuetutis pudor, atq; disciplina? quanquã illi nõ adolentes tantũ: sed omnes etiam ciues discipline seueritate coëcebant. erant enim Censores præfecti moribus; tãta autem diligentia suum munus gerebant, vt nihil in Rep. fieri permetteret, quod esset Romano pudori, fidei, & honestati, & exẽplo contrariũ. grauisimis autẽ ignominia pœnis facillè Rẽp. continebant, ne se turpitudine vlla cõtaminaret. Ne autẽ plura Rerũp. genera persequare, hoc sane cõstat, primũ quidẽ id non esse difficile, quod iam fuit à summis Regibus & imperiosis Populis sapiẽtissime factitatum. deinde non solũ ad pacis ornamentum, & iustitiæ disciplinam multum interesse qualis sit puerorum institutio, & adolescentium disciplinæ: sed etiam ad belli præsidium, & imperij decus & amplitudinem.

omnes

omnes enim Resp. quæ latissimè imperium propagarunt, his artibus & institutis sibi summas opes & imperium pepererunt. Non est igitur vlllo modo hæc Reip. ratio à Principe negligèda: sed in primis summo studio procuranda, atque vigilantissimè prouidendum, ne quisquã in Rep. pro salutari ciue belluam immanem alat: aut saltem hominè ignauum, & imbellem enutriat. si Rex igitur Rempub. saluam vult, morum præfectos in ea constituat, qui parentes in filiorum institutione negligentes seuerè puniant. nullumque genus hominum patiantur, in Rep. versari, qui non artem aliquam Reip. salutarem teneant. monstri igitur atque prodigij simile sit, aliquem in Repub. sine publico fructu versari. Quare non video cur illa Ægyptiorũ lex non magno opere à nobis approbanda sit, qua singuli cogebantur, nomina & artes suas apud moderatores Reip. profiteri, vt operis deinde sui rationem reddere cogerentur. Athenis verò fuit à Dracone lata lex, quæ otium capite mulctabat. Seuera nimis iniquies, & immanis lex illa fuit. Esto, dum modo fateamur, illa nimia legis seueritate Reipub. statum maximè conseruari. Otium enim continet flagitiorum omnium seminarium. mentem enim hebetat, animũ corrumpit, homines præstantiam labefactat, & ne quid aliud dicam, rationem de statu deijcit, & libidinè in animi dominatu constituit. adde quòd  
qui

qui res suas non agit, aliena negotia curat (vt Horatius ait) vnde malevolentia, obrectatio, inuidia, iniquitas & iniuria, magna que rerum perturbatio, & confusio vitæ consequitur. adde quòd otium homines ad inopiam & egestatem redigit: egestas desperationem efficit; ex desperatione existit audacia: audacia verò Rép. perturbat, & de omni statu conuellit. cùm igitur hæc mala omnia ex otio atq; segnitie oriantur, quæ lex vtilior excogitari potuit, ea quæ turpe otium coërcet, & comprimit? Hic locus admonet, vt aliquid de nobilitatis officio differamus. nõ placet enim aliquẽ in Rep. versari, cuius opus aliquod vtile Reip. nõ extet. aratorum autè, & mercatorum, cauponum, fabrorum, & opificum, atq; adeò baiulorũ officia & opera quæ sint, & quæ utilitatem Rebusp. afferant, plane video. ratio autem postulat, vt quo status hominum clarior est, eò clarius eorum officiũ sit, & diligentius ab illis operis, & muneris rationè reposcamus. Quod nam igitur nobiliũ opus est? num delicijs affluere, & dicta iacere & de amore conqueri, & vulnus sibi Cupidinis sagittis inflitũ assiduè lamentari? negabitis opinor: nullũ enim ex eorum vrbanitate & elegantia, nec ex amoribus quidem leuissimis Resp. fructũ capit. num noctes atque dies in alex ludo consumere? nõ profecto: est enim hic ludus altor otij, magister ignauia, instrumentũ auaritiæ, fraudis officina, rei  
K fami-

familiaris euersio, rixæ materia, morum pernicies, dignitatis labes, & insignis ingnominia. est præterea angor animi, & cruciatus assiduus. qui enim perdit afflicatur: qui lucrum facit, quamuis intemperanter exultet, ne tamē id quod est lucratus amittat, animo anxio atq; sollicito reformidat. Adde nūc impuræ consuetudinis & familiaritatis dedecora, quibus afficiuntur ij qui cum aleatoribus viuunt. adde pœnæ illius diurnitatem, qua damnati sunt oēs, qui eiusmodi ludis affixi sunt. vt enim Prometheus ad Causasum affixus (vt poëtæ perhibēt) inuitus aquilæ viscera lacerāda atq; deuorāda præbebat: sic aleatores ita nequitix vinculis astricti sunt, vt quāuis viscera sua consumi cū magno cruciatu videant, nō tamen inde auelli possint. Anni verò interim labuntur: ætas flagitiosè conteritur: res familiaris absimitur: studium dignitatis abijcitur: omnisq; ratio industriæ, & humanitatis, & pietatis extinguitur. nec enim is qui hoc ludo tenetur & ducitur, rem suam familiarē curat: nec suis liberis, aut seruis, aut amicis consulit: neque pietatis & religionis memoriam vllam conseruat: sic enim occupat illius animum hoc flagitiosum & infame ludendi studium, vt nullum honestæ cogitationi locū relinquat. vt autē nullum aliud malum inde proueniat præter otium illud, cuius vitia persecuti sumus, id certè tantum est, vt sit nobilitati tanquam totius digni-

dignitatis exitium summa totius animi contentione fugiendū. Præterea nos nō de ludo & ioco quaerimus: sed de officio & opere, non enim ludus opus est: sed ab opere est animus interdum ludo reficiendus, vt facilius possit nobilitate dignum opus efficere. Quod nam igitur hominum nobilium opus est? Armis tutari Rempub. & consilio cum ætate progressi fuerint eam stabilire; omnesque opes suas ad patriæ salutem, atque ad dignitatem suam conferre. Sed quaero. num hæc tam præclara munera indigent aliquo vsu, ratione, disciplina? an eiusmodi sunt, quæ sine vllō vsu & meditatione confici valeant? si dixeritis non esse opus vsu, neque disciplina, mirabor. si enim neque sutor, neque sartor, neque tonsor, neque denique fabrilis alicuius artificij peritus esse potest, qui non multis prius annis illi artificio operam dederit, quomodo poterit homo nobilis in artificio quod Remp. omnem continet, sine disciplina & exercitatione versari? Rex igitur qui officio satisfacere cupit, opus est, vt cū operam dederit, ne quisquā in Rep. sit, qui non possit muneris & operis sui rationem reddere: tū vel maximè caueat, ne vllus nobilis homo segnitie corrūpatur, & delicijs effœmine tur, & sine vlla virtutis disciplina locum illū quo est prorsus indignus obtineat. nihil est enim quod facilius Rēp. possit euertere, nobilitatis ignauia. illam

igitur in armis contineat, & optimas artes colere, atque in illis assidue exerceri compellat. cum vero multæ aliæ pœnæ possint hominibus nobiles irrogari, vix vlla poterit esse grauior, & atrocior, quâ nobilitatis & honestatis amissio. Multum etiâ iuuabit homines ignobiles honorib<sup>9</sup> augere, si fuerint virtute & industria præstâtes. Princeps enim nō solum iustitiæ munus & officiū tuebitur, cum virtutē in quocunq; homine illam splendere viderit, digno præmio remunerauerit: verum etiam nobilitati languenti stimulos admouebit, & illâ æmulatione ad honestatis studiū acerrimè cōcitabit. Vellē etiam vt cum homines ob virtutē summis opibus afficiuntur, ne opes illæ ad illorū filios peruenirēt: nisi ad illos tantum qui se maiori bus suis dignos virtutis imitatione præbuerint. duplici enim ratione peccât Reges cum sine modo de regio patrimonio largiuntur. optimū enim fontē ipsius benignitatis exhauriūt; ita vt nequeant ij qui in regno succedunt, virtutem debitis præmijs ornare. deinde quod ignauitæ atq; desidię, & effrenatę libidini adiuuētā plurima subministrāt. non vult enim homo in summis opibus atq; delicijs enutritus, laborē vllum suscipere. neq; solū mollis & delicatus, & intemperans, & flagitiosus: sed etiam superbus, & arrogans, & infestus efficitur. Sapiēter enim qui Resp. cōdidere quo ad eius fieri potuit conati sunt, ciuiū possessiones & facultates

tes modo quodam æquabili terminare, ne quisquā vel opibus elatus, nimium lasciueret: vel egestate impeditus, studium virtutis omitteret: aut quod est multo grauius odio publici status, de interitu Reip. coniuraret. vt enim futor, vel quouis alius faber artem deserit, vel cum tanta premitur inopia, vt artis instrumenta parare non queat: vel cum tantis opibus abundat, vt sine artificio illo laute, atque iucunde viuere possit: ita ciues artem suam quæ honestatis studio continetur omittunt, vel cum egestate laborant, vel cum propter opum affluentiam nimis efferuntur. Accedit quod Regis Imperium cōtemni, tumultus excitari, intestina bella moueri plerumque solent, cum sunt in regno multi principes illo loco indigni; nempe cum opibus summis præditi sunt, & ab omni studio virtutis abhorretes. ne autem alia exēpla quæ sunt innumerabilia persequamur, certè constat Græciam hoc vno malo corruisse: Imperatores enim Principum bellis fatigati, Turcas ascuerunt, vt illorum ope firmati, principes imperio frenarent; Turcæ verò in Græciam intromissi, non vt Imperatores adiuuarent: sed vt Græciam dominatu suo premerent, consilium inierunt. paulatim igitur eos a quibus vocati fuerant expulerunt, donec tandem Constantinum vltimū græciæ Imperatorē Constantinopoli diu obsessum imperio & vita spoliarent. cuius tantæ calamitatis

se Græciæ Principes otiosos spectatores præbuere, quasi exploratum illis esset, fieri non posse, ut omnes illo communi incendio conflagrarent. omnes igitur tam Imperatores quàm Principes illorum imperio subiecti, peccatis excæcati sunt; ne videret ipsos sibi pestem & interitum machinari. Hoc igitur ne vnquã possit accidere, duo sunt Regibus in distributione donorũ & munerũ prouidenda. primum, ne oĩa certis hominibus largiãtur; & dũ liberales haberi volunt, omnem materiam liberalitatis amittãt. alterũ, si bonorũ filijs metũ iniecerint regij muneris amittendi, quoties illi minimè parentũ vestigijs institerint, & nõ debitã fidẽ, & officiũ, aut patriã persoluerint. his igitur pœnis poterunt coercere Reges hominum nobiliũ temeritatẽ, qui filios suos flagitijs corrũpi sinunt; neq; in eo elaborant, ut liberi opibus digni sint: sed ut opes immanes habeãt, quas in nequitia & flagitio cõsumãt. nec enim intelligunt homines amētissimi, quo magis illi filiorũ opes adaugent, & cumulãt; eò magis eorũ miseriam amplificari. opibus enim domi cõgestis cùm virtus abest, languescit industria; superbia indies augetur; libido furibundè cõcitatur; vitia crescunt, & indomitæ cupiditates in rationẽ inuadunt: quæ animum exedunt, & vitam amarissimam efficiũt. Neque solum pœnis sunt homines nobiles ab ignavia, & flagitio deterrendi: sed laudibus & honoribus,

bus, & muneribus in studium honestatis incitandi. in quo quidem oportet intelligi ab omnibus, à Rege neque pecuniam sine virtute, neq; nobilitatem sine honestate: sed virtutem, & industriam, & frugalitatem, & patriã caritatem honorari. cùm enim nobilitas omni virtute ornanda sit, tum nullam debet pluris facere, quàm patriã caritatem; in qua omnia amplissimæ dignitatis ornamenta collocanda sunt. hanc igitur virtutem magnificentissimè laudare; hanc muneribus amplissimis honestare; huius studio & cupiditate vehementissimè omnes (in quibus aliquem amorem honestatis aspexerint) inflammare debent Reges: qui cupiunt efficere Rẽp. in omni genere laudis & honestatis florētissimam. Sic autem fiet, ut multi viri ab avaritiæ studio, ad cupiditatem verissimæ gloriæ traducantur; neque existiment virtutis industriam mercaturam esse: neque vitam spe fortunæ amplioris in discrimen inferant, neque cùm aliquod pulchrũ facinus aggrediuntur, pecuniæ mercedem nimis importunè flagitẽt: sed omnia ad salutem patriæ, & gloriã sempiternam præcipuè referant. facillimè igitur fiet, postquã hic mos receptus publice fuerit, ut omnes adolescentes (nobiles autem maximè) Deum timere, parentes venerari, senes obseruare, magistratibus obedire discant; & omnem corporis, & animi conatum ad patriã salutem, & dignitatem com-

parare. nihil est enim ad laudem amplius, nihil ad immortalitatem nominis illustrius, nihil ad diuinā gloriam comparandam efficacius, quàm præ studio communis salutis, propriæ utilitatis obliuisci; & amore patriæ vitam cum fuerit opus in summum discrimen adducere. Hæc sunt enim quæ incredibilem amorem excitant, ingentem admirationem commouent; immortalis memoria consecrantur; præmijs diuinis atque sempiternis afficiuntur. non est autem hominis nobilis atque virtute præstantis officium, sine vilo modo & ratione patrimonium auplius, quàm Resp. ferre possit posteris suis relinquere: sed illam hæreditatem satis amplam & copiosam arbitrari, quæ est in clarissimo virtutis exemplo, posteris ad imitandum proposito constituta. illa namque hæreditas iniuria plerumque & iniquitate, & hominum odio, & offensione, & inuidia comparatur: hæc autem iustissimis officijs, & meritis excellentibus & virtute diuina conficitur. illa filios plerumque desides, & ignauos, & odiosos reddit: hæc strenuos & industrios, & publicæ salutis atque dignitatis amantes. illa postremò est fluxa, caduca, & instabilis, & casibus infinitis obnoxia: hæc verò constans, firma, stabilis, atque sempiterna. Cum verò in omni Rep. bene constituta, virtutis & gloriæ studium apud nobilitatem vigere facile queat, tum in regno facillimè. mirū enim est, quātum

tum studium ponant homines in Regum moribus imitandis. sic autem fieri necesse est, vt virtutis regiæ similitudo ad omnes perueniat; eos autem maximè qui clariore indole præditi sunt, honestatis splendore nobilitet. Itaque Regis fortitudo, Rép. fortem efficit; modestia, continentem; iustitia, legibus & magistratibus obsequentem; sapientia, consideratam; Religio, sanctam; honestatis & gloriæ inflammatum studium, gloriæ sempiternæ studio similiter incensam. facillimum igitur erit Principi regijs virtutibus ornatissimo, & legibus, & suorum vigilantia, & virtutis exemplo pue-

ros & adolescentes statim à primis annis optimis moribus atq; disciplinis, ad officium & honestatem eru-

dire.

¶

K 5 DE

DE  
REGIS INSTITVTIONE  
ET DISCIPLINA,  
LIBER  
OCTAVVS.



**H**IC autem M. si hæc ita sunt inquit, non sane video, cur Regnum valdè expetendum sit. animus enim tantis curis implicitus nunquam à labore conquire, aut respirare vlllo modo poterit. Sit ne inquã valdè expetendum, an velis (quod aiunt) atque remis fugiendum, postea videbimus. nunc verò quod instat exequamur. Cũ igitur liqueat hæc oĩa quæ diximus ad Regis officium pertinere, cõsequēs est, vt illum multorum operis & auxilio fulciamus. qui enim tã multis muneribus præest, multis certè ministris indiget: neq; poterit vlla ratione tã multiplici officio, sine multorũ operis satisfacere. vidimus Regi operã dandã esse, vt Resp. copiosa, locuples, & opulèta sit; & hanc copiã ex re nauicularia, ex mercatura, ex agricultura cõparandã esse. multi igitur, & varij ministri ad eam rem deligendi sunt, qui vel ignauiam atq; defidiã seuerè puniant; vel iniquitatem & iniuriã supplicio plectãt, ne quisquã vel pro-  
pter

pter segnitiam prematur inopia, vel propter improbitatē & scelus opes alienas auertat. Non satis est Remp. locupletem esse, nisi fortis & armis egregie defensa sit: alijs igitur ministris opus est, qui iuuentutē armis exerceat, neq; patiãtur ignauia & timiditatē in illorũ animis versari; quibus Reip. custodia cõmissa est. sũma opus est moderatione ad militarē ferociã cohibendã. sunt igitur ij militũ præfecti diligēdi, qui nō solũ fortes & impigros milites: sed etiã verecundos, & moderatos, & legibus obsequētes efficiãt. Omne Reip. firmamentũ in iuris æquabilitate, & in iudiciorũ integritate cõsistit. multis igitur huius tam præclari muneris & officij ministris opus est, quos neq; gratia, neq; metus impediãt, neq; pecunia corrumpat, nec vlla denique perturbatio ab æquitate dimoueat. Ne autē sit necesse pœnas grauisimas sine vlllo fructu sceleribus infinitis irrogari; statim à primis annis sunt omnes ciues moribus optimis imbuēdi & artibus præclaris excolendi: ne quidquã pluris quã pudorē & honestatem faciant. sunt ergo creandi morũ præfecti, qui lasciuiã, & impudentiã, & corruptos & effœminatos mores ignominia & quauis alia pœna cõstanter & seuerè coërceãt. Vt autē hæc oĩa cõmodius administrẽtur multum iuuabit ciuitatē in tribus aut curias diuidi, nec enim laboro quali nomine pars quælibet Reip. nominetur; dum modo tota Resp. sit cõmode diuisa,

vt

vt singulis partibus, præfecti singuli præficiantur. Neque parum vtile est, in quolibet horum officio & munere, ordinem & rationem cõstitui, qua præfecti quidam alijs præfectis subiecti sint; ne sit necesse ei qui Rempub. capessit, summis statim & difficilimis muneribus implicari: sed ab aliquo rudimento Reipub. gerendæ ad maiora ordinatim peruenire, & in minimis rebus ostendere, an dignus sit, cui maiora committantur. hoc enim & ad minuedum laborem eorum qui rebus maioribus præpositi sunt: & ad disciplinam & moderationem illorum qui Rempub. administrare incipiunt, valde conducit. cauendum enim est, ne & is qui rebus grauioribus intentus esse debet, minoribus negotijs implicitus teneatur: & is qui tum primũ Rep. attingit, magnis repente honoribus auctius intemperantius se gerat, & insolentia præcepta à mente deficiat. honor enim maximus & repentinus mentem atque sensum eripit omnibus, qui firma stirpe virtutis innixi minimè sunt. Itaque utilissimum est adolescentibus qui honores ambiunt, intelligere sibi multos esse præpositos, quibus officij sui rationem reddere cogantur. hoc enim eorum insolentiam frenat, & animos ad res acius, atque vigilantius gerendas exacuit. Omnes autem munerum & curationum ministri certis legibus astricti sint; & intelligant, secundum eas leges esse sin-

gulis

gulis annis rationem sibi reddendam, illis quibus ea prouincia delegata fuerit. ij autem qui munere suo fuerint egregie perfuncti, honoribus augeantur; qui verò in officio sibi commisso deliquerint, & honore priuentur, & grauem pœnam peccati luant, nisi sit eiusmodi peccatum, quod mediocri pœna corrigi & emendari possit. inhumanũ enim est, spem de illo qui leue aliquod flagitium admisit, abijcere. quis enim est qui possit vitæ cursum sine aliquo lapsu conficere? magni tamen refert qualis ipse lapsus extiterit. qui enim pecunia corruptus, aut malitia & improbitate cœcatus, male suum officium gerit, acerrimè plectendus est. malum enim quo premitur vix sanari potest. is autem qui per rei alicuius imperitiam, aut incuriam errauit, facile potest ad officium reuocari. mediocres autem animorum morbi, facili & tolerabili medicina sanantur: graues autem & periculosi, non nisi curationibus acerbissimis expelluntur. Reip. autè princeps appellari non debet, is qui non eam medicinam tenet, qua sanabiles Reip. morbos pellat, & partes insanabili morbo laborantes excœcet, ne ad vniuersam Reip. illarum contagio atque lues emanet. nihil enim est hominum perditorum audacia & immanitate periculosius: neque magistratum impunitate & seueritate funestius. vbi igitur neque vitæ ratio ab ijs qui multum in Reip. pos-

sunt



sunt exigitur, neque maleficia seuerè puniuntur, ibi publica salus diu conseruari nequit. hoc igitur ne possit accidere est Regibus summa cura, studio, sollicitudine, vigilantia, industria prouidendum. Vt autem hæc omnia onera quæ sumus oratione complexi, à Rege ferri atque sustineri queant; opus est vt multos in tanti operis atque muneris societatem conuocet, qui regia virtute præcellant. horum igitur consilio & autoritate nixus, onus sibi impositum leuius feret, atque tolerabit. de illorum autem moribus & institutis qui à Rege in consilium adhibendi sunt, latius dissererem nisi id iam effectum arbitrarer. ea enim quæ de regia disciplina diximus, regis etiam consiliarijs accommodanda sunt. regia namque virtute præstet opus est, qui est Regem consilio adiuturus. aliqua tamen commodum est, vt efferamus. In primis igitur necesse est, vt Regis consiliarij sint maximo ingenio præditi, bonis artibus exculti, longo rerum vsu periti, in historijs diligentissime versati; neque præsentia tantum sagaciter odorantes: sed longè in posterum quid vtile futurum Reipub. sit, coniectura prouidentes. neque solum ingenio, & disciplina, atque prudentia valeant necesse est: sed sint opus est singulari fide, & integritate, & patriam amore atque pietate debita prosequantur. parum enim iuuat, quid vti-

le fu-

le futurum sit acutè perspicere, si amor impurus, aut odium acerbum, aut cupiditas nefaria tibi fuerit impedimento, quominus id quod sentis eloquere. Erat olim apud Athenienses lege sancitum, vt quoties aduocata concione populus de Repub. consultabat, præco maxima voce diram cladem & exitium illi, & posteritati illius imprecaretur, qui Reipub. inutile consilium daret, ne ipse incommodum aliquod subiret. erant autem execrationes illæ quæ capita ciuis perfidi & malitiosi deuouebant, tam horrendis verbis scriptæ: vt maximum metum omnibus qui illas audiebant incuterent. sapienter enim intellexit qui legem illam tulit, nihil esse acuto ingenio sine fide, & patriæ caritate perniciosius. quo enim ingenium maius extiterit, eò sagacius, & malitiosius perniciem Reipub. commodi sui gratia comparabit. Hoc igitur principes intelligere debent, non satis esse in consilio adhiberi solertiam & ingenium: nisi fides etiam illius qui consilium dat, atque patriæ caritas sit rebus perspecta, atque planè cognita. Refert Aristoteles fuisse in more positum, in quibusdam Græciæ ciuitatibus quæ paucorum potestate regebantur, vt ij qui principes erant, neminem in societatem admitterent; nisi prius iuraret, se fore perpetuo plebis commodis vehementer infestum. quanto (vt inquit ille eodem in loco) fuisset honestius,

stius, & principum officio conuenientius, sanctissimo iureiurando fidem obligare, sibi nullum priuatum commodum impedimento futurum, quominus publicæ salutis consuleret: & infimam plebem, quæ in principum tutela atq; patrocínio latet, ab omni fraude & iniuria tueretur. nec enim est principis status multitudinis imbecillitate & inopia: sed totius populi caritate & beneuolentia muniendus. illi igitur qui studio, & voluntate, & insita quadam tyrannidis immanitate commodis plebis aduersantur; sunt longissimè non modò ab optimi Regis consilio repellendi: sed ex hominum natura (si fieri potest) exterminandi. Est autem in consilijs præcipuum fidei munus, quidquid secreto statutum fuerit, silentio & taciturnitate cõprimere. si enim qui amici cõsilium aperit, est odio omnium valdè dignus; totius enim coniunctionis rationem tollit è vita, qui amici consilia prodit: quo tandem scelere illum alligari iudicabimus, qui Regis consilium de Reip. salute, de propria dignitate, de publico officio & religione, contra datam fidem cum homine vel necessario, vel alieno qui non sit particeps eiusdem consilij communicat: ea namq; perfidia Regis maiestatem minuit, illiusq; salutem prodit; ordinè Reip. perturbat; ciuium animos frangit; hostium vires & audaciam confirmat. qui igitur consilia Regis enūciat, est Regis proditor, & patriæ euesfor

existi-

existimandus. Sed non sufficit & sapientia, & fide præditum esse, qui regis consiliarius est; est enim præterea necesse vt sit animo magno præditus, ne in consilio dando Regis aut principum offensionè pertimescat: & ita magis quod est auribus gratum & iucundum, quàm vtile & honestum suadere conetur. præter hoc incommodum tria vitia animũ pusillum atque demissum necessario consequuntur; quæ si fuerint in consilium admissa, regias opes, & publicam salutem euertent. qui enim paruo animo est, semper timet; qui verò timet, aut laborem fugit; aut vitæ pericula formidat; aut pecuniæ sumptus extimescit. his autem flagitijs omnibus fit, vt in ea mala frequenter incurramus, quæ maximè vitare cupimus. Quid enim laborum fuga facere admonet? rem de die in diem differre, atque procrastinare; nihil transigere, nihil expedire, summam felicitatem in munerum vacatione positam arbitrari; rebus maximis indormire; hominibus perditis atque profligatis omnia administranda relinquere. Quid autem hac tanta focordia Princeps delicatus assequitur? Vt negotia negotijs accumulentur, infinitisq; laboribus opprimatur. inde autè summa muneris gerendi difficultas, & desperatio nascitur, quæ cum animum occupauerit, eum de omni statu deiiciet, & irretitum tenebit, ne quidquam agere, aut moliri audeat. Iam verò periculo-

L

rum

rum omnium formido quanta pericula conflare so-  
 leat, satis exploratum est. virtute enim nostra fran-  
 guntur hostium vires, neque de pernicie nobis in-  
 ferenda: sed de salute sua tuenda cogitare compel-  
 luntur. at dum nimis belli pericula formidamus, &  
 præ metu studium armorum abijcimus: hostium  
 vires & audaciam confirmamus: & furentem im-  
 petum minimè sustinemus. Quid hortari, plerūq;  
 solet auaritia? Vt arces præsidij nudentur: vt mili-  
 tes ad tutelam patriæ necessarij dimittantur: vt vr-  
 bes & munitiones quibus hostium furor & vio-  
 lentia cohibetur, si non fuerint opibus augēdis vti-  
 les omnino deserantur; vt sic demum sumptibus  
 imminutis ingens pecunia coaceruari possit. Quē  
 autem fructum ex hoc consilio sapientiē pleno per-  
 cipimus? Hostes metu soluti, multoq; ferociores  
 effecti, atque adeò ab ijs qui nimis pecuniæ parcūt  
 in eorum fines immissi, omnia quacunque impe-  
 tum ferunt, latissimè populantur; aut saltem non  
 nisi sumptibus maximis, omniumque pecuniarum  
 dispendio repelluntur. dum igitur sapientes ho-  
 mines tolerabiles sumptus facere recusant, om-  
 nes opes regias totiusque regni facultates effun-  
 dunt. Cernitis profectò quomodo pigritia labo-  
 res innumerabiles efficiat, ignauia pericula maxi-  
 ma salutis inferat, & auaritia omnes regias opes  
 euertat? quid igitur minus ferendum est, quàm  
 homi-

homines aut pigros, aut timidos, aut auaros ad  
 consilium regis accersiri? at hæc omnia vitia (vt  
 diximus) non nisi ex animo paruo & angusto oriū-  
 tur. vnde colligitur neminem esse ad Regis consi-  
 lium admittendum, qui non sit animo maximo &  
 excelso, præditus omnia præ honestatis studio cō-  
 temnente. Quod si Regum consilia ad vtilitatem  
 publicam conferenda esse videntur, hoc certè con-  
 cludi potest, nihil esse vtilius honestate. honestas  
 enim continet veras opes quibus animi florent, &  
 reliquæ opes humanæ ex illis aptæ, atque ita nexæ  
 sunt, vt seiungi non possint. omnes enim Respub.  
 in quibus maior honestatis ratio quàm vtilita-  
 tis habita fuit, non rerum gestarum tantum glo-  
 ria: sed opibus etiam atque potentia floruerunt.  
 at vbi se se studio honestatis omisso ad vtilitatem  
 contulere, cum honestatis interitu omnes etiam  
 illorum opes euersæ sunt. Est igitur illa præcla-  
 ra populi Atheniensis indolis maximis laudibus  
 efferenda. nam cùm Themistocles in concione  
 diceret, habere se consilium Reipub. salutare, quod  
 tamen non expediret, cum vniuerso populo com-  
 municari; fuissetq; illi datus Aristides cui consi-  
 lium illud aperiret, primùm quidem Aristides  
 consilium repudiauit. erat enim consilium vt clas-  
 sem Lacedæmoniorum quæ ad Cytheum subdu-  
 cta erat incenderent. quod facinus erat infamia.

sempiterna perfidiae notandum. in concione igitur dixit; vtile quidem consilium Themistoclis esse, minime tamen honestum. quod cum Athenienses accepissent, id quod non erat honestum tanquam inutile reiecerunt. quod autem Aristoteles vir in omni genere virtutis excellens, vtilitatem cum turpitudine coniunctam aspernatus sit, mirum videri non debet. quod verò populus vniuersus tanta consensione honestatem vtilitati prætulerit, id vehementer admiror. quamdiu igitur populus ille nihil antiquius habuit honestate, summas opes, & amplissimum imperium sibi cōparauit; at vbi primum dignitatis oblitus, ad vtilitatis studiū tota mente conuersus est, & dignitatem, & imperium, & opes amisit. Quod quidem in omnibus summis Imperijs euenisse reperietis, tamdiu enim quaelibet Respub. floruit opibus; quādiu summo studio coluit honestatē; honestatis autē studio neglecto, opibus etiam euersa repente fuit. humana namque ex diuinis colligata pēdēt. si igitur diuina potissimum intueberis, humana etiā necessario consequentur: si ad humana tantum sine villo respectu ad res diuinas attenderis, inanissima spe delusus, non diuinis tantū opibus: sed etiam humanis quas maximè expetendas esse iudicas, spoliabere. honestas autem in diuinis opibus numeranda est. ad animi enim immortalis, atque quodammodo diuini statum refertur, & splendor

illius

illius nec humanis sordibus oblini, nec vllis tenebris obscurari potest. Omnes igitur Regum consiliarij tam appetentes honestatis sint, vt existiment quamuis turpitudinē esse cum vitæ etiam periculo, & commodorum omnium interitu repellendam. vtilitatem enim constituit, qui vtilitati decus anteponit; decus autem non est in leuitate, nec in ambitione, nec in minimè ferenda potentia, neque denique in vlllo flagitio fallacissima specie dignitatis illustrato: sed in virtute, fide, & humanitate, patriæ caritate, & in celebri fama, meritis maximis excitata constitutum. sapientia igitur opus est, vt à falsa dignitate verum decus internosci, & animi excelsi robore & constantia, vt verum decus parari & firmissimè retineri possit. In primis autem necesse est, vt consiliarij Regis Dei numen cultu sanctissimo, atque pietatis plenissimo venerentur. nec enim cōsiliū de rebus maximis inire possunt, nisi mētem habeant castam & puram, & splendore diuino colucentem, & studio immortalitatis incensam, & robore & constantia diuina cōfirmatam: quod totum est in sanctissima religione positum. omnes enim qui diuina luce carent, quo acriore ingenio sunt, eò vehementius temeritate & amentia rapiuntur, funestiusque exitium patriæ machinantur. Qui diligenter ea quæ in regnis & imperiosis ciuitatibus viri sapientiæ & eloquentiæ opinione præstantes

L 3

de

de Repub. diserebant, attenderit, & acumen, & prudentiam, & vim orationis admirabitur; & intelliget, nihil nec acutius excogitari, neque copiosius disputari, neque luculentius exornari humano artificio potuisse. hoc tamen sæpè euenire perspiciet, vt quò magis Rempub. à peste summi periculi eripere nitebantur, eò magis ipsam Remp. in omnem miseriam præcipitem darent; & patrias suas (pro quibus interdum mori cupiebant) euerteret. Ex quo intelligi oportet (quod non semel dictum est) humanam prudentiam diuino consilio destitutam, non esse prudentiam: sed temeritatem appellandam. in Regum igitur consilijs primus locus esse debet religionis & sanctimonix; secundus autè dignitatis; tertius vtilitatis. vt enim nullo modo potest vtilitas, ab honestate seiungi; ita nec honestas, à pura religione diuelli. fons enim bonorum omnium Deus est. qui igitur Deum præcipue respiciunt, omniaque vitæ studia ad illius cultum conferenda putant, omnium bonorum compotes fiunt. Opus est præterea vt non infantes sint ij qui ad hoc tantum munus deliguntur; sæpè namque fit vt melior sententia infantia illius qui optimè sentit, id tamen quod sentit commode explicare, & rationibus confirmare nequit: ab alio qui malè & perniciosè rebus consulit, & tamen disertus est, cum magno Reipub. malo superetur. hoc igitur ne eueniat,

niat, commodissimum arbitror omnibus bonis qui ad Regis consilium adhibendi sunt, in dicendi studio versari. Quale verò genus eloquentiæ illis sequendum sit iam dixi, cum de Regis eloquentia differerem. omnes enim Regis artes (vt diximus) illis colendæ sunt, qui sunt in consilium regis admittendi. si igitur Reges fuerint horum hominum comitatu circumsepti qui sapientia, fide, virtute, religione, optimaque dicendi ratione præstant, errare certè non poterunt. præterea plurimum valet, hæc hominum prudentium autoritas, ad illud temperamentum imperij, quod homines sapiētissimi in omni Reip. moderatione requirunt. Quod nam inquit T. Non probant inquam simplex Reip. genus: sed ex omni genere commistum. Quid igitur? inquit T. num monstrum aliquod conantur effingere? mihi enim quidquid vnū & simplex est, rectissimum esse videtur, non quod est è diuersis naturis multiplici ratione conflatum. Quid igitur? inquam ne in musicis quidem probas distinctos certis interuallis sonos, variasque voces ad vnum tamen concentum & symphoniam reductas? num monstrum appellabis corpus humanum ex suis membris aptissima ratione compositum? an potius illud monstrum habendum esset, si corpus vno tantum membro constaret, aut certè si membrorū vnum haberet, ad speciem venustū, &

ad vsum aptum & habile, reliqua autem vitiosa, atque prorsus inutilia? Recte inquit, sed quid id ad rem? Valde quidem inquam opinor; vt enim in corpore humano tunc pulchritudo atque venustas eminet, & vtilitas magna comparatur, cum omnes partes inter se lepore consentiunt, & opera mutua fulciuntur: non cum vnum membrum rectum atq; valens est, reliqua verò deformitate atque imbecillitate laborant: ita in Reip. corpore, non vnius tantum membri elegantiam, & valetudinem firmam requirimus: sed totius Reip. conuenientiam & firmitatem flagitamus. Vt autem hoc melius intelligi possit, hoc animaduertendum est, tria vt scitis esse rerum publicarum genera. aut enim vnius tantum imperio res administrantur: aut paucorum potestate & arbitrio continentur: aut libero populi totius suffragio atque sententia decernuntur. sed cum genus hominum ad vitia procliue sit, & ad inferendam iniuriam natura propensum, facile quoduis horum genus ad iniquitatem delabitur. Rex enim paulatim tyrannus efficitur: pauci principes potentia minimè ferenda ad amplificandas opes abutuntur: populus dum immodicam libertatem expetit, omnia furibundè peruertit. sic igitur fit, vt cum vel vnus, vel pauci dominantur; vel cum plebs furit & insanit, & omnia perturbat; Respub. illa nominari non possit. aut enim tyrannus, aut pauci diuites,

aut

aut populares homines omnia sibi vendicant. tunc igitur vnum tantum genus hominum clarum & amplum reputatur, reliqua verò contemnuntur. non possunt enim aliquid ingenij, aut roboris in communem vtilitatem conferre. seruiunt enim: in seruitute autem neque ingenium, neque virtus extare & eminere potest. Quamuis igitur sit aliqua Reip. pars, quæ immanibus diuitijs atque opibus antecellat, reliquæ tamen omnes minutæ & imbecillæ sunt, morbisque omnibus oppressæ & impeditæ. vt igitur in corpore cum vnum membrum supra modum augetur, reliqua verò minuuntur, prodigium esse videtur: ita in Repu. cum vna tantum pars vltra modum & rationem crescit, reliquæ autem neque vires vllas habent, neque vigent, neq; pro rata portione similiter auferunt, monstrum habendum est summa quadam religione procurandum. nec enim salus & dignitas Reip. est ex vno tantum membro: sed ex toto corpore iudicanda. Qui igitur Resp. commiseri præcipiunt, non môstra fingunt: sed ne monstrum aliquod atque portentum dirissimum ad Reipub. perniciem gigni possit, sapienter elaborant. nec id faciunt vt omnes Reipub. partes eodem ornatu & cultu informentur: sed vt cuiuslibet parti atque membro suus cultus, atque dignitas, & forma tribuatur. nolunt enim vt vnius imperium ita solutum omnibus legibus

L 5

&amp; in-

& institutis sit, vt populi libertas opprimatur; nolunt Principes tantis opibus augeri & amplificari, vt Reges contemnant, & plebem iniurijs violenter illatis spolient; nolunt postremò tantum populari licentiæ permitti, vt principum dignitatem affligere, omnemq; Reip. statum perturbare possit. in quo quidem omnium partium saluti, atque diuturnitati consulunt. Reip. namque salus moderatione cõtinetur: pernicies autè illius immoderatione comparantur. qui enim cupit aliquid immoderate, ita vt nullis finibus cupiditas illius arceri possit, totum id quod vehementer appetebat amittit. Quid enim cupit multitudo? Libertatem & licentiam impunitam. at constat quamplurimas ciuitates libertate immodica concidisse, quæ si mediocri atque legitima libertate contentæ fuissent, eam diutissimè conseruarent. Quid autem ij qui in Rep. principes esse volunt vehementer exquirunt? Opes immanes, diuitias ingentes, potentiã infinitis accessionibus amplificatam. at ea omnia possidendi cupiditas, & infinita dominandi libido, multis hominibus valdè potentibus exitio fuit. quid magis est Regibus plerisque propositũ, quàm infinitum imperium, omni lege solutum, nullis rationibus alligatum, nullis difficultatibus impeditum? quòd cum valdè cupiunt, se planè tyrannos esse cupiunt. quid enim aliud est imperium omni-

bus

bus legibus, atque ratione solutum, quàm inuisæ & infestæ tyrannidis impotentia? qui igitur omnino legibus solui vult: sibi ipsi pestem & exitium machinatur. nec enim tyrannidis opes, apud populos libertatis appetentes possunt esse diurnæ. Nihil igitur esse poterit in omni Repub. moderatione salutaris. bona namque omnia tuetur, & firmissimo præsidio cõfirmat. meritò igitur illud Theopompi dictum laudatur. nam cum Lacedæmone Ephoros instituisset, quorum autoritate regium imperium imminutum videbatur, animum vxoris grauius offendit. cum igitur domum se reciperet, inquit illa: Egregiam sane operam posuisti, vt regium patrimonium posteris tuis amplificatum relinqueres; Amplificatum certè inquit ille, stabile namque illud atque diuturnum relinquo. vidit enim Rex sapiens, illa moderatione imperij quàm Ephori Regibus adhibebant (eorum enim nimiam potentiam refrenabant) regni firmitatem contineri. quòd rerum euentu facilè comprobatum fuit. Messenium enim, & Argium regnum, quia carebant eo temperamento, intra breue tempus deleta sunt, solumque in Peloponneso Lacedæmonium regnum diutissimè cum magna rerum gestarum gloria permansit. Vt igitur eò redeamus vnde sumus digressi, illa Reipub. summoperè laudatur, vbi omnes illius

geren-

gerendæ & administrandæ rationes aptissimè cõmiscentur. est enim necesse primùm quidem vt vnus sit cui omnes pareant, ne Resp. multorum imperio distracta dilaceretur. deinde non solum vt bonorũ auxilio muniatur: sed etiam ne legitima illius potestas paulatim dilabi, atque in tyrannidem conuerti possit; est necessaria publici consilij grauitas, & optimi consensus autoritas qui Regem teneat, & sine quo nihil Rex vnquam de rerum summa deseruat, ne inconsiderate ruat, & aliquid furenter, & temerè moliat. Ne verò Rex, aut optimates nostri, facilè possint plebem iniurijs opprimere, eiusque tenues opes impunè diripere: est etiam plebi danda facultas, & autoritas, qua possit potētium indomite cupiditati resistere; & magistratus aliquis non mediocri autoritate, & summa religione præditus instituendus, qui populi causam agat, vt possint homines tenues ius suum contrà principes obtinere. itaque oportet vt sit regnum ex optimorum hominum potestate, & multitudinis libertate temperatum: vt neque ij qui plurimum autoritate valent, tenues homines sibi vexandos, eorumque fortunas diripiendas arbitrentur: neque rursus homines obscuro & infimi potentibus inuideant, illorumque imperium detrectent. sed statuant omnem salutem suam, in illorum tutela atque patrocinio collocandam. sic autem fiet, vt alij aliorum ope & auxilio firmen

firmentur, omnesque inter se vinculo societatis indissolubili constringantur; ad quam mutui amoris coniunctionem mirum est quantum valeat summa eorum qui in consilium Regis adhibentur autoritas. Sed nescio quomodo eò res deducta est, vt Regno ad hunc modum (quem oratione depinximus) instituto, nihil ad summam felicitatem deesse videatur. summa enim felicitas atque vita beata, bonorum omnium multitudine & cõplexione continetur. bona autem (vt iam diximus) trifariam diuiduntur; alia enim sunt in corpore, alia extra corpus, alia in animo ponenda. in corpore sunt vires, sanitas, pulchritudo & reliqua eiusdem generis. In nostro autem regno hæc omnia reperiuntur. vires enim & sanitatem, & celeritatem efficit membrorum exercitatio, & victus moderatio; quæ quantum etiam valeant ad formæ dignitatem, vix explicari potest. corpus enim exercitatum & sagina minimè grauatum, nec macie extenuatur, nec adipe & aruina deformatur; & bonitate coloris & ornamenti minimè fucatis excolitur. Bonis verò quæ sunt extra corpus, quæ ad vitæ præsidium & cultum cõferuntur, etiam Resp. redundabit. nec enim tellus erit neglecta & inculta, neque mercatores erunt parum in rebus exportandis, & importandis, & in Rep. pro parte sua locupletanda solliciti; nec opifices erunt in operibus suis perficiendis ignaui; otium, desidia,

luxuria,



luxuria & reliqua vitia quibus egestas & inopia cōtrahi solet, exulabunt. Rex autem opes Reip. nec in leuitate, nec in rebus ludicris, nec in hominibus ignauis temerè saginandis, neq; denique in explēda libidine consumet. semper igitur illi copiæ suppetent, quibus sine suorū vexatione bellum sustineat, & homines fortes benignè remuneret. facillime nāque Rex sumptus necessarios faciet, qui minimè necessarijs sumptibus modū constituet. erit igitur ad hūc modū Resp. sine iniuria diues, sine sordibus abundans, sine luxuria lauta, sine egentium querimonijs opulenta. Quòd verò ad animi opes attinet, nulla etiam virtus illi deesse potest. est & militum robore fortis, & præclara institutione moderata, & iudicū integritate iusta, & consilij prudentis auctoritate sapiens, & principis amplitudine, & benignitate liberalis, & officiorum vicissitudine inter se deuincta, & amoris cōspiratione consentiens. in bello autem quis illius vim & impetum sustinebit? vbi enim corporis & animi vis, & militaris industria viget, & omnia sunt ordine, cōsilio, disciplina egregie moderata; & amor ciuium inter ciues eorum voluntates coniungit; & quilibet pro Principis dignitate, & Reip. salute quoduis periculum libenter aggreditur, nemoq; est qui mortem magis horreat quàm dedecus & turpitudinē; & omnes in moderatione fortis & sapientis Principis acquiescunt, quem con-

fidunt

fidunt nihil in bello gerendo temerè, nihil parum cautè, nihil nisi prudenter & vigilanter administraturum; & vbi denique ( id quod caput est ) diuini præsidij fiducia, immortalisque gloriæ spes animos erectos, excelsos, inuictos efficit: nulla certè in bello calamitas accidere potest, nec enim Princeps castus, & sanctus vllum bellum nefarium mouebit: sed iustum, & pium, & necessarium, in quo certè confidat cœleste præsidium sibi minimè defuturū. nunquam igitur vllum belli periculum metuet. quid enim metuat is quē neque conscientia sceleris exterret, nec vlla dementia vexat, neq; auxiliū cœleste deseruit? imò verò is est, si talis est quem informauimus, qui dum fidem & officium sequatur, mortem facillimè contemnat; qui sibi Christū cœlestis exercitus Imperatorem auxilio adfuturum non dubitet; qui pro patriæ salute, & pro religionis sanctitate, & pro gloria illa sempiterna quā sibi proponit mortem expetat? & libentissimè vitam hanc exiguam & ærumnosam abijciat, vt illam immortalem atque beatissimam consequatur. Homines igitur exercitati & instructi, & consentientes, & se mutua ope & auxilio munientes, & honestam mortem turpi vitæ præferentes, & patriam nō mediocriter amātes, & studio etiā religionis incēsi: qui sub forte, & sapiēte, & pio Rege militauerint minimè pauēre, & exanimari metu possunt. semper igitur

tur

tur victores erunt, nec aliquis casus illis victoriam de manibus extorquebit. nec enim hosti pugnanti cedent, vt fugientem ferociter insequantur: neque parta victoria hostem fugientem persequi recusabunt, vt prædam cum sociorum iniuria, qui suo interim officio funguntur, imprudenter & auare diripiant: quibus quidem flagitijs sæpenumero victores à victis cōciduntur, & dignas temeritatis & avaritiæ pœnas luunt. Sic enim erit noster miles institutus, vt malit hosti pugnati resistere, quàm fugientem ferociter insectari; multoque malit sine lucro discedere, quàm decus suum aliqua avaritiæ macula deformari. nec enim vanus & insolens est, vt gloriam quam ignauissimus quisque exequi potest, assumat: neque mercenarius est, vt pecuniam officio anteponat. pro salute enim communi pugnat, priusque vitam amittat, quàm aliquid parum decorè gerat. facile namque milites principis sui mores & instituta sequuntur. Ergo cum neque Princeps officio suo deest, neque milites illi parere recusant, quem vident esse diuinis virtutibus instructissimū: quomodo fieri potest, vt is non omnium bellorum victor existat? quid hic memorem quam facile sit alias nationes hostili inter se odio plerumque dissidentes, & ea de causa fragiles & imbecillas armis opprimere? quid referam optimi Regis lenitatem, mansuetudinem, continentiam, disciplinam, fidem, bonitatem

bonitatem quibus laudibus imperiū multo latius quàm armis & virtute dilatatur? omnes enim illius imperium libentissimè sequuntur, què sciunt & humanis erratis ignoscere, & deditis benignè consulere, & hosti fidem seruare, & ijs qui sub illius imperio sunt patrio animo singularique benignitate prospicere. Principis enim fides atque benignitas, cum animi magnitudine, & singulari virtute coniuncta, mirabiles sui amores excitare solet: lenitas enim sine fortitudine, timiditas & ignauia meritò nominatur, & idè non sine causa contemnitur. at qui multum opibus & virtute valet, nec tamen vt hostibus vastitatem inferat: sed vt omnes conseruet elaborat, diuinus quidam vir, & orbis terrarum imperio dignissimus existimatur. Confirmatur autem huius tam diuinæ virtutis opinio, cum cernūt homines Principem non libèter bellum inferre: sed coactum officio, pietate, religione hominibus qui ius & religionem violant, debitam pœnam staturè; cum vident illum quacūque exercitum ducit, neq; vastitatem agris cultis inferre, neque arbores nisi cum vel ad vsum vitæ, vel ad belli machinas fuerit opus excindere, cum neq; tenues homines spoliari, neq; contumelias innocentibus imponi perspiciūt; cum denique virginum pudorè, matronarum castitatem tutam ab omni labe cōseruari sentiunt. tantā certè admirationè cunctis mortalibus incutit huius

M

virtutis

virtutis species & amplitudo, vt omnes qui sana mente sunt iudicent: multò vtilius esse vinci à principe tantis virtutibus ornato, quàm victoriam obtinere. qui enim vincunt, si non æquabili & moderata disciplina fuerint instituti, efferabūtur animis, & deteriores in dies fient: & ita grauioribus multo malis quàm ipsi victis intulerant, obruentur. at qui ab hominibus virtute excellentibus vincuntur, non solum eorum misericordia conseruantur: verum etiam ad modestiam, & iustitiam, & animi cultum bonis legibus, salutaribus institutis, & optimis exemplis erudiuntur. Quantas enim vtilitates attulerint Asiæ Cyri victoriæ, quantum fructum ex Alexandri virtute nationes ab illo sub actæ perceperint, nemo poterit stilo & oratione consequi. similiter Romani cum apud illos studium virtutis & industriæ vigeat, eas nationes quas armis subigebant, planè seruabant. earum enim pestiferis dissentionibus finem imponebant, & ab insolentia & immanitate, ad modestiam & humanitatis cultum disciplina traducebant, & ab illis deinde omnes iniurias atque pericula propulsabant. omnes igitur qui non erant mentis expertes illorum imperium, non imperium: sed tutelam atque patrocinium putabant. Si tantum igitur genus quoddam virtutis & officij mediocre quod in illis hominibus eminebat, valere potuit ad victoriam paran-

parandam, & imperium amplificandum: quantas tandem vires vera & absoluta Christiani Principis virtus & humanitas habebit, ad ferociam immanis hostis acerrimè profligandam, & imperium propagandum, atque valido & firmo præsidio muniendum? hostes enim illum metuent, ciues amabunt, exteræ nationes admirabuntur, nomen illius per omnes regiones cum singulari prædicatione vagabitur; intelligentque tandem illum diuinis armis tegi, diuino præsidio cingi, diuinoque munimento vallari. nunquam igitur hosti succumbet, aut vllum in se dedecus admittet: sed semper victoriam domum ingenti cum gloria reportabit. Hac quidem condicione bellum geret. In pace verò in qua quidem multo difficilius est statum tueri, videndum est quomodo statum suum atque dignitatem retineat. Quid inquit, M. tu difficilius putas in pace, quàm in bello imperium conseruare? Non ego inquam solus: sed tu etiam, & omnes qui id diligenter animaduernerint, ita planè iudicabunt. quid enim certius esse potest, quàm id quod exitus omnium rerum publicarū quæ in gloria vixere confirmauit? an parum liquet omnia regna florentissima, & omnes imperiosas nationes à paruis inijs excitatas, assiduisque bellis exercitatas maximas opes fuisse cōsecutas: pace deinde & otio cōstituto de statu concidisse, tantisq; ruinis oppres-

sas fuisse, vt ne vestigium quidem in plerisque illarū  
 antiqui splendoris & glorię remaneret? quod quidē  
 valde admirandum videtur. Quid enim esse potest  
 in causa, cur Resp. bellis cruētis & periculosis, quę  
 ad illius pernicem & exitium comparantur crescat,  
 & opibus summis augeatur: bellis verò perfunctā  
 labefiat, & post diuturnā pacem vires & opes amit-  
 tat, omnibusque bonis spoliatur? Persarū enim im-  
 perium armis partū, longā pax & otium deleuit: Grę-  
 corum opes ingentes eadem diuturnitas pacis affli-  
 xit: Romanū Imperium quo nullū vnquam in ter-  
 ris maius extitit, otium similiter, atque nimia secu-  
 ritas euertit: & ne longius abeamus regnum Hispa-  
 nię florentissimum, otium olim comminuit atque  
 dissipauit. Non est autem cur plura exempla & te-  
 stimoniā conquiramus. hoc enim in antiquarum  
 rerum annales diligenter inquirenti planē consta-  
 bit, magna imperia armis quęsita, pace & otio cō-  
 cidisse. quid igitur? Pacem execrabimur, & bellum  
 quantumuis graue & periculosum moliemur? sed  
 facinus inhumanum est hominum stragem opta-  
 re, humanamque salutem quę pace continetur exe-  
 crari. quid enim pace dulcius aut salutaris dici  
 aut cogitari potest? quid ergo causę dicemus esse,  
 cur ex re tam iucundā perniciēs enascatur? id qui-  
 dem pacis vitium non est: sed eorum qui pace vti  
 nesciunt. Hęc igitur temeritas facit, vt nomen  
 tantum

tantum pacis salutare sit, res verò ipsa pestifera. vt  
 enim facilius est res aduersas fortiter ferre, quàm  
 secundas moderate: ita etiam maior sapientia ad  
 conseruanda pacis commoda, quàm ad belli peri-  
 cula sustinenda flagitatur. Metus enim belli conti-  
 net cupiditatem, refrenat libidinem, coërcet intem-  
 perantiam, excitat pudorem, cōseruat disciplinam,  
 ducibus obedire docet; spe laudis & dulcedine vi-  
 ctorię omnē laborē & dolorem tolerabilē atq; iu-  
 cundū reddit; & periculorum cōsuetudine mortē  
 contemnere assuefacit. At vbi primū omnis stre-  
 pitus belli conticescit animus metu solutus pudor-  
 ris & honestatis studium remittit, & liberius atque  
 licentius voluptatem, & omnia naturę blandimēta,  
 atque lenocinia consecatur. amorī igitur nefario  
 seruit, & sub Veneris regno vapulat, vt ille apud  
 Plautum flagitiosus adolescens ait. laudis igitur  
 oblitus, totum se libidini constringendum dat. vt  
 sit igitur vnde sumptus ingentes facere possit, pecu-  
 nię studet, & malis artibus se totum applicat; &  
 fraudibus opes alienas in rem suam auertere cona-  
 tur; & furto etiam atque latrocinio libidinis ma-  
 teriam vndique conuehit, vt se ipsum expleat. in  
 quo quidē tamen frustra contendit. Pudoris enim  
 vinculo laxata cupiditas, infinita & insatiabilis est;  
 nec vllis potest voluptatibus & oblectamentis ex-  
 pleri, imò quò plures voluptates vndique haurit,

eò magis sitienter eas appetit, atque ad illas fruendas furentius incitatur. studium verò pecuniæ animum etiam in terram deprimit, omneq; studium honestatis & gloriæ restringit. sic igitur luxuria, & auaritia, & malitia in dies crescente, omnis paulatim indoles virtutis obruitur; & fides omninò concidit; & societas ciuilibis fraude & iniuria dissipatur; & quemadmodum in bello commune periculum omnes coniungit atque consociat: ita in pace securitas omnem coniunctionem dirimit, & quilibet non quid Reipub. commodum & salutare sit: sed quomodo rem suam augeat, sibi cogitandum existimat. Qui verò principes haberi volunt, mollius & iucundius viuunt, maioreque studio ad rem augendam incumbunt, nullumque terminum pecuniæ cupiditati præfiniunt. summum verò pecuniæ studium immanes opes sæpe numero consequuntur: ex opibus fastidium & superbia nascitur, superbia verò omnia humanitatis iura violat. nullam igitur rationem publici iuris, aut communis salutis habent; de plebis infimæ bonis prædas agunt, vt quacunque ratione possint, opes accumulent. Summis igitur opibus affluentes, delicias atque voluptates inflammato studio persequuntur; omnemque beatæ vitæ rationem in libidinis infinitæ fructu constituunt. Quo autem magis virtute vacui sunt, eò se magis

magis tumidos inferunt, & multo insolentius efferruntur. nescio enim quomodo fit, vt virtutis interitum insolentia consequatur; & qui nihil neque virtute, neque industria valent, sibi tamen plurimum arrogant, & assumant. pudor igitur & verecundia pellitur; studium diuini & humani iuris omittitur; libido & audacia, & fraus, & iniuria dominatur; tenues potentium tyrannide vexantur; potentes in odium multitudinis incurrunt; inuidia pestifera contra eos qui tenent omnia concitatur; corpora & animi nobilium delicijs effeminantur. principes autem quorum maiores opes sunt, licentius opibus suis ad suum dedecus abutuntur. secundis autem rebus elati, adulatorum turba circumsepti, tanto sibi delicatius viuendum existimant, quanto magis reliquis omnibus dignitate & opibus antecellunt. Illis igitur qui libidines frangere, & petulantiam coercere, & iniquitatem supplicijs afficere debuissent: eneruatis, atque de omni dignitate deiectis, quæ spes erit in populis reliqua, aut quomodo poterunt salutem incolumem, vel ab intestinæ discordiæ tempestate, vel ab externi belli incendio conseruare? vt autem in summa omnia dicam, animus secundis rebus inflatus atque lasciuiens obedientiam abiicit, conculcat leges, perstringit iura, recusat imperium, impudentiam corroborat,

& confirmat audaciam. Cùm igitur virtutis lumen extinctum sit, impudentia alacris & erecta volitet, nemoque cum reliquis de salute communi consentiat: sed omnes quantum possunt publica commoda dissipent, vt rem suam augeant, & inter se nefariè dissideant, qua tandem ratione declinari poterit Reip. totius exitium? Accedit postremò ad hæc omnia mala numinis diuini vindicta, quæ legum interitum, & religionis negligentiam, & intolerandum fastidium, & contumeliam: imbecillitate, & amentia, & seditionibus, & bellis vlciscitur. frangit enim Deus pacis sceleribus offensus, Reip. vires; Principi mentem eripit, animumque illius abijcit, & spem debilitat, & nobilitatem formidine perterret, & plebis animos metu impendentis calamitatis excruciat. omitto morbos pestiferos, terræ sterilitatem, annonæ caritatem & famam, & reliqua mala quibus Deus nationis insolentis arrogantiam comprimit; & opes Reip. diuitijs innixæ consumit, statumque labefactat, vsque eò dum eum perdat, & affligat. cùm igitur hostis aduentat, nemo vultū illius aspiceret: sed omnes salutem in ignominiosa fuga constituunt. quid enim illos ad fortiter resistendum incitare potest? virtus enim nulla est; patriæ caritas cum amore dignitatis euauit; armorum studium obsoleuit; vires eneruatæ sunt; mentes tenebris obruuntur; temeritas & amentia

in

in dies amplificatur; desperatio summa tenet animos omnium, & Dei numen interim quotidie magis offenditur, & hostis potentia atque robur augeatur, & furor illius ad omnia ferro atque flamma populanda acrius incitatur. Hoc enim est diuino consilio decretum, vt cùm gēs aliqua otio corrupta, ad summam iniustitiam & impietatem peruenit, alterius gentis opibus & potentia deleatur. hæc quidē vitia sunt quæ pacem diuturnam cum diuitiarum affluentia consequuntur, quibus maxima imperia funditus tandem intereunt. nam genus humanum in magna rerum copia spiritus ingentes assumit, neque legibus vllis frenari potest: & ij quorum grauitate & constantia regi atq; frenari debuissent, propterea quod maiores opes habent, sunt multo magis quàm reliqui homines qui sub eorum imperio sunt, impotētes & immoderati. His malis omnibus vnum tantum remedium est, nempe summa Regis sapiētia, cum summa moderatione atque singulari virtute coniuncta. primum enim ne in summa quidem pace bellū procul abesse putabit, videbit enim quàm fluxa sit hominum fides, quanta sit vis inuidiæ, quanta fraudes in vita communi versentur, quàm varia, & commutabilis, & quātis casibus obiecta sit felicitatis humanæ conditio. beatum esse prædicat Solomon illū qui semper timet ( hoc est ) qui cautus & prouidens est, & ad omnia mala, quæ

M 5

possunt

possunt in illum incurfare depellēda paratissimus. in pace igitur de bello cogitabit, & iuuentutem armis exercebit, & quasi hostes aduentent in Reipu. semper specula manebit, nec arma vnquam relinquit atque deserui patietur. Cūm verò ita se ad omnes belli casus intrepide sustinendos egregie firmaverit: cūm maximè bellum contra auaritiā, nequitiam, intemperantiā, fastidium, arrogantiam, contumeliā, contra flagitia denique omnia, & scelera comparabit. hi namq̄ sunt hostes Reip. sempiterni. hæc sunt mala quibus imperia maxima cōcidūt. hæc bella, quibus oēs opes humanæ funditus euertuntur. mollis igitur & delicatæ vitæ luxū coërcebit, ingentes sumptus in res leues & ludicras fieri minimè sustinebit: in otium, & desidiam, & ignauiam seuerissimè vindicabit, omnes artes vtilis Reip. fauore, & benignitate, & propositis præmijs excitabit: leges & instituta quibus vitia conuellat, & virtutes eliciat in Repub. conferet: neque solum dabit operam, vt iudiciorum seueritate licentiā comprimat: sed multo etiā magis moribus & exemplo libidinem ciuium refecabit. intelliget enim tunc esse diligentius in Reipub. custodia vigilandum, cūm est maior ad facinus audacia, & minor ad flagitium verecundia, & quidquid fuerit admissum fore videtur impunius. Nec enim tam metuendi sunt hostes externi, quàm ij qui nobiscum

viuunt.

viuunt. illorum namque vim & insidias facilè murus interiectus auertit; hi verò citius opprimunt, quàm intendi nobis insidias suspicari possimus, & illorum impetus vna tantum virtute sæpè reprimunt, nempe fortitudine. at ciues malefici & fraudulentī, non fortitudine tantum: sed sapientia, & modestia, & æquitate, virtutumq̄ omnium comitatu, & instructa totius dignitatis acie repellendi sunt. Præterea nulla vnquam potens & imperiosa ciuitas prius armis externis excisa fuit, quàm intestina peste atque pernicio conuulsa fuisset. vnde colligitur, quanto maius sit atque difficilius, & perniciosius hoc bellum quod post lōgam pacem & otium contra Reip. statū mouetur: illo quod ab hoste externo cōparatur. illud enim nunquā perniciē poterit afferre, nisi prius illa ciuitas quā oppugnat fuerit impudentia, & auaritia, & luxuria, & arrogantia, & reliquis flagitiorum pestibus infecta, & seditionibus intestinis exagitata. qui igitur putat difficilius & præclarius esse hostes in bello fundere, quàm domi flagitia profligare: demens profectò est, & regię virtutis ignarus. Est quidem igitur optanda pax, sed non illa quæ insidioso pacis nomine, bellum pestiferum moribus atque rectæ disciplinæ molitur; est otium expetendum, sed otium cum honestate coniunctū: non illud ex quo flagitiū & dedecus ad perniciem totius honestatis illabatur

sunt

sunt pro libertate vota perpetuo faciendā, sed pro illa libertate quæ mentis altitudine & virtutis immunitate continetur: non pro illa quæ animū omni pudoris vinculo laxatum nefarijs flagitijs addicit. opes parandæ sunt, sed opes illæ quæ sint instrumēta virtutis: non quæ materiā effrenatæ libidini præbeant, omnesque virtutis neruos elidant. Ne autē singula persequamur, hoc satis sit admonere, esse in pace diligentissimè prouidendum, ne falsis bonis illusi, in verissima mala furenter incidamus; & dū vt beati sim' enitimur, miseriam sempiternā nobis ipsi comparemus. ergo cū in pace multo grauiora mala sint, quæ possunt nos opprimere, nisi sapiēter illa multò ante declinauerimus: & cū secundis rebus elatus & inflatus animus regi difficilimè possit, quis non videt quanto sit maius atque difficilius Remp. opibus florentem, & otio lasciuientem frenare, & tanquam in rationis gyrum ducere, quàm eam quæ est bellis vexata, & in periculis cōstituta? Hic igitur Princeps noster quem summa sapientia præditum, omnibusq; simul virtutibus ornatum & excultum esse volumus, efficere poterit vt nullum omnino malum ex bono pacis oriatur: sed quòd est multo magis naturæ cōsentaneū, ex pace fructus in omni genere salubres atque iucundi capiantur. nunquam enim committet, vt gubernacula negligenter tractet, cū tranquillitatem

tem à bellis externis esse perspexerit: sed tūc multo etiam diligentius laborabit & vigilabit, ne alia grauior tempestas Reip. nauē iactet, & ad cæcos scopulos allidat. non igitur Remp. curis omnino vacuam, & omni metu solutam esse patietur: sed eam armis instruet, & munitionibus firmabit, & ornamentis pacis excolet, & bonis artibus erudiet, in eoque omnem industriam consumet, vt eam virtutibus ornet, & reliquis bonis ita locupletet, vt nunquam illis ad dedecus, aut perniciem abuti queat. Cū verò constet omne decus atque salutem in sapientia consistere, ea namque est quæ mentem veris opibus illustrat, & reliquis bonis scienter vti docet; operam certè dabit, vt Resp. sit etiam studio philosophiæ florentissima. Philosophia namque si bene constituta fuerit, non erit vnquam comes ignauiæ: sed vigilantia magistræ non homines à studio publicæ salutis abducat: sed cupiditate publicæ salutis incendet. non superbiam, & insolentiam gignet: sed ad modestiam & verissimum decus incitabit. nec enim hic de Sophistarum garrulitate, & ostentatione, neque de quorundam præstigijs qui falso nomine sapientiæ scelera infinita contegunt, orationem habemus. fatemur enim quo res clariiores & ampliores sunt, eò cū ad improbos deferuntur, maiorem pestem atque perniciem communibus rebus inferre. Quocirca mirum nō est, si multi homi-



hōmīnes eruditi pestem rebus suis publicis attulerint . . improbus enim homo quo fuerit disciplinis instructior: eò callidius ( & vt sibi quidem videbitur ) impunius in ciuium peste versabitur. sed quē admodum non ideo sunt arma bonis detrahenda, quōd improbi illis male vtuntur: imò ideo boni diligentius armandi sunt, cū mali furentius arma tractant, vt furor armatus armata etiam virtute repellatur: sic etiam ne possint improbi homines disciplinarum armis, & eloquētiæ vi & magnitudine subnixi, exitium & vastitatem rebus præclaris inferre, sunt boni præclaris artibus, & eloquētia corroborandi; vt facilius possint impetum hominum perditissimorum reprimere. Atque haud scio an ob eam causam vtile rebus humanis fuisset legē ferri, qua non omni qui vellet liceret præclaris disciplinis operam dare: sed illis tantum qui essent acri ingenio, & animo magno, præclaraq; virtutis indole præditi. vbi namq; in prima illa puerili institutione factum fuerit naturæ vniuscuiusque periculum, vellem neque tardum ingenium diutissimè in philosophiæ studio detineri, ne operam perdat: nec acutum si fuerit ad vitia propensum, artibus præclaris institui, ne studijs honestissimis ad flagitium atque scelus abutatur. quod si hoc non facile præcaueri poterit, aut si etiam ij quos ingeniosos, & magnanimos. & bene à natura informatos esse pu-

taba-

tabamus, fuerint ad flagitia delapsi: non patietur sapiens Rex eos vllō modo Remp. capescere. imò quōd fuerint magis eruditi, eò diligentius & acrius eos à Reip. gubernaculis reijciet, & si opus etiā fuerit à regni finibus exterminabit; & sic tandem fiet (vt iam diximus) vt neq; philosophi probi sint inutiles, neq; flagitiosi pestiferi. probos enim secum coniunget, illorumque sapientia perfruetur: improbos autem ne nocere aliquo pacto possint, expellet & eijciet. Sed interim venit mihi in mētem vnum restare argumentum, ex his quibus noster T. dicebat, à plerisque philosophiam exagitari, quōd nondum est dissolutum. Quod nam inquit. M. Hoc nempe quod dicunt, eo tēpore quo Lusitani literas ignorabant, magna facinora in rebus bellicis effecisse: hoc autē tēpore quo sunt apud nos per multi, adeò literis & omni genere doctrinæ perpoliti, vt cū doctissimis nostræ ætatis hominibus cōparētur, vix ea quæ sunt maiorū virtute parta retineri. vnde cōcludebat, summā eruditionē esse cū Rerump. labe coniunctam. Primū quidem id falsum est; quantū enim ex nostris annalibus cōijcere licet, antiqui Lusitaniæ Reges, & Principes in illis tēporibus parum cultis se cū literis oblectabāt, & historias & sapientiū hominū scripta legebāt, & sacris etiā literis multum vtebantur; cuius quidē rei testis esse potest & eorum vita, & mores, & sentētiæ quibus eorū con-

ciones

ciones refertæ sunt. deinde non sunt hoc tempore nostræ res ita deploratæ, vt non insideat in multorum animis spes, eas multo florentiores atque meliores futuras. Præterea vt id verum sit, non tamen ex eo efficitur, optimas disciplinas esse à principe Reipub. conténendas. in multis quidem Rebusp. hoc accidisse constat, vt tunc summa eruditio vigeret, cum illarum exitium appropinquabat: sed non propterea statuendum est eruditionem summam, causam Rebuspub. calamitatis attulisse. imò si aliquod remedium ad auertendam calamitatem excogitari poterat, id totum erat in sapientiæ studio constitutum. longa enim pax, & summum otium, quemadmodum omnia mala fert quæ diximus: ita etiam tempus & materiam præbet, & instrumenta subministrat, quibus homines excellenti ingenio præditi summam sapientiam adipiscantur. reliquis enim curis expediti, & otio abundantes omne illud tempus quod reliqui homines in libidine, flagitio, & scelere ponunt, in animorum cultu, & in naturæ peruestigatione, & in rerum diuinarum consideratione consumunt. Cum verò ij qui otium ad perniciem Reip. conferunt sint innumerabiles, & illi potissimum qui plurimum in Repub. possunt intemperantia & flagitio suo Reipub. pestem & exitium machinentur: qui verò sapientiæ student sint paucissimi, & ij non maximis opibus affluentés; euenit  
vt si-

vt simul cum sceleris amplificatioue quod Reipub. interitum affert, paucorum hominum sapientia (quæ quidè natura sua salutaris est) amplificetur. Quòd si idem sapientiæ studium quod in quibusdam hominibus insidet, in principibus Reipub. vinguisset: facilè omnes Reipub. morbi pellerentur, & vlnera omnia sanarentur, & otium quod solet esse pestiferum, salutare omnibus existeret. nulla enim medicina adhiberi potest ad vitiosas Reipub. partes sanandas efficacior. Principis enim optimi sapientia, facillimè homines opibus & potentia florentes, ab ignauia & turpitudine ad virtutem & honestatem traduceret; vniuersamq; Remp. illecebris ipsius honestatis, in studium industriæ & frugalitatis incitaret. vestigia namque, & auctoritatem, & imperium optimi & sapientissimi Principis omnes libenter & studiosè sectarentur. Cum autem raro admodum accidere soleat, vt Princeps timore bellorum vacuus, & opibus summis abūdans, otium ad studium sapientiæ conferat: sed potius tota mète omnes voluptates nefarias exquirat, contra fit, vt omnes sese tunc ad nequitiam applicent. quamuis enim omnes plerumq; principum imitatores existant, multo tamen facilius eorum flagitia quam virtutes imitantur. cum verò id sæpè euenire videamus, vt qui maximis vitijs affines sunt, aut principes, aut principum asseclæ sint; tenues enim ho-

N

mines

mines non ita facillè possunt propter inopiam magna moliri : sed ij qui plurimum opibus & potentia valent : euenit vt isti potentes homines aspernètur atq; respuât totum illud quod est eorû libidini & impuritati contrarium. nihil autem est tam aduersarium eorum libidini quàm veræ sapientiæ disciplina. Qui enim vere & ex animo sapientiam colunt, nec adulari, neque mentiri, neque potentium libidini seruire possunt. ea autem de causa fit vt neque potentes, neque vulgus hominum qui potètib; adulantur, aut eorum auctoritatem imperite sequuntur, ea studia quibus sapientia paratur probare queant : sed ea vituperent, & calumnientur; vsque aded vt malum quod est vitijs attribuendû, sapientiæ disciplinis attribuant. hoc enim perinde est, atque si cùm ciuitas periculosis morbis esset infecta, homines illorum morborum causam, neque summis vitæ delicijs, neq; immodicæ ciborum copiar, neque libidinis intemperantiæ, neque vitijs infinitis ascriberent : sed medicinam tantum accusarent, tâquam per eam illa tanta morborum vis fuisset inuecta. quò quid fieri posset amentius ? Est autem studium sapientiæ animi verissima medicina, quæ cùm semper valdè necessaria sit, tùm vel maxime cùm Resp. opibus & luxu circumfluit, & illis ipsis vitæ commodis & oblectamentis, in quibus omnem felicitatem ponit, obruitur. sed quemad-

modum

modû cùm corpus ita pestiferis morbis oppressum est, vt nulla pars illius aliquid roboris & sanitatis retineat, nulla medicina potest in sanitatē restitui: ita cùm vniuersa Resp. peste laborat, & mortiferis morbis impedita est, nullo modo paucorum sapientia poterit in pristinam valetudinē reuocari. quòd si à principio philosophia fuisset à Rege & à principibus egregie culta, nunquam Resp. in tam pestiferos morbos incidisset; nec otium ad quod parandum atque fruendum omnia negotia conferuntur, tantas calamitates attulisset. Non est igitur in his studijs calamitatis causa: sed calamitatis vnicum remedium collocandum. si enim Rex diuino quodã beneficio his studijs deditus, non solum vitæ præceptis sanctissimis abundauerit, ad Rêp. sapientius atque feliciter administrandam: sed etiam multos maximo ingenio præditos acriter inflammauerit, quorû præsidio septus multo facilius Rêp. moderetur; tùm demû exploratè cognosci poterit, bonarû artiû disciplinis minimè labefactari Remp. sed firmari potius, & valido præsidio cõmuniri. Rex igitur hic noster (vt in ppositû redeamus) nõ patietur vllò modo in pace Rêp. desidia corrûpi, diuturnoq; otio intabescere: neq; cõmittet, vt pax & tràquillitas, maius malû afferat hominibus, q̃ illud ipsum cuius auertendi gratia belli tẽpore supplices ad omnia altaria preces cum lacrymis adhibebant. ergo

quemadmodum nec agricolæ, neque mercatores, neque fabri, nec opifices, neq; operarij munera sua tempore pacis omittunt: ita neque milites, neque duces, neque imperatores arma deponent, neque Reipub. custodes atq; moderatores munus & officium suum deserent: nec illi quidem qui artes eas colunt, quæ voluptatis honestæ gratia vtiliter inuentæ sunt (est enim corpori necessarium laboris aleuamentum, ita tamen vt sit semper cum honestate coniunctum) sese ab artibus suis remouebunt. pictores igitur, & cantores, atque poëtæ, qui non artificio suo effigiem turpitudinis & impuritatis expresserint: sed omnia suarum artium oblectamenta ad honestatem contulerint, hi namque soli voluptatum artifices in Rep. retinendi sunt, qui ad honestatem alliciunt, artes suas fauore & benignitate Principis inuitati conseruabunt; reliqui omnes similiter sub bono principe se in illis artibus exercebunt, ad quas præcipuè nati sunt, & in quas plurimum operæ & studij contulerunt, & ex quibus fructus aliquis vel utilitatis iustissimæ, vel voluptatis honestissimæ percipi potest. nullus denique erit in Repub. cuius aliquod opus non extet, quod in communem fructum conferatur. nihil enim erit apud illos otio & ignauia turpius, nihil magis ab omni Repub. detestandum. vt enim Vergilij versibus luculentissimis vtar.

Qualis

Qualis apes estate noua per florea rura  
Exercet sub sole labor, cum gentis adultos,  
Educunt foetus, aut cum liquentia mella  
Stipant, & dulci distendunt nectare cellas.  
Aut onera accipiunt venientium, aut agmine facto  
Ignauum fucos pecus à præsepibus arcent,  
sic omnes ciues certatim elaborare debet, vt quisq;  
pro parte sua Remp. iuuet, & tam vim externam  
quam fraudem intestinam repellat: ne quicquam  
sit impedimento quominus Resp. felix atque florens sit. Sequitur deinde.

Feruet opus redolentq; thymo fragrantia mella.  
iuuat carminibus poëtæ maximi atque valde politici & sapiētis vti, quibus apum similitudine ponit nobis ante oculos, illam sedulitatem & industriam ciuium, qua quisque quantum natura & artificio poterat, tantum in illâ urbem conferebat: sic igitur in regno necesse est, vt totius patriæ opulentia atq; felicitas omnium ciuium operibus, & studijs, & artibus, & officijs expleatur & quilibet aliquid in cõmunem utilitatem cõferat; vt sic tandem pellatur ignauia, exulet iniquitas, & iniuria, nulla vis, nulla fraus honestum otium perturbet, inopia quæ desidiam consequi solet exterminetur, & oēs ciues sint inter se æquabili iure deuincti, fœdere firmo cõsociati, & mutuis opib' vltro citroq; benigne collatis in omni rerum varietate muniti, & ciuili caritate & beneuo-

N 3      lentia

lencia coniuncti. Hac igitur ratione & vigilantia Rex sapiens in pace Remp. conseruabit; ita vt non possit otio corrumpi & de statu dignitatis amplissimo detorqueri. huius autem ciuilis societatis, & summæ felicitatis, & otij non inertis: sed honestissimi maximeq; expetendi Rex artifex, & moderator, & dux & architectus est. hoc est enim illi opus propositum; hoc illi onus incūbit; hoc illius officium & munus est; hoc intueri, hoc moliri & efficere debet, vt Resp. sit voluntate cōsentiens, ordine constans, viribus firma, opibus abundans, moribus ornata, gloria præcellens, in bello semper inuicta, in pace & otio moderata. Hoc autem vt præstare possit, summa alacritate, studio, vigilantia, industria opus est; neque enim tantum munus potest sine perfidiæ scelere, non dico negligi omnino: sed parum strenue, aut parum diligenter obiri. si enim iudices pecunia corrupti ius & fas omne violauerint: si milites exercitū deseruerint: si duces in administrando bello timiditatis, aut desidiæ significationem dederint: si consiliarij vt rei suæ familiarum consulant, Rempub. consilio scelerato prodiderint: si religio denique à sacerdotibus parum caste atque sancte culta fuerit: si denique propter publicum aliquod scelus Resp. vel fame vel pestilentia laborauerit: vel afflictæ pestiferis bellis extiterit, omnium horum malorum culpa Regi necessario susti-

sustinenda est. officium enim illius est præcauere ne quisquam in officio suo delinquat; & ita rebus animum intendere ne scelus vllum conflatur, vel saltem ne impunitum remaneat, aut virtus honoris repulsam patiatur. Considerate igitur quàm non solum constans, & fortis, & sapiens: sed etiam vigilans, & attentus, & industrius Rex sit oporteat; qui hoc in se recepit vt Remp. suæ fidei & diligentia commissam incolumen ab omni clade conseruet; & opulētam, & fortē, & honestam, & omnibus corporis & animi bonis affluentem efficiat. fieri igitur non poterit, quin si Respub. malum aliquod graue subierit, Rex ipse perfidiæ infamiam sempiternam subeat. Hic. M. rectè inquit. sed vereor ne difficile sit Regi persuadere, vt vitam curis anxiam, & laboribus exercitam, & erumnis afflictam agat: vt reliqui omnes curis vacui, & solitudine liberi, in tranquillitate versentur ( hoc est ) vt ipse solus miser sit, vt omnes qui sub illius imperio sunt, beati esse possint. Quid? inquam. tu miserum putas Regem esse qui suum officium facit? Miserum certè inquit illum multi putabunt, si tam multis curis fuerit distentus. quomodo enim poterit tam multa negotia, quàm multa ad illū oratione tua detulisti, quamuis sit admirabili industria sustinere? difficile profectò est inquires. Sit inquam quantum velis difficile. cum enim nihil sit præ-

clarum & amplum, quòd arduum & laboribus plenum non sit, regisque splendore & magnificentia nihil sit in vita clarius & amplius: consequens est vt munus & officiũ Regis sit maximis laboribus atq; difficultatibus implicatum. qui tamen amplitudinem tantæ dignitatis intuetur, omnem laborem tolerabilem iudicabit. quod si aliquis princeps tam pusillo animo est, vt laborem extimescat, regni procuratione qua quidẽ est indignus abijciat. tantum enim munus non nisi maximis & acerrimis animis & cupiditate immortalitatis incensis cõmitti recte potest, qui præ verissimæ dignitatis studio vltro etiam labores appetant, & omnia pericula vitæ cõtendant. Præterea nõ est tanta gerendi huius muneris difficultas, quanta specie prima videtur; ordine enim Reip. constituto, & singulis muneribus commode distributis, & ea moderatione quã Reip. ratio possit adhibita, ea etiã quæ difficilima fore videtur, nõ difficilime transiguntur. vt enim in horis postquã illa rotarũ cõnexio, & implicatio, & ponderum inæqualiũ pro rata portione cõtentio, & omnis deniq; illa machinatio fuerit solertissimè cõstituta, facillimum erit totũ illud horologium moderari; & quoties ab instituta ratione discrepare videbitur, ad numerum & æqualitatem reducere: sic postquã Reip. ratio sapienter instituta est, & temperamentum recti ordinis & moderationis adhibitum, &

munera

munera sapientissimè distributa; non tam difficile est, quàm multi fortasse suspicantur, totam Reip. machinam, eodem semper ordine conuerti; & cum aliqua ex parte ab instituta moderatione defecerit, prudentis rectoris vigilantia ad numerũ reuocari. atque vt maximi cuiusdam exercitus imperator milites facile moderari poterit, si exercitum in cohortes, & manipulos, & in certa vexilla diuiserit, & singulis ordinib' præfectos singulos militiæ peritos assignauerit, vt facilè imperium illius per maiores duces ad minores, atque ad singulos tandem milites ordine percurrat: sic in Reip. diuisis ordinibus, & generibus hominũ ad certas curias aut tribus reuocatis, & rectoribus militum delectis, & iudicum etiam ordinibus diligentissimè constitutis, & legibus etiam quæ singuli muneribus suis obeundis sequantur impositis, non erit ita difficile vniuersam Rempub. in officio continere. Præterea illud etiam considerandum est, esse non paucos homines virtute & sapientia præstâtes, in tanti operis atque munitis societatem conuocandos, vt facilius perfici possit, & cum amplitudine dignitatis & cõmunis vtilitatis expediri. Est etiam animaduertendum difficile non esse quod cum voluptate fit; Regis autem officium esse cum summa voluptate cõiunctum intelligi recte poterit, si voluptatis constantis & firmæ ratio fuerit explicata. Primum

N 5

igitur

igitur voluptas non est in otio posita. si enim ita esset, nihil esset in vita cessatione iucundius. itaque omnes natura duce sine vlla ratione hoc vnum maximè expetendum iudicarent nempe nihil agere, nihil moliri, nunquam à loco in locum moueri: sed instar ænæ cuiusdam statuæ in eadem semper sede immobilem permanere. quòd non ita est, imò constat nihil esse in vita molestius, quàm nihil agere omnino. itaque bruta animantia motus liberos requirunt, & si alligata fuerint vincula si possunt perumpunt, vt libere cursitent. pueri teneri non possunt quin cursu, & saltu, & motibus assiduis defatigentur. adolescentes etiam ludis admodum laboriosis & certaminibus oblectantur. homines etiã ætate grandiores, atque adeò senes qui se vix loco mouere possunt, aliquid tamen semper agere student, vt otij fastidium & iniucunditatem vitent, intolerandamque cessationis molestiam à se dimoneant. Vnde concluditur naturæ iucunditatem nõ esse in otio: sed in labore collocandam. tunc enim voluptas existit, cum antegressa est cupiditas; voluptate enim afficimur, quoties id quod valdè expetebamus assequimur. non autem otium atque somnum sempiternum: sed sempiternam actionis & agitationis iucunditatem experimus. vnde concluditur voluptatem in actione cõsistere. Est enim voluptas perfecta vis & efficitia sensus, id quod est

ad na-

ad naturam illius accommodatum absolute consecuti. hoc ita posito considerandum est, cum animo contemur & corpore, duplicem voluptatem in nobis esse: vnam quam sensibus corporis vsurpamus: alteram quam mētis & rationis sensu percipimus. videndum est igitur nunc, quæ nam voluptas nobis magis expetenda sit, vt vitam iucundissimè traducamus. ea nè quæ corpus titillat, atque iucunditate perfundit? an potius ea quæ mentem gaudio complet? Primum quidem voluptas corporis pura & liquida esse non potest. est enim semper cum aliqua molestia & acerbitate coniuncta, tamdiu enim in bibendo voluptatem sentimus, quandiu nos sitis vexat; extincta verò siti, bibendi etiam voluptas extinguitur. sic etiam de epularum suauitate, & de reliquis eiusmodi voluptatibus dici potest; eas omnes desiderij breuis & minimè constantis expletione contineri: ita vt magis molestiarum depulsiones, quàm voluptates appelladæ sint. idcirco fit, vt voluptas corporis sit fluxa & instabilis, & momēto tēporis euanescat; deinde cum effluerit, eam satietas atq; fastidium consequatur. quo autē maiores voluptates sunt, eò maiora illa fastidia cõsequuntur. sic autem fit vt futilem & inanem voluptatem, molestia sæpe grauis atque diuturna contaminet. Præterea voluptates istæ mentem & rationē eripiunt, & animi totius statum labefactant;

&amp; quod

& quod est consequens insigne dedecus inurunt, ex quo fit, vt cum euanuerint, grauisimam pœnitendi causam relinquunt. cum enim sumus natura maxime honestatis appetentes, necesse profectò est, vt recordatione turpitudinis atq; dedecoris afflictemur. quæ igitur hæc voluptas est, quæ nunquã est à molestia seiuncta? quæ priusquã dulcedo illius sentiri posset euanuit? quæ graues molestias atque diurnas inuehit? quæ hominis præstantiam dedecore omni cõtaminat? de immoderata voluptate loquor, nõ de illa quam modus, & ratio, & leges, & iura præfiniunt. Itaq; hoc sanè constat homines qui corpori nimis addicti sunt, fallacissima voluptate delusos pœnis assiduis excruciarì. quid illud quantum mali est? quòd flagitiosæ voluptatis cõsuetudo homines brutis animantibus simillimos reddit, & ferinis motib<sup>9</sup> turpiter obsequetes. quod sine graui animi angore & cruciatu fieri nequit. mēs enim de statu detrusa, & cupiditatis vinculis impedita, cum natura ad decus & laudē aspiret, & cõtra naturã dedecori & ignominia seruiat, fieri pfecto nõ potest, quin acerbissime torqueatur. quò autē magis est cupiditatib<sup>9</sup> impurissimis addicta, eò grauiores pœnas amētia perfoluit. Quod vt facilius intelligi possit, fingamus animis principē maximū prestigijs illusū, & spõte sua de folio deiectū, vt hõibus nequissimis obsequatur. illi verò adulateores intēperantissimi tã impu-

impudentes sint, vt mediocri atque tolerabili Principis amētissimi seruitute contenti esse non queat: eoque tandem rem deducant, vt illi quem iam impotenti dominatu oppressum tenent, plagas etiam imponere, si illis ad nutum præsto non fuerit, minimè vereantur. sint autem morosi, atque difficiles, & inter se sensu atque sententia discrepantes. vnus autem ex illis sit amore leuissimo perditus, alius auaritia immani flagret: populari vento atque tempestate iactetur: alius denique alijs cupiditatibus nefarijs stimulus sit. cuiuslibet autem cupiditas sit immensa & infinita: ita vt satiari non possit. Ille igitur miser olim princeps, modo seruus, sub improbissimorum mancipiorum insolentia & libidine constitutus; quo tandem modo omnibus seruire poterit, cum ne vnus quidem libidinem explere aliquo pacto queat? fac igitur vt eodē simul tempore alius aliud imperet, & quilibet eorū illum minis exterreat, & plagas eidem etiã infligat: si vni domino pareat, alterum lædit: si vnus iram placat, alium offendit. qui offensus est repente sine vlla misericordia membra illius miseri contundit, atq; fuste debilitat. sic autem dum alius aliud obiectat, & illum acerbissimè criminatur, necesse est illum in contrarias partes distrahi, atque dilacerari. Hanc porro similitudinem ad animum transferamus, in quo quidem ratio principatum obtinet. illa tamen

impu-



liquefacta blanditijs, & adulatione cupiditatis impulsæ, & vehementia libidinis incitata, eo paulatim redigitur, vt seruiat avaritiæ, libidini, atque leuitati, omnemq; beatæ vitæ rationem in harum pestium dominatu constituat. quælibet autem harum cupiditas est immoderata, nec vllis terminis circumscribi potest. vbi enim primū ratio de stato suo demigrat, nihil relinquitur in animo, quod temeritatem coërceat. sic autē fit, vt cū multo plura semper appetat libido quā adipisci queat, multis partibus superet ille cruciatus animi lætitiā illam, qua interdum intemperantes homines efferuntur. cū enim ( verbi gratia ) pecuniam infinite cōcupiscāt, quamuis multis pecunijs abundant, magis tamen illos cruciat argentum quod non habent, quā delectet id quod habent; & ita necessario fit, vt gaudium sit exiguum, idq; cum solitudine & afflictatione coniunctum, cruciatus autē sit assiduus & immensus. Sic etiam de libidinis intemperantia, de immoderata honorū ambitione dicendum; fieri non posse vt tantam lætitiā afferat animis rei furentius appetitæ præsentia, quantam mœstitiā inuehit maiorum commodorum ( vt videtur ) atq; voluptatum quæ nimis sitienter appetuntur absentia. inde verò grauis offensio, odium, anxietas, & iracundia, & aliæ eiusmodi perturbationes oriuntur; quæ animum in diuersas partes trahūt, eumq;

omni

omni crudelitate dilacerant. aliud enim cogit libido, aliō impellit avaritia, aliud hortatur ambitio, aliud iracundia facere admonet. si libidini & luxuriæ seruit, sumptus ingentes facit, & eorum deinde recordatione torquetur: si obsequitur avaritiæ, Veneris etiam immanitate & impatientia cruciatur: si popularem auram captat, ambitione districtus oēs rumusculos extimescit, atque ad aliorū minorū impotentiam, feritatem etiam plebis adiungit: & adulari populo atque assentari condiscit. Hac igitur ratione animus de statu deiectus, & avaritiæ atque multiplicis cupiditatis imperio coactus, ancipiti cura & solitudine distinetur; & tabe pestifera, & intolerabili cruciatu cōficitur. quamuis autē nō alius doloris sensus animū pungeret, atq; vulneraret; turpitudinis certē conscientia illum ita vehementer affligeret, vt esset illi necesse in perpetua acerbitate versari. cū enim insita naturæ cupiditate in studium honestatis incitemur, & ad verissimum decus & laudem nati simus; necessario fit, quoties in nos flagitium admittimus, aut falsa imagine dignitatis illudimur, vt nos impuritatis & amentitiæ pœniteat, & graues erroris nostri pœnas exoluamus. cū igitur animus corporis voluptatem sequitur, quamuis interdum cupiditate cæcus exultet, immoderataque lætitiā delipiat: multo tamen maiore ex parte dolore atque mœstitiā cōflicatur.

bre-

breuissimam enim illam voluptatem tristes curæ atque sollicitudines antecedunt; & cum adesse videtur non sine molestiæ cuiusdam admittione percipitur; & cum effluerit nõ mediocrem dolorem propter admissum dedecus inurit. Hæc est hominum vita qui non rationem, sed cupiditatem indomitam sequuntur. qui tamẽ quoad rei familiaris angustia laborant, & legibus alligantur atque iudiciorum metu continentur, morbis quidem illi non mediocribus vexantur, & curis grauissimis afficiuntur, quæ vitam satis acerbam & erũnosam efficiunt: eorum tamen ægritudines mediocres atque tolerabiles esse videbuntur, si cum alijs multo grauioribus collatæ fuerint. vbi enim primũ augentur opes, diuitiæ redundant, & spes maioris licentiæ & impunitatis offertur: animus ipse dominatu cupiditatis oppressus, ad spem felicioris conditionis erigitur. existimat enim se posse facillimè cupiditatem satiare, & ita maxima quadam voluptate, & perpetua suauitate cõpleri. Quod longe secus euenit. opibus enim summis & spe impunitæ libertatis & licentiæ proposita, multo vehementius irritatur ipsa cupiditas, maioresque turbas commouet, & multo violentius in statum mentis inuadit, maioreque siti & indigentia cruciatur. tunc igitur cum nullis voluptatibus, aut opibus infinita illius sitis extingui possit, crudelius rationem accipit, & lóge  
acerbio-

acerbioribus curis illam vexat. Quid verò cum cupiditas ipsa ad hominum contumeliam erumpit, multosque mortales iniurijs innumerabilibus afficit? quid cum iura omnia perumpit, ciuilemque societatem violat? quid cum in legum contemptu, & intolerabili superbia, & insolentia, summam vitæ dignitatem constituit? quid cum omnibus hominibus fortibus atque moderatis interitum machinatur? omnia enim hæc mala cupiditatis effrenatæ licentiam consequuntur. excæcat enim rationem ita vt in superbia grauitatem, in luxuria magnificentiam, in fastidio & cõtemptu dignitatem summam inesse iudicet. Inuidia deinde & odium animum illum miris modis exagitat. ijs enim quos videt verissima dignitate præditos inuidet: eos autem quos suis nefarijs cupiditatibus aduersarios fore suspicatur, odio acerbissimo & immani persequitur. quemadmodum igitur leges & instituta cõuellit: ita omnes quos legum vindices & custodes esse credit, de medio tollere contendit. omnem virtutis excellẽtiam suspectam habet & inuisam; & quidquid illorum intemperantiæ resistere potest, execratur. cum primum igitur potest alios interimit, alios exilio mulctat: alios opibus & fortunis spoliatur, ne quisquam illi obuiam ire possit. nullum ingenium excellens, nullum animum magnum, nullum singularem industriam, nullius denique insignem potẽtiam pati  
O atque

atque tolerare potest. alijs enim inuidet, alios verò timet, status verò sui firmitatem non in suæ virtutis constantia, nec in suorum caritate & benevolentia: sed in suorum ciuium imbecillitate ponendam arbitratur. Omne igitur illius studium in ciuiû opibus extenuandis, & animis abijciendis, & in virtute profliganda & extinguenda consumitur. iniurijs igitur, & contumelijs, & cædibus odium hominum in se grauissimum accendit. inde verò metus ingès exoritur; qui multos enim læsit multos metuat necesse est: & quo plures sunt quos iniurijs affecit, eò grauior illum metus excruciet. Hæc est autem Tyranni vita qua nihil nec acerbius, neque magis anxium atque sollicitû mente fingi atque cogitatione potest. omnis autem qui natura maleficus & iniustus est, quales sunt omnes qui tota mente cupiditatibus nefarijs obsequuntur, tyranni quidem natura sunt: sed id minus apparet, quâdiu non valde nocere possunt. postquam verò summas opes adipiscuntur, tum demum tyranni appellantur, qui tunc eò inferiores sunt, quo maiores opes habent. grauiora namque facinora moliuntur, & quo pluribus imperant, eò pluribus hostibus circumsepti sunt. omnes enim natura tyrannidè oderunt. Accedit ad maiorem animi sollicitudinem & cruciatû numinis diuini metus. quamuis enim tyrâni religionè contemnant, nō possunt tamen omnino illū religionis sensum

sensum quo sunt à natura penitus imbuti, diuturna cōsuetudine sceleris & impietatis opprimere. semper igitur residebit in illorum animis aliqua religionis opinio, quæ illos agitet, exterreat, exanimet, respirare non sinat. ergo quocunque se tyrannus mente & cogitatione contulerit, omnia sibi dira, exitiosa, & infesta esse perspiciet. si enim mentem suam inspicit, animi sui statum videt seditione turbulenta conuulsum, pestiferis morbis oppressum, tristissimis curis afflictum, acerbissimis doloribus interclusum: si ad homines oculos conuertit, alijs inuidet, alios odit, nemini fidem habet; & omnes etiam familiares atque domesticos extimescit: si cœlum suspicit, & tempestatem excitari videt; horret, & pallet, & tremit, & eximio pauore concutitur. Diuinitatem sibi tribuebat Caligula: sed deus ille minimo etiam fulgure & tonitru conturbatus, se confestim obuoluto capite sublectum occultabat. tanta erat hominis stultissimè arrogantis imbecillitas. & reuera nihil est magis cum arrogantia coniunctum, quàm metus, & sollicitudo, & animi fœda atque deformis abiectio. Qui igitur status sui odio torquetur; qui maleficiorū conscientia assiduè cruciatur; qui omnes mortales exhorret; & à suis etiam intimis atque domesticis insidias vitæ suæ fieri suspicatur; qui quoties cœlum nubibus obductum cernit, totis

artibus contremiscit ; qui denique neque domi ,  
 neque foris, nec in otio, nec in negotio , neque cum  
 suis, neque cū alienis tranquillo animo esse potest:  
 quomodo non omnium mortalium miserrimus  
 iucundus est? ne somnus quidem qui curarū om-  
 nium videtur esse perfugium , illi curarum aliquod  
 alleuamentum concedit : species enim illi horribi-  
 les in somnis obijciuntur, quæ illum frequenter ex-  
 turbant. Hæc sunt illæ Furix scelerum vltices quæ  
 Tyrannos agitant & insectantur , quæ quasi tædis  
 ardentibus illos quocunque se vertūt insequuntur:  
 illosq; & scelerum recordatione perterrent, & iudi-  
 ciorum diuinorum metu conficiunt. non expecto  
 diros tyrannorum exitus: non interitum calamito-  
 sum commemoro : non ea quæ etiam cum in tra-  
 gœdijs aguntur spectatoribus horrorem incutiunt,  
 oratione complector. hæc omnia imperitos mouët,  
 qui id tantum quod sensibus expositum est aspi-  
 ciunt ; tabem autem , angorem , & cruciatum quo  
 tyrannorum animi torquëtur, intueri non possunt.  
 sit igitur aliquis tyrannus qui vitam ad summam  
 senectutem perducatur ( vt superior Dionysius ) nec  
 vlla humana calamitate peruertatur : is tamen fu-  
 rijs agitur , & cruciatibus infinitis afficitur , & à  
 mente consilioque deducitur , & tristissimis curis  
 intabescit : ita vt nihil miserius & calamitosius in  
 vita fingi cogitatione possit. Vt igitur tyrannus in-  
 terdum

terdum inani aliqua voluptate fruatur , aut vt re-  
 ctius dicam inani voluptatis specie ludificetur, ma-  
 xima tamen ex parte vita illius est acerba, luctuosa,  
 grauissimis curis anxia , & terroribus obiectis fre-  
 quëter exercitata: ita vt nūquā vllō in loco consistere,  
 aut liberè respirare queat. Rectè inquit . T. sed  
 quorsum pertinet ista disputatio de tyrāni cruciatu  
 ad Regii muneris facilitatē, & oblectamentum? An  
 vos inquam putatis me alia ratione facilius demō-  
 strare posse , quàm facilis & iucunda sit Regis vita,  
 quā tyranni supplicio vobis explicato, & ob oculos  
 constituto ? nihil est enim quod Regi magis oppo-  
 situm sit, quā tyrannus. ergo vt tyranni vita est dif-  
 ficilis, acerba, & erummosa, omnibusq; malis miser-  
 rime circumuenta: ita Regis vita dulcis, & iucunda  
 sit necesse est , omnibusque bonis referta & egregie  
 cumulata. Primum igitur si voluptas vt dicebamus  
 non est in cessatione posita, ad agendum enim nati-  
 sumus, ita vt nihil esse possit otio atq; cessatione me-  
 lestius : consequens est , vt voluptatem in actione  
 collocemus . est ergo voluptas ( vt ante dictū est )  
 perfectus motus & actio sensus cuiuslibet, qua sen-  
 sus ipse id quod est naturæ cōgruens & aptū repētē  
 cōsequitur. hoc autem posito quis dubitare potest  
 quin voluptas vna tantis partibus aliam voluptatē  
 superet, quātis vnus sensus est alio sensu natura præ-  
 stantior, & iudicio acrior, & stabilitate constantior?

sensus autem hic omnes sentiendi & intelligendi facultates appellamus: ita ut alij sint sensus in corpore, alij in animo constituendi. rationi igitur consentaneum est, ut quantum animus præstat corpori, tantum voluptas quæ animi sensu & agitatione percipitur, vincat illam quæ corporis sensu & iudicio continetur. Deinde corpus non per se quid dulce, quid acerbum, quid iucundum, quid asperum sit iudicat; animus enim est qui sentit, qui iudicat, qui aliud quidem ut iucundum & naturæ consentaneum asciscit: aliud ut acerbum & naturæ contrarium repellit. corpus enim exanimum, aut somno graui consopitum, aut stupore penitus, oppressum sentire non potest. sed alius est animi sensus cum iudicat ipse per se, alius cum in iudicando opera & functione corporis vtitur. est enim animus ipse natura vigenis, & vehemens, & acer, & ad veritatem indagandam & percipiendam paratissimus. hebescit tamen, & obtunditur, cum corpori nimis affixus est. hinc autem fit, ut quod ipse per se, sine functione vlla corporis suaue iudicat, suaue putandum sit; non illud quod interdum corporis imaginibus illusum, suaue atque iucundum opinatur. Præterea constat vbi sensus morbo aliquo tenetur, quid dulce aut amarum sit iudicare non posse. videmus enim eos qui in morbo sunt cibos sæpe dulcissimos, tanquam amaros aspernari atque

atque rejicere. animus autem corpori nimis indulgens æger est, & ex ipsius corporis natura mortalis & imbecilli cōtagione morbū cōtrahit; quo quidē oppressus veræ suauitatis gustum non habet. inde adeo fit, ut pro iucundissimis ea frequēter arripiat, quæ sunt acerbissima. vnde sequitur id tantū dulce, & iucūdam, & omni suauitate refertum esse, quod animus sanus, & integer, & purus iucundū esse statuit: nō id quod corpori immerfus, & morbis molestissimis impeditus iucundum arbitratur. Quid de voluptatis stabilitate & constantia dicendum? omnes quidem sumus ad veritatem nati, & mendacium atque vanitatem natura repudiamus atque rejicimus: cum igitur opinionis errore in fraudem impellimur, experiundoque sentimus quam falsa erant illa bona, quæ tanquam vera sectabamur: grauiorem multo dolorem ex nostri erroris offensione percipimus, quàm erat illa falsa voluptas qua gestiebamus. itaque breuem & exiguam voluptatem ingens molestia, & mœstitia diuturna consequitur. nihil est enim stabile ad permanendum, nisi quod radice veritatis innititur. Cum igitur constet eam solum esse veram voluptatem quæ animus purus, & integer, & firma valetudine præditus, voluptatem esse iudicat; sequitur ut ea sola voluptas stabilis & fixa sit. at omnes qui hoc animo sunt sentiunt, & decernunt nihil esse virtute  
 O 4 dulcius;

dulcius, vnde concluditur omnem verissimæ & constantissimæ voluptatis rationem esse in virtute ponendam. ergo cum voluptas illa quæ non corpore: sed animo percipitur, sit vel propter naturæ præstantiam clarior: vel propter acerrimum mentis sanæ iudicium verior: vel propter sententiæ firmitatem constantior, quis non videt nihil esse virtute iucundius? ea enim est quæ animum pura, & liquida, & stabili atque sempiterna voluptate complet. Deinde liquet omnem voluptatem ex amore ortum habere. tunc enim voluptate summa afficimur, cum ea re quæ nobis erat egregie cara perfrui- mur. omnis autem amor opinione pulchritudinis & honestatis excitatur. vera autem honestas & pulchritudo in virtute consistit. vnde sequitur vt quæ admodum nihil est virtute pulchrius, neque amabilius: ita nihil possit in vita cogitari suauius. concludi potest igitur, illius tantum vitam esse dulcem, & iucundam, & omni voluptate cumulatam qui virtutis compos est: verissimam enim honestatem arcè complectitur. Quid enim rerum diuinarum consideratione præstantius? quid humanarum curatione & prouidentia ad laudem præclarius? quid animi alti & excelli robore magnificentius? quid moderatione, frugalitate, temperantia concinnius? quid iustitia, liberalitate, hominû caritate, & beneuolentia pulchrius? quid harum omnium virtutum

consen-

consensione venustius & elegantius? est nè aliquid in vita quod maiorem sui admirationem commoueat, aut vehementius ad sui amorem omnium mortaliû animos alliciat? si igitur nihil esse potest amabile quod iucundum non sit, & virtute nihil est amabilius: sequitur vt nihil esse possit in vita iucundius. Is igitur qui omni virtute ornatus est iucundissime viuit, & in summa quadam voluptate versatur. nihil inest enim in illius animo quod pacem turbet, & tumultus excitet, & statum labefactet. ratio enim imperium pro dignitate gerit; motus animorum comprimit; cupiditates moderatur; omnesque partes animi sibi parere & obedire compellit. regnum igitur animi sapienter atque feliciter administrat; & pacem, & tranquillitatem, & otium cum dignitate constituit. ex illa igitur pace summorum bonorum affluentia, & sempiternæ opes existent; quibus exhilaratus animus gaudio perpetuo triumphabit. Homo igitur tantis opibus, & ornamentis, atque præsidij in omni genere redundans, Rex quidam valde sapiens existimandus est, cum tam sapienter & comode oes suas affectiones regat, ita vt nunquam seruiat libidini & impuritati: sed semper omnes inconsideratos motus, & libidinis impetus summa quadam ratione coerceat. cum verò oes opes animi ad vsum communis vitæ cõtulerit, meritisque suis multos mortales obligauerit: admirabile sui amore cocitabit, statumque suum

O 5 mul-

multorum hominum beneuolentia & fidelitate cōmuniet: neque tamen is erit vnquam qui omnia vitæ præsidia in se, aut in hominum fide ponat: sed omnes opes & facultates suas, ad fontem omnium bonorum assidue reuocabit. Deum igitur alta mente suspiciet: illius maiestatem, & numem, & potentiam reuerabitur: illius sapiētiam, & moderationē, & iudicium admirabitur: illius bonitatem, & beneficentiam, & amorem in humanum genus amabit: illiusque beneficijs ornatus, diuinarumq; deliciarū vbertate completus exultabit, & incredibili lætitia perfruetur. necesse nāq; est, vt qui diuinis atq; sempiternis bonis afficitur, diuino etiam atq; sempiterno gaudio cumuletur, & si voluptas est perfecta naturæ sentiētis vis & efficientia, id quod est sibi accommodatum assecuta. Et cum nihil sit in nobis mētis natura præstantius (est enim ad mentē diuinā apta, & cū ipso Deo agnitione (vt ita dicā coniūcta) nulla certē voluptas erit, cū ea cōparanda quam humana mens percipit, cum similitudinē diuinæ mentis assequitur, & virtutis imitatione diuinū statum adipiscitur: nihil enim est in rebus humanis clemētia, & benignitate, & hominum caritate diuinius: qui igitur quātum potest hominibus opibus, & studio, & gratia consulit: est iam quodammodo diuinitatē assecutus: animus igitur humanus cum ad Dei similitudinē quam natura vehementer expetit,

Dei

Dei ipsius munere & beneficio peruenerit, quanta suauitate complebitur? quantis gaudijs efferetur? quā incredibilem lætitiā ex tātorum bonorum recordatione percipiet? eam certē quā nemo vel vbertate orationis explicare, vel ingenio & ratione cōplecti valeat. quo autē plures homines sunt diuini hominis consilio atq; benignitate seruati, eō maiorem voluptatem capiet: magis enim ad Dei similitudinē accedet. Vt igitur iam ad Regem nostrum veniamus, si hoc nomine dignus est, necesse profectō est, vt sit & sapiens, & fortis, & moderatus, & iustus, & clemens, & benignus, & sanctus, & in omni denique virtutis genere florentissimus. in magna igitur voluptate versaretur, quamuis materiam nullam haberet ipsius virtutis & honestatis qua fruitur, in hominum vtilitatem conferendæ. nunc verò cum summas opes habeat, & complures etiam nationes imperio contineat, ad quas omnes virtus atq; benignitas illius emanare potest; si fuerit officio suo functus, cui dubium esse poterit, quin vita illius summis gaudijs, & incredibili lætitiā cumulanda sit? Deinde quidquid natura, & arte, & studio perficitur, cū facilitate perficitur. ergo si Rex fuerit natura magnanimus, & regijs disciplinis eruditus, & studio decoris & immortalitatis incensus: necesse profectō est, vt regnum admodum vigilanter administret, & omnia munera regia (quamuis diffi-

difficilima videantur) admodum feliciter expediat. nullum enim tantum atq; tam difficile munus est, quod animo maximo, & sapienti & acri & cupiditate maximarum rerum vehementius inflammato non facile & expeditum sit. quod autem ita fit cū summa voluptate fit. Præterea hoc satis cōpertum est, omnes artifices cū opus quod in manibus habebant absolutum vident, non mediocri voluptate perfundi. architectus enim ædificio perfecto mirificè delectatur; pictor cū imaginem à se luculenter expressam & coloribus decenter illustratam videt, mirò enim gaudio afficitur. quid poëtas memorè? quoties enim poema à se perfectū, & omnibus numeris absolutum animaduertūt, toties lætitia efferruntur, & gestiunt. Ne autem plura resenceam, hoc sane constat, omnes artifices operibus suis summo opere delectari. acquiescunt enim, & animis relaxantur, cū opus in quod multū operæ & studij cōtulerāt, ex animi sentētia perfectū animaduertūt, & illud quasi ingenij sui partū minimè penitendū incredibiliter amant. est autem rationi cōsentaneum vt quo ars præstantior est, & opus illustrius, eò plenior voluptas. operis illius perfectionē consequatur. ars verò in vita nulla Regis arte præstantior est; opus nullum est vel ad speciem & pulchritudinem elegantius vel ad vsum totius humanæ vitæ salutaris; ex quo efficitur nullam esse voluptatē cum ea quam

Reges

Reges optimi ex operis sui consideratione percipiunt, vlla ratione conferendam. quid enim potest esse præstantius quàm vnus hominis arte, sapientia, & moderatione Rempub. vniuersam opibus affluere, virtute firmari, moribus ornari, iure deuinciri, beneuolentia coniungi, atque fieri denique florentis atque beatæ vitæ participem? Sic igitur fit, vt quemadmodum nihil est tyranno miserius: sic nihil sit in vita Rege beatius. illum enim assiduè insectantur, & exagitant Furix: hunc honestatis iucunditas, & recte factorum conscientia omni solitudine liberat. illum omnes mortales oderunt, & execrantur, & nomē illius ex omni memoria euulsum cupiunt. huius omnes virtutem admirantur, bonitatem diligunt, memoriam perpetuò volūtate gratissima prosequuntur. ille cū Deum iratum habeat, nusquam potest sine solitudine, & metu, & trepidatione consistere: at hic noster, in summo etiam rerum discrimine, atque orbis terrarum perturbatione, diuino præsidio firmatus virtutem & constantiam retinet. confidit enim sibi cœleste auxilium minimè defuturum. vt igitur tyrannus in epulis etiam atque delicijs & voluptatibus angore cōscientiæ, & maleficiorum pœna conficitur: ita Rex in omnium etiam rerum deflagratione bonitatis suæ recordatione diuinoq; præsidio nixus, ad firmissimā spem salutis & dignitatis erigitur. atq; vt Tyrānus

est



est sui ipsius hostis acerbis de celeribus suis cura, solitudine, metu, trepidatione, cruciatu, assiduas pœnas repetens: ita Rex se statumq; animi sui opibus summis auget, omnibus præsidij & ornamentis amplificat. Quod si quisquam est qui putet negotia infinita quibus Rex ipse destinetur, animum illius ab omni iucunditate retrahere, & magnitudine molestiarum, & curarum vi, & acerbitate conficere: is primùm ignorat voluptatē (vt dictū est) non in otio: sed in actione cōsistere. deinde ne illud quidem cogitat, quo studiū & labor aliquis magis honestatē attingit, eò iucundiorē vitam efficere. hoc vt significet Homerus, narrat Achillé eo tempore quo propter Agammenonis offensionem pugnare nolebat, afflictatū fuisse animo, & cupiditate certaminis propemodū intabuissē. quāuis enim canēdi & pulsādi peritus esset, & Veneris delicijs afflueret, harum rerū omniū fastidio grauitē offensus armorum fremitū, & cædes, & vulnera, & terrā sanguine imbutam cernere, hostiūq; stragem edere cupiebat. maiorem namq; voluptatē in laboribus & periculis, & in totius corporis defatigatione, quàm in iocis, atq; blāditijs, & Veneris festiuitate collocabat. Veneris enim voluptates flagitio finitimas esse statuebat: belli verò labores atque pericula honestatem & decus afferre, quo nihil dulcius esse iudicabat. omnia namque si Homero credimus, ad honestatem,

tem, & ad nominis immortalitatem referebat. Vt autem fabulas omittamus, Philippus Macedonia Rex Alexandri Magni pater, quamuis oculum effossum, humerum confractum, corpus vulneribus concisum haberet: nihil tamen de bellandi studio remittebat, imò quò magis erat laboribus attritus, eò ardentius omnia superandi cupiditate flagrabat. quid de filio eius dicam? qui nullis laboribus, aut vulneribus, aut periculis impediri potuit, quo minus orbem terrarum inuictis armis peragraret; & ab vltima Græcia quæ est ad occasum sita profectus, Orientis imperium Gange fluuio definiret. non labores immensos quos Pyrrhus, quos Annibal, quos innumerabiles Imperatores vel Romani, vel Græci, vel barbari, non patienter tantum: sed vltro etiam atque libenter exceperunt, oratione complector. Milites ipsi bellicos labores inuicto animo perferunt, in gladios irruūt, & morte proposita quoduis magnum facinus agrediuntur. vidimus ipsi nuper non duces tantum nostros, sed milites etiam Mazagano redeuntes, Maurorum ambustos incendio. vt enim Mauritania Regem potentissimum, qui Mazaganum obsidebat ab vrbis nostræ mœnibus victute repellerent: neque flammis, neque vulneribus, nec hostium impetu, & multitudine, qui acie instructa in muris ipsis ad quos iam euaserant, acerrimè dimicabant,

ab

ab vrbs propugnatione deterreri potuerunt. imò cum magna hostium strage, & insigni tyrāni ipsius ignominia urbem tutati sunt. vt autem de illis qui ibi strenuè dimicantes occubuerunt sileamus, alios videmus fractis cruribus vix baculis innixos ingredi: alios manibus captos esse: aliorum aduersas cicatrices aspiciamus: plurimos incendio deformatos intuemur. Quid igitur? num fieri potest, vt quisquā naturæ sensum repudiet? voluptatem aspernetur? dolorem contemnat? mortem & cruciatum operat? nullo modo: sed laudis dulcedo tantam vim habet, vt cupiditatem corporeæ voluptatis extinguat; & laborem atq; dolorem quo corpus ipsum cruciatur facillimè ipsius honestatis suauitate compenset. non igitur voluptas contemnitur: sed vnum genus leuioris voluptatis pondere & magnitudine alterius præstantioris voluptatis obruitur. id verò in magnis & splendidis animis apparet facillimè. qui enim nihil altum & generosum sapit, omniaq; vitæ studia instar pecudis ad corporis oblectamentum refert, cum sit mentis oculis orbat, neque naturam suā respiciat: mirandum nō est, si non dulcedine dignitatis, ad labores libentissime sustinēdos allicitur. est enim in brutorum animantium loco numerandus. at qui verè homo est, seque ad dignitatem esse natum intelligit, nihilq; honestate præclarius esse videt nō solū labores honestos appetit,

& cor-

& corporis etiam voluptatem contemnit: sen vitam cum opus est libentissimè dignitatis gratia profundit. Et tamen isti omnes ferme siue duces, siue milites, sapientes minimè sunt. in dignitatis igitur iudicio plerumque labuntur, neq; veram honestatē: sed imaginē honestatis amplexatur, tantoq; studio illā arripiunt, vt ab illius coniunctione diuelli non possint. si igitur adūbrata dignitas tantum valet ad animos magnos amore & cupiditate sui acriter inflāmandos, quid tandē verissimæ dignitatis forma atque diuinus quidam splendor efficiet? & si laudis imago tantā voluptatē efficit, vt animos maximos illius suauitate delinitos ab omni sēsu doloris auertat; quāta tandem voluptate perfusos fore putabimus, qui verissimū ipsius honestatis decus fuerint amplexati? omnes igitur labores nō modò leues, & tolerabiles: sed suaves atq; iucundos esse iudicabūt, negotia infinita dignitatis gratia libētissimè sustinebunt: dolores etiā ingentes cū iucunditate perferēt: mortē etiam facillimè contēnent, dummodò ea ratione immortalitatē consequātur. Præclare quidē Aristoteles beatā vitam non in otio: sed in perpetua virtutis perfectæ functione & actione cōstituit. is enim qui veræ dignitatis amore labores ingentes suscipit, is est qui omnibus verissimis bonis affluit. vnde sequitur Regem si fuerit sapiens, & dignitatē veram clarè perspexerit, omniaque vitæ officia in

P

illam

illam contulerit fore beatissimū, verissimisq; voluptatibus in omni genere circumfluentē. non enim vnquā in se flagitium & dedecus admittet, neq; pro vera dignitate falsam imaginē dignitatis amplectetur. sic autē quo maiores in vita labores susceperit, eò iucundius viuet, & maiore quodā gaudio cumulabitur. Sed ratio huius tanti muneris cum facilitate atq; suauitate gerendi, tota est in verissimæ sapiētiae studio constituta. ea namque quæ sit honestas verissima, clarissimè videt; & vltimum bonum quo sunt omnia vitæ consilia referenda perspicit, facillimeque omnia ad illud fruendum dirigit atque moderatur. Princeps igitur Reipub. qui sapiens fuerit Remp. facilè temperabit, atque ad optatum finem perducet. sic enim Rex sapientissimus Solomon ipsam Sapientiam loquentem inducit: Meum est consilium & disciplina: mea est prudentia & fortitudo: per me Reges regnant, & legum conditores decernunt iustitiam. per me principes imperant, & omnes qui ius in terra dicunt Remp. moderantur. ex hoc Solomonis loco, & ex alijs quā plurimis quos omitto concludi potest, omnem Reip, gerendæ rationē & facilitatē, in sapiētia summa consistere. Sed quomodo sapientia parāda sit nondum satis explicatū arbitror. multa quidem superius de artibus & disciplinis quibus tanquā gradibus ad sapientiam peruenitur differuimus: non tamen exactè in quo sapien-

sapientia ipsa consistit explanauimus. multi namq; mirabili ingenio, summaq; doctrina præditi fuere: quos tamen sapientes appellare non licet, eò quod se flagitio & scelere contaminarint. nec enim sapiēs est, qui sibi plurimū nocet; nocet autē sibi plurimū qui flagitijs coōpertus est. atq; vt isti sapiētes habēdi nō sunt: ita nec insipiētes appellandi qui summis virtutibus ornati sunt, & optimā viuendi rationem penitus exploratā habent; quāuis nō sint illis artib⁹ quas diximus eruditi. id igitur in quo fructus sapientiae consistit animaduertendum est. hoc autem satis constat, omnia verissimæ sapientiae decreta ad beatum animi statum cōferri. Is igitur sapiēs est, cui animus est præclarissime constitutus. recta porro animi constitutio, mentis atq; voluntatis consensione continetur. est enim mens humana diuinæ mētis imago, in qua est diuina lex manu Dei ipsius inscripta. hæc autem lex quàm naturæ legē, quàm sempiternam, quàm diuinā appellamus, ab omni flagitio, turpitudine, temeritate deterret: & ad omne genus decoris, & honestatis, & optimā viuendi disciplinam erudit, vsque ad eò, vt in flagitiosis etiam hominibus cum impuritatem suscipiunt, vis ipsius insitæ legis appareat. reclamitat enim lex, & scœdum atq; flagitiolum esse testatur, & perniciem quam turpitudine afferre solet sæpenumero portendit, & pōt scelus admissum sceleris ipsius cōsciētia

animum exteret. semper igitur mens natura sua  
 flagitij odio tenetur: sed libidinis immanitate vi-  
 cta; cupiditati flagitiosæ succūbit. videte quid apud  
 Plautum dicat adolescens flagitiosus & perditus:  
 Sciebā vt esse me deceret, facere non quibam miser.  
 ita vi Veneris victus, otio captus in fraudem incidi.  
 ostēdit adolescens ille Plautinus non esse se penitus  
 orbatū mente: sed nō esse tantā vim in illius animo  
 vt possit à se pestē auertere. animū enim vi libidinis  
 excæcatum in pestē ante oculos positam sponte sua  
 ruere. Quod si is qui sibi plurimum voluntate sua  
 nocet stultissimus est, illius certè summa stultitia  
 est, qui contra mētis suę iudiciū instigante libidine,  
 pestē sibi & exitiū sempiternū nefarie atq; flagitio-  
 se machinatur. si enim qui corpora sua moribus  
 suis lacerāt atq; ferro vulnerant furiosi existimandi  
 sunt, quomodo sanos appellabimus illos qui ani-  
 mis suis (quòd est multo grauius atq; detestabilius)  
 mortiferū vulnus imponūt? ergo cū oēs quorum  
 effrenata volūtas à mentis iudicio discrepat, furiosi  
 & insani sint; illi certè quorū voluntas cū mentis &  
 rationis iudicio cōsentit, sapientes existimādi sunt.  
 qui enim rectè rationi paret, legi diuinæ paret; & ita  
 in errorē induci nō potest. est enim recta ratio; lex  
 diuina in animis impressa & insculpta. Id igitur  
 quod refert Socrates apud Xenophontē de agrico-  
 lis & imperatoribus, etiam reliquis vitæ communis  
 officijs

officijs accōmodari potest. dicit enim nec agricul-  
 turæ studiū, nec artis imperatorię disciplinā esse dif-  
 ficilem, totā enim vtriusq; officij laudē in eo positā  
 esse, vt summa diligētia & alacritate quisq; faciat, id  
 quod facile cuiuis in mētē venire posset. quis enim  
 agricola non intelligit esse terrā diligēter arandā, &  
 iterandā, & subigendam, & semen cum primū se-  
 minandi tempus aduentat spargendum, & inutiles  
 herbas quæ frugibus officiunt euellēdas, & reliqua  
 omnia quibus segetes lætiores & vberiores fiant,  
 opportunè conficienda? Nemo certe. Quid est igi-  
 tur quo bonus colonus malo præstet? industria pro-  
 fecto atq; diligētia. bonus enim ea omnia diligen-  
 ter exequitur, quæ agriculturę disciplina præscribit:  
 malus autē ignauia atque desidia corruptus differt  
 atq; procrastinat, & interim tēpus elabitur. Quid  
 de imperatore dicendū? num obscurū est quāto sit  
 rectius ita rem gerere quasi hostes semper in cōspe-  
 ctu sint, quàm nihil aduersum timere? hostium cō-  
 filia explorare quàm insidijs opprimi? ordinē per-  
 petuo conseruare, quàm ordinem & disciplinam  
 negligere? quid igitur inter bonū & malū impera-  
 torem interest? hoc certè quod bonus & sapiēs im-  
 perator, id quod optimū factu esse nouit, summa di-  
 ligentia perficit, neq; rei benegerendæ occasionem  
 effluere finit: malus autem id quod gerendum esse  
 videt, vel ignauia impeditus in aliud tempus refer-

uat, vel timore fractus efficere non audeat: sic etiam in communi vita, quilibet qui non profus mentis expers est, intelligit quantum sat est, quod sit officium suum: officium tamen aut ignavia deserit; aut scelerare prodit; aut aliqua nefaria cupiditate impeditus omittit. Vnde colligitur summam sapientiam in hoc positam esse. ut nunquam voluntas rationis imperium recuset: sed cum primum mens aliquid rectum & honestum esse statuerit, id protinus exequatur. ut enim temeritas est in mentis atque voluntatis dissidio constituta: ita consequens est ut sapientia in harum duarum partium consensu & scedere consistat: ut videlicet nunquam voluntas velit, nisi quod mens expetendum esse iudicauerit; neque in consilium libidinem: sed rationem adhibeat. Cum igitur Regem nolumus esse singularem atque prope diuina sapientia præditum, hoc planè volumus, ut nunquam illius voluntas à recta ratione dissideat. nec enim ab eo regnum sapienter administrari poterit, qui regnum animi sui non habuerit sapientissime constitutum. si enim ratio (cui est in animo regnum attributum) non omnes animi partes sibi dicto semper audiētes habuerit: si non omnes labe quæ illius statum corrumpunt opprefferit: si non immoderatam cupiditatem imperio constrinxerit: si denique se libidini in seruitutem addixerit; quomodo tandem imperium pro dignitate geret? qui enim turpiter seruit, imperium cum dignitate

tate tueri non potest. Nunc igitur cum planum sit sapientiam in consensu mentis & voluntatis debere constitui, restat ut videamus, quomodo id fieri possit. non enim tam facile est, quam olim quidam homines acuti & eruditi disputabant, qui omnia in potestate hominis ponebant. si enim ita esset, doctissimus quisque fuisset omni virtute ornatissimus: sed non ita est; imò constat multos præclarissimis artibus eruditos, fuisse multis flagitijs infames. quin etiam illi qui secum statuunt nihil esse virtute præclarioris, & toto animo cupiunt in studium ipsius honestatis incumbere, ab hoc tam præclaro conatu sæpe numero indomitæ cupiditatis impetu repelluntur. quod quidem satis ostendit, rectum statum animi non hominis studio: sed diuino beneficio & munere contineri. Duo namque sunt hominis munera. vnum est intelligere: alterum agere. alterutrum autem qui sine ope diuina fieri posse credit, stultè arrogans est, & Christianæ pietatis ignarus. primum enim ut oculi quamuis natura sint vigentes & acres, obscura tamen nocte aut densa caligine circumfusi, non possunt clarè quod est ante oculos intueri: ita mens humana diutina luce destituta, quamuis aliquid quasi per caliginem aspiciat, non tamen ita clarè cernit, ut non sæpè offendant, & concidat, & erroribus infinitis implicetur. terra enim nox & miseranda caligo est diuinæ lucis abscessus. soli

igitur illi acutissimè vident, quorum acies diuinæ mentis lumine splendent, solisque illius sempiterni radijs illustrâtur. Deinde quamuis nihil aspectum mentis impediret, tanta est imbecillitas in nobis, vt id quod rectum & honestum esse cernimus, tueri & conseruare diu minimè queamus. ratio namque infirma est, cupiditas autem fera & immanis. itaq; multis facibus, tanquam Furia quædam succinta & armata vim intentat, & rationem machinis oppugnat, & inuitam etiam atque repugnantem de omnistatu conuellit. Diuinis igitur armis, diuinoq; præsidio tanta vis mali propulsanda est, quando humanis viribus arceri nequit. vtrumque igitur præsens Dei numen & gratia facit; primùm quidem vt humanam mentem sua luce compleat, qua multa quæ erant antea crassis occultata tenebris clare perspiciat: deinde vt animum diuino robore fulciat atque confirmet; quo facillime cupiditatem profligare, & rationi obedire possit. tunc igitur demum eminebit suauissimus ille consensus, & conspiratio mentis atque rationis, quo nihil beatius in vita potest excogitari; cum in nobis diuinæ mentis splendor & numen eluxerit. nam quid iuuat obedire rationi, cum ratio tenebris obscuratur? quam utilitatem affert rectum rationis imperium, cum voluntas illud propter imbecillitatem, & cupiditatis impotentiam sequi non potest? solus igitur Deus est hu-

ius verissimæ sapientiæ magister, huius diuini status conditor atque moderator, & huius tantæ felicitatis effector. vnde concluditur omnem summæ sapientiæ rationem in Dei cognitione, in ardētissimo pietatis studio; in amore illo deniq; quo mens pura & casta cum diuina mente arctissimo vinculo constringitur, collocandam esse. Cùm igitur Regi hoc propositum sit vt nō solum ipse beatus sit: sed vniuersam Rempub. beatam efficiat, omnisque beatæ vitæ ratio in vera sapientia consistat, quæ Dei clarissima notitia, inflammatoque pietatis studio continetur: consequens profectò est, vt omnes Regis curæ, & cogitationes, & studia in cultum religionis atque sanctitatis conferantur. cœlum igitur tota mente suspiciat; opera diuina contempletur; diuinam mētem consulat; Dei præsidium imploret; summa fide & pietate numen illius veneretur; & intelligat se non posse vllō modo Regnum sapiēter & aptè moderari: nisi se totū ad imitationem Regis illius summi atque sempiterni contulerit. imitari verò illum non poterit, nisi sæpenumero mentem in benignitatem illius intenderit: & sapientiam ordinem quo cūcta gubernat inspexerit: & de illius amplitudine & æquitate assiduè cogitauerit: neque solum precibus, & votis, sed iustitiæ atque pietatis studio gratiam illius adeptus fuerit. Quamuis igitur sit negotijs innumerabilibus oppressus, & curis

districtus: necesse tamen est, vt aliquod tempus ex summis occupationibus eripiat, quod hominum turba liberatus, & in intimo aliquo sacrario inclusus in Dei iucundissimo colloquio atque familiaritate consumat. imò tunc vel maximè cum illum negotia vndique premunt, & infinita pericula circūuallant consilium & opem à Deo flagitet. si enim superbum & temerarium est, sapientis hominis consilium aspernari: quid superbius & amētius esse potest, quàm sapientissimi illius parentis consiliū negligere? & si in rebus aduersis Reges aliorū regū auxiliū implorant: cur non multo magis summi illius atque potentissimi Regis opem summa contētione & studio flagitabūt? quid enim amētius quàm consilium & auxiliū petere ab hominibus, quorū plerumq; mētes tenebris oppletæ sunt; & qui fidē parum sanctè colūt; & quorū opes sunt fragiles, & inanes, & interituræ: illius verò summi Domini cuius sapientia, & fides, & potestas nō modò stabilis atq; sempiterna est: sed etiā immēsa & infinita consilium & opem contemnere? contemnit porrò consiliū & opem illius, qui maiorē operā in petendo ab hominibus cōsilio, & in humano præsidio cōparando: q̄ in diuina mente consulēda, & in ope illius imploranda ponendā arbitratur. Cū igitur humana ex diuinis nexa sint, iudicio diuino plerūque fit, vt qui diuinam potissimū opem expetit, vtraque tandem

ope

ope muniatur: & qui diuina ope neglecta prius auxilium humanū conquirat, vtroq; nudetur, & infamiam sempiternā subeat. Hic igitur Rex noster si nihil habuerit studio religionis atque pietatis antiquius, nunquā erit diuina ope & auxilio destitutus; & à Deo disciplinā hauriet, qua munus sibi assignatum sapiēter obeat, & oīa negotia regni cū summa felicitate cōficiat. primū enim mentē habebit purā, & nitidam, diuinæque lucis radijs incensam, & splendore diuinæ sapientiæ mirabiliter illustratā: deinde animum magnū & excelsum geret inuicto robore, & diuina constantia, & coelesti præsidio cōfirmatū: tum mentem in diuina luce atq; moderatione difixam habebit; vt animo cōcipiat speciem & exemplum ad quod omnia cōsilia, & oēs actiones Regis dirigendę sunt. nam humanæ vitæ conditio est fluxa, & instabilis, varijsq; mutationibus obiecta. ideo igitur se vnus arbitrio cōmittit, vt illius moderatione possit ex perturbatione in ordinem reduci; & à iactatione & tempestate in quietū & tranquillum statum reuocari; quòd fieri non potest: nisi quoad licet & fas est, ad imaginem earum rerū quæ nullā mutationē habent, vnus rectoris cōsilio & actione referantur. Vt igitur id fieri possit oportet Regem semper in res diuinas atque sempiternas inspicere, earumque similitudinē rebus fidei suæ commissis accomodare; & quantū eniti studio poterit effice-

re,

re, vt in rebus humanis ordo diuinæ moderationis eluceat. aliter enim nunquam beatum statum in regno suo constituet. vt enim pictor egregius non potest formã aliquam ad similitudinem pulchritudinis excellentis exprimere; nisi species illa quam imitari penicillo studet, penitus in mente illius infederit: ita neq; Rex qui volet in regno suo formam cœlestis decoris atq; dignitatis effingere, id præstare poterit, nisi prius fuerit speciẽ illius summi Domini & ordinem quo cœlestia moderatur, mēte atq; ratione complexus. deinde incidunt sæpenumero res obscuræ & ancipites, quæ nullo modo possunt ingenijs humanis explicari, nisi fuerint diuinis legibus & institutis erudita, & cœlestis luminis splendore collustrata. ea autẽ de causa præcipiebat in lege Dñs Regibus vt legẽ describerent, vt in illorũ memoria firmiter inhæreret, atq; eã perpetuò mēte recoleret: vt ita numinis metu se ab omni flagitio continerent, & ita facilius luce diuina fruerentur. Iesu verò Mosis successori ait: Ne recedat volumẽ legis huius ab ore tuo: sed meditaberis in eo diebus atq; noctibus, vt custodias & facias omnia quæ scripta sunt in eò. hæc quidem eo in loco præscribit Dominus nõ illi tantũ sanctissimo principi: sed omnibus qui ritẽ officio fungi, & populũ sapienter gubernare volunt, vt perpetuo in legis diuinæ studium incumbant. Lex enim Dñi (vt inquit Dauid) illustrat mētis aciem,

&amp;

& tenebras omnes discutit, & facit deniq; ne possit animus errore aliquo turbulento compleri, & à studio veritatis auocari. qui igitur in assiduo studio legis diuinæ versatur, & in Dei benignitatẽ respicit: illius consilijs instruitur, & quid in rebus difficilissimis agendũ sit, facillimè videt. Si igitur Rex repentino aliquo metu cõturbatus, ab hominibus nõ minore formidine percussis & abiectis cõsiliũ petit, qui consiliũ dare nõ possunt: quomodo nõ multo magis à lege diuina, atq; ad eã ab illa sũma sapiẽtia quæ falli & errare nõ potest, neq; suorum preces & vota repudiat, consiliũ postulabit? Præterea vt iam sæpè diximus regẽdi & imperãdi munus est diuinũ. quis enim nõ videt diuinũ munus esse p̄figere bellum, cõstituere pacẽ, dare salutem, excitare iacẽtes, subleuare afflictos, coërcere improbitatẽ, tueri innocentia; atq; postremò lumẽ vniuersæ patriæ iustitiæ, virtutis, p̄bitatis ostẽdere? si autẽ hæc omnia munerata diuina sunt, diuina profectò sapiẽtia ad ea administranda requiritur: diuinã autẽ sapiẽtia nemo potest adipisci, nisi se totum Deo in disciplinã tradiderit, & se penitus in familiaritatẽ illius immerferit: inde fit vt nemo eam sapiẽtia sibi parare possit, nisi fuerit vita purissimus, & sanctissimẽ religioni deditissimus. vt enim corpus tersum & expolitũ cum radijs Solis opponitur, lucem Solis accipit, & ita micat, & vibrat, vt in illo Solem te intueri putes:

sic



sic animus castus & integer ad splendorem diuinæ lucis adiunctus lucem in se diuinam recipit, & ita collucet vt similitudinē splendoris diuini in omnium oculis & aspectu constituat. Cùm igitur luce diuina splendeat clarissimè quid rectum, & simplex, quid elegans, atq; decorum, quid cōmodum, & salutare sit perspicit; & ita facillimè omnia quæ ad publicam salutē pertinent absoluit; & vniuersam Rēp. cum summa felicitate moderatur: nec enim solū videt quomodo Resp. regenda & temperanda sit: verum etiam vires diuinas adipiscitur, quibus omnia quæ vtilissima fore prospicit, exequatur. similitudo enim amorē conciliat, amor voluntates fœdere copulat, & rerum omnium communione & societate conglutinat; ita verò fit vt qui Dei similitudinem vitæ puritate, & sapientiæ claritate refert: illi amore sanctissimo coniungatur, & ab illo virtute atque robore diuino firmetur; quo facillime omnia quæ velit, quāuis sint nimis ardua atque difficilia, cum facilitate perficiat. Quid igitur esse potest principe casto, sancto, atque religioso beatius? hic enim est ille sapiens quem Plato Reipub. præfici cupiebat, sub quo Remp. fore beatissimam prædicabat. cùm enim Princeps virtutibus diuinis ornatus, opibus diuinjs instructus, studioq; diuinitatis & immortalitatis incensus, ad Rēp. gubernandā accesserit: non homo, sed Deus ipse Rempub. illam gubernabit.

Deus

Deus enim in pectore sancti Principis inclusus eū mouebit, & incitabit, & de rebus gerendis erudiet, & linguā illius, & manū, & oculos & mentē numine suo moderabitur, & facile in studiū publicæ salutis impellet. præclare Solomon: Sicut diuisiones inquit, aquarum: ita cor Regis in manu Domini, quocunq; voluerit impellet illud. non de Tyranno loquitur, cuius mēs à Deo semper auersa est: sed de Rege qui se totū ad studiū cœlestis Regis adiungit, vt igitur doceat quā facilè is qui vere nomen Regis obtinet, munus suum obire possit, ostendit illum in omnibus quæ agit numine diuino moueri & incitari. vt enim qui hortum propter aquarum fluentia colit, facillimè aquam elicit, & sarculo diducit ad omnium olerum, & plantarum, & arborum radices irrigandas: sic Deus cor optimi Principis qui se numini illius cōsecrauit, mouet, agit, & impellit, vt facillimè virtus illius ad munera quæ sunt illi obeunda deriuetur: omnibusque rebus quæ illius moderatione continentur accurrat, atque prouideat; & totum regnum vigilanter atq; feliciter administret. siue enim bellum parat, siue pacem cōstituit, siue malos exterminat, siue bonos amplectitur, siue improbitatem extinguit, siue ad studiū virtutis ciues incitat, siue leges atq; iura describit, siue legū transgressores punit, siue quidquā aliud gerat, semper Deum præsentē habebit; & ita omnia facillimè

numine

numine illius subnixus expediet. Præterea bonos studio sui mirabiliter inflammabit, vt iussis illius spontè & alacriter obediât: pigris autem & ignavis exéplo virtutis suæ stimulos admouebit; homines autem profligatos atq; perditos qui tam præclarū opus impedire conantur de medio tollet. vt enim diligens agricola ne segetes intereant herbas noxias frugibus euellit: sic Rex sanctus & pius scelera radicitus extrahit, ne virtutis frugibus officiant. nec enim ibi multum potest, iustitiæ seges exurgere, vbi iniquitatis & iniuriæ sylua dominatur. Nō solū igitur diuino auxilio corroboratus: verū etiā bonorū ciniū præsidio munitus facillime munus quod tam difficile videtur efficiet. multi enim illū adiuuabūt, & qui impedire voluerint vel interimētur, vel saltē metu coërcebūtur. amor præterea ciues incitabit, vt cum summa etiam voluptate quidquid ille iusserit exequantur. si enim virtus in quocūque illa perspecta fuerit amorē conciliat, multo certè magis cum in Rege fuerit animaduersa hominū voluntates cōmouebit, studioq; illius multo vehemētius inflammabit. si enim mediocris in Rege virtus hominum ad se studia atq; voluntates mirabiliter allicit, quid tandem summa illius virtus & excellens in patriam caritas efficiet? Erit enim hic noster Rex iucūdus bonis, infestus improbis, perfugium miseris, alleuamentum oppressis, inuictum præsidium hominibus

hominibus omnium ope destitutis. nec enim solum est legū custos, publici iuris vindex, cōmunis salutis autor: sed etiam pupillorum tutor, viduarū patronus, & omnium denique qui propter inopiam potentium iniurijs nimis obiecti sunt, acerrimus defensor atq; conseruator. semper enim tuetur innocentiam, retundit improbitatem, subsidio occurrit imbecillitati, & prædā è tyrannorū faucibus extorquet. opes quas cōgerit, non sibi: sed patrię cōgerit, easque libētissime cū fortibus & spectatis hominibus qui Rēp. virtute & industria tuentur, munificè atq; largè cōmunicat. Quod vt rectius facere queat erit in priuato sumptu cōtinens, in publico liberalis, domi frugalitatis laudem quæret, in templorum verò ornamenti, in publicis mœnibus, in ciuitatum propugnaculis, in regni denique totius patrocinio virtutis & magnificentię nomen immortale conseruetur. ita demum vitā instituet, vt nō se sibi: sed patrię natum existimet. nunquam enim in regno administrando de cōmodis suis, semper autem de patrię salute cogitat; vsque ad eò vt dū patria tranquilla pace & honesto otio frui valeat, ipse labores ingentes libentissimè toleret; & vt salutem Reipub. tueatur, spontè vitam in summum discrimē salutis inducat. Quī potest igitur fieri vt si Rex tam diuinis virtutibus ornatus fuerit, & si illius tãta merita & beneficia in Rēp. vniuersam constiterint: non ab

P

omni-

omnibus eximiè diligatur, & nō vniversi ciues pro illius dignitate vitam in summum discrimen iniiciant; & sint in obsequio illius summa fide & alacritate consentientes? quòd igitur Tyranni neque viribus, neque potentia, neque minis, neque supplicijs obtinere possunt: id Reges virtute, & pietate, & lenitate, & beneficentia facillimè consequuntur. Quòd si vera voluptas est comes honestatis, si summæ sapientiæ partus, si opera summo opere & eccellente perfecta consequitur: quæ tandè voluptas erit Regis cum se viderit tantis in omni genere virtutis ornamentis excultum, & tam diuinis opibus à Deo summo quem vita, & imperio, & præclarissimis institutis imitatur egregie cumulatum? & cum opus quod suscepit diuino quodam artificio perfectum & absolutum aspexerit, in quanta tandem lætitia & voluptate versabitur? quanta & quàm incredibili iucunditate perfruetur? quantum denique fructum ex virtute & sapientia sua percipiet? Hinc planè liquet quàm falsum sit id quod antiqui Sophistæ disputabant: Iustitiam nempe esse bonum alienum, malum verò proprium; eo quòd iusti bona sua potius interire sinant, quàm fidem violent, aut aliorum bona suæ fidei commissa dilabi atque dissipari patiantur. non intelligebant homines amentes & perditæ, quæ sit verorum bonorum atque malorum ratio; & idcirco in tam falsas

&amp;

& inanes sententias incidabant. vt enim nemo potest alicui iniuriam facere, quin longè sibi peius noceat, quàm illi cui iniuriam intulit: alterius enim corpus lædit, aut fortunas imminuit, animi autem sui statum conuellit, foedissimumque suæ menti vulnus infligit: ita nemo potest alteri opem afferre, quin sibi ipsi maius emolumentum & utilitatem paret, quam illi quem iuuat, attulerat. opibus tuis aliorum inopiam sustentas: opes ipse tibi stabiles atque sempiternas in animo recondis. auxilio & consilio, & gratia aliquem bonum virum iuuas: ipse diuina ope & auxilio firmaris. vitam aliorum tuendam suscipis: & ea ratione vitam immortalem consequeris. aliorum famæ & honestati consulis: & ipse tibi eo officio laudem & honestatem summam concilias. denique quidquid est illud quod ad aliorum utilitatem cõfers, id cum multiplicato fœnore recipis, & virtutis ipsius fructu cum gaudio ingenti cumularis. quo autem virtus amplior est, & illius utilitas ad plures emânat: eò sunt animi opes ampliores, & lætitia maior, & status ipsius animi clarior & magnificentior. Cum verò nulla humana virtus virtute regia clarior sit, nec quæ ad plures pertineat; reliquum est vt nemo sit in Rep. bene constituta atque beata ipso Rege qui Remp. beatam efficit felicior atq; beatior. insumit quidè ille in publicam utilitatè aurum & argentum:

Q 2 &amp;

& opibus interim diuinis augetur: vigilat vt subditi securi dormire possint; ex ea autē vigilantia fructū eximiæ securitatis atq; summæ voluptatis assequitur; multos quidē labores excipit: sed animi interim summa quiete & trāquillitate perfruitur; multis se periculis exponit: sed ita vt clarior, & amplior, & amabilior ea virtute fiat; vitā breuē & exiguam pro patrię salute in discrimē adducit: sed ea ratione nominis immortalitatē & vitam sempiternā adipiscitur; ætatem in Rep. summa animi cōtentione & studio tuenda cōsumit: sed artis & sapiētix suæ fructum amplissimū percipit, cūm Remp. à se opulentam, fortē & liberam, & moderatā, atque omnibus opibus amplificatā considerat. nec enim dicet idē quod Cæsar olim Octauianus de Roma dicebat; Inueni lateritiā, relinquo marmoreā. sed quid dicet? inueni Remp. exhaustā, relinquo opibus affluentem; inueni fragilem & imbecillam, relinquo virtute munitam; inueni flagitijs infamē, relinquo moribus egregie constitutam; inueni dissidentem, relinquo mutua ciuium inter ciues caritate deuinctam; inueni temerariā & insanā, relinquo sapiētix disciplinis excultam; inueni deniq; vt vno verbo dicam miserā, & relinquo beatā. Quid cūm viderit hoc tantum atque tam præclarum opus esse operi illi simillimum, quod à summo cœli rectore perfectum, omnibusq; suis numeris & partibus ab-

solutum

solutum mente complectitur? vt enim ille cœlum, terras, maria, omnesq; naturas forma dissimiles, vi repugnantes, motu contrarias vna eademq; perpetua lege moderatur atq; cōnectit: ita vt ex omnibus partibus aptissima ratione & numero colligatis, vnum mundū specie pulcherrimū, & stabilitate firmissimum quem à principio finxit, eodē imperio & ratione cōseruet: ita Rex è diuersis hominū naturis, & studijs dissimilibus atque cōtrarijs, singulari tamen modo & ratione ad vnum finem reductis, & inter se cōedere & societate deuinctis, vnam Remp. efficit gloria & honestate clarissimā, & viribus atq; virtute munitissimā. & quēadmodū Rex ille summus atq; Pater Optimus non sibi (nec enim opibus vllis indigebat) illa natura præcellens atq; beatissima: sed nobis mundū ædificauit, eundēque ad nostros vsus rerū omnium copia & vbertate cōpleuit: ita Rex hic noster non suis cōmodis seruiet, sed oēs opes suas ad Reip. vtilitatē cōferet, & propriæ vtilitatis oblitus operam dabit, vt Resp. omnibus bonis quæ vel ad corporis victū & cultū, vel ad animi præsidium & ornatum fuerint necessaria redundet. Postremò quēadmodū rerum omniū parens & cōditor in operibus à se perfectis acquieuit, & illis quemadmodū Sanctæ literæ loquuntur oblectatus est: ita Rex hic Rep. à se egregie moderata atq; cōstituta animo conquiescit, & eximia quadam iucū-

Q 3

ditate

ditate perfunditur. nec enim hic noster Reip. conditor vllis viribus impediri poterit, quo minus institutū sapienter opus feliciter absoluat. cū enim sit sapientia prouidens, æquitate rectus, virtute inuictus, frugalitate moderatus, religione sanctus, atque ita ( ne plura dicam ) ipsi Deo similitudine vitæ coniunctus, vt nec ab illius cōiunctione distrahi, nec illius ope distitui possit; omnia profectō quæ ad Reip. salutem pertinebunt, faciliè atque feliciter exequetur; & ita ingenti gaudio cumulabitur. Nō igitur negotiū est tantis difficultatibus obstrusum quantū multi suspicantur: adsit modo virtus, institutio, disciplina, quam sumus oratione complexi, pietas in patriam, & fides, & religionis studium, & reliqua amplissima dignitatis ornamenta atq; præfidiā Regis animum exornent, atque robore diuino communiānt; nihil erit tam arduum atque difficile quod non (vt sæpè iam dixi) facillimè & felicissimè transigatur. Quid hic dicam quāta voluptas illa sit, quam assiduè percipit ex Dei familiaritate & consuetudine? quam suauī colloquio spiritus diuini perfruatur? quantis diuinæ mentis viribus ad studium diuinitatis incitetur? quāta spe nixus ad hæreditatem Regni sempiterni atque cœlestis aspiret? Quam magna (inquit Rex ille sanctissimus) multitudo dulcedinis tuæ Domine, quā reseruasti diligentibus te? alibi yero ait: Omnes qui ad Deum accedunt

dunt, torrente sempiternæ lætitiæ compleri, & gaudijs sempiternis inebriari. Et ne pluribus verbis in explicatione rei illius vtamur quæ nullis verbis explicari potest: hoc sane constat nihil esse quod purā, & liquidam, & constantem, atque summam voluptatem efficiat, præter sapientiam & verissimam dignitatem; quæ cū tanto clarius elucere debeat in Regibus quàm in cæteris hominibus, quāto amplior & magnificētior est gradus in quo locati sunt: consequens est, vt illorum voluptas sit plenior, & constantior, & spe etiā illius summi & altissimi loci qui designatus est omnibus Regibus qui pietatem coluerint, & plurimum operæ & studij in publicam salutem contulerint augeatur, mirisq; in dies accessionibus amplificetur. Sed de Regno illo cœlesti nihil dicere possumus, cū nemo illius opes ingenio & cogitatione complecti valeat, ad quas æuo sempiterno perfruendas aliquando tandem CHRISTI gratia & beneficio peruehamur.

L A V S D E O.



OLYSIPPONAE,

EXCVDEBAT FRANCISCVS

CORREA AMPLISS. ET SERENISS.

Cardi. Infan. Typogra.

A. 1572. M. Ianu. D. 22.